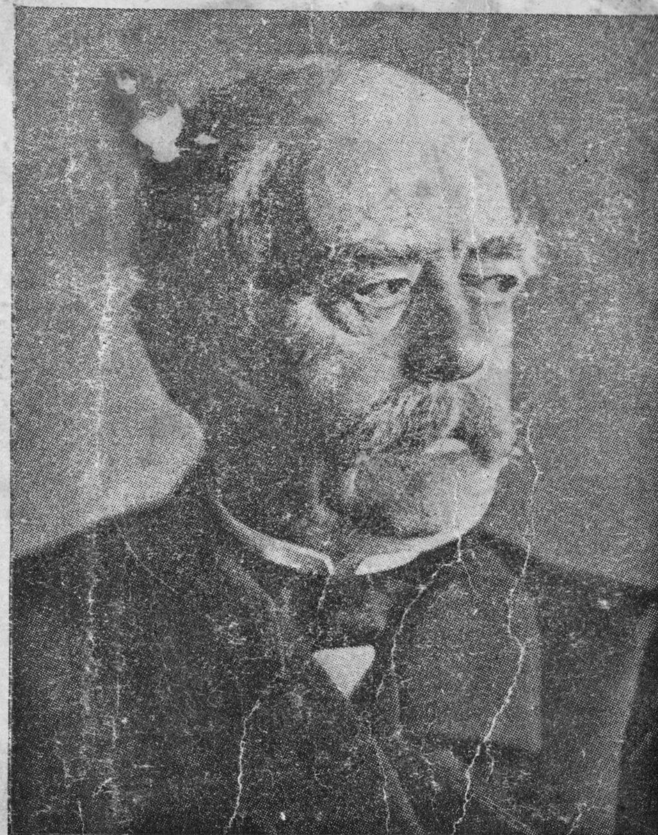

EMIL LUDWIG

BISMARCK

IN ROMÂNEŞTE DE

AL. PHILIPPIDE

EDITURA „CUGETAREA"

C U P R I N S U L :

CUVÂNT ÎNAINTE

O făptură clar-obscură, țâșnind strălucitoare și înarmată din penumbră: Bismarck seamănă cu chipurile lui Rembrandt și așa trebue descris. De optzeci de ani încoace ura partidelor a fulgerat în jurul lui; puțin iubit pe când era în viață, pentrucă el însuși iubea puțin, după moarte condamnat să fie statue, fiindcă sufletul lui a rămas greu accesibil, el a devenit un Roland de piatră printre Germani.

Scopul acestei cărți este de a da portretul unui luptător care șovăe și învinge. Bismarck e zugrăvit aici ca un caracter plin de mândrie, de curaj și de ură, elemente fundamentale din care au ieșit faptele lui. Astăzi, când o parte din națiune îl slăvește și altă parte îl condamnă, istoria sufletului lui trebue cercetată cu deamănuntul, fiindcă Bismarck, ca persoană, a întruchipat destinul Germanilor; lumea trebue să cunoască firea acestui om așa cum a fost și nu cum a fost înfățișată până acum, fie cu adorație, fie cu ură.

Omul istoric e întotdeauna mai organic decât sistemul lui și mai complicat decât îi este statuia. In loc de-a împovăra narațiunea cu note după metoda academică, e mai nimerit pentru epoca noastră să înfățișezi plastic pe oamenii publici, ca un exemplu și ca o lecție pentru oricine. Omul și politicianul sunt inseparabili, sentimente și fapte se condiționează reciproc, viața privată și viața publică merg împreună: realizarea unui ansamblu din rezultatele cercetătorului cade în sarcina artistului.

Evoluția lăuntrică a lui Bismarck este, la vârsta

de treizeci de ani, aproape în întregime săvârşită. Până aici el a suferit timp de cincisprezece ani cele mai grele sbuciumări. Iată de ce tinereţea lui, aşadar tocmai partea nepolitică a vieţii lui, care mai în toate biografiile ocupă prea puţin loc, trebue înfăţişată cu amănunţime.

O psihografie a lui Bismarck n'a izbutit să facă decât Klein-Hattingen, în cadrul documentelor cunoscute pe atunci. In 1911 am căutat, într'un „eseu psihologic", să combat legenda cancelarului de fier prin înfăţişarea unei naturi problematice. Zece ani mai târziu am încercat să aduc figura lui Bismarck pe scenele germane, într'o trilogie.

Noul portret este complet deosebit de eseul meu nepolitic de odinioară: vechea carte nu apare cu niciun rând în cartea de faţă, care înfăţişează figura lui Bismarck într'o lumină nouă. A rămas numai principiul de bază al caracterului problematic. Epoca actuală, prin cercetarea împrejurărilor de după războiu şi prin publicarea a tot felul de acte şi memorii, precum şi evoluţia personală a autorului, au contribuit la o expunere mai nouă şi mai critică.

Cu acestea clar-obscurul în jurul figurii lui Bismarck a devenit şi mai captivant. Cel care în loc de un moment caută drumul unui luptător, acela rămâne uimit în faţa acestei vieţi care a fost întotdeauna luptă, câteodată izbândă, mereu pasiune, niciodată mulţumire, adesea înţelepciune, greşeală de multe ori, dar care chiar în orbire a fost genială.

CARTEA ÎNTAIA

ŞOVĂITORUL

„Bismarck e o fire pe care viaţa o macină, dar pe care odihna o ucide."

A. KEYSERLING

I

In parcul văratec sub stejari bătrâni, se joacă un băieţaş. E blond, voinic, cu ochi vioi şi întunecaţi; are patru ani; dar, văzându-l cum sapă pământul cu lopata, cum încarcă ţărâna într'un cărucior, o duce şi o răstoarnă lângă iaz, unde clădeşte o cetate de piatră şi pământ, e atât de îndârjit la treabă încât i-ai putea da şase ani. Când grădinarul vine şi îl chiamă la masă în casă, se împotriveşte şi se supără.

E o casă boierească simplă, mai mult o casă de ţăran înstărit. Numai partea dela mijloc cu cinci ferestre are etaj, restul e numai parter, cu pereţi de lemn, banali, fără ornamentaţii. Când băiatul se uită pe fereastră, vede în faţa lui lanurile galbene şi netede; e o linişte mare pretutindeni; doar numai când bate vântul prin câmpia Pomeraniei, spicele îşi clatină creştetele grele şi şesul tot se încreţeşte în valuri. „Toate astea sunt ale noastre", spune tata, când se duce cu băiatul prin sat. Acum de curând a moştenit aici în Kniephof peste două mii de pogoane şi de-aceea a plecat din Saxonia, dela Schönhausen şi a venit în Pomerania, tocmai când băiatul împlinise un an.

Toate astea sunt ale noastre, se gândeşte şi copilul; satul şi conacul sunt tot una, ţărani nu sunt, ci numai muncitori cu ziua, care aparţin moşiei şi care în bordeiele lor acoperite cu paie, sunt mai iobagi decât ar vrea ei şi stăpânii să mărturisească. Colo e velniţa şi colo fierăria, şi când intră în staul să vadă vacile, văcarul Brand, moşneag de nouăzeci de ani, îi spune: „Ia seama, boierule, să nu te lovească vaca cu piciorul în ochi, vaca nu bagă de seamă şi rumegă înainte,

dar ochiul s'a dus!" Boierule, spune moşneagul şi vorbeşte în dialect. Bismarck are să-şi aducă aminte şi peste şaptezeci de ani de acest realist al naturii: i-a povestit despre regele Frederic Wilhelm I, pe care l-a văzut în Küstrin în carne şi oase, şi asta cu mult înainte de Frederic cel Mare.

Şi tata ştie să spună lucruri frumoase, când în zile de sărbătoare se adună cu toţii în sala cea mare cu trei ferestre. Vorbeşte despre strămoşii care, cu coifuri şi armuri, privesc ceremonioşi şi demni din cadrele lor prăfuite. Mulţi dintre ei au stăpânit pământuri la Elba, acum cinci sute de ani. Şi când tata vorbeşte despre aceasta fiului mai mare, care are nouă ani, şi pricepe, aude şi băiatul cel mic. Şi ce aude? Că strămoşii tatei au fost toţi cavaleri ca şi cei din sală, seniori cu drept de judecată şi de pază, că de sute de ani au trăit în castele şi conacuri, că au avut vătafi care se îngrijeau de ogoare, şi că din vremuri imemoriale au stat la biserică în jilţul lor de stejar, despărţiţi de slujitori şi de ţărani, aşa cum stau şi ei acuma.

Domnul Ferdinand von Bismarck mai spune poate că toţi aceşti cavaleri din Altmark au fost semeţi şi poruncitori şi n'au fost deloc oameni de curte ci mai mult frondeuri. Chiar pe el, odinioară, un prinţ elector l-a silit să-i cedeze pădurile cele mai frumoase în schimbul castelului Schönhausen. Acum o sută de ani răsbunicul a fost în fruntea cavalerilor din Altmark, care s'au împotrivit când regele a îndrăznit să le schimbe feudele într'o dare în bani, şi a protestat împotriva unei asemenea „înjosiri a unei boierimi libere, făcând-o birnică, şi nenorocită". Şi regele, înainte de a muri, a spus lui fiu-său Frederic că din cele patru familii mai rebele, familia Bismarck e „cea mai nobilă şi cea mai rea".

Bunicul băiatului a fost mare chefliu şi vânător. Odată, într'un an, a împuşcat o sută cincizeci şi patru de cerbi. Băiatul seamănă cu el. Tata nu mai este ca

strămoşii lui. Chiar bunicul se abătuse dela tradiţie. După ce i-a murit soţia încă tânără, cu puţin înainte de apariţia lui „Werther", a publicat o elegie în care zugrăvea cu exaltare căsătoria şi nevasta. Acest şcolar al lui Rousseau, care voia să facă din feciorii lui „numai patru oameni de treabă", îi numea prieteni şi le înregistra cu plăcere scrisorile, avea o întreagă bibliotecă de cărţi savante. Feciorii i-au moştenit liniştea inactivă şi lipsa oricărei ambiţii; toţi au fost în războaie, dar nu la curte; toţi şi-au făcut drum în viaţă singuri.

Nu-i de mirare că şi Ferdinand, care acuma îşi creşte cei doi băieţi în Kniephof, s'a retras din armată după prima campanie, supărându-l atât de tare pe rege, încât acesta i-a retras titlul de căpitan şi dreptul de-a purta uniformă şi nu i le-a restituit decât târziu. Tatăl lui Bismarck nu s'a mai făcut soldat nici chiar în vremurile cele mai grele: în vara lui 1806 când a abdicat împăratul Francisc, el s'a însurat şi nu şi-a părăsit casa şi n'a tras sabia nici la Iena, nici în războiul de liberare, deşi era sănătos şi n'avea pe atunci mai mult de patruzeci de ani.

Acest tată puţin războinic al lui Bismarck, spătos şi bine dispus, voinic şi simţitor ca şi fiul, vorbise odată, când era băiat tânăr, cu bătrânul Fritz [1]): asta era singura lui anecdotă prusiană. Crescut de filosoful lui părinte ca un nobil, dar fără prejudecăţi, şi-a păstrat în viaţă echilibrul lăuntric, stăpân la el acasă, fără să-şi bată capul prea mult: copiilor, cât sunt mici, le spune dumneata [2]); bun la suflet, îi place să trăiască bine, fără să se îngrijească de moşie, pe care i-o administrează intendentul; îi place mai mult vânătoarea şi vinul: toţi din familie au fost oameni de chef, de sute de ani. Scrisori savuroase: „Azi e ziua lui Otto. Astă noapte ne-a murit un ţap frumos.

1) Frederic al II-lea cel Mare, rege al Prusiei (1740—1786) (N. Tr.)

2) *Er* — veche formulă de politeţă faţă de oameni de condiţie socială inferioară. (N. Tr.)

Ce vreme scârboasă... Mi se pare că Medocul şi vinul de Rin nu mai au destulă putere, de-aceea am început acum cu Porto şi Xeres şi sper că are să meargă mai bine. Am să-i dau înainte şi cu cafea tare (urmează stridii, ficat de gâscă, ş. a. m. d.)... Şi totuşi degeaba le mai încerc pe toate, am închinat steagul, nu-i nimic de făcut când îmbătrâneşti".

S'a însurat când avea treizeci şi cinci de ani cu o fată de şaptesprezece, frumoasă. Dar nasul prea lung, ochii prea serioşi, trăsăturile aspre şi privirea deşteaptă ar fi putut să-l facă atent că în fata asta se frământau o mulţime de însuşiri, pe care el nu le avea deloc: o inteligenţă rece şi o ambiţie arzătoare. Ea le avea pe amândouă în sânge: tatăl ei era urmaşul unei generaţii de umanişti, familia Mencken, ai cărei membri fuseseră timp de un secol profesori de drept şi de istorie. Consilier de cabinet sub Frederic, apoi şef al cancelariei secrete, apoi, în disgraţie, concediat în 1792, în acelaşi an în care regele se supărase pe tatăl lui Bismarck, abia în anul 1800 el devine iarăşi sfetnic sub al treilea rege. In această calitate a criticat dictatura lui Frederic cel Mare, a cerut stăpânirea de sine monarhului, responsabilitatea miniştrilor, şi s'a arătat tot aşa de reformator ca şi baronul von Stein care l-a lăudat ca fiind un om foarte liberal. Fata lui i-a moştenit înţelepciunea şi părerile. In ea totul era raţional; îi plăcea oraşul, luxul, curtea şi era în toate contrarul soţului ei. Acesta voia numai să trăiască şi să existe, ea voia să pară şi să se pună în valoare.

Bismarck a luat dela ea inteligenţa ascuţită şi rece, precum şi neliniştita râvnă de putere pe care niciun Bismarck n'a avut-o înaintea lui; în caracter şi simţire, însă, a urmat pe tată-său. şi aşa a confirmat în amândouă părţile teoria lui Schopenhauer.

II

Când s'a născut Otto von Bismarck, cinci ani după fiul cel mai mare, împăratul Napoleon tocmai se întorsese din insula Elba, congresul dela Viena se disolvase, iar Prusia încheia noua ei alianţă cu Europa. La 2 Aprilie 1815, împăratul dădu în Paris un manifest împotriva alianţei; în aceeaşi dimineaţă Berlinezii putură citi în „Vossische Zeitung" o notiţă prin care domnul von Bismarck din Kniephof anunţa că i s'a născut un băiat. De timpuriu băiatul acesta simţi în mamă-sa un adversar; chiar de copil se simţea străin faţă de ea. Mai târziu Bismarck, cu tot simţul lui de familie, a afirmat acest lucru faţă de străini. In sute de conversaţii familiare, niciodată nu i-a ieşit de pe buze vreun cuvânt bun pentru ea. Chiar când era bătrân a acuzat-o mereu că a fost afectată şi fără niciun interes pentru educaţia copiilor, vorbind de ea „cu multă amărăciune" şi spunând că „a avut foarte puţin din ceea ce Berlinezul numeşte *Gemüt* [1]... şi de multe ori mi s'a părut că faţă de mine e rece şi aspră". Două motive de supărare datează încă din copilărie: când mama, în Berlin, avea musafiri, din pricină că nu era loc destul în casă, tata trebuia să-şi sacrifice patul: asta băiatul nu i-a iertat-o mamei niciodată. Pe urmă, altădată, când tata vorbea cu mândrie de portretul unuia din strămoşi, mama burgheză a luat portretul din perete, ca să-i umilească orgoliul nobiliar. Momente cumplite pentru copil şi cu urmări foarte grave!

Mândria, cea mai puternică trăsătură a caracterului lui, apare chiar în cele mai îndepărtate amintiri ale

1) Cuvânt plin de multe înţelesuri, însemnând totodată simţire, caracter, spirit, voie bună şi care e intraductibil printr'o sigură vorbă. (N. Tr.)

copilăriei. Odată, când frate-său îl mustrase prea tare, fugi de-acasă şi fu prins abia pe Unter den Linden; altădată aveau musafiri şi se furişase şi el într'un colţ al odăii, când auzi pe câţiva domni vorbind: „C'est peut-être un fils de la maison ou une fille"; „şi-atunci le-am spus foarte dârz: C'est un fils, monsieur, ceea ce i-a surprins pe toţi foarte mult".

Educaţia la şcoală nu era mai bună. Până la bătrâneţe a considerat cu duşmănie vremea pe care între opt şi treisprezece ani a petrecut-o în institutul Plamann din Berlin: „Din cea mai fragedă copilărie m'am înstrăinat de casa părintească şi niciodată după aceea nu m'am mai readaptat; educaţia mea, încă de acasă, a fost condusă de principiul că totul depinde de cultivarea inteligenţei şi de câştigarea din vreme a cunoştinţelor pozitive".

Ştiind că mama e cea care hotărăşte în casă, Bismarck o făcu pe ea răspunzătoare de toate asprimile pe care avu să le sufere în internat. N'a încetat niciodată să blesteme pâinea tare şi educaţia spartană care îl chinuiau acolo, tunica subţire pe care trebuia s'o poarte iarna, şi tot „dresajul împotriva naturii". La optzeci de ani povesteşte încă, cum „era trezit dimineaţa cu o lovitură de sabie".

Germanismul şi gimnastica liberală, precum şi duşmănia faţă de nobleţe, pe care, fiind el însuşi fiu de nobil, o simţea din partea profesorilor, toate acestea înteţiră în el, încă de pe când avea zece ani, simţul înnăscut al boieriei şi întemeiară ura lui împotriva ideilor liberale, pe care le regăsea la mamă-sa. „Niciodată n'am mâncat ca să mă satur, afară de o singură dată când am fost invitat. Mereu numai carne elastică. Trebuia să ne sculăm la cinci jumătate. Intre 6 şi 7 eram în bancă şi scriam. Eram trataţi mai rău decât recruţii de către subofiţeri. La luptele cu floreta primeam câteodată o lovitură în braţ încât se vedeau vânătăile câteva zile". Băiatul voia să se întoarcă la Kniephof. Aici în Wilhelmstrase era pustiu. Măcar dacă ar fi fost mai spre centrul oraşului, unde erau palatele şi pe unde de multe ori trecea în caleaşcă regele! Dar aici, la marginea oraşului, era plictiseală şi singurătate şi „când vedeam pe fereastră un plug cu boi trăgând o brazdă, plângeam de dor după Kniephof". Şi aşa tot anul trăi cu nădejdea vacanţei când li se făgăduise că au să se întoarcă acasă.

Ce sentimente trebue să fi frământat pe copil când mama a scris că în Iulie trebue să plece la băi şi că băieţii rămân în Berlin! Şi asta s'a întâmplat câteva veri dearândul. Ani întregi copiii nu mai văzură casa şi parcul, moşia, hambarele şi grajdurile, fierăria şi satul. Mai târziu Bismarck a numit asta o viaţă de casă de corecţie. Neapărat că tot ce venea dela mamă-sa, tot ce ea pretindea şi îl învăţa, i se părea copilului rău şi urît.

Când se face mai mare, vede că activitatea şi ambiţia mamei ameninţă moşia şi banii casei. In fiecare an ea introduce la Kniephof maşini şi experimente nouă pentru a întreţine cu mijloace moderne ceea ce a fost ruinat prin procedeele comode şi de modă veche ale bărbatului. Iarna îl obligă să vie la Berlin; aici locuesc în piaţa Operei şi ea e elegantă şi mondenă. Băiatul păstrează în inimă imaginea ei când, în mare toaletă, se duce cu tatăl lui la serata ministrului: „Mi-aduc aminte şi acum, purta nişte mănuşi lungi până la cot, avea o rochie cu talia scurtă, păr în bucle rotunde şi pe cap o pană de struţ". Aude dela ea pentru prima oară formulele opoziţiei liberale. Se duce să-i aducă dela Josty ziare pariziene cu revoluţia din Iulie 1830 şi de pe acum învaţă să dispreţuiască toate aceste lucruri, numai din pricina mamei lui. „Când, de ziua ei, venea valetul să mă scoată dela pension, găseam acasă odaia mamei împodobită cu lăcrămioare, care îi plăceau foarte mult, plină de cadouri, rochii, cărţi şi bibelouri; pe urmă o masă cu o mulţime de ofiţeri tineri... şi domni bătrâni şi desfrânaţi, cu decoraţii..., pe urmă mă lua în

primire camerista ca să-mi strice stomacul cu caviar şi prăjituri puse deoparte. Furau cumplit toţi servitorii!... N'am fost crescut cum trebue... Mama petrecea în societate şi nu se prea îngrijea de noi... Deobiceiu se succed două feluri de generaţii, unele oropsite şi altele neoropsite; cel puţin aşa era în familia mea. Eu am făcut parte din generaţia oropsită".

Intre doisprezece şi şaptesprezece ani, ca licean în Graues Kloster, vede tot mai mult desvoltându-se în şcoală ura faţă de nobili, ură în care burghezimea îşi creştea copiii. Mândria lui boierească se adânceşte. Acum stă în locuinţa din Berlin, iarna, în preajma mamei cu viaţa ei agitată la care tatăl lui ia parte indolent şi binevoitor; vara, rămâne cu fratele lui, mai mare cu cinci ani decât el, care e student şi „se scufundă în viaţa fizică", cu preceptorul şi cu servitoarea. Ii lipseşte orice îndrumare lăuntrică şi se vede lăsat să se conducă singur, tocmai în anii cei mai hotărîtori ai vieţii. Dela şapte la şaptesprezece ani Bismarck n'a văzut pe nimeni care să-l stimuleze, niciun om pe care să-l poată iubi, afară de tatăl lui. E de mirare că a devenit cinic atât de timpuriu?

Dealtfel, tatăl, după cum povesteşte fiul, „nu era creştin", mama era un fel de teosoafă; niciunul nu se ducea la biserică. Dădură pe băieţi la şcoala lui Schleiermacher, care caracteriza rugăciunea drept o trecere în lumea magică şi o recomanda numai pentru efectul ei purificator; mama, cu o exaltare care, după cum observă fiul, „era într'o ciudată contradicţie cu inteligenţa ei rece şi lucidă, preţuia foarte mult pe Swedenborg, pe vizionara din Prevorst şi teoriile lui Mesmer". Susţinea că e şi ea vizionară. Numai bărbatul ei, pe care ea îl dispreţuia pentrucă se încurca în gramatică, nu se lăsa convins şi se jeluia cu humor unui prieten „că, cu toată cunoaşterea ei de viitor, n'ar fi putut prevedea că preţul lânei are să fie mai scăzut la sfârşitul târgului decât a fost la început".

Natural, tata era întotdeauna mulţumit de băieţi, mama, însă, niciodată mulţumită. Tata: „Mă laud mereu cu certificatele voastre, ieri au fost Bülowii la noi, le-am arătat şi lor şi m'am bucurat din suflet când am auzit cum vă laudă". Mama: „Uită-te, ascultă şi gândeşte-te ce înţelege lumea prin cultură solidă şi ai să mărturiseşti şi tu că mai trebue mult până când să poţi pretinde titlul de om cult". Şi când, odată, băiatul care are numai patrusprezece ani, a căzut de pe cal: „Tata crede, dragă Otto, că n'a fost calul aşa de nărăvaş şi că a căzut călăreţul prea repede, pentrucă tu stai pe cal ca un sac de cârpe. Dacă te poţi justifica, ai voie s'o faci". Acesta e tonul cu care un educator se face ori ridicul ori urît.

Tânărul a cărui mândrie nativă era lovită de asemenea desacorduri, trebuia neapărat să se desvolte inegal şi dârz. Nu se distingea decât la limba germană; nici la istorie nu era prea bun. In ultima clasă ajunge al cincisprezecelea din optsprezece. In certificat e dojenit „pentru necuviinţă pretenţioasă... Pare să nu acorde profesorilor săi consideraţia cuvenită". Intotdeauna caută să doarmă cât mai mult şi, în general, îi trebue mult până să se desmeticească; toată viaţa păstrează această particularitate proprie oamenilor nevoiaşi. Bismarck e o natură crepusculară.

Tinereţea aceasta posomorîtă nu e înviorată decât de Malvina, sora mai mică, cu doisprezece ani mai tânără decât Bismarck, favorita părinţilor şi jucăria fraţilor. La patrusprezece ani Bismarck scrie: „Malvina e acuma foarte personală şi vorbeşte germana şi franceza, după cum se întâmplă. Te cunoaşte şi pe tine". Dela cincisprezece ani începe să-şi petreacă vacanţele acasă. Chiar de pe atunci „s'a distrat câteva ceasuri la o moşie cu o cucoană nostimă". La şaisprezece ani s'a ocupat într'o diligenţă de o „guvernantă drăguţă" care s'a simţit rău şi i-a căzut în braţe. Pune pe fratesău să trimeată pentru el, anonim, un „răvaş galant" unei doamne, vecină cu ei. Câteva veşti dela ţară arată scepticismul care a început să cuprindă pe acest

băiat de cincisprezece ani: „Vineri au scăpat din arest trei tineri plini de speranţe, un incendiator, un hoţ de drumul mare şi un pungaş de rând. Seara armata executivă a Reich-ului din Kniephof, formată din douăzeci şi cinci de miliţieni, s'a pus în urmărirea celor trei monştri... Dar militarii noştri erau cumplit de speriaţi. Când s'au instituit două patrule, au strigat amândouă, dar de frică niciuna n'a răspuns".

Cu asemenea gânduri, tânărul e năpădit la şaptesprezece ani de un nihilism total. Prima lui credinţă politică, de foarte scurtă durată, răsări tot dintr'un scepticism general; când — pe vremea morţii lui Goethe — părăsi şcoala, la şaptesprezece ani, era „dacă nu republican, cel puţin convins că republica este forma de stat cea mai raţională, şi cugetam la cauzele care fac pe milioane de oameni să asculte de unul singur... Toate acestea rămaseră în stadiul de consideraţii teoretice nefiind destul de tari ca să înăbuşe sentimentele mele înnăscute prusian-monarhice. Simpatiile mele istorice rămaseră de partea autorităţii". Harmodios şi Brutus i se păreau criminali şi rebeli, şi orice prinţ german care se opunea împăratului îl supăra.

După cât îşi aduce aminte, aceste nelămurite cugetări asupra statului nu s'au exprimat într'o atitudine decât în două împrejurări; amândouă sunt prilejuite de caracter şi sunt menite să-l lămurească. De pe când era şcolar avea faţă de anticele discursuri parlamentare, „un sentiment de desgust... de exemplu, la lectura tiradelor injurioase şi necioplite cu care eroii homerici aveau obiceiul să se delecteze înainte de luptă". Şi tot aşa cum era împotriva frazeologiei politice, era şi împotriva faptelor lipsite de pasiune, cărora le opune acţiunea pătimaşă: era împotriva lui Wilhelm Tell: „După părerea mea ar fi fost mai natural şi mai nobil dacă, în loc de-a trage în copil, pe care chiar cel mai bun ţintaş l-ar fi putut atinge în locul mărului, Tell ar fi ucis imediat pe guvernatorul

Gessler. Asta ar fi fost o revoltă justificată împotriva unei pretenţii groaznice. Tăinuirea şi aşteptarea la pândă nu-mi plac".

Faţă de credinţă avea o atitudine foarte lucidă. El singur spune, amintindu-şi de când avea şaisprezece ani: „Pe vremea aceea am încetat să mă mai rog în fiecare seară, cum eram obişnuit din copilărie, şi asta nu din indiferenţă ci din matură chibzuială, fiindcă rugăciunea mi se părea în contradicţie cu ideile mele despre fiinţa lui Dumnezeu. Imi spuneam că, din două una: sau Dumnezeu, fiind pretutindeni, e stăpân pe orice, aşadar şi pe gândurile şi pe voinţa mea... sau, dacă voinţa mea e independentă de voinţa lui Dumnezeu, e o obrăznicie să crezi că ai să-l îndupleci pe Dumnezeu cu rugăciuni omeneşti".

Aici numai motivarea e surprinzătoare: faptul că a fost crescut fără credinţă şi că era prea sceptic ca să poată deveni credincios este o chestie de temperament şi de familie. Argumentarea lui, însă, — şi la o vârstă atât de tânără — ni-l arată ca pe un realist orgolios care nu acordă unei puteri superioare decât atâta cât cer împrejurările. Tânărul acesta îşi motivează nihilismul, ferindu-se de-a jigni pe Dumnezeu printr'o tăgăduinţă făţişă şi, întocmai ca un diplomat, îl face răspunzător pe Dumnezeu de faptul că nu i se mai poate ruga. Işi dă înfăţişarea unei loialităţi, în dosul căreia se ascunde o ironie, şi prin dilema lui îl pune pe Dumnezeu în faţa unei alternative cu care acesta nu prea e obişnuit. Supunerea tradiţională nu-i micşorează conştiinţa de sine.

Aşa stă Bismarck pentru întâia oară în faţa unui rege.

III

Prin piaţa mare din Göttingen trece un tânăr student, păşind cu afectată solemnitate, remarcabil prin înălţimea lui neobişnuită, îmbrăcat într'un halat de culoare deschisă şi cu o şapcă ciudată pe cap; cu o pipă lungă în gură, îşi învârte bastonaşul între degete şi din când în când strigă cânele, un dog mare şi galben, care răspunde la numele de Ariel şi i se freacă de genunchi. Se duce la Universitate unde a fost chemat să se justifice pentru purtarea şi îmbrăcămintea lui ciudată. Câţiva colegi, îmbrăcaţi normal şi cu şepci obişnuite, trec pe lângă el şi încep să râdă: tânărul îi provoacă imediat, cel mai în vârstă dintre ei împacă lucrurile; energia acestui băiat abia în primul semestru i-a impresionat, e invitat şi i se propune să se asocieze cu ei şi, după primul duel ritual, devine activ în corporaţie.

Bismarck a venit în Göttingen cu intenţia de a atrage atenţia asupra lui. Un American, noul lui prieten, are să publice în curând un roman studenţesc şi tot ce are să spună despre „Otto von Rabenmarck" are să fie exact imaginea lui Bismarck: subţire ca o undrea, cu păr sburlit, cu pleoapele roşii, vorbind patru limbi, cântând din pian, gata oricând de ceartă, ciudat îmbrăcat; nu vorbeşte serios decât când sunt singuri. „Prin purtarea mea, prin ofensele mele, şi aşa mai departe, vreau să mă introduc în cea mai bună societate; dar toate astea sunt copilării, am vreme, vreau să-mi conduc camarazii aici aşa cum mai târziu am să conduc oamenii în viaţă". Jură că nu va putea muri înainte de 19 ani şi 9 luni. Dacă trăieşte după această dată mai are încă 12 ani înaintea lui. „Substanţă de erou, care aici se evaporează", aşa spune despre el tânărul romancier, şase luni după ce l-a

cunoscut, şi zece ani înainte ca acest original să iasă din peştera lui pentru întâia oară.

Printre ceilalţi studenţi, tineri simpli, Bismarck iese în evidenţă cu o mulţime de însuşiri: curaj şi orgoliu, eleganţă şi necumpătare, vigoare şi voie bună. Poreclele lui la chef sunt: Kindskopf [1]), Kassube [2]) şi Achilleus: într'adevăr e totodată copilăros, oriental şi invulnerabil. Umblă îmbrăcat într'un frac verzui cu coade lungi sau în jachetă de catifea cu nasturi de perle, arătând că are „o garderobă neobişnuit de bogată", în loc să umble cu pled şi şapcă. După ce a băut sdravăn maderă şi vin de Rin la cârciumă, se duce noaptea la râu să facă o baie rece. Când primeşte observaţii pentru că fumează prea mult şi are prea multe dueluri, îşi dispreţueşte profesorii mai mult decât camarazii. Noaptea doarme gol pentrucă nu poate suferi pe trup nici cea mai uşoară pânză. In curând nu mai îndrăzneşte nimeni să-l supere cât de puţin, pentrucă imediat provoacă la duel pe oricine şi iese învingător întotdeauna: în primele trei semestre s'a bătut de douăzeci şi cinci de ori şi n'a fost atins decât odată. Asta impresionează pe toţi studenţii bătrâni şi, astfel, ajunge repede la ceea ce a vrut: e temut.

La masa de prânz, pe care o preferă între toate celelalte, se vorbesc cinci limbi şi boierul pomeranian stă de vorbă numai cu străinii. Işi face doi prieteni, pe care îi păstrează toată viaţa; de aceştia nu se desparte niciodată din pricina politicei, cum i se întâmplă cu alţi câţiva prieteni pe care i-a avut în tinereţe. Motley, Americanul, vesel, fin şi fără prejudecăţi, şi Contele Keyserling din Kurland, chibzuit şi plin de abnegaţie, au rămas până la bătrâneţe singurii prieteni ai lui Bismarck. Motley, scriitor numai în tinereţe, a fost mai târziu istoric şi diplomat; Keyserling, naturalistul,

1) Literal: cap de copil.
2) Kassuben: populaţie slavă din Pomerania de nord-est.

n'a luat parte decât incidental la viaţa publică. Amândoi au fost mai în vârstă, mai liniştiţi şi mai unitari decât Bismarck; acesta găsea în ei o mulţumire de sine care lui îi lipsea şi o libertate care lipsea Germanilor din jurul lui; niciunul din ei nu era activ în corporaţia studenţească.

Dreptul, pe care chipurile îl studia, trebuia să-l pregătească pentru diplomaţie. Mama, ambiţioasă, dorea să vadă retrăind în el puterea şi situaţia tatălui ei. Era o dorinţă foarte burgheză, vrednică de familia Mencken; pentru un Bismarck era ceva nou. Până acum niciun Bismarck nu-şi servise regele decât cu spada. Mamă-sa nici în privinţa asta n'avea de luptat cu vreo predilecţie din partea lui. Să se facă ofiţer i-ar fi plăcut şi mai puţin. Intre şaptesprezece şi douăzeci de ani s'ar fi putut scoate orice din tânărul acesta apatic şi desmăţat, pentrucă voinţa lui n'avea nicio îndrumare.

Chiar politiceşte era prea indiferent ca să-şi urmeze primele imbolduri: după câteva întâlniri repezi, începu să evite corporaţiile studenţeşti, care beau şi cântau în cinstea împăratului şi a ţării, „pentrucă nu ştiau să se bată şi să ţină la băutură” şi pentrucă le lipseau bunele maniere. Din motive de temperament şi de maniere se retrase din cercurile care, pe-atunci, erau singurele în universitate unde se vorbea de unitatea Germaniei. Dar dacă la masă cineva îşi bătea joc de Prusieni, care veneau rar să studieze aici în Göttingen, imediat provoca şase colegi la duel. Apără cu atâta pasiune hotărîrea lui Blücher la Waterloo, încât cineva exclamă: „Băiatul ăsta vorbeşte ca pe vremea lui Fritz bătrânul!” S'ar fi părut că problemele naţionale nu-l interesau. Nu se ducea să asculte nici chiar pe cel mai renumit profesor în această materie. Prefera să se îmbete cu Americanii lui în cinstea libertăţii şi a războiului pentru independenţă. Dar când unul pomeni de desbinarea Germaniei, Bismarck puse rămăşag pe douăzeci şi cinci de sticle de şampanie că

Germania va fi unită peste douăzeci şi cinci de ani: cine pierde trece oceanul ca să le bea împreună. Bismarck s'a înşelat cu treisprezece ani.

Inainte de orice, se îngrijeşte să păstreze formele bunei creşteri. Fratelui mai mare care e locotenent îi spune: „Nu fii prea grosolan în scrisorile către cei de-acasă; curtea dela Kniephof e mai accesibilă pentru şiretenia şi minciuna diplomatică decât pentru grosolănia soldăţească”. Ţinută, îmbrăcăminte, pretenţii, toate acestea costă bani mulţi. După un an intervin „scene foarte neplăcute între mine şi tata care nu vrea să-mi plătească datoriile. Lipsa nu e încă aşa de supărătoare, fiindcă am un credit enorm, ceea ce mă face să trăiesc desordonat. Consecinţa acestui fapt este că arăt palid şi bolnav, ceea ce tata are să pună pe socoteala lipsei de mijloace de subsistenţă. Şi atunci am să protestez cumplit şi am să-i spun că mai degrabă mă fac mahomedan decât să mai sufăr de foame şi aşa au să se aranjeze lucrurile”. Studentul care scrie aceasta nu e oare născut să fie diplomat? Mânuirea oamenilor, cântărirea motivelor, exploatarea situaţiei momentului, degajarea de orice vină şi arta de a face răspunzător pe adversar: toate elementele politicei se găsesc aici. Şi mama, pe care această atitudine o supără, nici nu ştie cât de sigur e instinctul care mână ambiţia familiei.

Când tânărul, care are acum optsprezece ani, bolnav, blazat şi fără nicio aspiraţie, ca şi tânărul Goethe, s'a întors acasă, s'a întremat cu mâncare şi odihnă şi trebue iar să plece la Berlin să-şi continue studiile, arta de a face răspunzător pe adversar: toate ele- „Mama, cred eu, ar fi acuma foarte bucuroasă să mă vadă îmbrăcat cu tunică albastră şi apărând patria la Hallisches Tor. Azi dimineaţă, când m'am sculat târziu, mi-a spus că i se pare că n'am nicio aplecare către studii”. Intr'adevăr, nu are, dar pentru tunica albastră are şi mai puţin. E în relaţii cu vărul Blanckenburg şi cu tânărul Roon, pe care îi va întâlni

mai târziu în situaţii decisive, dar îi place mai mult să stea cu Keyserling şi cu Motley. Locueşte chiar împreună cu acesta din urmă şi când Americanul, cu gulerul lui byronian şi cu puţina germană pe care o ştie, traduce pe Faust sau îşi întinde picioarele pe fereastră încât i se văd din stradă papucii roşii, atunci Bismarck e mulţumit şi nu se înfurie decât când prietenul, după o noapte de filosofare, începe iarăşi de dimineaţă să discute, „dacă Byron poate fi comparat cu Goethe". Ceea ce îi plăcea Germanului în Motley, o spune el singur mai târziu, era frumuseţea lui, ochii mari, veselia şi amabilitatea. Tot aşa şi la Contele Keyserling i-a plăcut mai puţin spiritul şi mai mult frumuseţea, manierele omului de lume şi talentul pianistic; Keyserling era în stare să cânte ceasuri întregi din Beethowen, şi numai Beethowen mai putea să-l mişte pe blazatul student.

S'ar părea că nu mai e nimic de făcut cu el: îşi bate joc de toate şi de el în primul rând. „En attendant, scrie el unui camarad, trăesc aici ca un gentlemen, mă deprind cu o viaţă afectată, vorbesc mult franţuzeşte, cea mai mare parte din timp mi-o trec cu îmbrăcatul, restul cu vizite şi cu vechea mea prietenă, sticla. Seara, în fotoliu de orchestră la operă, mă port cât mai obraznic posibil... şi pe lângă asta mă plictisesc cu suportabilă decenţă... Din Göttingen e aici leneşul acela de Sch., şi sveltul arbore al aristocraţiei căruia ca să fie om îi lipseşte totul, iar ca să fie şambelan, un lacăt la gură. Trăieşte aici în fericită tovărăşie cu treizeci de veri, cărora nu le poate reproşa nimic... Nu mănâncă, nu beau, atunci ce fac? Îşi numără strămoşii".

Dispreţul faţă de oameni poate oare merge mai departe? Clasă şi relaţii sociale, trândăvie şi afectare, le dispreţueşte şi la el şi la alţii, dar nu pare dispus să se libereze de ele şi, în taină, propria lui slăbiciune, îl mâhneşte. Şi atunci ce îi mai rămâne de făcut? Să se retragă şi să se însoare! Iată ce scrie el dela moşia

părintească: „Am să refuz portofoliul afacerilor străine, am să mă distrez câţiva ani cu dresajul recruţilor, după aceea am să mă însor, am să fac copii, am să-mi cultiv moşia şi am să distrug moravurile ţăranilor mei printr'o colosală fabricare de rachiu. Când vei veni, peste vreo zece ani, prin aceste meleaguri, vei găsi un ofiţer în rezervă burtos, un mustăcios care înjură de se cutremură pământul, are o grozavă scârbă de Francezi, şi, când l-a tiranizat nevasta, îşi bate sdravăn câinii şi servitorii. Voiu purta pantaloni de piele, mă voiu face ridicol la târgul de lână din Stettin şi când mi se va spune domnule baron, îmi voiu răsuci îngăduitor mustaţa şi voiu vinde cu doi taleri mai ieftin. De ziua regelui am să mă îmbăt şi am să strig vivat. Dealtfel am să mă pilesc cam des şi tot a treia vorbă are să-mi fie: Pe cinstea mea! ce cal superb!" De aceste maniere viitoare îl apără mai întâi oarecare frică de căsătorie, care nu cedează nici după câteva logodne, ba chiar creşte şi mai mult. După cum povesteşte Motley, „în dragoste se lasă dus de instinct fără prea mult scrupul", dar în acelaşi timp e „mereu excesiv de îndrăgostit", şi la un moment dat singur mărturiseşte: „poate că aş încerca să mă însor cât de curând, dacă la mine emoţia unei pasiuni ar dura ceva mai mult. Cel mai nostim e că sunt luat întotdeauna drept un om care dispreţueşte femeile: aşa se înşeală oamenii".

Când, la douăzeci de ani, cu ajutorul unui preparator şi-a dat examenul şi scrie acte câtva timp la tribunalul din Berlin, necazul lui împotriva acestei ocupaţii stupide creşte. Totuşi rămâne aşa pentru a nu se face soldat, situaţie la care „cu toată insistenţa destul de categorică a părinţilor m'am opus cu biruitoare statornicie". El, care e neîntrecut înnotător şi duelist, nu poate suferi haina militară. Cedează însă în ce priveşte introducerea la curte: „Nu prea îmi face mare plăcere, dar părinţii vor asta cu tot dinadinsul şi au dreptate, pentrucă poate să-mi folosească la înaintarea mea în

viaţă". Şi într'adevăr, la balul curţii, prinţul de Prusia, pe vremea aceea aproape de două ori mai bătrân decât el, îi vorbeşte surprins de voinicia tânărului jurist:

— De ce nu te-ai făcut militar?

— Prea rele perspective, alteţă!

— Nici în cariera legilor nu sunt mai bune!

In acest prim dialog între Wilhelm şi Bismarck se arată, într'o uşoară conversaţie de bal, deosebirea dintre caractere: unul e numai soldat, celălalt nu e deloc. Şi când prinţul se miră că cineva cu asemenea vigoare trupească nu se consacră celei mai frumoase profesiuni din lume, junkerul ocoleşte adevărul, vorbindu-i de înaintarea în carieră. Şi zeci de ani după aceea are să-i ascundă încă de multe ori adevăratele motive, numai ca să-i cruţe sentimentele de ofiţer prusac.

Intre timp Berlinul şi slujba, exemplul altor jurişti care îşi fac drum, curtea şi gândul de a-şi face o carieră, încep să-l scoată puţin pe tânărul funcţionar din nihilismul lui. Vede ce ar putea ajunge. Pentru prima oară lasă să se întrevadă ceva din ambiţia discretă care de timpuriu sta ascunsă în dosul cinismului. Probabil că trebue să fi vorbit despre asta cu Keyserling, care peste douăzeci de ani, îi aduce aminte lui Bismarck de propriile lui vorbe: „Pe calea către gloria exterioară, constituţia e inevitabilă şi pe lângă asta trebue să fii şi pios"". Şi Keyserling adaugă zâmbind: „Şi atunci aş vrea să viu, ca un pelerin înţelept, să vizitez pe Excelenţa înstelată de decoraţii".

Aşadar, la douăzeci de ani, Bismarck a presimţit mijloacele fără de care în ziua de azi, în Prusia, nu se poate ajunge la nimic: constituţia, pe care în fundul sufletului o dispreţuieşte, şi pietatea, pe care n'o are deloc. Adevărul lăuntric al acestor amintiri apare limpede. Faptul că acest Keyserling, chiar de pe atunci, s'a caracterizat singur drept un înţelept pelerin, cum a şi devenit, arată că şi prietenul cu ambiţie

ascunsă a visat, dacă nu decoraţii, cel puţin puterea pe care decoraţiile o caracterizează. Insă, pe lângă asta mai trebue să fii şi pios, ceea ce înseamnă că ar trebui să fii şi, dacă nu eşti, atunci toate sunt fleacuri — şi să umplem paharele!

Ca să ne dăm seama care era pe-atunci în inima lui Bismarck duşmanul ambiţiei lui, şi ca să vedem cu cât neclintit orgoliu luptă el împotriva acestei ambiţii, să-l ascultăm ce spune lui Scharlach, alt prieten dela Göttingen, căruia îi scrie rar dar foarte sincer: „Ambiţia mea, care altădată era mai domoală şi îndreptată în alte direcţii, mă face să fiu silitor cum n'am fost până acum niciodată şi mă împinge să întrebuinţez toate mijloacele ce mi se par bune pentru viitoarea mea carieră. Nu ştiu dacă mai eşti dispus să surâzi compătimitor la un pahar de vin faţă de o asemenea nebunie, ceea ce e o atitudine pe care nu mă pot opri s'o găsesc foarte fericită, fără ca s'o regret. Pentru moment sunt aşa de orbit încât consider drept timp pierdut orice plăcere fără folos."

Totuşi, imediat asta i se pare ridicul şi continuă: „Viaţa mea e într'adevăr penibilă, când o priveşti bine. Ziua mă ocup cu studii care nu mă interesează; seara, în societatea curţii şi a funcţionarilor, afectez o mulţumire pe care nu sunt în stare s'o simt şi s'o caut. Chiar realizarea cea mai desăvârşită a scopului dorit, cel mai lung titlu, cea mai lată decoraţie şi cea mai surprinzătoare distincţie, nu cred că au să mă despăgubească pentru înăbuşirea trupească şi spirituală, care va fi rezultatul acestei vieţi. Câteodată îmi vine să schimb condeiul cu plugul şi servieta cu tolba de vânătoare. In sfârşit, pot oricând s'o fac".

Mândria înnăscută moştenită dela strămoşi, doboară ambiţia moştenită dela mamă-sa şi îl izolează. Şi fiindcă conştiinţa pe care o are de el însuşi, nu se poate îndoi de succesul unei acţiuni odată începute, constată dinainte lipsa de valoare a acestui succes.

Şi totuşi acuma caută succesul, mai ales acolo unde îl poate căpăta mai uşor. Se pregăteşte pentru un loc în administraţia Renaniei şi pentru prima oară în viaţă stă acasă câteva luni, toată vara, ca să compună două teze pentru examenul de referendar, amândouă fără idei prea personale dar pe care le trece onorabil, — şi toate astea numai pentrucă a părăsit oraşul şi a început în sfârşit să se liniştească.

Il vedem acum, la douăzeci şi unu de ani, în Schönhausen, unde tatăl lui s'a mutat iar: „Sunt vreo treizeci de odăi, din care două mobilate, cu nişte grozave tapete de damasc în care culoarea abia se mai vede pe ici pe colo, cu o mulţime de şobolani şi cu căminuri prin care urlă vântul; în sfârşit, stau în vechiul castel al strămoşilor, în care s'a adunat tot ce e capabil să întreţină un spleen solid... îngrijit şi hrănit de o jupâneasă sfrijită, tovarăşa de jocuri şi îngrijitoarea tatei, care are acum şaizeci şi cinci de ani. Mă pregătesc pentru examen, ascult privighetorile, trag la ţintă, citesc pe Voltaire şi Ethica lui Spinoza. Bătrâna mea domnişoară mi-a comunicat că ţăranii spun: „Boierul nostru cel tânăr, săracul, cât e de slab!" Totuşi n'am fost niciodată aşa de mulţumit ca aici, dorm numai şase ceasuri şi studiez cu mare plăcere, două lucruri pe care multă vreme le-am crezut imposibile. Cred că motivul acestei activităţi este împrejurarea că toată iarna trecută am fost îndrăgostit cumplit. Mi-a fost fatal faptul că m'am lăsat clintit din liniştea mea filosofică şi din ironia mea... Aha, ai să spui tu, dragoste nefericită — singurătate — melancolie şi aşa mai departe. E posibil să fie o legătură între toate acestea. In orice caz, acum sunt iarăşi liber şi analizez după principiile lui Spinoza cauzele iubirii, pentru ca altădată să mă port cu mai mult sânge rece."

Sub teii stufoşi şi stejarii bătrâni, sub privirile pline de dragoste ale tatei, cu îngrijirea înţeleaptă a unei ţărance, în echilibrul unei lucrări stricte, inima liniştită a lui Bismarck a găsit pentru prima oară timp de câteva săptămâni un fel de reculegere. Humorul lui nu mai este cinic. E mai senin. Spinoza dă spiritului lui o biblică binecuvântare şi pe acest analitic înnăscut, n'are nevoie decât să-l înveţe formele analizei.

Cu o diplomă foarte bună, însoţit de cele mai favorabile recomandaţii, junkerul pleacă la Aachen: înţelepciunea mamei l-a îndreptat într'acolo. Prefectul acestei noi colonii prusiene e un Arnim din Altmark. Incă doi ani şi nepotul va putea începe cariera bătrânului Mencken.

IV

Pe vremea aceea Aachen era o staţiune balneară renumită în toată lumea, la graniţa a trei ţări, plină de străini care îşi cheltuiau timpul şi banii. Intr'un asemenea oraş cum ar putea un tânăr junker de douăzeci şi unu de ani să stea în palatul administrativ şi să scrie acte! Contele Arnim, foarte distins şi englez în apucături, îşi primise compatriotul ca pe un fel de prinţ moştenitor. După masă i-a ţinut o lecţie privată, plăsmuind un anumit plan, ca să-l facă să treacă repede prin toate treptele administrative până la gradul de asesor. Pe urmă tânărul diplomat avea să-şi înceapă drumul: „unde anume, îmi va fi indiferent, fie că voiu fi trimis la Petersburg sau la Rio de Janeiro".

Dar orgoliosul junker, căruia părinţii i-au deschis norocul cu atâta osteneală, refuză scara care i se întinde, se plimbă călare cu tinere Englezoaice, cade de pe cal, cu picioarele fracturate, îşi arată din nou desgustul de viaţă, citeşte în pat *De officiis* a lui Cicero, pe mult iubitul Spinoza, *Richard al treilea* şi *Hamlet*. Se vindecă, lasă deoparte ocupaţiile administrative, şi se aruncă cu şi mai multă ardoare în

lumea elegantă, epatează o masă întreagă mâncând o sută cincizeci de stridii şi arată apoi cum trebuesc preparate. „Societatea în care stau la masă se compune acum din şaptesprezece Englezi, doi Francezi şi puţinătatea mea. In capul mesei, unde e aristocraţimea, stăm noi, adică ducele şi ducesa de Cleveland, a căror nepoată, miss Russel, e delicioasă”. Tânără, frumoasă şi elegantă, Englezoaică şi fată de duce, Laura Russel e pe gustul lui. Inainte de plecarea ei, se logodesc în taină.

Dar cum să câştige bani, ca s'o ia în căsătorie? Bine înţeles că la masa de joc unde, ca în romane, datoriile cresc.

In acelaşi timp aude despre familia logodnicei nişte lucruri care îl fac să se oprească. Imediat după asta, începe o aventură de dragoste cu o doamnă trecută de treizeci de ani. Se pune iar pe lucru. Intre timp: dor de acasă, mustrări din partea părinţilor, cinism, datorii, vânători, planuri noui: „Am văzut că trebue să mă păzesc de mine însumi; mai am încă mult romantism în mine”. Singura frază care a rămas din epoca aceasta deschide perspective adânci în noianul de sentimente deslănţuite. Logodna se desface dela sine.

In vara următoare îl atrage o nouă Englezoaică, Isabella Loraine, nu aşa de nobilă ca Laura, dar încă şi mai frumoasă, fata unui pastor, foarte blondă şi sveltă. Işi ia un concediu de două săptămâni şi lăsând în urmă o mulţime de datorii, pleacă după ea la Wiesbaden. Aici o întâlneşte pe Laura care e prietena Isabellei, găseşte situaţia „foarte picantă”, devine amantul celei de-a doua logodnice şi scrie unui prieten: „Te anunţ că sunt logodit, şi mă gândesc ca şi tine să mă însor. E vorba de o tânără Englezoaică cu păr blond şi de o rară frumuseţe care până în prezent nu ştie o vorbă nemţeşte. Plec cu familia ei în Elveţia, iar în Milano am s'o părăsesc ca să mă duc să-mi văd părinţii, pe care nu i-am văzut de aproape doi ani.

Dealtminteri ai să mergi cu mine în Anglia ca să mă vezi împerechindu-mă, ceea ce se va întâmpla în primăvară”.

Purtându-se până la urmă ca un fiu de nobil şi ca un anti-funcţionar, aventurosul Bismarck se hotărăşte abia după două luni să scrie primul cuvânt şefului lui din Aachen, care îi este binevoitor. Il roagă să-l scuze; împrejurări, „foarte importante pentru mine, m'au împiedecat”; totodată îi cere un nou concediu; „de altfel în curând am să-mi înaintez demisia”. Se simte tot mai departe de cei de-acasă, tatăl lui nu-i mai dă bani, mama bolnavă e scandalizată de purtarea lui şi când, în sfârşit, ajunge fără un ban, se întoarce acasă în trăsura unui străin pe care îl dispreţuieşte. Ce s'a întâmplat?

„Aveam cele mai frumoase speranţe pentru ceea ce se numeşte o carieră strălucită. Şi poate că ambiţia, care mă mâna pe-atunci, mi-ar fi fost cârmaciu încă multă vreme şi chiar pentru totdeauna, dacă o foarte frumoasă Englezoaică nu m'ar fi făcut să-mi schimb cursul vieţii şi să alerg după ea şase luni fără încetare prin mări străine. In sfârşit, am silit-o să strângă pânzele şi s'a predat. Dar după o posesie de două luni, prada mi-a fost suflată iarăşi de un colonel ciung care avea cincizeci de ani, patru cai şi 15.000 taleri venit. Sărac la pungă, bolnav la inimă, m'am întors acasă în Pomerania, remorcat de o corabie greoaie şi plicticoasă”.

Bolnav ca şi prima oară — atât de nervos încât în scrisorile din vremea aceea, pune un cuvânt în locul altuia — abătut din drumul lui, ajunge la moşie unde părinţii îl primesc decepţionaţi. Mama bolnavă, speriată şi de faptul că treburile la moşie nu merg bine, îşi adună curajul înc'odată ca să deschidă din nou drumul băiatului. Izbuteşte să-i capete un post la regenţa din Potsdam. Dela Aachen, Arnim le anunţă demisia ironică spunând că tânărul baron „după o activitate ostenitoare, nu s'a putut împăca cu societa-

tea din Aachen". Oficial, însă, autoritatea administrativă e mai puţin amabilă şi, fără înconjur, comunică la Potsdam că gazda unde domnul baron a mâncat câteva luni precum şi alte persoane, pretind câteva sute de taleri şi că Bismarck a dispărut din Aachen din pricina datoriilor.

Invinuitul le răspunde foarte supărat că nu are „intenţia să dea socoteală despre afacerile sale personale serviciului internelor din administraţia regală din Aachen", şi că are să depună o plângere pentru „această jignire adusă drepturilor mele private". Tatăl lui, către care se îndreaptă acum creditorii, se supără şi el şi chiar interzice să i se mai trimeată vreo scrisoare în această chestie. Junkerii aceştia, independenţi şi împuterniciţi de o tradiţie seculară, se opun autorităţii guvernamentale, pe care o nesocotesc cu un gest suveran sau caută să şi-o apropie, după cum au nevoie. Mulţumită unor mari protecţii, Bismarck e lăsat să-şi ocupe postul la Potsdam, dar cu condiţia scrisă că se va ţine cu râvnă de lucru.

Dar nici aici nu stă prea mult. Viaţă de oraş mic, pensiune caraghioasă, şefi pedanţi, ore de serviciu stricte: nu-i place. După trei luni junkerul se retrage, fără să-şi mai dea demisia. Ruina moşiei părinteşti se apropie. Mama e bolnavă, dar nimeni nu ia boala prea în serios, pentrucă ea întotdeauna s'a îngrijit de sănătatea ei şi numai de-a ei. Tatăl nu se poate apuca să înveţe să muncească la bătrâneţe. El zice să arendeze. Mama spune să facă o fabrică de zahăr. Medicul în Berlin îi găseşte un cancer. Rămâne acolo să se caute; băiatul o vede des. Dar multă vreme după moartea ei, Bismarck e supărat pe ea pentrucă îl punea, când era bolnavă, să-i facă lectură din cărţi mistice.

Măcar de-ar scăpa de serviciul militar! Are acum douăzeci şi trei de ani. Scrie tatei: „Am făcut o ultimă încercare la Berlin ca să scap, dar n'am reuşit. Totuşi mi s'a promis că are să mi se reducă timpul serviciului

şi asta pe motivul unei slăbiciuni musculare pe care pretind c'o am la braţul drept, din pricina unei lovituri, şi o simt când ridic braţul. Păcat că lovitura nu e destul de adâncă. In sfârşit, fie că intru cu două săptămâni, fie cu trei luni înainte, instrucţia trebue s'o termin până la manevre. Aşadar, am să intru cât mai târziu posibil, prin Martie". Atât e de mare aversiunea lui pentru viaţa militară încât, deşi tânăr şi sănătos, inventează o slăbiciune pe care n'a avut-o niciodată, numai ca să scape. El, care e un maestru în călărie, în scrimă, în tragere la ţintă şi care toată viaţa va da probe de curaj şi de vitejie personală, nu poate să suporte nicio constrângere. Mândria lui nu se poate încovoia. Şi când în sfârşit trebue să intre la vânătorii din gardă, se ceartă imediat cu superiorul lui. „Niciodată n'am să pot suferi superiorii".

In timpul acesta la moşie lucrurile merg tot mai rău. Mama bolnavă şi alintată, amândoi feciorii în serviciu dar fără să câştige, toţi au nevoie de bani. Bătrânul Bismarck nu poate să le dea. Trebue să împrumute cu 12 şi chiar mai mult la sută. Se apropie o criză. In situaţia aceasta critică, toţi membrii familiei — mama care e pe moarte, sau tatăl împovărat de griji, fratele mai mare care e încă la studii sau fratele cel mai mic care îşi pierde vremea şi nu are poftă de nimic — toţi sunt de acord asupra unui gând: băieţii trebue să vie la ţară ca să salveze familia dela ruină. Negreşit, nihilismul disperat al lui Bismarck a grăbit criza. Se duce şi spune mamei că lucrările trebuesc aranjate. Iată ce scrie tata fiului mai mare: „Cu scârba pe care o are de ocupaţiile lui administrative, Otto s'ar fi chinuit toată viaţa ca să ajungă poate până la urmă prezident cu 2000 taleri venit: ceea ce n'ar fi fost o fericire. A rugat-o pe mama foarte stăruitor să-i dea altă ocupaţie... In cazul când facem o fabrică de zahăr, să înveţe chimia industrială în Magdeburg şi să conducă el fabrica în

Kniephof. Şi aşa, pentrucă ţin aşa de mult la el şi el se simte atât de nenorocit şi fiindcă am văzut la Kniephof că agricultura te interesează, m'am gândit că, dacă eu trebue să mai rămân în Berlin, ne prăbuşim cu toţii. Aşadar, m'am hotărît să vă trec vouă proprietatea din Kniephof şi eu să rămân numai cu Schönhausen". Intre timp fraţii, pentru orice eventualitate, trebue să-şi dea examenele.

Hotărîrea aceasta n'a fost prea grea pentru indolenţa unui tată blajin şi aproape de şaptezeci de ani. Faptul că mama a aprobat-o se explică prin ameninţarea ruinei şi prin slăbiciunea ei din pricina boalei. Şi ne despărţim mişcaţi de figura acestei femei ambiţioase care a murit la cincizeci de ani, abia câteva luni după aceea, puţin regretată, desamăgită în toate speranţele pe care şi le pusese în fiii ei — speranţe care totuşi, câteva decenii mai târziu, aveau să se împlinească într'o ne mai pomenită măsură.

Rudele mai îndepărtate, deloc dispuse să ajute, se simţiră datoare să se tângue. La o scrisoare plină de sfaturi pe care i-o trimite o vară de-a lui, Bismarck dă un răspuns, care în sinceritatea şi în întinderea lui, înfăţişează cea mai ascuţită auto-analiză a întregii sale vieţi. Cu câţiva ani mai înainte Bismarck fusese îndrăgostit de ea; de aici hotărîrea ca să se destăinuiască tocmai acestei femei şi să se justifice faţă de ea. A simţit chiar el că e un răspuns important, pentrucă a păstrat conceptul scrisorii şi, peste zece ani, l-a trimis logodnicei lui ca document biografic:

„De când mă cunosc, afacerile şi funcţiile subalterne nu mi-au spus nimic; nu găsesc deloc că e o fericire să fii funcţionar sau chiar ministru; mi se pare tot aşa de respectabil şi, după împrejurări, chiar mai folositor să semeni grâu în loc de-a scrie decizii administrative; ambiţia mea mă îndeamnă mai mult să poruncesc decât să mă supun: acestea sunt fapte cărora, afară de gustul meu, nu le găsesc altă cauză. Funcţionarul prusac seamănă cu membrul unei orhestre; fie că cântă la vioara primă, fie că bate toba, fără ca să aibă vreo idee sau vreo influenţă asupra ansamblului, el trebue să-şi execute partea lui, aşa cum i-a fost prescrisă... Dar eu vreau să fac muzică cum îmi place mie, sau să nu fac deloc...

„Puţini sunt oamenii celebri, mai ales în ţările cu constituţie absolută, care să fi fost împinşi în slujbă, de dragostea de patrie; mult mai des au fost mânaţi de dorinţa de-a comanda, de-a se face celebri şi admiraţi. Trebue să mărturisesc că nici mie nu-mi lipseşte această pasiune şi că multe din distincţiile unor oameni de stat sub o constituţie liberă, ca Peel, O'Connel, Mirabeau sau alţii, care au luat parte la mişcări politice, ar exercita asupra mea atracţia aceea ameţitoare pe care o are lumina asupra unei muşte.

„Mă încântă mai puţin succesele pe care le pot avea pe drumuri bătătorite, prin examene, protecţii, studiere de acte, vechime, sau bunăvoinţa superiorilor. Totuşi sunt momente când nu mă pot gândi fără dureroase regrete la toate satisfacţiile vanitoase care mă aşteptau în slujbă; mulţumirea de-a fi oficial răsplătit printr'o înaintare repede... gândul măgulitor că eşti considerat drept un om capabil şi folositor; toată gloria tainică şi reală care s'ar răsfrânge asupra mea şi a familiei mele, toate acestea mă ademenesc foarte mult când am băut o sticlă de vin, şi am nevoie de multă reflexie calmă şi liberă pentru a-mi spune, că toate sunt fantasmele unei vanităţi nebune, din aceeaşi categorie cu mândria unui dandy din pricina hainei pe care o poartă sau mândria bancherului din pricina banilor lui. Mă gândesc de asemeni că e un lucru prost şi sterp să-ţi pui fericirea în părerea altora; un om înţelept trebue să trăiască pentru el şi pentru ceeace el consideră că e drept şi adevărat, şi nu pentru impresia pe care o face asupra altora şi pentru vorbele care se spun despre el înainte ori după moarte.

„In sfârşit, nu-mi lipseşte ambiţia, însă o consider ca o pasiune tot aşa de rea ca oricare alta, ba chiar

ceva mai smintită decât altele, pentrucă, dacă mă las dominat de ea, îmi cere să-i jertfesc toată vigoarea şi toată independenţa mea, fără ca să-mi dea o satisfacţie durabilă, chiar dacă aş avea cel mai strălucit succes... Ceea ce aş putea ajunge în cel mai fericit caz ar fi să devin prezident la patruzeci de ani şi să am o leafă cu care aş putea să mă însor după nevoile mele şi să-mi înjgheb o gospodărie în oraş, şi asta când voiu fi uscat de colbul actelor, ipohondru, bolnav de piept şi de rinichi de-atâta şezut pe scaun şi voiu avea nevoie de o femeie care să mă îngrijească.

„Aşadar, sunt decis să nu-mi dau independenţa, întreaga mea putere de viaţă şi activitatea mea pentru aceste mediocre avantagii, pentru plăcerea de-a mi se spune domnul prezident şi pentru conştiinţa că folosul pe care îl aduc ţării e inferior cheltuelilor care le face cu mine, convins că adesea chiar împiedec şi întârziez lucrurile; şi asta cu atât mai mult cu cât sunt mii de oameni şi printre ei unii foarte capabili, pentru care asemenea distincţii sunt destul de atrăgătoare ca să-i facă să-mi ia locul cu bucurie".

In acest prim document caracteristic pentru spiritul lui Bismarck, se desvălue mândria, ascuţimea inteligenţii, şi dispreţul, care, împreună cu curajul, formează elementele caracterului său, condiţiile succesului său, cauza pentru care nu se poate niciodată simţi fericit şi fondul tragicului lui conflict sufletesc de mai târziu. Este aici dispreţul oricărei mediocrităţi, ironica schiţă a arivismului care, oricât l-ar costa trupeşte şi sufleteşte, vrea s'ajungă să i se spună domnule prezident; cu asta respinge orice funcţionărească fericire care are mereu un superior şi libertate niciodată. Avem aici măestria psihologică a unui tânăr de douăzeci şi trei de ani care face deosebire între pasiune şi ceea ce orbeşte, între vanitate şi glorie, între munca colectivă şi sforţarea individuală, între funcţie şi putere, şi face pe cititor să vadă că micile exaltări nervoase se datoresc puterii de sugestie a alcoolului.

Şi tot aici apare omul dela ţară, care îşi iubeşte şi îşi oţeleşte trupul şi preţuieşte sănătatea mai mult decât cariera, pădurea şi vânătoarea mai mult decât fotoliul şi biroul.

Dar înainte de toate, vedem un tânăr de-o mândrie nemaipomenită, care cu niciun preţ nu poate asculta de nimeni şi care simte dinainte sărbezimea unei satisfacţii, când pentru aceasta trebue să-şi jertfească libertatea. Cât de suveran respinge el motivul iubirii de patrie, şi lasă deoparte grija de problemele statului care trebuesc rezolvate sau potolite, pentru a se săgeta singur în inimă cu cuvântul: pasiune! Da, dacă e vorba de faptele mari ale unui dictator, atunci s'ar asvârli ca musca spre lumină, şi nu pentru a realiza o idee, ci mai degrabă pentru ca să comande şi să devină celebru. Dar asta merge astăzi numai în state libere, în Anglia, unde, în timp ce el scria acestea, Peel, ieri încă prim ministru, se sileşte în Camera Comunelor să dobândească liberul schimb, împotriva propriului său partid şi unde O'Connel luptă pentru libertatea Irlandei: doi revoluţionari care n'au nevoie să asculte de niciun rege ci numai de forţa lor de acţiune şi de ideile lor! Amândoi caută să obţină o prefacere socială. Chiar Mirabeau vroia să îngrădească regalitatea. Dar în Prusia, aici în această ţară germană fără constituţie, fără parlament, toate acestea sunt visurile unui baron nebun care caută zadarnic o mişcare politică.

Acesta e Bismarack, care presimte în el însuşi pe dictatorul înnăscut, care nu e însufleţit nici de credinţa către rege, nici de teama lui Dumnezeu, nici de dragostea de patrie şi nici de răspunderea faţă de mulţime; marele solist, dispreţuitorul de oameni, luptătorul care aşteaptă o schimbare cu toată revoluţionara lui nelinişte: aventurierul care, dispreţuitor, consideră, ceea ce există drept o stare pe loc şi a cărui

nervoasă energie nu vrea să administreze ci să schimbe, care vrea să comande după placul său propriu şi nu rabdă pe nimeni deasupra lui.

V

Casele lungi ale muncitorilor din Kniepkof sunt acoperite cu paie. Sunt vreo douăsprezece şi în fiecare locuesc patru familii. Muncitorii sunt foarte săraci, abia dacă câştigă un taler pe lună şi trebue să muncească degeaba mai multe zile pe an. In schimb au gratis locuinţa, lemne de încălzit, câte trei pogoane fiecare, puţină păşune, fân şi o parte de grâne şi, când e recolta proastă, boierii îi ajută dacă vor. Moşia e seniorială aşa că boierul, prin lege, are asupra lor drept de judecată şi de pază, e stăpânul bisericei, face parte din Kreistag [1]) şi poate deveni membru în Landtag [2]), aşadar, poate să provoace şi să păgubească pe oricine vrea. In realitate, aceşti ţărani de pe la 1840, nu aveau nici drepturi, nici garanţii, erau sclavi şi credincioşi ca şi sclavii, pentrucă părinţii lor sluji-seră şi ei boierului.

Bismarck se poartă cu ei ca un stăpân, dar întotdeauna prietenos. Un prieten îi scrie: „Tu eşti Otto, omul amabil pe care îl ştiu, şi eşti stăpânul care are dragoste pentru oamenii lui. Sunt foarte mulţumit când mi se spune că mă port bine cu ţăranii mei, aşa cum aud că te porţi tu cu ai tăi”. Dar când se întâmplă odată că un ţăran nu se fereşte din drum şi căruţa lui loveşte trăsura stăpânului şi o sfărâmă, atunci vă închipuiţi urmările. Bismarck chiar dela început a declarat cum îşi înţelege el noua formă de viaţă şi a scris prietenului: „de acum înainte vreau

1) Dieta districtului.
2) Dieta provincială.

să fiu stăpân şi nu slujitor... şi nu mai vreau să copiez depeşe”.

Cu fratele lui n'a stat prea mult împreună, deşi îl iubeşte. Bismarck nu poate să vadă lângă el pe cineva cu aceleaşi drepturi ca şi el. De aceea îşi împart în curând moştenirea în două părţi. Pentru asta a procedat energic: „Sunt pe cale să împart cu frate-meu; l-am convins cu ajutorul unui cumpărător care oferea un preţ foarte urcat”. De-acum înainte fiecare caută, încet şi greu, să scape de datorii.

Ca să înţeleagă mai bine agricultura, Bismarck a mai urmat vreo câteva luni la universitate, a studiat chimia în Greifswald şi Eldena, a cerut lui Keyserling să-i trimeată cărţi de botanică şi a găsit pe un doctorand în medicină cu care să înveţe ceva chimie. A avut şi aici câteva dueluri şi conflicte cu poliţia. Nu mai e student dar nu e încă pe de-antregul mare moşier. Stă la masă la pensiune cu moşieri veniţi la târg cu treburi: „îi ascult cu o mutră foarte competentă, cuget la cele ce aud şi noaptea visez numai ovăz, îngrăşăminte şi secară”.

Păstrează încă tonul batjocoritor, dar, odată instalat la moşie, „cu perfecta ignoranţă a unui orăşean cărturar” încearcă pe cât poate să îmbunătăţească situaţia, pune să i se trimeată o mulţime de cărţi dela societăţile de agricultură din capitala districtului, îşi ţine el singur şi foarte corect registrele de socoteli, în care e vorba de împrumuturi, făcute sau restituite. Banii îi lipsesc de multe ori, la drept vorbind întotdeauna; călătoreşte întotdeauna comod şi scump, joacă din când în când dar nu aşa de gros ca altădată; toate cheltuelile particulare, chiar şi pierderile şi câştigurile dela joc, sunt însemnate în registru. Merge călare pe moşie, însoţit sau nu de vătaf, învaţă, cercetează şi comandă şi se simte bine călare pe calul lui, Caleb. Cunoaşte clasele de jos, ţărani şi negustori, se iniţiază în realităţile pământului, se îngrijeşte de mersul vremii şi de toate amănuntele, îşi îmbogăţeşte memoria cu o

mulţime de lucruri şi limba cu sute de imagini. Activitatea aceasta îi întăreşte simţul pentru fapte şi antipatia pentru vorbe. Seara, când vine acasă, îşi prepară un amestec de şampanie şi porter, care îi place, şi citeşte.

In cei nouă ani care urmează, petrecuţi poate pe trei sferturi numai la ţară, Bismarck a citit foarte mult. „Datoresc cultura mea generală faptului că, pe vremea când n'aveam încă nimic de făcut, am găsit la moşie o bibliotecă plină de tot ce se poate şti şi pe care literalmente am înghiţit-o". Multă istorie, mai ales engleză, multă literatură sociologică, chiar Louis Blanc, multă literatură în limbi străine, mai ales Shakespeare, de preferinţă Byron, Lenau, Bulwer. S'a format în singurătate şi singurătatea l-a format. O bucată de vreme era foarte mulţumit, nimeni nu-l deranja şi scria: „Trebue să stau ori în capitală, ori la ţară".

Are acum douăzeci şi cinci de ani. Timp de doi ani ocupaţia aceasta îi place „din pricina independenţii ei". Curând însă se destramă orice iluzie: „Ideia despre arcadica fericire a agricultorului înrădăcinat, cu dublă contabilitate şi studii de chimie, am părăsit-o după o lungă experienţă". Nu-i rămâne decât să iasă călare, să vâneze şi să facă vizite pe la vecinii de moşie, după care notează, supărat: „Aş vrea mai degrabă ca oamenii să-mi cumpere vitele în loc să mă invite la masă. Niciunul măcar nu mi-a văzut oile şi în Berlin preţurile scad în fiecare zi". Câteodată e văzut în luntre, pe iaz, la vânat raţe, dar e cu sticla de şampanie lângă el şi citeşte pe Byron. Se distinge pretutindeni printre tovarăşii de profesie, chiar printre nobili. A călătorit mult, a fost la curte, ştie să povestească minunat, e straşnic călăreţ, trece drept cutezător cu femeile, şi are dreptate să-şi bată joc de boernaşii dela ţară: „Dacă îl întrebi pe unul ce mai face, îţi răspunde: Foarte bine, numai că iarna trecută am avut o râie cumplită".

Reputaţia lui începe să se întunece. Cu cât se plictiseşte mai tare cu atât caută să se distreze mai mult făcând tot felul de pozne şi să epateze pe alţii. Acum, chiar milităria devine o recreaţie. Stă câtva timp ca sublocotenent la un regiment de ulani, în concentrare. Pleacă în trăsură cu soră-sa, care vine din când în când la moşie, şi dă galop cailor cât poate, deşi a înhămat doi cai de călărie. Când vine noaptea dela chef i se întâmplă de multeori că se răstoarnă, leşină şi abia după aceea se trezeşte. Innoată şi se scaldă des şi se forţează să înfrunte răceala apei. Are aventuri de dragoste în toate păturile sociale, dar îşi bate joc de cunoscuţii care trăesc oficial cu amantele. Când odată prietenii n'au apărut dimineaţa la ora convenită şi, ca să-l aţâţe, au baricadat uşa cu un dulap, se duce la odaia lor şi, prin fereastra deschisă, trage cu pistolul în tavan de le cade tencuiala în cap. După masă, trage la ţintă de pe sofa: nu-i pasă dacă nimereşte şi în atelierul de tâmplărie din faţă. Când însă, rândaşul lui cade în apă, îl salvează cu primejdia propriei lui vieţi.

Cine vine la el e tratat cu şampanie de porter şi mosafirul e poftit să se servească singur. După o asemenea şedinţă se duc cu toţii în trăsură, cale de câteva ceasuri pe drumuri pline de noroiu, la moşia vecină unde scandalizează o societate elegantă prin ţinuta lor imposibilă. In felul acesta îşi capătă faima unui junker nebun, deşi în fond nu e nebun deloc. Faima asta şi-o câştigă mai ales printr'o nemăsurată poftă de mâncare şi de băut. Odată, când e invitat la un regiment de chiurasieri şi i se dă o cupă mare în care încape o sticlă întreagă, o deşartă toată dintr'o sorbitură şi, cum până atunci nu se simţea tocmai bine, declară mai târziu: „că o lună de zile, după aceea, s'a simţit aşa de bine la stomac, cum nu s'a simţit niciodată". Câteodată vorbeşte despre politica Berlinului şi întotdeauna cu dispreţ. N'a trecut mult, si tinerele contese au început să găsească că e foarte interesant,

iar mamele lor, dimpotrivă, că e cam penibil să stea la masă lângă domnul von Bismarck.

Odată apare în public, dar fără nume. Intr'o foaie liberală din părţile Balticei cineva s'a plâns de stricăciunile pe care le fac pe ogoare nobilii pomeranieni când ies la vânătoare cu caii şi cânii lor englezeşti, şi că împotriva lor nu te poţi apăra decât singur. Bismarck, al cărui răspuns a fost refuzat de redacţie, dar care s'a păstrat într'o copie foarte bine corectată, caută dimpotrivă să demonstreze că asemenea goane, iarna, n'au cum să strice semănăturile, că ajută chiar creşterei cailor şi că nu erau cai englezeşti, ci numai bice englezeşti. Şi adaugă că cunoaşte şi el „o mulţime de răufăcători care au adus din Anglia nu numai bice ci şi săpun de ras, flanele, ba chiar brânza de chester". Pe urmă acuză pe autorul articolului că a avut motive personale şi nu reale, îşi dă numele şi, natural, spune că îi stă la dispoziţie cu pistolul, apoi devine social-politic:

„Când oameni în jachete roşii cu cai şi cu câni aleargă la vânătoare după un iepure şi par atâtde mulţumiţi cu ei înşişi şi cu ocupaţia lor, înţeleg cât de supărător poate fi aceasta nu numai pentru iepure ci şi pentru cineva care nu e mulţumit nici de el nici de lume, umblă îmbrăcat în negru, n'are nici cai, nici câni, nici vânătoare şi n'are nici gust pentru vânat".

Aceasta este prima manifestare politică a lui Bismarck, scrisă la 28 de ani pentru nişte iepuri şi nişte ogoare, în care totuşi răsună înăbuşit supărarea junkerului împotriva unor clase care vor să-i conteste privilegiul. La prima lui apariţie îşi apără numai clasa de sus din care face parte, îşi bate joc de clasa de jos care nu merge la vânătoare, adăugând cu răutate că nici n'are gust să meargă. Pune pe burghezul sau pe ţăranul care privesc cu neplăcere cavalcada trecând prin faţa lor, pe aceiaşi treaptă cu iepurele a cărui viaţă e în joc. Dacă cineva ar veni la el să ceară o dreaptă despăgubire, i-ar da-o. Insă, pretenţia afirmată

în public, noul principiu şi ofensiva lui, îl fac să intre imediat în armura strămoşilor. Primele cuvinte politice ale lui Bismarck sunt ale unui luptător de clasă.

Cu puţin mai înainte, din plictiseală, s'a logodit pentru a treia oară cu o fată din împrejurimi. Insă mama Otiliei von Puttkamer s'a opus, „şi după două săptămâni m'am certat cu mama logodnicei mele, o femeie care, ca să spun drept, e una din cele mai rele pe care le cunosc şi care simte încă nevoia să culeagă ea însăşi priviri dulci". Doamna von Puttkamer vrea, din pricina proastei lui reputaţii, să ţie mai întâi pe logodnici despărţiţi un an de zile. Tatăl lui va face pe mijlocitorul, adică de fapt numai condeiul tatălui lui. Este evident că Bismarck a dictat tatălui lui scrisoarea aceasta diplomatică şi e comic cum îşi atribue singur: „inteligenţă şi vioiciune". Dar mama rămâne neînduplecată şi dictează fetii — acolo e tocmai dimpotrivă ca la Kniephof — o scrisoare de refuz, rea şi nedreaptă.

Bismarck e foarte abătut, nu din pricina fetei, de care în cursul anului s'a cam desobişnuit, ci mai mult din pricina ofensei. Dar nu găseşte „de demnitatea lui să-şi arate supărarea şi să şi-o uşureze cu câteva gloanţe în fraţii ei". După o călătorie în care a căutat să-şi scuture mâhnirea în alte clime, declară: „sunt acum aşa de răcorit încât trebue să consider drept cea mai mare fericire ceea ce altădată mă făcea să mă revolt împotriva soartei mele". Săgeata însă a rămas înfiptă în sufletul lui. Când, peste patru ani, mama fetei încearcă o împăcare şi e dispusă să îngădue căsătoria, Bismarck nu se lasă convins şi scrie unui prieten: „Jignirea adusă sentimentului meu cel mai adânc şi mai adevărat, trădarea încrederii mele şi rănirea mândriei mele, au lăsat şi acum, după ani de zile, un rest de amărăciune pe care nu cred că am să-l pot înăbuşi îndeajuns. Oricât m'aş strădui, îmi vine greu să uit o ofensă pe care într'adevăr am simţit-o". Tot în această epocă afirmă că, în general

nu poate iubi. In inima lui, deocamdată, mândria şi ura sunt mai tari decât dragostea şi abnegaţia.

Călătoria lui s'a îndreptat întâi către Anglia. Când, însă, la debarcarea în Hull e admonestat pentrucă a fluerat într'o duminecă, se îmbarcă iar şi pleacă mai departe în Scoţia. Totuşi, mai târziu, e impresionat când vede cum în faţa Parlamentului aşteaptă caii lorzilor, „fără nicio trăsură", sau când vede nobili englezi trecând în galop. Observă tot ce e din lumea lui. Scriind tatălui său despre husarii din York spune: „Raţia remonţilor, încă înainte de a fi făcut vreo treabă, este de patru baniţe de ovăz şi doisprezece pfunzi de fân... Mi s'a părut curios că nu sunt hambare. Grânele sunt adunate în girezi, poate de douăzeci până la cincizeci de ori mai mari decât ale noastre şi lângă aria acoperită e numai atâta hambar cât trebue pentru o gireadă". Apoi laudă: „politeţa şi amabilitatea extraordinară a Englezilor, care mi-au întrecut toate aşteptările. Chiar cei mai neînsemnaţi oameni sunt plăcuţi, foarte modeşti şi isteţi când vorbeşti cu ei." Pe lângă politeţa înnăscută îi place şi pofta de mâncare a Englezilor: „E o ţară de oameni care mănâncă mult. Nu se serveşte niciodată cu porţia. Chiar la gustarea de dimineaţă ţi se pun înainte din fiecare fel de mâncare, nişte cantităţi colosale cum pe la noi nu se obişnuieşte, şi îţi tai şi mănânci cât ai poftă, fără ca socoteala să se urce". Faptul că Bismarck pomeneşte tatălui lui de mâncarea multă şi bună, se înţelege mai uşor când cunoşti nenumăratele pasagii din scrisorile lui în care, până la adânci bătrâneţe, vorbeşte foarte serios de plăcerile gurii.

Celor de acasă le place mai puţin tonul imperios cu care călătorul nostru, ajuns acum în Elveţia, cere tatălui şi fratelui să plătească impozitele: „Te rog caută de ia de undeva parale ori fă un împrumut în contul vinderii grânelor sau a spirtului; sper că vei aranja lucrurile ca pentru tine".

Deabia s'a întors şi iar e plictisit. Ce să facă aici la ţară? Pomerania e mică, Germania înăbuşitoare, peste graniţă lumea e mai plină de viaţă. Stă la căminul părintesc, citeşte pe Byron şi îi copiază poeziile alegându-le pe cele mai puternice; apoi se gândeşte să imite pe lordul englez, închide cartea, închide şi registrul moşiei, şi face planuri să meargă cu Arnim, prieten de şcoală „în Egipt, în Siria, poate şi mai departe. Dacă îmi reuşesc anumite aranjamente pe care le plănuesc pentru moşiile mele, am de gând să fac câţiva ani pe Asiaticul, ca să mai schimb puţin decorul comediei mele şi să-mi fumez ţigara pe malurile Gangelui în loc să mi-o fumez lângă Rega[1])". Dar în loc de toate aceste aventuri, tovarăşul de călătorie se îndrăgosteşte de Malwina, sora lui Bismarck, o delicioasă fată de şaptesprezece ani, şi uită de India. Intre timp scrie şi tata „o scrisoare tânguitoare în care e vorba de bătrâneţe (şaptezeci şi trei de ani, văduv, surd) de moarte şi de revedere". Când însă un prieten îl întreabă de ce nu pleacă în India, Bismarck răspunde diplomatic: „Vroiam să mă înrolez în armata engleză din India... Dar pe urmă m'am gândit că Indienii nu mi-au făcut nimic". Planul acestor byronieni călători în lume, se sfârşeşte astfel într'un chip foarte pomeranian.

Acesta e romantismul unui junker de ţară, care vrea să se mişte şi să se distreze, şi care în cazul cel mai rău întrebuinţează chiar statul pentru acest scop. La treizeci de ani scrie: „Am trăit cinci ani la moşie, dar nu mai pot suferi viaţa asta singuratică de gentilom rural. Mă lupt cu gândul să intru iar în slujba statului sau să plec în lungi călătorii. In singurătatea mea de aici îmi vine să mă spânzur de plictiseală... lucru care cred că se întâmplă oricărui tânăr cultivat care stă la ţară neînsurat". In acelaşi timp notează în carnet: „Toată ziua de azi am făcut socoteli... Toată ziua de azi am mers călare... Viaţa e un joc de

---

1) Râu în Prusia orientală.

umbre...” Câteodată, ca să se joace de-a înalta societate, scrie în registru gardenuit în loc de străjer şi valet-distillateur în loc de rachier.

Nihilismul studentului se preface acum în melancolia cavalerului singuratic în castelul lui: „Stau aici, destul de nesimţitor spiritualiceşte, îmi conduc afacerile cu punctualitate, dar fără vreun interes deosebit, caut să procur supuşilor mei o viaţă după felul lor cât mai comodă şi privesc fără supărare cum ei mă înşeală. Inainte de prânz sunt supărăcios, după prânz foarte blajin. Societatea mea constă în câini, cai şi boernaşi de ţară. Faţă de aceştia din urmă, mă bucur de oarecare consideraţie pentrucă pot citi cu uşurinţă ceva scris, mă îmbrac ca lumea, şi pe lângă asta pentrucă spintec vânatul cu o îndemânare de măcelar, călăresc calm şi sigur, fumez ţigări tari şi îmi îmbăt musafirii cu sânge rece, până cad sub masă; asta fiindcă din nefericire nu mă mai pot îmbăta, deşi îmi aduc aminte de această stare ca de un lucru foarte plăcut. Şi astfel vegetez aproape ca o maşină, fără dorinţi sau temeri deosebite; o stare foarte armonică şi foarte plicticoasă.”

Câteodată se aruncă în lume. Dar când se întoarce dintr'o astfel de călătorie la Marea Nordului, pe care acum o numeşte iubita lui, a pierdut aşa de mult la joc, în cât e bucuros că „înfăţişarea lui deloc suspectă l-a scutit să mai plătească paşaportul la graniţă”.

Acum când sora lui s'a măritat, inima i se întunecă şi mai mult: ea era dragostea lui şi a rămas de fapt toată viaţa. Cel puţin atâta timp cât e tânără, el vede în ea prototipul eleganţei şi al seninătăţii, care pentru asprimea lui e ceva inaccesibil. Acum stă luni întregi cu tatăl lui, citeşte, fumează, mănâncă mrene şi joacă cu el câteodată „o comedie pe care îi place s'o numească vânătoare de vulpi”. Povesteşte surorii lui cum pe ploaie şi pe frig înconjură cu câţiva vânători un stufiş în care ştiu sigur că nu e nimic; apoi vătaful începe să chiue ca să stârnească o vulpe fictivă. „Şi

atunci tata, care nu ştie de nimic, mă întreabă dacă n'am văzut ceva: eu îi răspund, prefăcându-mă foarte mirat, că n'am văzut nimic. Şi asta durează trei sau patru ceasuri... Afară de asta, mergem de două ori pe zi în seră şi în staul, comparăm din ceas în ceas cele patru termometre din casă, întoarcem arătătorul barometrului şi, când e senin, potrivim ceasurile după soare, aşa de exact încât numai ceasul din bibliotecă rămâne în urmă cu o lovitură după ce celelalte au bătut toate deodată”. După aceste descripţii de un humor dureros, îndeamnă pe soră-sa să scrie şi ea tatei despre micile ei întâmplări: „ce mai fac caii, cum se poartă servitorii, dacă uşile scârţâie şi dacă ferestrele se închid bine, în sfârşit, fapte, fapte. Şi nu uita că nu poate suferi să i se spună papa, nu-i place expresia”.

Şi astfel în inima lui se adună plictiseala şi bunătatea, toleranţa şi un surd avânt care se loveşte de orizonturi prea strâmte. Nu-i de mirare că, acum, la treizeci de ani, face o a treia încercare de-a intra în slujba statului „pentru a-mi vindeca o plictiseală care a ajuns aproape un desgust de viaţă”. Tânărul moşier scrie foarte de sus primului preşedinte din Brandenburg: „Situaţia afacerilor mele nu mai cere prezenţa mea la ţară aşa că pot acum să-mi urmez dorinţa de-a intra în serviciul statului”. Vorbeşte ca şi cum ar fi dela sine înţeles că numai pe el l-au aşteptat.

Dar şi de data asta, abia după două săptămâni, se retrage. Imediat încep conflictele şi chiar provocările. Primul preşedinte speriat scrie: „Am văzut multe în viaţă dar un referendar care să facă şasezeci şi trei de greşeli încă n'am văzut”. Motive familiare vin la timp ca să-l facă să plece iar. Când şeful nu vrea să-l primească imediat, spune uşierului: „Spune domnului prim-preşedinte că am plecat şi că nu mă mai întorc”. In seara aceleiaşi zile îşi întâlneşte şeful la un dineu. Intrebat dacă îl cunoaşte, Bismarck răspunde că n'are

onoarea, se recomandă şi se bucură foarte mult. Abia întors acasă, îşi descarcă mânia în scrisori: „Am considerat încercarea aceasta drept un fel de exerciţiu ca să dau spiritului meu distrat şi moleşit ceva din sănătatea pe care obişnuit o procură o activitate uniformă şi regulată. Dar pretenţiile stupide şi condescendenţa ridiculă a superiorilor, de care m'am desvăţat, mi-au fost şi mai fatale ca altădată”. Chiar când reprezintă pe fratele lui în Landtag, se plictiseşte repede: „Sunt desgustat de comedia consiliului şi caii mei la fel”.

„Şi astfel plutesc fără voinţă pe fluviul vieţii fără altă cârmă decât pofta momentului şi mi-e destul de indiferent pe care ţărmuri sunt aruncat”.

VI

Pietismul[1] se introdusese de mult pe moşiile pomeraniei. Bătrânul von Thadden în Trieglaff, cumnatul lui, Ludwig von Gerlach şi fratele acestuia, generalul şi favoritul regelui, bătrânul Puttkammer din Rheinfeld, domnul Senfft von Pilsach, toţi crescuţi la şcoala de cadeţi, apoi ofiţeri în războiul de liberare[2], fuseseră „treziţi” la Berlin, aduseseră credinţa sectei pietiste în Pomerania, renegaseră biserica liberală şi acum îşi aduceau din locuri depărtate pastorii în care credeau, ţineau ei înşişi predici pe moşiile lor, îşi converteau ţăranii, îşi impuneau penitenţe, ţineau conferinţe şi nu le păsa dacă în alte cercuri se vorbea de ei cu mânie şi curiozitate. Vorbeau dulceag de „insulele prieteniei”.

Maria von Thadden e o fată frumoasă, cam bun-

1) Sectă protestantă, răspândită în Germania, cu tendinţe ascetice şi morală severă.

2) Befreiungskrieg = răsboiul din 1813—1815, care a liberat Germania de sub stăpânirea lui Napoleon.

ducă, pasionată, muzicantă, foarte sensibilă. Citeşte pe Jean Paul, pe Brentano, cântă din Mendelssohn şi e logodită cu tânărul Moritz von Blankenburg când face cunoştinţă cu prietenul acestuia, baronul von Bismarck, tocmai pe vremea planurilor lui asiatice. Natural, se îndrăgosteşte de el, nu vrea să şi-o mărturisească şi faptul că el respectă în ea pe logodnica prietenului lui, n'o satisface decât pe jumătate. „Manierele lui distinse, ţinuta lui desăvârşită, atât la fizic cât şi la moral, mă atrag foarte mult, şi totuşi, cu el am impresia că sunt mereu pe o ghiaţă care se poate rupe în orice clipă”. Observă că fiinţa ei este sfântă pentru el, şi că „orice sensaţie de dulce primejdie dispare faţă de acest interesant om de lume”. Se vede bine că această Gretchen nu prea ştie nici ea ce simte faţă de el; ea simte că e cu siguranţă un geniu, poate chiar diavolul. Aceasta o dovedesc câteva scrisori ale unei fete necunoscute, scrise din Pomerania. E singura mărturie care ne-a rămas, înfăţişându-ne impresia pe care o face Bismarck la treizeci de ani asupra unei fete pasionate, dar bine crescute. Om din lumea mare, el e interesant pentru nervii unei fiinţe sensuale. In sfârşit, pe aceste meleaguri pomeraniene, Bismarck face efectul unui Mefistofel.

Curioasă ca o fată care pescueşte într'un port, ea încearcă să se intereseze frăţeşte de sufletul lui: nu e degeaba fată de pietişti credincioşi. După o lungă convorbire, la Trieglaff, cu mamă-sa, iată ce scrie logodnicului: „N'am auzit până acum pe cineva analizându-şi atât de liber şi de limpede lipsa de credinţă sau mai degrabă panteismul. Regretabilele păreri ale lui Otto, de care el însuşi e atât de nemulţumit, le cunoşti prea bine. Fără îndoială că e sincer, şi asta e foarte bine, totuşi are încă oarecare teamă faţă de imaginea viorie pe care şi-a făcut-o despre Dumnezeu. Işi aduce aminte bine de noaptea când s'a rugat pentru ultima oară şi ştie că după aceea nu s'a mai rugat pentrucă n'a mai vrut... A vorbit despre pre-

zumpţia credincioşilor, despre părerea lor pe care-o crede dreaptă, despre măreţia Dumnezeului lui care nu se poate ocupa de un fir de praf atât de mărunt cum este el, apoi despre lipsa lui totală de credinţă şi despre nevoia lui de credinţă, despre completa lui indiferenţă faţă de bucurie şi durere şi despre veşnica lui plictiseală şi golul lui fără fund: Cum oare pot să cred într'adevăr, dacă n'am nicio credinţă? Ar trebui pentru aceasta să se strecoare în mine sau să pătrundă cu putere fără ajutorul meu şi peste voinţa mea! — Era foarte turburat, se făcea roş când vorbea, dar nu putea pleca. Cu toate că era undeva invitat la masă, nu pleca şi îşi continua cu vehemenţă explicaţiile... Otto era mişcat într'un chip plăcut şi nou, simţea cum dragostea îi pătrunde sufletul. Ştii cât de prietenos e în astfel de momente... Imi venea să-i spun: O, Otto, Otto, începe altă viaţă şi smulge-te din rătăcirea ta!”

Herr Doktor e pus să asculte predici. Dar şi acum ca şi la şaisprezece ani el se înarmează cu acelaşi raţionalism. Şi, la fel ca în cariera lui de funcţionar, cu o mândrie de suflet sensibil, refuză orice demers, orice înaintare şi cere lui Dumnezeu să-l numească aşa cum a cerut şi regelui. Apoi, deodată, devine blajin. Dar când, peste două zile, vine iar, e tăcut şi gânditor, serios, câteodată chiar timid.

S'a destăinuit acum unei fete frumoase, pe care destăinuirea lui o mişcă adânc. Ca să-i facă plăcere, suportă câteva scrisori dela logodnicul ei, Blanckenburg, el însuşi un convertit, scrisori despre care autorul lor spune că „au fost scrise cu tot focul creştin al prieteniei... asvârlite ca nişte alice în inima ta bolnavă”. De trei ori îi scrie lui Bismarck, fără răspuns: îi spune să aibă voinţa de-a crede, să citească Biblia, să se spovedească. Maria e mereu prezentă în aceste scrisori. O turbură adânc „această prietenie cu fenixul Pomeraniei, care trece drept un monstru de violenţă şi obrăznicie şi care e atât de atrăgător”. Iar

când îi dă logodnicului „o floare veşnic albastră pe care o pune la piept binecuvântând-o”, trimete şi lui Otto, prietenul logodnicului, o floare, dar roşie, ştie ea bine pentru ce.

Pe vremea Rusaliilor, într'un boschet, logodnicii se pun amândoi la lucru: arată necredinciosului scrisoarea unei prietene îndepărtate, o tuberculoasă care iubeşte pe Bismarck, dar care nu poate să moară înainte de a-l şti convertit. Urmează apoi câteva scrisori de-ale lui Blanckenburg, pline de protestări. Fata cea străină moare, dar „a păstrat în fundul inimei siguranţa că sufletul tău n'are să se piardă... O, dacă ai şti cum ne-am rugat pentru asta cu moarta, pe insula prieteniei!” Răspunsurile lui Bismarck nu s'au păstrat. Mai târziu Blanckenburg le-a distrus din resentiment politic. Dar iată o replică la un răspuns: „De ce ai plâns? De ce mi s'au umplut ochii de lacrimi la citirea scrisorii tale? O, Otto, Otto, — cuvintele scrisorii tale sunt adevărate?” Şi Bismarck mărturiseşte mai târziu că toate aceste întâmplări l-au sguduit. Dar întrerupe repede corespondenţa. Mândria lui nu suferă această „pătimire împreună”; care i se pare prea mult compătimire, milă. Se simte şi el „clasificat”. In sfârşit, nu mai vrea să ştie de nimic.

Ploaia, căzută aici în deşert, s'a uscat repede. Că izbucneşte în plâns când află de moartea unei fete care l-a iubit în taină — nu e de mirare. Omul acesta, foarte cinic şi foarte sensibil cu trupul lui de uriaş, plângea uşor: fenomenul acesta are să se repete în momente de mare criză politică. Şi nu este un om care să întâmpine fără emoţie astfel de semne. In firea aceasta ciudată calea către credinţă trecea prin superstiţie. Superstiţios a rămas toată viaţa. Când i se întâmpla pe neaşteptate ceva prielnic, era întotdeauna ispitit să recunoască mâna providenţii. In momentul când se rupe ultima lui logodnă, scrie: „Dacă m'aş fi îndoit vreodată de existenţa providenţii şi de interesul ei special pentru mine, m'ar fi convins faptul

că n'am izbutit să realizez această căsătorie, la care ţineam cu o pasiune absurdă".

In acelaşi timp, însă, scepticismul lui veşnic treaz apare. Cu privire la o furtună pe mare, Bismarck, scrie tatălui lui: „Câteva doamne leşinaseră, altele plângeau şi tăcerea în cabina bărbaţilor n'a fost întreruptă decât de rugăciunea ce-o rostea cu glas tare un negustor din Bremen, care mai înainte mi se păruse că ţine mai mult la haina lui decât la Dumnezeu. Rugăciunea domnului din Bremen ne-a salvat şi de data asta".

Când la nunta Mariei von Thadden, satul întreg se aprinde din cauza focului de artificii şi când unii dintre asistenţi spun că e mai bine să se roage decât să stingă incendiul, Bismarck strigă ca Cromwell: Pray and keep your powder dry" [1]), încalecă şi luptă toată noaptea împotriva focului. A doua zi, punându-se chestiunea dacă asigurările sunt legitime pentrucă ele fac din Dumnezeu o ipoteză, Bismarck spune: „Asta e o adevărată defăimare, fiindcă El poate oricând să ne aibă!"

In curând merge svonul prin Pomerania că Bismarck e amantul soţiei lui Blanckenburg; în realitate, nu se întâmplă nimic, se văd des şi visează mult împreună. Ea are o slăbiciune pentru Jean Paul, pe care el nu poate să-l sufere. Maria are un copil. „Vreau să-ţi mai spun că la petrecerile noastre de familie venea foarte puţină lume, între alţii o domnişoară S. foarte drăguţă... că toate femeile tinere şi bătrâne s'au pus să nască... şi că poimâine voi fi la Cardemin (moşia lui Blanckenburg) la un ceai estetic, cu lectură, rugăciune şi ananas". Primeşte cu uşurinţă sarcinele care i se impun în acest mediu, pentrucă se simte bine aici, găseşte ce caută, adică spirit şi maniere alese, „o viaţă de familie din care făceam parte, aproape un cămin".

1) Rugaţi-vă şi păstraţi uscat praful de puşcă.

La drept vorbind nervii lui Bismarck rămân iritabili, chiar în acest cămin. La plimbare, deodată, el devine melancolic; chiar vorbele cele mai blânde îl împing spre o descurajare, care, scrie prietena, „apare uşor la el când se simte într'o atmosferă prietenoasă". Când Maria vrea să-l necăjească şi freacă două pahare unul de altul cu un sgomot strident, el o roagă să se oprească: „E prea trist, asta mă face să mă gândesc la povestea lui Hoffmann cu sufletul închis într'o vioară".

Intr'o zi întâlneşte la Blauckenburg o prietenă a prietenii, Johanna von Puttkamer. N'are nimic din farmecul Mariei. E mică, brună, delicată; ai crede că e o Italiancă. Dar privirea e vioaie şi în ochii ei verzi sufletul apare într'o fulgerare de vis. Ceea ce o deosebeşte de Maria e graţia, naturaleţa şi în acelaşi timp vigoarea senzaţiei, ceva absolut şi care nu se poate hotărî decât odată, totul într'un trup gingaş cu mădulare uşoare ca nişte pene. Johanna e una din acele fete care păstrează bine ce-au prins şi nu dau înapoi niciodată. Şi, dimpotrivă, ea se va dărui fără rezerve celui care o va lua, fără să-i ceară acestuia nimic, fericită că se dă. Ceea ce îi trebue e o călăuză care să fie un bărbat, ceea ce cere e un port la adăpost de vânt.

Drept început ea aduce mustrări monstrului pentru lipsa lui de credinţă; totuşi probabil că după aceea îi pare rău, căci Maria, care îl cunoaşte pe Bismarck, îi scrie imediat: „Protestele tale nu l-au jignit, pentrucă îi place tot ce e sincer. I-ai prezis că are să-şi schimbe gândurile, asta crede şi el în fundul sufletului lui. Dar cu o asemenea fire drumul spre lumină nu e nici repede nici uşor, şi cu siguranţă că va fi încă multă vreme invizibil pentru nişte ochi omeneşti".

Maria îl zugrăveşte în parte prin aceste cuvinte: un fluviu încătuşat de ghiaţă şi care se desghiaţă târziu şi violent. A întâlnit în el o fire complicată de probleme. Şi tot această fire îl îndeamnă, simbolic, să

intre în administraţia digurilor: să pândească tresăririle Elbei, primăvara, să urmărească şuvoiul monstruos al desgheţului şi să-l îndrumeze; şuvoiul acesta seamănă cu ceea ce numea el energice mişcări politice, şi seamănă cu el însuşi.

Plecarea lui Bismarck din Pomerania către malurile Elbei a fost pentru el mai mult decât o strămutare. Bătrânul baron murise în sfârşit, cu tot vinul de Xeres, şi de Porto, şi fiul cel mai mic, în vârstă de treizeci de ani, ia în primire moşia Schönhausen în valea Elbei. Bismarck arendează vechea aşezare din Kniephof. A crescut acolo şi de sute de ani numai familia Bismarck a ocupat şi a condus moşia. Faptul acesta îi dă oarecare regrete şi oarecare remuşcări:

„Peste toată întinderea de păşuni, de apă şi de stejari desfrunziţi stăpânea o molcomă negură de tristeţe, când, la apusul soarelui, după o mulţime de treburi, m'am dus să-mi iau rămas bun dela locurile pe care le iubisem şi unde de atâtea ori fusesem visător şi melancolic. Pe locul unde visam să clădesc o casă nouă am găsit scheletul unui cal: după structura oaselor am văzut că sunt ultimele rămăşiţe ale credinciosului meu Caleb, care, şapte ani în şir, m'a purtat în spate, vesel şi trist, sbuciumat şi domol, cale de-atâtea şi atâtea poşte. M'am gândit la crânguri şi lanuri, la iazurile şi casele cu oamenii din ele, pe lângă care treceam în galop amândoi. Viaţa mea mi se desfăşura în minte, ajungând până în zilele când, copil, mă jucasem chiar pe locul acesta.

„Ploaia cădea încet peste ierburi şi m'am uitat mult timp la soarele care apunea roş şi turbure până când m'am umplut de amărăciune şi de regret pentru trândava indiferenţă şi nevoia orbitoare de plăceri cu care mi-am risipit fără scop şi fără succes toate bogatele daruri ale tinereţii, ale spiritului, ale averii şi ale sănătăţii... M'am întors acasă cu desăvârşire abătut. Fiecare copac pe care îl sădisem, fiecare stejar sub al cărui frunziş foşnitor mă culcasem în iarbă,

părea că mă dojeneşte aspru din pricină că acum îl las pe mâni străine. Şi aceleaşi reproşuri mi le-au făcut ţăranii mei pe care i-am găsit adunaţi în faţa uşii. Toţi mi s'au plâns de nevoile lor şi mi-au spus grija lor de viitor când vor rămânea cu arendaşul... Mi-au spus cum ei au fost atâta vreme în slujba tatălui meu şi bătrânii cărunţi începură să plângă şi eram cât pe ce să fac şi eu la fel".

Cetind aceste rânduri pline de simţire, din care unele amintesc chiar prin avântul lor poetic frazele prin care Goethe îşi ia rămas bun dela căsuţa lui din grădină, te întrebi de ce această schimbare. Au fost motive pecuniare sau dorinţa de-o casă mai frumoasă? Deloc. Motivul e nevoia de activitate şi ambiţia.

Intr'adevăr, la epoca morţii tatălui său şi a legăturilor lui cu acest mediu de frământări morale, odată cu sentimentul că are acum treizeci de ani şi că deci toate aventurile trebue să se sfârşească, s'a deşteptat în Bismarck o dorinţă nouă, dorinţa de-o activitate mai largă, care, cu mici schimbări, îl va stăpâni vreme de o jumătate de secol. Imprejurările îndrumează acest impuls către viaţa publică şi, mai întâi, în mediul pe care, prin moştenire, e chemat să-l conducă. Proectele acestea sunt mai repede realizabile în Saxonia; pe malurile Elbei administraţia digurilor îi deschide calea. Şi astfel sentimentul că firea lui seamănă cu acest fluviu ale cărui capricii le va descrie admirabil, se deşteaptă în el şi este, din calcul, convertit în fapte. Dela administraţia digurilor până la Landtag nu e departe şi cercul pietiştilor are întinse relaţii la Potsdam. Unul din ei dorind să-i uşureze reintrarea în administraţie şi oferindu-i chiar să fie comisar regal în Prusia orientală, Bismarck nu e de părerea fratelui lui şi scrie din Schöhausen:

„Că am să înaintez acolo... cred. Dar am o fire nenorocită: orice situaţie pe care aş putea-o avea mi se pare bună şi, îndată ce o capăt, o găsesc urîtă şi plicticoasă. Tot aşa are să fie şi cu funcţia despre

care e vorba. Pe lângă asta, dacă o iau, pierd aici ocazia de-a deveni şef al digurilor, lucru pe care guvernul mi l-a făgăduit de pe acum... Şi digurile, fără a mai vorbi de Landtag în care iarăşi am toate şansele să fiu ales aici, îmi dau de lucru fără a mă îndepărta dela treburile moşiei... Ideia mea fixă este să sting întâi câteva datorii..." Şi, mai departe, Bismarck insistă asupra intenţiei lui de a deveni aici Landrat (consilier în dieta provincială). Consilierul actual nu va mai putea sta decât cel mult trei sau patru ani, pentrucă „starea sănătăţii lui e de pe acum destul de rea; proectele mele se bazează pe considerente medicale... Sâmbătă e bal la Rathenow; nu mă duc, n'am mănuşi şi sunt în doliu".

Aşadar, înainte de-a porni la lucru, şi-a calculat şansele, a căpătat promisiunea că i se va da direcţia digurilor, contează pe intrarea în Landtag, a evaluat durata boalei predecesorului lui. Şi, după aceste pregătiri, cere chiar el destituirea şefului digurilor pentru cauză de lipsă dela datorie! In acelaşi timp, cere o reducere a impozitelor pentru fluviu pe care le plăteşte ca proprietar al moşiei, descoperă un vechi regulament după care numai un proprietar riveran poate deveni şef al digurilor şi, ca să-şi întărească pretenţiile, se referă la un schimb de pământuri impus strămoşilor lui acum câteva secole: totul e pe bună dreptate, totul e în folosul vecinilor pe care îi ajută să scape de un funcţionar incapabil, — dar în acelaşi timp totul e numai şi numai pentru ca să-şi apere moşia, să-şi reducă cheltuielile şi să-şi impună numele în provincia lui. Aşa va putea deveni Landrat şi deputat.

Energia, capacitatea, mijloacele sigure, realismul şi voinţa de putere a lui Bismarck apar chiar în acest prim act politic, culegând un succes repede şi trainic care îi îndeamnă voinţa către fapte mereu noi.

VII

La Schönhausen conacul e impunător şi masiv, înconjurat de tei şi stejari puternici. Nu e un castel, ci o casă trainică. Cel care priveşte pe fereastră se simte bine adăpostit.

„Când m'aşez la fereastră şi mă uit prin fumul ţigării pe care o ţin în mâna stângă" — descripţia lui Bismarck dintr'o scrisoare către un prieten e foarte impresionistă — „privirile mele se îndreaptă spre nord. In dreapta şi în stânga mai întâi nişte tei bătrâni, apoi o grădină în vechi stil franconian, cu copăcei tunşi, cu zei de grezie, şi arbori pitici, mai departe o întindere de lanuri (care din nefericire nu-mi aparţin) şi cam la o milă depărtare de mine, pe celălalt mal mai înalt al Elbei, orăşelul Arneburg... Pe ferestrele dela sud aş vedea turnurile din Tangermünde, spre apus în ceaţă domul din Stendal. O privire înăuntru: o casă mare cu trei etaje, cu ziduri groase şi străvechi tapisate cu piele şi pânză cu motive chineze şi câmpeneşti, mobile rococo cu mătasa decolorată, şi în ansamblu o eleganţă destinată pentru o situaţie mai strălucită decât aceea pe care proprietarul actual o are dela înaintaşii lui".

Cel dintâi lucru pe care îl caută pentru casa cea veche e o femeie. Chiar de pe când tatăl lui mai trăia, aceasta era veşnica lui preocupare la Kniephof. De aici şi din călătoriile lui trimetea tatălui lui informaţii pline de scepticism: „Am făcut cunoştinţă cu Luisa C.; are momente când e foarte drăguţă, dar are să-şi piardă repede frăgezimea, iar faţa are să i se strice. Am fost îndrăgostit de ea douăzeci şi patru de ceasuri şi aş vrea — adaugă Mefisto — să fie nevasta arendaşului şi să stea la Selow". La Norderney trece în revistă femeile: o contesă Reventlow „care are dinţi

frumoşi şi o faţă arămie şi va fi cândva o cucoană impunătoare"; doamna von Reitzenstein, „a cărei fată e bine făcută şi trece drept o frumuseţe şi ar fi o femeie admirabilă pentru plimbare, e înaltă şi slabă, are picioare bune"; în sfârşit „o domnişoară de pe Mosel, bine împodobită, nici dulce nici acră".

Fiecare epitet arată pe cunoscătorul de femei. Consideră femeile ca un geambaş caii. Se uită numai la nobleţe, deloc la bani. Bismarck n'a căutat niciodată parale în căsătorie. Acum la Schönhausen chestiunea devine mai serioasă. Scrie surorii lui: „Dealtfel, să fiu al dracului, trebue să mă însor, asta e evident. Dela moartea tatei mă simt singur şi părăsit; clima de aici, molcomă şi umedă, mă face melancolic, visător, îndrăgostit. Aici nu mai e chip să rezist. Trebue să sfârşesc prin a mă însura cu K. E. Toată lumea vrea aşa... E drept că ea mă lasă rece; dar cu toate e la fel; dracul ştie de unde vine asta. In sfârşit, trebue să-ţi spun că simt o cumplită simpatie pentru necredincioasa soţie a rotarului meu. E o slăbiciune, dar datorită ei, încep să mă stimez. E frumos, în orice caz că nu ne putem schimba simpatiile cum schimbăm cămăşile, oricât de rar le-am schimba pe acestea din urmă".

Pé vremea când face aceste mărturisiri ciudate, de un stil foarte junker, chiar în epoca legăturii pomenite mai sus, e prieten de câtva timp cu pietiştii şi a făcut cunoştinţa Johannei von Puttkamer cu un an înaintea morţii tatălui său. Aşadar, pare puţin dispus să permită cuiva să se amestece în viaţa lui privată. Dar Blanckenburg şi cu soţia lui, se gândeau mereu la cei doi tineri pe care, nu numai întâmplarea îi adusese la nunta lor. Invitară deci pe Bismarck şi pe Johanna să facă o călătorie cu ei în munţii Harz. Pentru ei mântuirea sufletului lui cu ajutorul fetei evlavioase şi căsătoria acesteia cu cavalerul necredincios erau acelaşi lucru. Blankenburg, dealtfel, a vorbit despre ea cu Otto înainte ca acesta s'o fi

cunoscut: „E foarte deşteaptă, îi place mult muzica... e drăgălaşă şi spirituală, originală şi cu o inimă credincioasă... cântă valsuri cu o graţie pe care n'am mai întâlnit-o la nimeni. Vino şi vezi! Dacă nu-ţi place, o iau eu ca a doua nevastă".

Descripţia aceasta era făcută într'adins pentru Bismarck: îi lipseşte risipa de expresii pasionate care se întrebuinţează de obiceiu în scris. Maria descrie pe Johanna cu ceva mai multă exaltare şi o ţainică mândrie: „O floare plină de miresme peste care n'au trecut încă norii — o adiere otrăvită. Ce are frumos, sunt numai ochii şi părul ei lung şi negru. Vorbeşte mult, e spirituală şi veselă cu oricine, bărbat sau femeie, şi nu face ca noi atâta deosebire între ceea ce e interesant şi ceea ce nu este, dar ştie foarte bine care e deosebirea. E o fată minunată, curată, luminoasă, limpede ca apa de munte".

Ceea ce deosebeşte pe Johanna de pioşii ei prieteni, e oarecare asprime înţepătoare, soră bună cu ironia; din punctul acesta de vedere ea se apropie de marele sceptic. Dacă n'ar fi originală şi muzicantă şi dacă n'ar cânta valsuri şi n'ar vorbi nestingherită cu unul şi cu altul, numai puritatea ei n'ar putea să-l îmblânzească. Ceea ce îl hotărăşte s'o ia pe Johanna nu e nici evlavia nici spiritul ei, e numai aurul neprihănit al unei inimi omeneşti plină de toate calităţile care lui îi lipsesc; inimă care se devotează cu patimă din momentul în care şi-a ales omul. Nu mai e o fetiţă. Cu nouă ani mai tânără decât el ca vârstă şi cu o sută ca experienţă, e o tovarăşă care îi va lăsa întreaga conducere în viaţă, îi va îmbrăţişa părerile şi va fi gata oricând să-i împărtăşească grijile şi necazurile, batjocura şi dispreţul; e mai puţin mândră dar aproape tot aşa de trufaşă ca şi el, mai blajină în casă, intransigentă în luptă, încordată, dar modestă, pătimaşă împotriva duşmanilor, ca şi el, dar cumpănită, ceea ce el n'a fost niciodată.

In timp ce ea pare să câştige tot mai mult teren

în cursul acestei călătorii în Harz „mirându-se foarte mult de familiaritatea lui", Bismarck stă de vorbă cu prietena ei mai coaptă, mai sensibilă, mai femeie. Din jurnalul Mariei se pot lămuri ecouri din aceste foarte calme conversaţii: „Singur toată viaţa, caută odihna, a încercat tot, fără succes." Este resemnarea totală a unui om care ştie că alegerea lui poate să-l ducă la fericire dar înseamnă în acelaşi timp renunţare. Cu astfel de sentimente întâmpină Bismarck căsătoria.

De altfel excursia e minunată: lumină de lună şi seninătate, peşteri în munţi şi cucuveici; el oferă mereu şampanie, plăteşte, organizează tot. După întoarcere consimte din nou să primească scrisori dela Blanckenburg cu privire la convertirea lui, începe să citească Biblia, vorbeşte de Dumnezeu cu rezerve şi scrie, vorbind de Johanna, că nu se încumetă încă. Scrisoarea asta care a fost distrusă împreună cu celelalte, Bismarck o scrisese în latineşte, ca s'o menajeze pe fată în caz de indiscreţie.

Dar deodată se iveşte o epidemie de gripă în Pomerania. Fratele Mariei de Blanckenburg se îmbolnăveşte şi moare. Mama ei se îmbolnăveşte şi ea. Maria stă la căpătâiul ei şi într'o noapte îi scrie lui Bismarck cu vorbe ciudat de intime să vină cât mai repede: mama e în agonie. Bismarck soseşte. Lungi conversaţii, rugăciuni de seară. El nu se aşează în genunchi ca ceilalţi, dar e foarte mişcat. Maria cade şi ea bolnavă şi îi spune că ar trebui acuma să se convertească. E a doua femeie care se roagă pentru el pe patul de moarte. O turburare adâncă îl cuprinde. Mândria lui cade. Şi, pentru prima oară după cincisprezece ani, se roagă „fără să discute înţelepciunea rugăciunii", pentru mântuirea prieteniei lui.

Află în acelaşi timp cu mirare seninătatea celei care e pe moarte şi a soţului ei. Amândoi privesc asta ca o simplă plecare şi sunt siguri că se vor revedea. Maria moare: e o lovitură pentru prietenul care a iubit-o. Durerea lui e pur egoistă:

„Prima mea durere a fost expresia unui egoism pasionat, din pricina pierderii pe care o suferisem. Este de fapt prima oară când moartea îmi răpeşte pe cineva, a cărui plecare îmi lasă un gol adânc şi neaşteptat în viaţă. Pierderea părinţilor e altceva. Legăturile dintre părinţi şi copii nu sunt de obiceiu atât de pasionate. Senzaţia aceasta de gol, ideia că nu voiu mai revedea niciodată, că nu voiu mai auzi niciodată o fiinţă care îmi devenise scumpă şi necesară, toate acestea erau aşa de nouă pentru mine, încât nu pot încă să cred şi tot ce mi s'a întâmplat nu-mi dă încă impresia realităţii".

Când îşi întâlneşte prietenul rămas singur acum, îi spune aceste vorbe emoţionante: „E prima inimă pe care o pierd şi care ştiu că bătea fierbinte pentru mine. Acuma cred şi eu într'o eternitate — sau, dacă nu, atunci nici Dumnezeu n'a făcut lumea!"

In neliniştea inimei lui, s'a întors spre rugăciune în chip foarte firesc, ca oricare altul, credincios sau nu, şi chiar s'a rugat „în drum de fier" cum, destul de ridicul, destăinueşte Blanckenburg mai târziu. In chip foarte firesc, în mijlocul acestor scene de emoţie şi doliu, constrâns de rugăciunea celei care murea şi de prietenia celor care au rămas în viaţă, el s'a întors spre Dumnezeu. Dar şi aici, face o restricţie, foarte bismarckiană: scepticul şi-a asigurat o retragere. Claritatea rece cu care la şaisprezece ani îşi explica motivele pentru care nu mai voia să se roage, apare şi în meditaţiile omului matur şi într'o clipă hotărîtoare îşi rezervă, lui şi prietenului lui, dreptul de a crede sau nu că Dumnezeu a creat lumea, ceea ce, cu tot Spinoza, îi pare foarte îndoelnic.

In ajunul plecării, Bismarck mai scrie de acasă prietenului încă o scrisoare, în care îi zugrăveşte profunda lui impresie, faţă de cele ce s'au petrecut. La care prietenul, printre noui îmbrăţişări şi lacrimi din belşug, îi răspunde: „M'ai făcut astăzi nespus de fericit!" In aceste explicaţii din partea lui Bismarck,

fireşti şi sincere după încercările grele din ultima săptămână, şi în acord cu tonul întregii case, apare la fund dorinţa de-a obţine pe această fată, al cărei tată mai mult decât pios nu era numai pietist ci şi quietist. Credinţa lui în Dumnezeu nu era totuşi o înşelăciune. A fost cel mult o iluzie. Bismarck, într'adevăr, nu avea niciun plan cu căsătoria asta şi nu pasiunea îl împingea s'o aibă pe fată. Purtarea acesteia era pe măsura celor din jurul ei. Şi cei din jurul ei formau pentru el o a doua patrie. Credinţa ei îi era străină, deşi ar fi primit-o, sub oarecare rezerve. Şi, în timp ce în sufletul lui răsuna încă rugăciunea unei femei iubite pe care n'o avusese niciodată, sufletul lui se înturna către rugăciunea altei femei, despre care credea că ar fi o bună tovarăşă şi cu care, din aceste motive, se hotărîse să se însoare.

Câteva săptămâni după aceea, o întâlneşte din nou la Blankenburg, îi cere mâna şi ea i-o dă. Intors acasă, într'un hotel din Stettin, el scrie tatălui ei cerându-i-o în căsătorie.

Cu arta desăvârşită a unui diplomat înnăscut, scrisoarea aceasta este scrisă în spiritul de pietate al celui care trebue s'o primească. Niciodată în viaţa lui, Bismarck n'a pomenit atâta de Dumnezeu ca în această scrisoare, adresată domnului von Puttkamer. Merge atât de departe, încât îşi împănează scrisul cu expresii şi întorsături preoţeşti, într'un stil eclesiastic, pe care el de obiceiu nu-l putea suferi. Ştie că trebue să-şi afirme pe faţă greşalele şi necredinţa de altădată pentru a face demnă de încredere evlavia lui prezentă şi, cu toate că e inexact ceea ce spune, totul e aşa de bine ticluit încât are succes. La fel ca în acuzaţia împotriva fostului şef al digurilor. Vorbeşte de Dumnezeu pe un ton umil: „Dumnezeu nu mi-a împlinit ruga pe care i-am făcut-o atunci, dar nici nu mi-a respins-o, căci n'am pierdut puterea de a-l mai ruga şi simt în mine, dacă nu liniştea, cel puţin încrederea şi curajul de-a trăi, pe care nu le mai

aveam... Credeţi în sinceritatea cu care v'am înfăţişat ceea ce n'am mai spus nimănui, cu convingerea că Dumnezeu va ajuta pe acela care cugetă drept".

Indată ce e vorba de el însuşi, ridică tonul: „Mă abţin dela orice jurăminte cu privire la sentimentele şi intenţiile mele faţă de fiica dumneavoastră, căci cererea pe care o fac vorbeşte singură mai mult şi mai bine decât orice cuvinte. Tot astfel, nu vă fac nicio făgăduială, fiindcă cunoaşteţi mai bine decât mine nestatornicia inimei umane, şi singura mea chezăşie pentru fericirea fiicei dumneavoastră stă numai în ruga mea pentru binecuvântarea Domnului".

Piosul tată e uluit când vede că e vorba să-şi dea fata după un om „despre care a auzit vorbindu-se mult rău şi puţin bine". Răspunsul lui se lasă aşteptat. Bismarck pleacă la atac, apare deodată la Reinfeld, îi găseşte pe toţi „dispuşi pentru lungi discuţii... şi cine ştie unde ar fi ajuns discuţiile dacă nu mi-aş fi îmbrăţişat logodnica la prima ei privire, spre marea uimire a părinţilor, bruscând situaţia în aşa chip încât în cinci minute totul s'a aranjat cât se poate de bine". Aici îl găsim întreg aşa cum este: Executarea rapidă şi curajoasă după o lungă chibzuială şi pregătire a fost întotdeauna tehnica surprinzătoare a acestui om de stat.

Acum îşi desfăşură toată amabilitatea, cucereşte pe toţi ai casei cât ai clipi din ochi, bea şampanie şi vin de Rin cu bătrânul, dansează cu fata valsurile cântate de bătrân la pian şi chiar mama, dificilă şi cultivată, „l-a pus repede la inimă pe ereticul bărbos": în epoca asta Bismarck poartă o barbă mare blondă. Bine înţeles, are lungi conversaţii despre credinţă cu logodnica, dar naturaleţa ei îl face să nu mai simtă apăsarea care îl obosea atât de mult la Blanckenburg. E şi el de acord când ea îi spune râzând: „Te-aş fi lăsat să fii respins dacă Dumnezeu n'ar fi avut milă de tine, şi dacă nu ţi-ar fi îngăduit să te uiţi puţin prin gaura cheii dela poarta îndurării lui!" Cu această

gaură de cheie ea are mai multă dreptate decât ar vrea ea însăşi să creadă. Căci ea nu ştie ce scrie logodnicul fratelui lui:

„In chestiile religioase — şi aici ea regretă mai mult decât mine, — ne despărţim puţin. Totuşi, nu aşa de mult cum ai putea crede din partea mea. Unele întâmplări interioare şi exterioare au pricinuit în mine în ultima vreme nişte schimbări, după care mă cred îndreptăţit (ceea ce altădată, după cum ştii, nu era cazul meu) să mă număr printre cei care aparţin religiei creştine. Dacă, în ce priveşte multe din învăţăturile lor, poate chiar cele socotite de ei drept principale, sunt departe de-a fi de acord cu dânşii, totuşi a intervenit între noi un fel de Pace dela Passau [1]). Dealtfel îmi place pietismul la femei şi am groază de femeile prea luminate". Poate fi mai clar? Gustul unui om care cunoaşte femeile, experienţa inimei femenine pe care o are şi în acelaşi timp vechea supărare împotriva mamei lui, la care fac aluzie ultimile cuvinte de mai sus: toate acestea îl ajută să treacă pe celălalt ţărm. Şi toată povestea cu convertirea lui Bismarck e caracterizată de el însuşi sub numele de Pace dela Passau, adică toleranţa reciprocă din partea unor adversari religioşi. Şi, cum îi place pietismul la femei, îl suportă cu atât mai bucuros la nevastă-sa.

Bismarck îşi priveşte logodna ca un om de lume. In ceea ce scrie fratelui şi surorii lui, vorbeşte puţin de Dumnezeu, şi foarte mult de un cavaler ciudat, blajin din orgoliu, care, după ce a călătorit mult, ajunge în port: „Dealtfel, cred că am cules o mare fericire, o fericire neaşteptată, căsătorindu-mă, ca să vorbesc rece, cu o femeie de rar spirit, de-o rară nobleţe de simţire şi pe lângă asta foarte amabilă şi

1) *Passauer Vertrag* = tratat încheiat la 1552 între Prinţul elector Moritz von Sachsen şi Carol Quintul şi prin care protestanţii din Germania căpătară un început de libertate religioasă. (N. T).

facile à vivre, cum n'am mai cunoscut altă femeie... Cu un cuvânt, sunt foarte mulţumit şi sper că şi tu la fel". In ce priveşte banii, zestrea e foarte mică, tot el va trebui să se îngrijească de toate. „Amănuntele, uimirea ne mai pomenită a Pomeranilor care probabil că şi acum nu pot vorbi de mirare, ciuda cucoanelor bătrâne... am să ţi le spun toate din gură. Pentru moment vă rog numai, pe tine şi pe Oscar, să fiţi binevoitori cu viitoarea mea soţie. Reinfeld e aproape de Polonia. Noaptea auzi urlând lupii şi Pomeranienii. In provincia asta, ca şi în cele şase provincii vecine, sunt opt sute de locuitori pe o milă patrată. *Polish spoken here.* Un ţinut delicios". (El însuşi nu locueşte decât la câteva ceasuri de aici).

Il înveseleşte mai ales surpriza numeroaselor verişoare ale familiei: toate sunt supărate că n'au ştiut nimic. Şi fiindcă ştiu că Bismarck a fost de câteva ori la curte şi a, călătorit mult, toate spun într'un glas: „N'am vrea să-l luăm de bărbat, dar e într'adevăr foarte distins". Prietenii lui se cam sperie că ar putea să devină chiar „pios" deabinelea. El îi lasă să vorbească. Dar, chiar din prima săptămână în care, cu voinţa de-a crede dar apăsat de scepticism, studiază Biblia cu ardoare, el declară lui Blanckenburg, convertitorul convertit, că nu ştie dacă Isus Hristos e fiul lui Dumnezeu sau numai un om cu fire dumnezeiască. Păstrează îndoieli asupra dogmei păcatului original, multe contradicţii din Biblie îl descurajează şi din cauza asta n'a ajuns încă la niciun rezultat. In scrisorile lui, face comentarii admirative asupra Diavolului, aşa încât Johanna e înspăimântată.

VIII

Logodna îi îngădue să facă educaţia femeii pe care şi-a ales-o. Niciodată în limba germană un om de lume sau un poet n'a scris unei femei cu atâta dragoste şi cu atâta spirit. Şi nici Bismarck n'a mai scris aşa a doua oară în viaţă. In scrisorile acestea pline de farmec, spiritul şi ştiinţa lui de viaţă, duioşiile şi fineţele, glumele şi metaforele, ating un punct culminant. Cu o mână sigură el îşi călăuzeşte logodnica pe drumul lui. In timp ce îi nutreşte evlavia cu o hrană veşnic nouă, în timp ce o lasă să creadă că ea a domesticit pe sălbaticul din el, e el acela care domesticeşte pe fata crescută la ţară şi care în fond e mult mai sălbatică decât el, şi totodată mult mai tânără. Această schimbare de roluri e atât de ciudată încât ea ajunge într'o zi să-i scrie, lui, turbatului junker de altădată: „Tu ţii atât de mult la formalităţi şi mie îmi place, dacă se poate, să sar peste orice obstacole".

La început ea e cam timidă şi se teme să nu-l plictisească. Ii scrie: „Nu mă mai privi aşa de ironic. Mi-e destul o cât de mică lovitură ca să încep să plâng, şi tu nu vrei să mă vezi aşa... iartă-mă, singurul meu drag!... Fii mai răbdător cu mine şi aşteaptă până la primăvară roadele îngrijirii tale". Apoi îi vine în minte că el trebue să fi fost un om groaznic: „Cer şi aştept dela inima ta credinţă desăvârşită... Dar dacă mă înşel? Atunci ce va fi? Neîncrederea e într'adevăr tot ce poate fi mai îngrozitor. Scrisul tău a devenit (comparat cu scrisori de-ale lui mai vechi) mai capricios. Tot aşa e şi cu inima ta, Otto?" Dar ea îşi dă singură un răspuns foarte femeiesc: „Dealtfel asta nu face nimic, am să mă fac şi eu mai mlădioasă, dragul meu, şi am să încerc să îndoi ceea ce nu pot să sfărâm. Şi dacă nici aşa nu merge, atunci am să tac şi am să fac ce vrei tu".

El a adus-o la această supunere complectă numai după patru luni, cu delicateţă dar şi cu tenacitate. Când a vrut să-l facă să guste pe Jean Paul sau să poarte o haină de catifea, pentru el tot aşa de odioasă ca şi Jean Paul, ea a trebuit să se mulţumească cu un scurt: nu.

Dar pentru darul sufletului ei, el îi mulţumeşte cu toată căldura năvălitoare a omului singuratec. Şi, cu toate că chiar înainte de a se fi logodit cu ea, el îşi orînduise o viaţă de reculegere, de energie şi de acţiune şi deşi îşi regăsise curajul de a trăi cu mult înainte de-a o cunoaşte, totuşi acum o copleşeşte cu recunoştinţa lui şi îi întăreşte amorul propriu cu izbânzile lui. După întoarcerea lui acasă îi scrie: „Când am intrat în sat am simţit mai clar ca niciodată ce frumos lucru e să ai un cămin... Din fericire tu nu poţi înţelege în ce stare de desnădejde mă întorceam acasă altădată... Niciodată vidul existenţii mele nu-mi apărea mai evident. Trebuia neapărat să iau o carte, care niciodată nu era destul de tristă pentru mine, sau să întreprind ca o maşină un lucru cotidian oarecare... şi'acum privesc totul cu alţi ochi. Nu numai din pricină că mă gândesc mereu la viaţa ta cu mine (dovadă că de două zile mă frământ să aflu un loc mai bun, pentru măsuţa ta de scris), dar chiar felul meu de a înţelege viaţa e nou şi mă ocup de administraţia digurilor cu interes şi voie bună".

Aproape fără să-şi dea seama, el copie două din acele triste poeme ale lui Byron, care nu puteau fi destul de triste pentru el, lungi şi melancolice, le adaogă la scrisoare, scrie dedesubt: *all nonsense* (toate-s fleacuri) şi totuşi le trimite.

Chiar din a doua scrisoare el începe încetul cu încetul să-i facă educaţia: mai întâi ar trebui să înveţe franţuzeşte, pentrucă are nevoie în societate;

Bismarck spune aceasta cu tonul cel mai amabil din lume, dar o spune. Puţin după aceea: „Trebue să înveţe călăria”. Şi câteva săptămâni mai târziu: „Poemele engleze, atât de plicticoase, nu mă mai frământă ca altădată. Acum îmi face mai mare plăcere să mă uit la o pisică neagră, care se joacă cu lumina soarelui, cum s'ar juca cu un ghem de aţă”.

Totuşi, copie iarăşi câteva versuri din Byron şi i le trimite. In scrisoarea următoare pune chiar câteva poeme franceze în care e vorba de suferinţa universală şi adaogă, înşelându-se asupra lui însuşi: „poţi în orice caz să-mi permiţi să le citesc, acum nu-mi mai face niciun rău”.

Intr'o zi, după ce citează unul din aceste poeme, demonul de altădată reapare: „am o grozavă dorinţă de a fi într'o astfel de noapte *a sharer in the delight, a portion of tempest of night,* (părtaş al acestui deliciu, o parte din furtuna nopţii), şi să sar călare din vârful stâncilor în cascada spumoasă a Rinului”. Dar fata, înspăimântată care deabia a înţeles aceste cuvinte ale logodnicului ei atât de sălbatec altădată, îl vede imediat ca pe un scutier oprindu-şi calul la marginea prăpastiei, schimbându-şi pe deaîntregul starea lui de spirit şi adăogând ironic, prin fumul ţigării. „Aceasta-i din păcate o plăcere pe care nu ţi-o poţi permite decât o singură dată în viaţă”.

Inima întunecată a lui Bismarck e plină de contradicţii, dar când e vorba de ceea ce lucrează, sufletul lui se luminează, şi asta nu atunci când vorbeşte de moşia lui, ci atunci când e vorba de diguri şi de autoritatea pe care el o exercită. Câteva zile în şir, în aceiaşi stare de spirit ca o moaşe care aşteaptă ca evenimentul să se producă, el vorbeşte mereu în scrisorile lui de sbuciumul Elbei, de dispoziţiile luate pentru epoca desgheţului, şi când îşi petrece jumătate din noapte în apă pentru a da ordinele necesare, atunci se simte bine.

In mijlocul naturii sbuciumate, Bismarck se simte

totdeauna bine: „Adio, sloiurile mă cheamă, cântându-mi un marş războinic, şi corul ţăranilor călări strigă: curaj tovarăşi! — dar de ce oare nu se apucă într'adevăr de lucru, ţopârlanii? Ce frumos ar fi, ce poetic! Imi pare că o viaţă nouă se frământă în mine, acum când lunga aşteptare s'a sfârşit şi când faptele se împliinesc... *je t'embrasse*. Servul tău, Bismarck”. Ce ritm şi ce bucurie de viaţă! Apoi vine un post-scriptum: „Trimite-mi plicul scrisorii, care a făcut cinci zile până la tine. Voi face o reclamaţie la Berlin”. Pe urmă povesteşte cum, după noaptea decisivă, sloiurile se pun în mişcare cu sgomot, „se sfărâmă unele de altele, se ridică şi se încalecă, ajung înalte cât o casă şi câteodată formează deacurmezişul Elbei zăgazuri, în faţa cărora apele se îngrămădesc furioase, până izbutesc să le rupă. Acum uriaşii s'au sfârtecat cu toţii în luptă şi apa e în întregime acoperită cu bucăţi de ghiaţă, pe care le duce în grabă cu sgomot de lanţuri sfărâmate spre marea liberă”.

In asemenea cataclisme, care sunt în realitate imagini ale propriului lui suflet, asculţi în Bismarck pe revoluţionarul care chiamă la luptă şi înţelegi de ce numai origina lui a făcut din el un legitimist. Omul acesta, care-i atât de vibrant în ceasurile lui de luptă, când o forţă elementară îl ameninţă şi el o domină, la el acasă nu va fi mulţumit decât dacă ajunge să termine cu înţelepciunea omului de stat o luptă printr'un acord. El scrie cu căldură:

„Sunt foarte vesel că azi dimineaţă am reuşit să realizez o împăcare între patruzeci şi unu de ţărani obraznici, dintre care fiecare urăşte de moarte pe ceilalţi patruzeci şi ar da bucuros treizeci de taleri numai să-i facă pe ceilalţi să piardă zece. Predecesorul meu întârzie lucrurile timp de mai bine de patru ani, fiindcă chestia asta era probabil pentru el un fel de vacă cu lapte. Eu i-am împăcat în patru ceasuri şi clipa în care m'am urcat în trăsură cu semnăturile în buzunar a fost una din rarele bucurii pe care le-am

avut vreodată dela situaţia mea oficială. In ce mă priveşte, întâmplarea asta mi-a arătat încă odată că nu trebue să aştepţi o adevărată plăcere dela o funcţie publică decât fiind mereu în contact cu cei pe care îi administrezi. Un preşedinte sau un ministru n'au contact cu oameni, ci numai cu hârtie şi cerneală.

„Când mă gândesc ce greu e pentru cel ce se găseşte în fruntea unui popor, oricât de puternic şi de sus pus ar fi, să răspândească fericirea şi să aline suferinţele cu ajutorul activităţii lui oficiale, când mă gândesc că niciodată un ministru sau un rege, (afară doar dacă n'a fost un nebun, înşelându-se pe el însuşi) n'a închis ochii cu certitudinea că a trăit pentru a curma o durere sau a da o bucurie în plus oamenilor pe care i-a condus, nu mă pot împiedeca de a-mi aduce aminte de tristul cântec al lui Lenau numit „Der Indifferentist". Viaţa pământească aduce un folos numai propriului tău suflet. Faptul de a procura fericire celorlalţi oameni pe acest pământ, este fără importanţă, dacă comparăm viaţa noastră cu veşnicia. Peste 30 ani nu mai rămâne decât pulbere şi ţărână, mileniile trec. Pentru toţi cei morţi ce interes mai are, dacă viaţa lor pe pământ a fost durere sau bucurie?"

Iată-l pe Bismarck în trăsura lui, cu procesul-verbal în buzunarul blănii; astăzi la treizeci şi doi de ani e poate pentru prima oară mulţumit de el însuşi şi de lume. Se gândeşte la cei patruzeci şi unu de ţărani, la ceea ce îi împingea şi îi amesteca pe toţi în aceiaşi ură, se gândeşte cum el a venit şi le-a dominat sufletele, cum a cugetat pentru dânşii, ca să-i împace. Prin faţa ochilor lui trec, în loc de aceşti ţărani, state şi poapoare şi el se gândeşte ce poate simţi un om de stat, ministru sau rege, care realizează în mare, ceea ce el azi dimineaţă a realizat în mic. Şi el vede din nou odioasa birocraţie, care în Prusia astupă orice perspectivă, respinge infernala dorinţă a puterii, se constrânge să se întoarcă la mica lui

moşie, îşi bate joc de bucuria omenească şi intră liniştit pe poarta strămoşilor lui.

Acasă la dânsul are timp din belşug. Pe lungi coale de hârtie el desfăşură în faţa ochilor logodnicei părerile, sentimentele şi îndoelile lui şi caută în propria lui viaţă tot ce ar putea s'o interesez, de exemplu corespondenţa lui cu vară-sa, care are acelaşi nume şi pe care a iubit-o înaintea ei, ceea ce îl face să se teamă că un bărbat nu poate iubi de două ori cu aceiaşi putere; după ce-i arată scrisoarea pe care vară-sa i-a trimis-o în momentul în care a părăsit administraţia, adaogă, acum după ce au trecut zece ani de atunci: „In fond îmi menţin şi acum părerea asupra deşertăciunii sistemului nostru administrativ. Câteodată, când văd ce carieră strălucită a făcut vreunul din colegii mei de studii, mă simt cam mâhnit la gândul că aş fi putut şi eu să fac acelaşi lucru. Dar am convingerea că omul umblă zadarnic după fericire, cât timp n'o caută numai în el". Dar în timp ce scrie acestea cu toată sinceritatea, el îşi urmează cu ardoare drumul pentru alegerea lui în Landtag şi se gândeşte cum ar putea să devie mai repede Landrat.

El are faţă de îndoielile şi sentimentele logodnicei o atitudine superioară, plină de părintească blândeţă: „De ce atâta plâns, îngerul meu, mie poţi să-mi spui de ce îţi vine să plângi. (Sunt din Altmark, de asta vreau să cunosc firea lucrurilor, şi pe urmă, dela doi la şapte ani am fost crescut în Pomerania, din cauza asta nu prea pricep gluma)." Curând după vizita lui, ea îi scrie că îi este dor de dânsul, el îi răspunde: „Invaţă-te să fii fericită şi recunoscătoare de bucuria pe care ai avut-o şi nu striga „mai dă-mi" când bucuria a încetat". Astfel eternul nemulţumit arată fetei o mulţumire de sine însuşi, pe care el n'a cunoscut-o niciodată. Când ea se miră de câţi adoratori are, el, jignit în mândria lui, îi scrie să-i privească pe toţi cu dispreţ, ca nevrednici de valoarea ei şi le spună: „*Messieurs: le fait est que Mr. de B. m'aime*

ce qui prouve que tout individu mâle, qui ne m'adore pas, est un butor sans jugement". Nu fii de o modestie atât de jignitoare, ca şi cum după ce ai fi rătăcit zece ani prin grădinile cu trandafiri ale Germaniei nordice, ai fi sfârşit prin á pune mâna pe o floare de păpădie." Astfel amorul propriu înnăscut îl face pe junkerul fără rang şi fără merit să simtă că fata pe care a ales-o se mândreşte în ochii lumii numai prin faptul că a ales-o el şi nu altul. In schimb citeşte acum foarte mult Biblia şi o citează. Sentimentele lui faţă de căsătorie sunt în întregime luterane, ceea ce înseamnă: trebue să fim aceeaşi inimă şi acelaşi trup, să suferim împreună şi să ne spunem tot: „să nu crezi că vei avea numai bucurii cu spinii mei cei mari, amândoi trebue să ne înţepăm în ei, chiar dacă ar fi să ne sângereze mâinile". Ii zugrăveşte în chip plastic vechile familii de servitori şi de ţărani de pe moşia lui şi cum strămoşii lor au lucrat pentru strămoşii lui. „Mă hotărăsc foarte greu să concediez oamenii din serviciul meu. Trebue să mărturisesc că sunt destul de mândru de persistenţa principiului conservator în casa aceasta unde de sute de ani strămoşii mei au trăit în aceleaşi odăi în care s'au născut şi au murit, sunt mândru de a vedea în casă şi la biserică portretele lor, dela cavalerul în platoşă de fer, luptătorul din războiul de treizeci de ani, cu părul şi mustăţile lui lungi, dela cei care purtau peruci enorme, călcând mândri pe lespezi cu pantofii lor cu călcâe roşii, dela cavalerul cu părul împletit în coadă, care a murit în luptele lui Frederic cel Mare şi până la vlăstarul molatec, care în clipa asta e la picioarele unei fete cu părul negru".

Altădată însă junkerul e frapat şi de cealaltă înfăţişare a lucrurilor; noul creştin se hotărăşte să se ocupe mai mult decât altădată de săracii de pe moşia lui: „Când mă gândesc că cu un taler una din aceste familii trăieşte câteva săptămâni, îmi pare că săvârşesc un furt faţă de săracii care sufăr de frig şi foame,

când eu cheltuesc treizeci de taleri cu călătoria până la tine. E adevărat că aş putea să dau de pomană suma asta şi să fac şi călătoria, dar asta n'ar schimba cu nimic lucrurile. Chiar dacă aş da de două sau de zece ori pe atâta, n'aş potoli decât o parte din mizerie... Aşa dar mă voi resemna ca un sofist cu ideea că nu e o risipă pe care o fac pentru plăcerea mea, ci o datorie pe care o îndeplinesc pentru logodnică... Şi săracii vor avea în orice caz o sumă egală cu aceea a cheltuelilor călătoriei. Iată o chestiune foarte delicată: până la ce punct mă pot considera îndreptăţit să cheltuesc pentru plăcerea mea ceea ce Dumnezeu mi-a dat în păstrare, atâta timp cât în jurul meu sunt oameni, care sufăr în mizerie şi frig, care şi-au amanetat paturile şi hainele, încât nu mai pot să iasă să-şi caute de lucru. Vinde ce ai, dă totul săracilor şi urmează-mă! Dar până unde poate şi trebue să meargă asta? Săracii sunt prea mulţi pentru ca să-i poată hrăni toate comorile regelui. *Nous verrons* ce se va întâmpla".

In clipa asta în care trebue să-şi dovedească proaspăta lui credinţă, Bismarck atacă pentru prima şi ultima oară, cu nişte sentimente atât de creştineşti, problema pe care cândva va dispreţui-o în întregime. Nu-şi face nicio iluzie că sofismul lui e o glumă; totuşi ceea ce consideră el acum drept furt faţă de cei flămânzi, până într'atâat încât se sperie singur de privilegiile rangului său, privilegii pe care le datoreşte strămoşilor, ale căror portrete sunt în sala castelului şi ai căror strămoşi ei înşişi nu erau decât nişte cavaleri hoţi, — toate acestea sunt lucruri noi pentru Bismarck, străine de temperamentul lui, şi pentrucă sunt străine, trec repede. Consimte să se îngrijească de oamenii lui ca stăpân; dar junkerul nu va înţelege şi nu va tolera niciodată ca aceşti oameni să pretindă o viaţă mai bună, cu drepturi recunoscute în scris. Tocmai pentrucă Bismarck n'a fost niciodată

creştin adevărat, el n'a înţeles nici mai târziu chemările sociale ale epocei lui.

Mai mult decât cu el însuşi, el se luptă cu logodnica lui pentru Biblie şi credinţă şi în aceste desbateri e emoţionant mereu, pentrucă e mereu sincer. Intr'o scrisoare în care comentează Biblia, el exclamă: „Who the d-is Pauline'" — (cine dracu e Pauline), iarăşi vreo verişoară necunoscută? Apropos de acest dracu: nu pot găsi în Biblie niciun pasaj, care să te oprească să profanezi numele diavolului. Dacă cunoşti vreunul, indică-mi-l." Parcă vezi trecându-ţi prin faţă Cavalerul, Moartea şi Diavolul, din tabloul lui Albrecht Dürer. Tot în aceeaşi scrisoare mai spune că strămoşii lui nu erau creştini adevăraţi, „tot aşa cum nu era nici mama. Ştii ce a făcut un şef frison când a fost vorba să se boteze? A întrebat unde sunt acum strămoşii lui păgâni. Iar când a auzit că sunt în iad, n'a mai vrut să se boteze, spunând că acolo unde sunt părinţii, acolo vrea să fie şi el". Imediat după aceea urmează foarte galant: „Nu citez acest fapt decât din punct de vedere istoric, fără să mi-l aplic. E un fapt care îmi prilejueşte multe gânduri desnădăjduite dacă nu chiar îndoieli". Şi imediat după un astfel de pasaj urmează o socoteală, după care scrisorile lui trebuiau să sosească cu o zi mai înainte.

Mult mai mult îl frământă superstiţia, care la el e înnăscută. In toate epocile vieţii lui, chiar la bătrâneţe, Bismarck calculează clipa când va muri. Procedează şi aici ca un om de stat, punând mereu pe Dumnezeu în faţa unei dileme: dacă peste un număr x de ani nu moare, atunci va muri peste un număr y de ani. In privinţa aceasta scrie logodnicei: „nu poţi să-ţi închipui cât sunt de superstiţios; chiar în momentul când, întors acasă, am deschis pachetul cu cârnaţi şi scrisoarea ta, pendula cea mare s'a oprit subit, fără niciun motiv, la şase ore şi trei minute; era o veche pendulă engleză, pe care bunica mea o avea din tinereţe şi care stă în acelaşi loc de şaptezeci

de ani... scrie-mi repede cum o duci cu sănătatea."

Murmurul izvorului e încă şi mai grav, când el îşi notează melancoliile în lungi monoloage, fără comentarii, ca într'un jurnal. Aici îşi găseşte el cele mai frumoase metafore: „E în firea umană ca frământările pricinuite de deşertăciunea lucrurilor şi de durere, care stăpânesc amândouă viaţa noastră pe pământ, să ne placă mai mult decât floarea repede ofilită a unei senine bucurii. Ceea ce ne stăpâneşte şi ne mişcă ţine mai mult de diavol, care-i frumos, dar neliniştit, măreţ în planurile şi în sforţările lui. dar fără succes, mândru şi trist".

In serile în care scrie aceste scrisori, singur în sala cu bolţi înalte, personalitatea lui apare mai evidentă, cuvintele ţâşnesc din sufletul lui, bine închegate, ca o mărturisire de poet. Dar când vine dimineaţa şi răsună chemarea zilei, a lumei şi a luptei, cavalerul se ridică cu putere. Despre un poem al lui Byron cu accente nocturne, în care e vorba de *the grief* (mâhnire stearpă), el spune: „este o poezie laşă, căreia îi opun versurile din Cântecul cavalerului: Şi dacă nu-ţi pui viaţa în joc nu vei putea dobândi veşnicia; versuri pe care eu le comentez aşa: Fii cu încredere în Dumnezeu, avântă-te şi lasă viaţa să te ducă în sbor, chiar cu riscul de a-ţi frânge gâtul, dar fii fără frică pentrucă va trebui odată să te desparţi de tot ce ţi-a fost scump, deşi nu pentru totdeauna... Dar deocamdată nici nu vreau să ştiu de această „mâhnire stearpă".

IX

Un cal de rasă în grajd, care aude tropot de copite afară şi care ar vrea să alerge şi el: acesta e Bismarck în clipa când aude că regele Prusiei vrea să întrunească la Berlin cele opt Landtag-uri ale provinciilor lui într'un Landtag general, pentru a pregăti însfârşit,

constituţia pe care tatăl său, cu prilejul războiului de liberare, o făgăduise în chip solemn poporului. Acesta era primul parlament veritabil din istoria Germaniei. Dorinţele din tinereţe ale orgoliosului junker păreau că se vor realiza. Prusia făgăduia să devie „statul cu constituţie liberă", a cărui absenţă făcuse pe tânărul de douăzeci şi trei de ani să se abţină dela orice activitate publică. Şi acum, în clipa asta solemnă, el nu era acolo! Pentru a putea fi ales la Berlin, trebuia să fie ales în Magdeburg şi tocmai această perspectiivă îl scosese din Pomerania şi-l făcuse să devină membru activ în adunarea nobililor provinciali. Pentru Landtag însă, colegii nu-l numiseră pe tânărul junker saxon decât ca locţiitor în cazul când avea să se ivească un loc vacant.

Iată-l acum la Schönhausen, cetind în fiecare zi cum, în mijlocul emoţiei generale, reprezentanţii Prusiei se întrunesc pentru prima oară într'un fel de consiliu de familie. Avântul şi nemulţumirea îi frământă mintea şi sufletul, dar ceilalţi sunt înaintea lui, din nefericire toţi sănătoşi şi bine dispuşi, ca un obstacol între el şi soare. Primul lucru de făcut este să înlăture pe unul din ei. Bismarck pretinde că un oarecare baron, care tocmai a fost numit prim-preşedinte, nu mai poate, din pricina acestei noui funcţiuni, să continue a fi delegat. El protestează pe lângă prietenii lui din Berlin. Aceştia dau din umeri şi-l întreabă la rândul lor de ce a părăsit Pomerania. Plin de ciudă, dispreţuitul pleacă la logodnica lui, ironizând toată această chestie, la care chiar spune că va renunţa în curând.

Dar, în sfârşit, unul din cavalerii saxoni se îmbolnăveşte la Berlin şi când se face ceva mai bine, prietenii lui Bismarck îl îndemnă să renunţe în favoarea acestuia. Bine înţeles, Bismarck a luat şi el parte la această manevră, pe care chiar o numeşte „puternica lui dorinţă de a fi membru în Landtag". El pleacă repede la Berlin şi pătrunde în sala de şedinţe.

Suntem în Mai 1847, Bismarck are treizeci şi doi de ani.

La Berlin vede că toate provinciile sunt reprezentate, dela Rin până la Memel: un prim simbol al unităţii Prusiei. Dar ceea ce pasionează pe cei mai deştepţi din această sală, nu este Prusia, ci ideia germană. Toţi oamenii de geniu şi de viitor ai acelor vremuri erau totodată liberali şi naţionalişti. Regele, presupus că ar fi şi el cuprins de ideia unităţii Germaniei, pe care o preconizase tatăl său, are de partea lui poporul şi o sdrobitoare majoritate, în timp ce sprijinitorii naturali ai tronului au numai sentimente prusiene. In adunarea aceasta de cinci sute de membri, nu sunt decât şaptezeci de conservatori, şi aceşti şaptezeci nu sunt pentru unitatea Germaniei.

Bismarck se simte imediat izolat. Sentimentele lui faţă de rege, cât şi antipatia lui din tinereţe faţă de liberali, nu-l pot decide pentru niciunul din cele două partide. Elementele de bază ale caracterului lui, mândria, curajul şi ura, sunt aţâţate şi înflăcărate până la patimă. In a treia şedinţă, desbaterile au de subiect o bancă destinată ţăranilor şi garantată de stat. Conservatorii resping proectul. Bismarck cere cuvântul şi apără guvernul împotriva dreptei şi dreapta împotriva liberalilor. Prima lui vorbă e un atac şi atacul acesta se îndreaptă în două direcţii. Scrie logodnicei, plin de dispreţ şi pasiune: „E curios să vezi îndrăzneala de care dau dovadă oratorii în comparaţie cu capacităţile lor şi cu câtă obrăznicie îndrăznesc şi să-şi impună nulitatea în faţa unei atât de mari adunări. Lucrul acesta mă turbură mai mult decât aş fi crezut". Şi mai departe vorbeşte de „acea însufleţire politică ce l-a cuprins pe neaşteptate cu atâta putere".

Niciodată până acum şi în nicio împrejurare, chiar în momentele lui de dragoste puternică, Bismarck n'a fost atât de puţin sceptic, niciodată oamenii sau ideile nu l-au pasionat ca acuma. Şi asta pentru ce? Nu

din cauza chestiunii discutate, căci ţăranii nu-l interesează de loc. Ceea ce îl face să nu poată dormi, nu e Prusia, şi încă şi mai puţin Germania. Il însufleţeşte câmpul de luptă, arena prielnică luptelor în stil mare. Dimineaţa când pleacă la Landtag, scrie logodnicei de câteva ori şi fără să glumească: „plec la bătălie".

Până atunci amorul lui propriu îi provoca dispreţul de oameni. Dispreţul acesta nu se manifesta decât în câteva scrisori sarcastice, cel mult în câteva dueluri. Dar puterea lui de viaţă, curajul şi deşteptăciunea lui rămâneau fără ecou, din lipsă de rezistenţă. Prea mândru ca să fie funcţionar, prea independent ca să fie soldat, stăpân pe o mână de ţărani, şi suveran într'o societate uşor de învins în lupte spirituale, Bismarck nu-şi hrănise cu nimic instinctul combativ. Acum, însfârşit, a găsit tribuna de pe care face să lupte. Şi asta nu pentru a-şi pune în valoare ideile, sau pentru realizarea vreunui plan de reforme economice sau politice. El se urcă la tribună plin numai de ură şi de dorinţa de a combate oameni şi grupuri de oameni. Pentru dânsul a reprezenta poporul, înseamnă a scoate sabia.

La a patra şedinţă Bismarck pronunţă pentru prima oară un discurs mai lung. „Era un bărbat de vreo treizeci de ani, înalt şi robust, cu capul sprijinit pe un gât vânjos şi scurt, cu o ţinută nobilă, dar fără fineţă, mlădios fără indolenţă, dârz fără rigiditate. Faţa proaspătă şi plină, împodobită de o barbă blondă, nu fără nobile crestături pe obraz, răspândea vigoare şi sănătate. Zâmbetul era ironic, nasul nu era frumos, cam turtit, ochii sub sprâncene groase erau limpezi, inteligenţi şi şireţi, fruntea se ridica dreaptă, puternică şi senină. Impresia bucuriei de viaţă nu era întrecută decât de expresia unei încrederi morale şi a unei forţe hotărîte". Chiar dacă acest portret al unui martor ocular pare, în ce priveşte cariera lui Bismarck,

să fi fost schiţat mult mai târziu, el confirmă totuşi impresia generală şi nu omite decât o singură particularitate, frapantă pentru toţi acei care l-au auzit atât în primele zile, cât şi mai târziu în cursul anilor: uriaşul acesta avea o voce subţire, slabă şi şovăitoare şi chiar în această antinomie îşi arăta toată partea problematică a firii lui. De exemplu, ce-l face astăzi să se urce la tribună?

Un nobil aparţinând partidului liberal (căci existau şi de aceştia) îndrăznise să spue că în 1813 ceea ce aţâţase pe Prusieni, nu fusese numai ura faţă de cuceritori, deoarece un popor atât de vrednic nu cunoştea nicio ură naţionalistă. In orice caz situaţia fusese mai bună decât astăzi, pentrucă pe atunci, guvernul se sprijinea pe popor. Era aici, neexprimată, ideia populară pe vremea aceea, că poporul plecase la războiu pentru propria lui liberare şi că astfel îşi cucerise în 1813 dreptul de a lua parte la conducerea ţării. Pentru a putea răspunde, Bismarck îşi notase câteva fraze şi asta probabil dăduse impresia unei subite izbucniri de mânie. (Notele acestea s'au găsit mai târziu):

„Ca şi cum mişcarea poporului în 1813 ar putea fi atribuită altor motive, ca şi cum poporul ar fi putut să aibă alt motiv decât ruşinea de a-şi vedea ţara cotropită de străini. După părerea mea e un prost serviciu adus naţionalismului faptul de a admite că această jignire n'a fost suficientă pentru ca poporul să intre în fierbere şi pentru ca ura să înăbuşe orice alt sentiment. Inseamnă să renegi orice sentiment de onoare dacă, după ce te-ai apărat de lovituri pe care tu singur le-ai primit, vrei acum ca alţii să tragă foloasele, ca şi cum nu te-ai fi apărat decât pentru asta". Prietenii îl ascultă scandalizaţi. Primul atac al lui Bismarck în bătălia oratorică este o lovitură de spadă în vânt, pentrucă oratorul dinaintea lui nu vorbise nimic în chestia asta. Vechii voluntari ai războiului de liberare şi fiii acestora, conservatori şi ei, se consideră jigniţi. Darea de seamă a Adunării spune „pro-

testări, murmure, tumult". Cineva ia cuvântul şi răspunde că poporul a pornit nu din ură, ci din iubire de patrie şi că Bismarck era prea tânăr pe vremea aceea ca să fi ştiut cum stau lucrurile. Un adversar personal! Bismarck nu mai poate de bucurie şi se urcă imediat la tribună. „Tumult, Prezidentul cere să fie linişte, protestări". Atunci el, unul dintre cei mai tineri în această sală, se întoarce cu spatele către Adunarea furioasă, scoate un jurnal din buzunar şi începe să citească, până când se face linişte. Intr'adevăr e exact, spune el, că pe vremea aceea nici nu se născuse, dar astăzi nu mai regretă acest lucru, decând se ştie că subjugarea Prusiei pe acele vremuri nu venea din partea străinilor, ci din partea însăşi a autohtonilor.

A doua lovitură de sabie în vânt. Un prieten de partid exclamă: „nu înţeleg cum un om aşa de deştept se poate face de râs în aşa hal". Iar o rudă a lui, decorată cu crucea de fer, îi spune: „natural că aveai dreptate, dar asemenea lucruri nu se spun". Blanckenburg, aşa zisul îmblânzitor al acestui leu, se exprimă astfel: „leul care a lins acuma sânge, va sbiera în curând şi mai grozav". Sybel, pe atunci tânăr istoric, nu vrea să-şi reproducă discursul în jurnalul lui, sub pretext că reformele şi libertatea nu pot fi despărţite prin discuţii de idei. Are dreptate, au toţi dreptate, împreună cu Blanckenburg, numai că nimeni nu poate cunoaşte atunci adevăratul motiv al acestei manifestări şi anume că geniul se loveşte totdeauna de mulţime imediat ce se întâlneşte cu ea. E drept că Bismarck s'a pregătit şi că totuşi n'a găsit momentul favorabil; e drept că el a trecut peste legile epocei şi şi-a supărat prietenii. Dar tot ce se ascunde aici: puterea urei îndreptată mai mult contra Francezilor decât contra celor care nu vor să-i urască, curajul cu care el, necunoscut fiind, îndrăzneşte să se urce la tribună în mijlocul tumultului, dispreţul cu care întoarce spatele — toate aceste calităţi de luptă-

tor el le arată de pe acum. Iată ce scrie logodnicei: „Am deslănţuit ieri o enormă furtună de nemulţumiri. Vorbind despre natura mişcării populare, şi nefiind priceput cum trebue, am jignit vanitatea prost înţeleasă a multor oameni din propriul meu partid şi, natural, am avut toată opoziţia împotriva mea. Inverşunarea era mare, poate tocmai pentrucă spuneam adevărul. Mi s'a reproşat că sunt tânăr şi alte lucruri la fel".

Scrisorile către logodnică, deşi tot atât de tandre, încep tot mai mult să capete un ton de raport. Când se întâmplă că ea se îmbolnăveşte destul de grav, el se roagă pentru dânsa, dar rămâne la „post". Făgădueşte să vină de Rusalii să o vadă, nu vine, şi îi scrie: „Nu-ţi voi explica, şi de altfel e zadarnic, de ce trebue să fac aşa... Aici sunt în joc cele mai grave interese ale ţării şi câteodată e vorba de un singur vot... Ce păcat că Landtagul şi cu tine sunteţi la o depărtare atât de mare unul de altul... Voi, femeile, sunteţi cam ciudate şi cu voi e mai bine să vorbeşti decât să scrii". Ii mai scrie că nu trebue amânată căsătoria. Când va fi căsătorită, Johanna, va putea fi bolnavă în linişte; până atunci însă, „am mereu impresia că stau la Reinfeld fără nicio treabă şi nu pot, înainte de nuntă, să te văd nestingherit".

Câteva luni după logodnă el vorbeşte pe un ton aproape poruncitor. Dragostea lui nu descreşte, dar voinţa lui de a conduce se afirmă tot mai tare. Pentru prima oară în viaţă, Bismarck începe să preţuiască timpul şi să pomenească de trândăvie. Pentru prima oară un lucru i se pare important. Declară chiar că politica va face să-şi piardă foamea şi somnul: „Sunt amărît de minciunile şi de necinstea opoziţiei". In acelaşi timp însă îşi exprimă dorinţa de a revedea pădurea şi pe Johanna. După două săptămâni de Landtag mărturiseşte că pasiunea lui politică e mai mare decât se aştepta. Dar cinci rânduri mai jos spune: „De ce

nu pot să te iau în braţe şi să mă ascund cu tine într'o căsuţă în munţi, în fundul codrilor verzi, unde să nu mai văd alt chip omenesc decât pe al tău! Acesta e visul meu de fiecare clipă. Sgomotul asurzitor al vieţii politice e pentru urechea mea din ce în ce mai desagreabil. Nu ştiu ce-o fi, absenţa ta, boala, sau lenea, dar aş vrea să fiu singur cu tine şi să contemplu natura. E poate spiritul de contradicţie care mă face mereu să doresc ceea ce n'am".

Chiar aşa este. Atunci când n'avea nici politica şi nici viaţa publică, îşi îndemna logodnica să se pregătească pentru viaţa mondenă. Deabia are această viaţă şi el visează o căsuţă în munţi. Ştie singur din ce cauză, se contrazice şi se va plânge astfel de el însuşi timp de patruzeci de ani. Aici e punctul cel mai intim. Enigma firii lui, pe care nicio situaţie n'o mulţumeşte: Bismarck rătăcitorul.

X

Un om agitat, cu voce ascuţită, vanitos şi distrat, neavând nimic din înfăţişarea unui soldat, puţin pătruns dar alintat de pronia cerească: acesta e Frederic Wilhelm al patrulea, care de pe atunci poartă numele de dansator pe frânghie. Şi este adevărat că oscilaţiile lui între popor şi coroană nu erau decât un joc. Uşuratec şi neserios, având totuşi mult spirit, el credea la început că va rezolvi toate dificultăţile şi îşi închipuia că va putea împăca deopotrivă puterile orientale şi Franţa, Sfânta Alianţă şi unitatea germană, reacţiunea şi libertatea. In timp ce, cu o aparenţă de liberalism, realiza jurământul solemn al tatălui său, el spunea, după deschiderea primului Landtag: „Până la urmă aveţi să-l ruinaţi singuri!" Nu se ocupa de ceea ce ar fi trebuit să dea, în fond nu pricepea nimic din spiritul vremii, era îndărătnic şi mândru şi credea

că va putea domni prin el însuşi. Dădea de pe atunci semne de o boală mintală, care avea să devină în curând prea evidentă. Până la confirmarea oficială a bolii, timp de douăzeci de ani, el n'a făcut decât să dăuneze ţării. Dădea poporului o unealtă, dar ameninţa pe toţi acei care îndrăzniau să se servească de ea. Spunea: „Iţi doresc din toată inima să fii binevenit", dar în acelaşi timp nu dădea voie nimănui să se apropie de dânsul. A fost penultimul rege al Prusiei, care putea să spue: sunt lucruri pe care nu le ştii decât dacă eşti rege. Bineînţeles, că nimeni nu putea fi mai antipatic domnului von Bismarck-Schönhausen decât acest monarh. Totuşi în acest an 1847, Bismarck se ducea des la Curte şi lua parte la plimbările cu barca pe Havel. „Inaintea Paştelui am fost la prietenul nostru regele şi prinţii m'au primit foarte bine". Aceştia chiar îl felicită pentru discursurile lui în Landtag. Regele evită însă să-l felicite, pentru a nu arunca bănueli asupra independenţii tânărului său apărător, deoarece ştie că acesta e încă independent. Consilierii regelui, fraţii Leopold şi Ludwig von Gerlach, generalul şi prezidentul, oameni cu o mare experienţă de viaţă, au fost sfătuitorii lui Bismarck. Amândoi erau cam cu vreo douăzeci de ani mai bătrâni decât el. Ludwig era un pietist foarte binevoitor, pe care Bismarck îl cunoscuse la familia Thadden. Fraţii Gerlach îi dădură chiar idei pentru un mare discurs, idei care erau în fond dorinţele regelui.

Astfel se schiţează în el, la început într'o formă mai puţin lămurită, o dublă aspiraţie: să se facă folositor regelui şi lui însuşi, să-şi întărească astfel propria lui influenţă, servind proectele regelui să şi le servească şi pe ale lui şi să-şi creeze o putere pentru viitor consolidând puterea actuală a regelui. Dela primele lui relaţii cu confidenţii tronului, ambiţia lui înnăscută se transformă într'un legitimism potrivit obârşiei lui. Mai târziu el va numi aceasta, vasalitate.

Acest sentiment, pe care mai târziu l-a întrebuinţat

pentru proectele lui, era de pe atunci profund înrădăcinat în el. Iată într'adevăr ce scrie el soţiei, pe un ton neobişnuit: „Nu vorbi cu dispreţ de rege, greşim dacă facem astfel. Chiar dacă el se înşeală, nu trebue să vorbim de el altfel decât au vorbit părinţii noştri, căci am jurat credinţă şi supunere". Această dojană nu mai apare în niciuna din scrisorile lui. O sileşte să-i respecte regele, aşa cum ea îl sileşte să-i respecte Dumnezeul în care crede. Toată viaţa el ţine la dogmele lui, aşa cum şi ea ţine la ale ei. Acesta este efectul atavismului. Strămoşii lui şi-au înfruntat şi ei regii, totuşi nu i-au părăsit niciodată. Comparându-i cu părinţii lui, despre care numai el îşi permite să vorbească sceptic, el fixează limitele unei mari familii, care se simte unitară şi mereu deasupra, în timp ce poporul rămâne jos. Astăzi purtarea asta utilă planurilor lui şi demnă de rangul pe care-l are, nu-i cere să-şi jertfească mândria. La epoca aceasta el e încă liber să-şi aleagă partidul şi să şi-l schimbe şi nu e încă înrolat nicăieri. Nu face decât să cenzureze atitudinile altora şi n'are răspundere. Nenorocită îi va fi mândria, când într'o zi din sfetnic al regelui va deveni călăuza lui şi-i va rămâne în acelaşi timp vasal!

Dilema se pune chiar de pe acum. Tânărul deputat are cu orice preţ nevoie de tribună, de parlament: unde în altă parte ar putea să-şi întrebuinţeze forţa şi inteligenţa? Dar pentru a obţine ca Landtagul să se întrunească în fiecare an, el trebue să-şi dea votul liberalilor, pe care îi urăşte. Ce să facă? Să-l constrângă pe rege, ar fi necinstit din partea lui. Iată de ce Bismarck e de părere să lase chestia principală în suspensie. Şi când vine în discuţie chestia evreiască, Bismarck ar prefera să lipsească, pentrucă aici nu-i de acord cu guvernul. Totuşi vine la şedinţă şi pentrucă acuma a devenit oarecum şeful extremei drepte, ia cuvântul, criticând „plicticoasele palavre umanitare"

ale stângii, care-şi îndreaptă sforţările spre absoluta egalitate de drepturi a tuturor cetăţenilor.

Cu un perfect orgoliu spune: „Nu sunt duşmanul Evreilor şi dacă ei îmi sunt duşmani, îi iert. Ba chiar îi iubesc cu oarecare rezerve. Le acord chiar toate drepturile, afară de acela de a exercita o funcţie superioară într'un stat creştin. Pentru mine pronia cerească nu-i o vorbă deşartă. Dar nu pot recunoaşte ca fiind voinţa lui Dumnezeu decât ceea ce stă scris în evanghelie. Dacă retragem statului bazele lui religioase, nu vom mai păstra drept stat decât un conglomerat întâmplător de drepturi, un fel de stăvilar al războiului tuturor contra tuturor. Nu prea văd cum în astfel de state poţi contesta ideilor dreptul de a se afirma dacă se simt destul de puternice, cum ar fi de exemplu ideile comuniste asupra imoralităţii proprietăţii. Iată de ce nu trebue să luăm poporului religia".

Acesta era tonul pe care îl avuseseră în totdeauna regii şi miniştrii absoluţi. Dacă bunicul său Mencken ar fi vorbit aşa, regii lui nu l-ar fi disgraţiat. Dar atunci bătrânul Menchen n'ar mai fi inspirat fetei lui idei de progres, aceasta nu le-ar fi putut transmite fiului ei şi poate că Bismarck, când era adolescent, ar fi devenit liberal, din împotrivire faţă de mamă-sa pe care n'o iubia, dacă mamă-sa ar fi moştenit dela tatăl ei idei reacţionare. Ceea ce e sigur e că omul, care în tinereţea lui invidia pe Mirabeau şi pe Peel şi admira poemele lui Byron şi Anglia, era menit prin educaţia şi scepticismul lui să învingă mai mult deosebirile de rasă decât cele de clasă. Totuşi, dacă el accentua în public aceste deosebiri, n'o făcea din cauza pietismului, căruia nici acum, nici mai târziu nu i-a acordat vre-o influenţă asupra politicii; o făcea mai mult din consideraţie pentru anumiţi pietişti. Cu un an mai înainte, luase atitudine împotriva prezidentului von Gerlach, pentru separaţia bisericei de stat; acuma voia să fie agreabil grupului

de pietişti. Nu proceda astfel din iezuitism. Aproape în chip subconştient, el lucra în aşa fel ca proectele şi convingerile lui să nu se contrazică, în aşteptarea momentului când aveau să coincidă. Prin asta Bismarck a fost un om de stat. Tot ca om de stat, cinci minute mai târziu, apelează la mărturia claselor de jos. „Dacă îmi închipui că în faţa mea voi avea ca reprezentant al M. S. Regelui un Evreu, căruia să-i dau ascultare, trebue să mărturisesc că mă voi simţi profund mâhnit şi înjosit. Impărtăşesc acest sentiment cu clasele cele mai de jos ale poporului şi nu mi-e deloc ruşine de această apropiere". Dar Bismarck n'a vrut niciodată să asculte nici de Evrei, nici de creştini ca reprezentanţi ai regelui, iar atunci când, fiind el însuşi reprezentant al regelui, a trebuit să-i dea acestuia ascultare, şi-a sfărâmat propria lui putere de viaţă.

Acest orgoliu aspru nu se îmblânzeşte puţin decât când îşi întâlneşte logodnica sau când se gândeşte la ea. Când ea e bolnavă, puţin îi pasă de toţi creştinii din Reinfeld, care n'au încredere decât în D-zeu şi dispreţuesc medicina; el îi spune să ia medicamente sub pretextul amuzant că tot Dumnezeu a dat şi medicamentele.

Dar în timpul convalescenţii, ea compară viaţa ei liniştită cu viaţa pe care o află din scrisorile lui şi din ziare. „Gândurile mele te urmează în viaţa ta de acum când alergi din plăcere în plăcere şi mi-e teamă câteodată; îmi pun un deget la buze şi mâna pe inimă, rugându-mă în tăcere pentru tine. Mi-e teamă chiar să nu devii prea mândru şi să dispreţuieşti modestul nostru Reinfeld". Câteodată ea e apucată de o adevărată groază şi-şi sfârşeşte scrisoarea prin aceste vorbe tragi-comice: „Otto, ai sângele prea aprins".

Cu cât se apropie căsătoria, cu atât el devine mai vesel şi scrie cu o nobilă galanterie: „Cum vrei mai bine? Intr'o seară molcomă, îmbrăcat în catifea neagră, cu o pană de struţ la pălărie, să viu să-ţi cânt sub fereastră din ghitară: Fugi, etc. (ceea ce de

altfel după părerea mea cânt foarte bine, cu un farmec deosebit în cuvintele: şi odihneşte-te la pieptul meu ş. a. m. d.). Sau să apar ziua namiaza mare în costum verde de călărie, cu mănuşi galbene, să te îmbrăţişez fără să cânt şi fără să vorbesc". Dar când el e de părere să înceapă călătoria de nuntă cu câţiva prieteni, ea refuză în chip energic. Căsătoria are loc după şase luni dela logodnă. O prietenă i-a dat batista de mireasă, pe care după limbajul florilor obişnuit în acest mediu, a brodat un trandafir alb. Dar în seara nunţii, la masă, mirele, după o cupă, două de şampanie, ia batista Johannei, contemplă floarea simbolică cu privirea lui realistă şi antiromantică şi înainte ca mireasa să-şi dea seama, arde floarea cu ţigara. Prin asta vrea să spună că astăzi s'a sfârşit cu Jean Paul şi cu misticismul anilor de până acum.

In cursul unei foarte lungi călătorii de nuntă el îi arată lumea cu o bucurie părintească. Scrie surorei lui (şi nimeni n'ar crede că vorbeşte aici un om de treizeci şi doi de ani): „In ce mă priveşte, au trecut vremurile când doream să mă încânt cu privelişti noui. Asta m'a făcut să gust şi mai mult impresiile Johannei". Veştile pe care le dă fratelui lui sunt şi mai stoice: „Pe urmă a venit nota de plată şi Johanna a trebuit să adaoge la cei o sută de ludovici încă vreo două sute de taleri, pe care îi luase ca să-şi cumpere argintărie. Nu-i nicio nenorocire. Ne mulţumim şi cu simple candelabre argintate, şi ceaiul e tot atât de bun şi în ceşti Wedgewood, iar cât despre rest am primit destule cadouri. Călătoria ne-a costat cam şapte sute cincizeci de taleri pe amândoi. Aşa dar, pentru cincizeci şi şapte de zile vine cam treisprezece taleri pe zi... Mai desagreabil e că în timpul acesta mi-au murit de dalac şase vaci şi un taur şi tocmai dintre vitele cele mai frumoase."

Ce mult s'a domesticit aventurosul Bismarck! E drept că în călătorie, cu sau fără soţie, îi place să fie

totul bine aranjat şi nu se uită la cheltuială. Dar ştie în acelaşi timp să împartă fericirea conjugală cu cincizeci şi şapte şi-şi sfârşeşte scrisoarea cu şapte vaci şi un taur. Se cunoaşte că acum se simte bine în orizontul lui strâmt şi asta tocmai pentrucă are atâta spaţiu în faţa lui.

XI

La 19 Martie 1848 Bismarck e la nişte prieteni la o moşie vecină; probabil că discută cu toţii politică, vremurile sunt turburi. Soseşte pe neaşteptate o trăsură, câteva doamne coboară şi povestesc emoţionate, spre surprinderea tuturor, că au fugit din Berlin, căci acolo e revoluţie şi regele e prizonierul poporului. Bismarck, care neavând Landtag, îşi petrecuse iarna cu soţia la Schönhausen (acestea au fost primele şi ultimile şase luni liniştite din viaţa lui conjugală), era neliniştit de câteva zile, ca toată lumea. Intr'adevăr în Paris poporul alungase pe rege, proclamase din nou republica şi inspirase dorinţi asemănătoare şi în Germania. Drept urmare guvernele s'au grăbit să demită pe miniştrii reacţionari, înlocuindu-i cu liberali. Prea târziu: la 18, poporul din Berlin iese în stradă, unde se ciocneşte cu armata, până în momentul în care regele, fără necesitate, din laşitate mai mult decât din bunăvoinţă, dă ofiţerilor ordinul de a se retrage. Bismarck pleacă repede la Schönhausen.

In clipa asta el îşi vede toată existenţa ameninţată. Intr'adevăr, pe cine va căuta mai repede această mulţime frământată şi pe cine poate îl va decapita, dacă nu pe unul din şefii reacţionari? In acelaşi timp, la gândul moşiei lui pe care trebue, dintr'un instinct, foarte natural, s'o apere ca soţ şi în curând ca tată, mândria lui e aţâţată şi curajul lui pus la încercare. Ii convine dealtfel să pornească la luptă, mai ales împotriva liberalilor. Firea şi interesul lui îl îndeamnă

la violenţă şi imediat întrebuinţează mijloace violente. Când a doua zi dimineaţa, delegaţi ai oraşului vin la Schönhausen şi vor să silească pe ţărani să arboreze drapelul negru-roş-galben, Bismarck îi îndeamnă pe ţărani să reziste şi să alunge pe orăşeni, „ceea ce s'a făcut cu ajutorul entuziast al femeilor". Apoi înalţă pe turla bisericei un drapel alb cu o cruce neagră, strânge arme, găseşte la el douăzeci de puşti de vânătoare, mai găseşte vreo cincizeci în sat şi trimite oameni călări să caute praf de puşcă în oraş.

Pe urmă, cu nevastă-sa, care nu se sperie, se urcă într'o trăsură şi colindă cu ea toate satele din împrejurimi, găseşte aproape pe toţi oamenii gata să plece la Berlin cu dânsul pentru a scăpa pe rege, despre care se spune că e prizonier. Iar când vecinul lui liberal îl ameninţă că i se va împotrivi, Bismarck îi declară, aşa cum el singur povesteşte:

— „Atunci am să te împuşc".

— „N'ai să faci asta!"

— „Iţi dau cuvântul meu de onoare, şi ştii că mi-l ţiu; aşa dar nu mai insista!"

După acest debut cavaleresc, devine iarăşi om politic. Pleacă singur în Capitală, dar mai întâi la Potsdam, unde află ce s'a petrecut dela nişte generali prieteni. Aceştia îi cer cartofi şi grâu pentru soldaţi şi nu ţărani, cu care n'au ce să facă; de altfel sunt furioşi, pentrucă regele i-a oprit să cucerească Berlinul. Bismarck renunţă de a mai vedea pe rege şi încearcă să obţină ordinul de a acţiona dela prinţul Wilhelm de Prusia. Toţi îl trimit la Prinţesă.

Augusta era cu patru ani mai în vârstă decât Bismarck şi măritată dela douăzeci de ani. Trăia în aşteptare. Cu cât nebunia regelui se manifesta mai tare, cu atât îi creştea speranţa de a succeda la tron cu soţul ei, cumnatului ei care n'avea copii. Acum toate planurile se năruiau deodată. Cei doi fraţi păreau că vor pierde puterea. Wilhelm se ascunsese în Ostrovul Păunilor şi nici credincioşii lui nu ştiau de

aceasta. In astfel de împrejurări, frumoasa ambiţioasă crescută la Weimar, se gândeşte probabil la reginile antichităţii, deoarece încearcă un joc îndrăzneţ. Vrea să asigure fiului ei succesiunea şi tratează pentru aceasta cu bătrânul liberal Vincke. In acest timp i se anunţă noul şef regalist. Să-l primească oare în salon, unde toţi pereţii au urechi?

„Ea m'a primit într'o cameră de servitori, la etajul de jos, stând pe un scaun de bucătărie; a refuzat să-mi spună unde e prinţul şi mi-a declarat foarte emoţionată că datoria ei este să apere drepturile fiului ei. Ceea ce spunea se sprijinea pe ipoteza că regele şi soţul ei nu vor putea să se menţină şi dădea a înţelege că va avea regenţa în timpul minorităţii fiului ei".

Junkerul credincios regelui e neliniştit de dispariţia prinţului, dela care spera să capete curaj şi ordine. Soţia acestui prinţ stă în faţa lui pe un scaun simplu într'o cameră de servitori. De multă vreme ea nu mai crede nici în soţul ei nici în rege; nu mai are decât un scop: să salveze coroana pentru ea şi fiul ei. Ea expune această încercare de înaltă trădare unui deputat, aproape unui străin. Insă acesta vrea cu totul altceva. Cuvintele pe care le rosteşte atunci, nu se cunosc. Dar se pot deduce din răspunsul pe care l-a dat puţin după aceia lui Vincke. Acesta în numele colegilor lui şi aşa zis din înalt ordin, îmi cerea concursul, pentru a sili Landtagul să provoace abdicarea regelui şi cu aprobarea prinţului să institue regenţa pentru prinţesă, în timpul minorităţii fiului ei. I-am declarat că aş răspunde la o cerere de acest fel, propunând chemarea lui în judecată pentru crimă de înaltă trădare. Vincke şi-a părăsit foarte uşor proectul, spunând că fără concursul extremei drepte, pe care o considera reprezentată prin mine, regele n'ar putea fi silit să abdice. Discuţia a avut loc la mine la Hôtel des Princes şi a fost vorba şi dintr'o parte şi din alta de mult mai multe lucruri decât pot să scriu".

Ultima frază, scrisă cu patruzeci de ani mai târziu, spune mai mult decât vrea bătrânul să afirme şi el ştie foarte bine de ce termină cu aceste cuvinte. „Am ascuns aceste întâmplări împăratului Wilhelm chiar pe vremea când am trebuit să recunosc în regina Augusta pe adversarul din cauza căruia puterea mea de a-mi face datoria şi nervii mei au fost puşi la cea mai grea încercare din viaţa mea. Mai târziu Augusta n'a iertat niciodată acestui nou Iosif castitatea lui politică. Aici găsim prima şi în acelaşi timp una din cele mai violente scene în care Bismarck, fără niciun interes şi numai din loialitate, luptă pentru regele lui şi asta în momentul în care îl dispreţueşte mai tare. Aceste sentimente, în care se amestecă curajul şi ura împotriva masei, căruia nu vrea să-i cedeze din mândrie cavalerească, din atavism şi dintr'o închipuire cam romantică de paladin, copleşesc câteodată, în aceste momente critice limpezimea inteligenţii lui. Obiectiv vorbind, Vincke avea dreptate să spue că propunerea lui era „o măsură foarte politică, adânc chibzuită şi bine pregătită". Şi când un om ambiţios cântărea obligaţiile pe care prinţesa şi le lua pentru a-şi sprijini mai târziu dorinţa, atunci el proceda mai cuminte în aceste zile de răscoală mergând cu cei mai tineri, care n'aveau nicio obligaţie.

După spusele lui Bismarck, el a ţinut în mâinile lui soarta întregei familii. Chiar conservatorii erau pentru abdicare şi micul lui partid ar fi desarmat repede pe rege, care tremura de frică. Majoritatea liberală din Landtag ar fi primit fără îndoială cu mulţumire această soluţie. Wilhelm n'ar fi devenit niciodată Wilhelm întâi şi Frederic s'ar fi urcat pe tron la optsprezece ani în loc de cincizeci şi unu. Dar Bismarck nu putea să prevadă nici evoluţia lui Frederic, nici evoluţia lui proprie. Atitudinea lui în camera de servitori din castelul dela Potsdam, precum şi în camera de hotel din Leipzigerstrasse, i-a hotărît de bună seamă viaţa şi a hotărît cu siguranţă şi soarta Germaniei.

El a refuzat să silească pe rege să abdice. In acelaşi timp însă se străduia ca, pentru moment, să-l supună voinţii lui. Chiar în aceiaşi zi el cere prinţului Frederic Carol, „deoarece Majestatea Sa nu e liberă", să conducă trupele la Berlin împotriva ordinului regelui. N'are succes, după cum nu are nici pe lângă general, pe care îl provoacă de-adreptul la nesupunere. El pleacă atunci la Berlin cu intenţia de a ajunge la rege. Aici nu-şi ia un aer provocător, ba chiar îşi rade barba şi îşi pune o pălărie mare cu o cocardă colorată. Totuşi pare aşa de străin în haina pe care şi-a îmbrăcat-o cu nădejdea unei audienţe, încât cineva strigă la spatele lui: e un Francez! Dar când vărul lui vrea să arunce un ban în caseta luptătorilor de pe baricade, el îi spune cu glas tare: „Cred că n'ai să te-apuci să dai de pomană unor asasini". El spune asta pentrucă a recunoscut în santinela dela poarta palatului pe un prieten al lui, judecător. Acesta se întoarce, îl recunoaşte, deşi e fără barbă, şi-i spune: „Bismarck, ce-ai păţit de te-ai schimbat aşa! Aici e mare porcărie!"

Oprit la poarta castelului, el scrie regelui un bilet pe hârtie ordinară. Fără să fie informat, el afirmă, numai pentru a-l încuraja, că în provincie nu-i revoluţie şi că va fi stăpân pretutindeni imediat ce va părăsi Capitala.

Dar totul e zadarnic. Se întoarce în Saxonia, pentru a pune pe generalul care comandă acolo în legătură cu generalul din Potsdam. Dar la Magdeburg e sfătuit să plece cât mai repede; în caz contrar va fi arestat pentru înaltă trădare. Atunci se înapoiază la Schönhausen şi se mulţumeşte să revină la Potsdam în fruntea unei ciudate delegaţii de ţărani, pentru a-i pune pe aceştia să vorbească ei înşişi cu generalii. Il aude pe rege la Potsdam spunând ofiţerilor din gardă: „N'am fost niciodată mai liber şi mai bine apărat decât sub protecţia cetăţenilor mei". — „La aceste cuvinte s'a produs un murmur de nemulţumire cum

niciun rege al Prusiei n'a auzit vreodată dela ofiţerii lui şi cum probabil nu va mai auzi niciodată. M'am întors la Schönhausen cu inima rănită".

Contra-revoluţia lui Bismarck se sfârşeşte astfel cu supărare şi desiluzie. Peste o săptămână, când noul cabinet liberal depune în Parlament proectul de lege pe care insurecţia din Martie l-a obţinut cu forţa, el obţine să se suprime din adresa de mulţumire glorificarea luptătorilor de pe baricade. Cu asta pare satisfăcut. Chestia unităţii Germaniei este pusă din nou în discursul tronului. Regele declară că Prusia pe viitor se va contopi cu Germania. Bismarck desaprobă această idee, dar programul nu e pe deplin pregătit. In momentul în care adresa e votată, el se urcă pe neaşteptate la tribună. Şi atunci furia şi tristeţea izbucnesc deodată în chip elementar şi deloc politic.

S'ar spune că nu mai ştie unde vorbeşte. Vorba lui este un monolog incoherent.

Spune mai întâi că votează programul regelui. „Dar ceea ce mă face să votez împotriva adresei, sunt expresiile de mulţumire şi de recunoştinţă pentru ceea ce s'a petrecut în ultimile zile. Trecutul e înmormântat. Eu regret mai dureros decât mulţi dintre Dumneavoastră că nicio putere omenească nu mai poate să-l trezească, după ce însăşi coroana a aruncat un pumn de ţărână pe sicriu... Dacă într'adevăr pe această nouă cale se va ajunge la o patrie germană unitară, atunci va fi momentul să-mi exprim şi eu recunoştinţa faţă de promotorul acestei stări noui de lucruri. Dar acum îmi este cu neputinţă..." In clipa asta izbucneşte în lacrămi, nu mai poate vorbi, părăseşte tribuna, la mijlocul frazei.

Sentimentul jignirii lui apare astfel deodată în momentul în care totul i se pare iremediabil pierdut. El se compromite cu o idee învinsă, compromite chiar şi pe rege, în clipa în care acesta a încheiat pace cu poporul. Cu scepticismul celui învins, dar în acelaşi timp cu prevederea geniului politic el simte de pe

acum că unitatea Germaniei nu se poate realiza în acest chip, şi atât de timpuriu. Plin de îndoială, el mulţumeşte călduros aceluia care va fi în viitor autorul nouei organizaţii şi această mulţumire şi-o atribue şi lui cu naivitate. Dar în aceeaşi clipă, ca şi cum prevederea lui ar căuta să se răzbune pe el însuşi şi ca şi cum privirea lui n'ar putea merge mai departe în întunericul viitorului, toată frământarea şi amărăciunea acestor zile îi năvăleşte din inimă în ochi şi scuturat de plânset el îşi întrerupe vorba acolo unde propria lui stea îl luminează.

XII

Peste 2 luni prinţul Wilhelm se poate aventura să se întoarcă din Anglia, unde fugise. La trecerea Prinţului prin Saxonia, Bismarck îl aşteaptă într'o staţie mică, dar rămâne, prudent, în urma celorlalţi. Prinţul, căruia soţia lui îi spusese cu privire la vizita lui Bismarck numai intenţiile acestuia, dar nu şi intenţiile ei, îl recunoaşte, îşi face drum până la dânsul şi-i întinde mâna zicându-i: — Ştiu că ai făcut foarte mult pentru mine şi n'am să uit niciodată.

Astfel o greşită înţelegere între amândoi şi în acelaşi timp plină de o logică curioasă însoţeşte această primă strângere de mâini între doi oameni, care, aproape separaţi prin intrigile Prinţesei, vor apărea mai târziu uniţi în istoria universală.

Invitat la Babelsberg, Bismarck face cunoscut Prinţului resentimentul trupelor, care au trebuit să se retragă în Martie şi-i îndurerează fără milă inima lui de soldat, cetindu-i un cântec scris în epoca aceea şi care sfârşeşte astfel:

Un glas a cutremurat inimile credincioase:
Nu vei mai fi Prusian, ci German!
Steagul negru, roş şi galben străluceşte acum în [soare
Vulturul negru se prăbuşeşte pângărit:
Aici se sfârşeşte, Zollern, povestea ta glorioasă,
Aici a căzut un rege, dar nu în luptă.
Nu mai privim cu dragoste spre stelele căzute.
De ce ai făcut acuma, Prinţe, ai să te căeşti odată
Nimeni nu va mai fi credincios ca Prusienii.

Ascultând aceasta, Prinţul începu să plângă, aşa cum Bismarck nu l-a mai văzut niciodată plângând mai târziu. Această formă de emoţie la doi oameni personal atât de curajoşi, denotă o înrudire, nu în ce priveşte firea lor, ci atitudinea lor în anumite clipe — Wilhelm avea pe vremea aceea peste cincizeci de ani. Viaţa lui până atunci fusese puţin interesantă, dar plăcută. Şi afară de o tinereţe întunecată şi câteva iubiri la care trebuise să renunţe, nu întâlnise nicio rezistenţă. Dar acum, înşelat de curtezani, asupra pericolelor prin care trecuse, afla din spusele lui Bismarck, primele lucruri adevărate, pe care acesta ştia să i le prezinte sub forma unui cântec soldăţesc.

In timpul zilelor din Iulie, junkerul rezistă regelui cu aceiaşi putere şi îndrăzneală. In ciuda şi în furia lui, el nu mai vine la curte. Ba chiar răspunde răspicat regelui, care a trimis să-l cheme dela hotel, că trebue să plece la ţară imediat, pentrucă soţia lui e bolnavă. Lucrurile acestea sunt surprinzătoare pentru rege, care trimete îndată un aghiotant la Bismarck, îl invită la masă, îi pune un majordom la dispoziţie ca să-i aducă veşti dela soţia lui şi-l sileşte, în sfârşit, să vie. După masă, se plimbă cu el pe terasa dela Sans-Souci şi-l întreabă prietenos:

— Cum îţi merg treburile?
— Rău, Majestate.
— Credeam că la D-ta e bine.
— Intr'adevăr, era bine, dar de când revoluţia s'a infiltrat în autoritatea şi în pecetea regală, situaţia s'a înrăutăţit. Increderea în sprijinul regelui lipseşte.

In clipa asta, povesteşte Bismarck, regina a apărut de după un boschet:

— Cum poţi D-ta să vorbeşti astfel cu regele?
— Lasă-mă, Elisa, am să ajung eu la capăt cu el, spuse regele. Apoi, lui Bismarck:
— Spune ce-mi reproşezi.
— Evacuarea Berlinului.
— N'am vrut eu asta.
Regina, care auzia ce se vorbeşte, adăogă:
— Regele n'are nicio vină aici. Nu dormise de trei zile.
— Un rege trebue să poată dormi.
— Eşti întotdeauna mai cuminte când vii dela primărie, decât când te duci. Cu reproşuri nu poţi să ridici un tron răsturnat. Pentru asta trebue ajutor, devotament activ şi nu critici.
Cuvintele acestea fac pe invitat să se simtă deodată „cu totul desarmat şi câştigat."
Aceasta e prima convorbire a lui Bismarck cu un rege al Prusiei. Poziţia lui era uşoară în sine, pentrucă mustra pe rege ca regalist. Ca formă însă era cam dificilă, pentrucă îşi făcea intrarea la palat cu reproşuri. Tratat cu o superioară indulgenţă, el se lăsă prins. Regele îi tolerează toate criticile cu un fel de bunăvoinţă paternă. Dar când puţin mai târziu Gerlach propune să ia de ministru pe deputatul Bismarck, Frederic Wilhelm notează: „Bun de utilizat numai sub imperiul baionetei". Notaţia asta, falsă din punct de vedere politic, este totuşi psihologiceşte exactă pentru această primă perioadă: într'adevăr, Bismarck pare ferm hotărît să-şi apere poziţia, cu orice mijloace.
Atunci când guvernul, cum se întâmplase de mult în alte ţări, vrea să desfiinţeze scutirea de impozite de care beneficiau moşiile senioriale, el scrie personal regelui, cu o cumplită exagerare: „Această confiscare loveşte marea proprietate într'un chip arbitrar, de care numai cuceritorii şi dictatorii au dat dovadă până acum. Sunt acte de violenţă faţă de o categorie de supuşi, acum fără apărare, dar credincioşi tronului de veacuri. Marea majoritate a poporului prusian şi noi împreună cu ea facem pe Majestatea Voastră responsabilă în faţa lui Dumnezeu şi a posterităţii, dacă trebue să vedem numele regelui, al cărui părinte a fost numit Cel Drept, semnând nişte legi, care ar consacra abaterea din drumul pe care regii Prusiei şi-au cucerit renumele secular al unui spirit de dreptate fără prihană şi au făcut din moara dela Sans-Souci un monument universal istoric". Acesta-i tonul ameninţător, cu care în orbirea lui, el încearcă să se împotrivească regelui, al cărui tată n'a fost de loc numit cel drept.

In timpul acesta Bismarck scrie articole pentru ţărani împotriva revoluţiei, încearcă să respingă atacurile ziarelor, devine unul din fondatorii noului partid agrar şi al ziarului acestuia „Kreuzzeitung", în care scrie multe articole în anii care urmează. El se strădueşte din răsputeri să fie ales în adunarea naţională dela Berlin şi, neizbutind, ia parte activă la „intrigile de Curte şi de Cameră" care au ca rezultat lovitura de stat din Noembrie şi dizolvarea brutală a Adunării. Inainte ca această dizolvare să fie hotărîtă, se pune el însuşi la adăpost pentrucă, după cum scrie soţiei lui: „n'am niciun motiv să aştept aici acest fapt şi să sper că Dumnezeu mă va păzi de nişte primejdii, pe care n'am nicio poftă să le caut singur. Dar dacă izbucneşte ceva, aş vrea totuşi să rămân aproape de rege. Acolo la tine poţi fi sigură (şi cu o privire într'o parte, zic din nefericire) că nu va fi nicio primejdie".
Intre timp pune totul în joc pentru alegerea lui. Caută să-şi asigure două sectoare şi se scoboară până într'atât, că se recomandă singur. Ii scrie lui Badelschwingh că dacă, alegându-se până acum de două ori, se întâmplă cumva să renunţe la sectorul Teltow, ar fi bine să dispună pe alegători în favoarea profesorului Stahl, şi „dacă tendinţele religioase ale acestuia constitue cumva un obstacol, aţi putea renunţa eventual chiar în favoarea mea. Am foarte bune motive de a crede că o recomandaţie din partea Excelenţei Voastre ar avea o influenţă hotărîtoare. Deocamdată

încerc să mă aleg în Havelland, dar fără mari speranțe de succes. Al D-voastră devotat servitor, von Bismarck".

El aleargă după acest mandat cu pasiune și cu toate acestea niciodată nu s'a simțit mai stingherit decât acuma în Februarie 1849 când trebue să joace pe Coriolanul Brandenburgului, ca să iasă din încurcătură; el trebue acum să măgulească poporul, pe care îl disprețuește atât de mult. Are tot mai mult dorința de a scăpa de această frământare, atât de potrivnică nervilor, educației și bunului gust:

„Azi iar a trebuit să fac cunoștință cu diverși alegători, iar au plecat agenți în toate părțile și doi oratori s'au dus la Werner. E ca la cartierul general. Agenți de legătură și scrisori la fiecare sfert de oră. Iți mulțumesc foarte mult pentru scrisoarea ta pe care am primit-o ieri în sgomot și în fum, cu patru sute de oameni în jurul meu. Am citit-o la lumina unei lămpi care mirosea oribil. „Și când o voce dulce m'a scos din acest sgomot îngrozitor", am ieșit și eu pentru o clipă din frământarea asta turbure. Dacă sunt ales, va fi un lucru penibil viața asta fără odihnă în suflet. Acum alegătorii votează. Mă las în grija lui Dumnezeu și aștept liniștit rezultatul, deși până acum am fost într'un sbucium continuu."

Deabia e ales și el se desparte repede de cei pe care căutase să-i câștige. Scrie fratelui său: „De multe ori am râs de mine însumi când căutam să fiu amabil cu oamenii aceștia. După alegeri a fost o masă de patru sute de persoane, la care s'au cântat tot felul de cântece patriotice. A doua zi mă cam durea capul și mâna dreaptă îmi era amorțită de atâtea strângeri de mâini. A treia zi au fost sfărâmate geamurile la câțiva din prietenii mei, câțiva dintre ei au fost chiar bătuți, în timp ce eu stăteam liniștit lângă Johanna". In aceste observații à la Wallenstein, se vede disprețul junkerului, obligat pentru a ajunge la putere să se servească măcar odată de popor. El care ca mare

boier, caută să evite orice discuție cu țăranii, ca om politic își bate joc de plebea nenorocită și nu se servește de ea decât pentru voturile ei și pentru contra-revoluție.

Tot sentimente de junker determină pe vremea aceia poziția lui între Prusia și Germania. Pe atunci el e cu totul împotriva Germaniei. Ii scrie prietenului său Keudell: „ce-mi pasă mie de micile state. Toate sforțările mele nu tind decât la siguranța și întărirea Prusiei". Iar când la Cameră e numit copilul risipitor al patriei germane, el răspunde:

„Patria mea e Prusia. Nu mi-am părăsit încă patria și n'o voi părăsi". Intr'adevăr, spiritul prusian este acuma mai puternic la Bismarck decât sentimentul lui pentru rege și asta pentrucă regele fusese acela care, deși șovăitor, anunțase contopirea Prusiei cu Germania. Impotriva unității Germaniei, Bismarck e pornit mai mult dintr'un sentiment prusian decât dintr'o idee conservatoare. Intr'adevăr, revoluția a trezit în popor ideea unității germane. In timp ce la Frankfurt păturile de jos vor să construiască imperiul Germanilor, opera aceasta e împiedecată și distrusă de veșnica invidie și de ura de popor a dinastiilor. Micii suverani combat preponderența Prusiei; regele Prusiei combate preponderența Parlamentului din Frankfurt.

Patruzeci de ani mai târziu, după importante transformări, Bismarck își aduce aminte de înlănțuirea acestor întâmplări în memoriile lui: „Cred că o folosire mai trainică și mai inteligentă a victoriei dela 19 Martie 1848, singura care a avut loc atunci împotriva insurecțiilor, ar fi îngăduit ca unitatea germană să se realizeze într'un chip mai riguros decât s'a realizat în momentul participării mele la guvern. Nu vreau să hotărăsc dacă așa ar fi fost mai util și mai trainic. O cucerire dobândită cu pietrele din stradă ar fi fost altfel și ar fi avut mai puține urmări decât aceia câștigată mai târziu pe câmpul de luptă. Te poți

întreba dacă pe drumul mai scurt şi mai repede al victoriei din Martie 1848 efectul evenimentelor istorice asupra Germanilor ar fi fost la fel cu acela care dăinueşte astăzi şi care dă impresia că dinastiile, şi tocmai acelea care altădată erau mai particulariste, sunt astăzi mai imperialiste decât toate fracţiunile şi partidele”.

Acum, după o generaţie dela aceste memorii, asemenea consideraţii sunt turburătoare. El însuşi spune că ceea ce el a realizat după îndelungate lupte pe câmpurile de bătae s'ar fi putut realiza mai repede şi mai sigur fără războiu. Pietrele străzii l-au înspăimântat. El preferă câmpul de luptă şi pare a nu face comparaţie între cele câteva sute de morţi din Martie 1848 şi sutele de mii de morţi din cele trei războaie pe care le-a purtat. Nu putea să vadă că unitatea germană se va menţine în afara mişcărilor dinastice, dar a contestat energic posibilitatea acestui fapt. N'a mai avut prilejul să vadă cum aceste dinastii imperialiste, pe care le ironiza, aveau să se desfacă din imperiu în momentul primejdiei, lăsând fracţiunilor şi partidelor sarcina de a le salva.

Pentru moment el lucrează numai după dispoziţiile regelui său în măsura în care le cunoaşte. Intr'adevăr la 2 Aprilie, delegaţia din Frankfurt şi însuşi contele Brandenburg, Preşedinte al Consiliului, credeau că regele va primi chiar a doua zi coroana imperială care i se oferea. A doua zi regele, pe care nu se putea conta, o refuza într'un discurs, pe care el singur îl pregătise, într'un chip aşa de vag, încât seara prinţul Wilhelm putea încă să se întrebe împreună cu Simson, delegatul celor din Frankfurt, dacă fratele lui într'adevăr refuzase. Junkerii erau şi ei foarte surprinşi. In ajun semnaseră adresa Landtagului către rege: „Increderea reprezentanţilor poporului german cere Majestăţii Voastre să-şi ia glorioasa sarcină de a fi primul împărat al Germaniei reînviate... Adresăm foarte respectuoşi Majestăţii Voastre rugămintea fierbinte de a nu se sustrage chemării Adunării Naţionale Germane”.

Adresa asta a fost semnată, între alţii, de deputatul Bismarck von Schönhausen, de rudele lui, Kleist şi Arnim şi de doi miniştri nobili.

Adunarea dela Biserica Sfântul Paul[1]) pe care o ura, Bismarck a recunoscut-o ca fiind vocea poporului german. Şi el a sfătuit pe rege să primească coroana dela frământările străzii numai pentrucă credea că regele voia s'o aibă. Semnătura datează din 2 Aprilie 1849; la 2 Aprilie 1848 pronunţase acel discurs emoţionant împotriva regelui, care după părerea lui fusese prea îngăduitor cu poporul, discurs pe care nu putuse să-l termine din cauză că izbucnise în plâns. Iată loialitatea pe care diplomatul începător şi-o dobândise într'un an.

Dar imediat după ce regele refuzase, spre surprinderea generală, toţi junkerii simţiră că li s'a luat o greutate de pe inimă. Câteva zile după aceia Bismarck striga dela tribună: „Deciziile ilegale cu care Adunarea Naţională din Frankfurt a încercat să-şi satisfacă poftele (întreruperi, Preşedintele agită clopoţelul), nu pot să le recunosc ca efective în ceea ce ne priveşte”. Tot atunci el numeşte această chestie „o anarhie constituită, oferită de Frankfurt”, şi refuză „să sprijine prin vot poftele suveranităţii din Frankfurt”.

Apoi el începe să vorbească de paralelismul celor două constituţii: „Nu pot să-mi închipui că în Prusia şi în Germania pot exista două constituţii. Poporul german, din mica confederaţie (fără Austria) va fi compus în cea mai mare parte din supuşi prusieni”. Şi el termină astfel: „Dorim cu toţii unitatea Germaniei. Dar n'o vreau cu această constituţie. In cel mai rău caz prefer ca Prusia să rămână Prusia. Coroana dela Frankfurt e poate foarte strălucitoare,

1) Prima Adunare naţională germană în 1848—49 care îşi ţinea şedinţele în biserica Sfântul Paul din Frankfurt am Main. (N. T.)

dar aurul care îi va da într'adevăr toată strălucirea va trebui să provină din topirea coroanei Prusiei. Dar n'am nicio încredere în reuşita topirii, operată în forma acestei constituţii".

Astfel Bismarck în anul 1849 reduce la absurd unitatea Germaniei din scrupule pe care peste două zeci de ani el singur le va distruge. Dar când Radowitz devine ministru, convinge pe rege de utilitatea unei Germanii mai mici şi îşi desvălue în amănunţime planurile, Bismarck în „Kreuzzeitung" vorbeşte, fără să semneze şi cu ironie, de „vocea înfăşurată în aplauze a lui Radowitz. „Intr'o furtună de aplauze, ministrul foarte liniştit se întoarse la locul lui şi domnul von Beckerath îi strânse mâna în numele Germaniei".

La Berlin şi la Erfurt unde Radovitz pune în discuţie aşa zisa constituţie, deputatul Bismarck nu vrea o Germanie unitară; nu vrea nimic pozitiv: vrea numai să se apere împotriva revoluţiei... Neagă Landtagului dreptul de a refuza impozite, se ridică împotriva oricărei comparaţii cu Anglia şi Franţa, care şi-au primit coroana din mâinile sângeroase ale revoluţiei, combate libertatea industriei, căsătoria civilă şi în special marile oraşe, cuiburi în care se cloceşte democraţia: „Nu regăsesc aici pe adevăratul popor prusian. Poporul cel adevărat va şti să aducă la ascultare marile oraşe, în cazul când acestea se vor răzvrăti din nou, chiar dacă va trebui să le radă de pe suprafaţa pământului". Intervenţia lui e atât de revoluţionară, încât la Erfurt e comparat cu Karl Vogt, şeful radicalilor.

In viaţa de toate zilele el îşi bate joc de Camera în care a dorit atât de mult să intre, ca de o sală în care „trei sute cincizeci de oameni discută despre patria noastră; dintre aceştia deabia cincizeci ştiu ce fac, iar dintre aceşti cincizeci, cel puţin treizeci sunt nişte ticăloşi ambiţioşi şi fără scrupule, sau nişte comedianţi putrezi de vanitate". Regretă că în sudul Germaniei n'au avut loc mari ridicări de mase şi

spune lui Lerchenfeld: „Să dea Dumnezeu ca şi armata voastră să cadă, pentrucă e nesigură. Atunci lupta va fi mare, dar va fi decisivă, pentrucă buboiul se va sparge. Ne vom lupta şi noi, şi cu cât lupta va fi mai sălbatică, cu atât va fi mai bine. Sufletul lui e atât de plin de ură păgână, încât scrie soţiei lui, după ce vizitează mormintele libertăţii la Friederichshain, un an după revoluţia din Martie: „Nu pot ierta pe cei morţi... Inscripţiile de pe cruci care vorbesc de libertate şi de drepturi sunt o insultă adusă lui Dumnezeu şi oamenilor".

Incepe să semneze cu particula *von* înaintea numelui, lucru pe care nu-l făcea până acum, numai din ură pentru revoluţie, care vrea să desfiinţeze nobilimea. Spune unui liberal: „Sunt un junker şi vreau să am avantagiile unui junker!" Dar la şedinţele diverselor comisii, Bismarck ia loc cu plăcere printre adversarii lui, „în faţa, cu prietenii mei e plicticos, aici mă distrez mai bine".

Intr'un discurs el apără meritele nobilimei prusiene cu o erudiţie şi o moderaţie de mare efect. Trece în revistă câmpurile de luptă pe unde nobilimea Prusiei a trecut şi a căzut. Adaogă de asemeni: „E adevărat că a fost şi Iena, dar cred că în cursul istoriei nu se poate găsi nimic, care să justifice atacurile care s'au adus nobilimii în ultimele zile". Apoi înfăţişează nobilimea ridicată împotriva regelui, arată istoria ei la Veneţia, la Genova, în Olanda, spune că pricina pentru care astăzi ea este aşa de nehotărîtă în majoritatea statelor Europei, trebue căutată pe vremea când hegemonia prinţilor apăsa nobilimea independentă, metodă care a început în Prusia cu declaraţia lui Friedrich-Wilhelm I: „Stabilizez suveranitatea ca o stâncă de bronz".

Bismarck se integrează astfel în tradiţia propriilor săi strămoşi frondeuri şi, spre adânca mirare a celor din partidul lui, desfide puterea regală: e mai mult vasal, decât deputat ales. Sentimentul rangului lui

şi politica sunt la el nedespărţite. Când după acest discurs „Kladderadatsch" întreabă: unde oare comanda un domn von Bismarck în 1813?, el răspunde imediat printr'o provocare. In ceea ce-l priveşte, el nu vrea să răspundă decât prin presă. Dar când e vorba de înaintaşii lui, atunci e altceva: patru membri ai familiei lui (e drept că nu şi tatăl lui) au fost pe vremea aceia ofiţeri. „Cât despre injuriile aduse familiei mele, bănuesc că până la proba contrară, felul dumneavoastră de a gândi nu este atât de îndepărtat de al meu şi că în această privinţă pot aştepta dela dumneavoastră reparaţia pe care un gentleman n'o poate refuza în asemenea împrejurări".

In el două principii, violenţa şi creştinismul, se înfruntă într'o luptă pe care n'o cunoaşte decât familia. Soacra lui, foarte instruită şi foarte independentă, discută adesea cu el, şi când vine vorba de cei care au luptat pentru libertate în Ungaria, ea se ridică contra lui Haynau, sângerosul lor agresor; ea nu primeşte dela el de obiceiu decât scrisori de felicitare, însă de data asta Bismarck îi scrie, plin de convingere:

„Ai atâta milă de familia Bathyany; dar nu ai deloc milă de miile de nevinovaţi, ale căror femei au rămas văduve şi ai căror copiii au rămas orfani din cauza neînfrânatei ambiţii a acestor răzvrătiţi care vor, ca şi Carl Moor, să fericească umanitatea după ideile lor. Poate oare numai execuţia unui singur om să dea satisfacţie principiului de justiţie pe pământ, răzbunând oraşele transformate în cenuşă, provinciile devastate, populaţia asasinată, al cărei sânge strigă către Dumnezeu să redea împăratului Austriei sabia autorităţii?

„Mila de trupul criminalului e răspunzătoare de sângele care a curs în ultimii şaizeci de ani. Te temi ca guvernul austriac să nu arate democraţilor calea ce o au de urmat. Dar cum se poate pune pe acelaşi plan autoritatea legitimă şi un partid de înaltă trădare? Cea dintâi datoreşte supuşilor ei protecţia împotriva răufăcătorilor. Răzvrătiţii rămân nişte asasini şi nişte mincinoşi, chiar dacă pun mâna cu forţa pe autoritate; pot să ucidă, dar nu să judece. Puterile lumeşti nu trebue să ierte răul, ci să-l pedepsească. Aşa spune în chip formal bătrânul Luther. Scuză-mă dacă-ţi scriu atât de mult cu privire la acest subiect, dar mă simt personal atins, căci dacă într'o zi ar trebui să exercit puterea supremă, n'aş vrea ca Johanna să mă vadă cu aceiaşi ochi, cu care priveşti tu pe Haynau. Adio, credinciosul tău fiu von Bismarck".

Scrisoarea asta are pentru el valoarea unei note ministeriale. Acum când începe să-şi întrevadă viitorul şi începe să-şi orienteze sforţările, el care e o fire simţitoare şi fără apărare din pricina influenţei creştine, trebue dela început să nu se lase cuprins de milă. Ameninţarea este mai primejdioasă tocmai la femeia pe care o iubeşte, care-i aparţine, dar care aparţine şi mamei cu care stă luni întregi, în mijlocul unei sentimentale nobilimi provinciale ce nu poate suferi nici pe liberali, nici pe dictatori. Simţi în aceste rânduri o avertizare; el vrea siguranţa înlăuntru înainte de a se lupta în afară. Işi fortifică terenul înainte de a se statornici.

XIII

Bismarck a devenit un parlamentar. Intre treizeci şi trei şi treizeci şi şase de ani, el e în întregime prins de această meserie. Dacă ne miră ritmul agitat pe care-l dă acestei activităţi, trebue să ne înfăţişăm ardoarea cu care gigantica lui voinţă caută să câştige cei zece ani pe care i-a pierdut. Soţia lui şi moşia încep pe nesimţite să treacă pe al doilea plan. Frenezia aceasta, unită cu ambiţia lui naturală, îl împinge spre fapte mari. E sănătos, mănâncă şi bea într'un

chip înspăimântător. „Sfârşesc aici, pentrucă am mâncat așa de lacom, încât nu mai pot să stau pe scaun". Sau: „înainte de a ne culca am mâncat salam fără pâine, pe care l-am tăiat cu un cuţit de vânătoare. Vârful nu era aşa de bun ca partea dela mijloc, totuşi impresia generală a fost cât se poate de plăcută". — „Azi am mâncat aşa de multe smochine, încât a trebuit să beau rom". — „Apoi am mâncat plimbându-mă prin odae. Am mâncat aproape în întregime salamul cel gros care-i delicios. Am băut o cană mare de bere dela Felsenkeller din Erfurt şi acuma, în timp ce scriu, mănânc a doua cutie de turtiţe de migdale. Incolo mă simt foarte bine, dar pentru moment stomacul mi-e încărcat de prea mult salam".

Tot ce face, face cu violenţă. După plimbări „foarte lungi", se întoarce acasă frânt de oboseală, galopează ore întregi cu un prieten, doarme întotdeauna foarte mult şi e furios când trebue să se scoale. Când se duce să împuşte cocoşi sălbateci spune că a mâncat noaptea patru păstrăvi şi a băut bere, după aceea a umblat câteva ceasuri prin ploae. „De câteva ori eram să cad jos de oboseală, m'am lungit pe iarba umedă şi am lăsat să mă plouă. Dar eram hotărît să întâlnesc măcar un cocoş sălbatec, am întâlnit câţiva, dar n'am putut să-i nimeresc. La cinci m'am întors acasă. Am mâncat foarte bine după douăzeci şi patru de ore de post, am băut două pahare de şampanie, pe urmă am dormit paisprezece ceasuri, până la unu după amiază şi acum mă simt mult mai bine decât înainte şi mă bucur de sănătatea pe care mi-a dat-o Dumnezeu şi care-mi îngădue să fac toate acestea". Face chiar mai mult decât atâta. Se antrenează să ţie discursuri şi să-şi învingă o timiditate înnăscută.

Ca şi Goethe la treizeci de ani, el vorbeşte de o mai mare linişte sufletească de când are o activitate mai intensă. Dar orice împotrivire cât de mică îl derutează şi se simte după aceea foarte stingherit de

greşelile discursului. „Toată dimineaţa am fost abătut şi fără memorie din cauza răcelii. Am uitat ce era mai principal, eram ca paralizat". Apoi spune: „Seara sunt întotdeauna mai vioi, când sunt singur şi nu sunt obosit".

La Berlin duce, fără mare plăcere, o viaţă de holteiu bătrân. Işi consideră ocupaţiile drept intrigi şi absurdităţi şi stă câteodată în capitală mai mult decât ar trebui. Când caută un apartament pentru câteva luni de iarnă, trimete soţiei lui o schiţă amănunţită a tuturor camerelor, cu indicaţia locurilor unde se vor aşeza divanul, leagănul şi, în linii punctate, abajurul. Asta îl va costa o treime din indemnitatea de parlamentar. „Mult aş vrea să am un apartament. Aş vrea să-ţi vorbesc despre prostiile oamenilor". Intr'adevăr, locuinţa şi mâncarea au fost întotdeauna o mare ocupaţie pentru Bismarck. „Lucrurile toate stau în mijlocul casei şi n'am pe nimeni să mi le aşeze în dulap. Când oare vom mai putea să dormim din nou liniştiţi în patul nostru cu perdele roşii şi să bem ceai împreună?"

Căsătoria continuă cordială şi liniştită, acum ca şi peste patruzeci de ani. Scânteile de aventuri amoroase s'au stins, nu pentrucă Johanna întrece pe toate celelalte femei ci, pentrucă el a luat-o de soţie atunci când lupta lui cu femeile se sfârşise şi-şi începuse lupta cu bărbaţii. La început îşi notează amândoi, rând pe rând, într'un almanah, aniversarea zilei lor de nuntă. Odată el notează ironic „*Verheuratet*" în loc de *verheiratet* (căsătorit). Altădată el îi scrie: „Numai patruzeci şi două de ceasuri am fost despărţiţi şi mi se pare că e o săptămână. Te vedeam pe colină, printre brazi şi-mi făceai semne... şi câteva lacrămi mi-au curs pe obraz. Cred că era prima oară dela vacanţele mele de şcolar când o despărţire mă făcea să plâng. Intoarcerea asta îndărăt m'a făcut să mulţumesc călduros lui Dumnezeu că am iarăşi ceva de care-mi este greu să mă despart."

La naşterea fiicei lui, notează: „Sunt fericit că primul copil e o fată. Dar chiar dacă ar fi fost o pisică, i-aş fi mulţumit lui Dumnezeu în genunchi în clipa când Johanna a săcpat". Se culcă în aceeaşi odaie după o perdea, pentrucă soţia are mai multă încredere în el decât într'o doică. „Imi petrec ziua ca şi cavalerul ioanit din Schiller, între lupte politice, proecte la biroul meu şi halatul de infirmier la căpătâiul nevestei mele. Comparaţia asta îmi place foarte mult".

Când soţia şi copiii sunt bolnavi sau ameninţaţi de boală, el devine nervos şi tot creştinismul lui se mărgineşte la o rugăciune către Dumnezeu ca toţi să fie sănătoşi şi nimeni să nu moară. „De patru zile, scrie el în momentul în care copilul e bolnav de scarlatină, trăiesc într'o continuă frământare. Nici nu putea să fie altfel de când am primit ultima ta scrisoare. Dacă eşti bolnavă, ar putea să aibă cineva milă de mine şi să-mi trimeată un cuvânt, pentrucă nu mai pot suporta această nelinişte. Am trecut în ultimile zile prin toate spaimele". Când copilul doicei moare la Berlin, el scrie trei scrisori acasă arătând felul în care să se aducă aceasta la cunoştinţă doicei, pentru ca emoţia ei să nu aibă urmări pentru propriul lui copil.

Dar afectuoasa lui tiranie creşte repede. După ce şi-a lăsat nevasta singură câteva luni, n'o lasă să se ducă să nască la părinţii ei. „A te duce să naşti la Reinfeld e un semi-divorţ. Nu pot şi nu vreau să mai rămân multă vreme fără tine. Am stat destul despărţiţi până acuma".

Când odată el îi scrie cam distrat, ea îl întreabă dacă scrisorile ei nu-l plictisesc. Când altădată ea îi trimete o scrisoare pentru o prietenă, el o roagă ca de data viitoare să „scrie adresa mai prozaic. Am pus o nouă adresă cu litere groase, peste adresa ta. Poţi să-ţi iubeşti prietena cât vrei, dar pe plic fii rece şi politicoasă, aşa cum e obiceiul".

La un moment dat, a vrut să-i dea o educaţie mondenă, pe vremea când nici el însuşi nu era hotărît să frequenteze societatea; acum când lucrul acesta s'a realizat, el renunţă s'o mai facă să aibă interes pentru treburile lui. Odată îi scrie: „Asta va interesa mult pe tatăl tău, dar tu nu înţelegi nimic". Scrisorile lui sunt mai mult nişte monoloage, în care amestecă politica universală cu chestiunile casnice: „Dacă copilului nu-i merge bine cu doica, ar trebui în orice caz... Discursul tronului nu conţine nimic revoluţionar. Dacă regele se opreşte aici, bineînţeles că totul va rămânea ca mai înainte, pentrucă Austria şi alţii nu vor să ştie nimic de chestia dela Frankfurt... Nu pot să-mi număr rufăria. Trebue să stau aplecat prea mult. Stă răvăşită toată în geamantan. Iartă-mă te rog, poate Duminică am să am timp". In toate scrisorile spune că are să se întoarcă acasă şi nu se întoarce. Şi cum într'o zi soţia îi reproşează că el se distrează la Berlin, în timp ce ea stă singură acasă cu părinţii, el îi răspunde cu o poantă de galanterie: „Intr'adevăr că trebue să mănânc la prânz şi seara în fiecare zi, dar sper că şi voi faceţi la fel".

In general, în viaţa de familie e îngăduitor. Numai în public gusturile lui, atitudinea şi sentimentul rangului pe care-l poartă ies la iveală mai puternic. In al treilea an dela căsătorie, la naşterea lui Herbert, fiul său mai mare, el trebue să facă o călătorie împreună cu familia. Bismarck îşi exprimă neplăcerea faţă de soră-sa în aceste rânduri spirituale: „Mă văd deja pe peronul gării din Genthin cu copiii, apoi în vagon, unde copiii mei îşi satisfac fără nicio ruşine nevoile lor rău mirositoare. Vecinii care fac pe supăraţii. Johanna, care se jenează să-şi alăpteze copilul şi acesta care începe să urle până la exasperare... Apoi, cu maimuţoii care urlă mereu, în gară la Berlin. Ieri eram aşa de disperat de toate aceste perspective, încât eram absolut hotărît să nu mai fac această călătorie... Astă noapte Johanna m'a atacat pe neaşteptate cu copilul în braţe şi, natural, cu toate meşteşugurile care ne-au făcut să pierdem paradisul, a izbutit să mă

înduplece. Imi fac impresia cuiva căruia i se întâmplă o mare nedreptate. La anul va trebui cu siguranţă să călătoresc cu trei leagăne, cu doici, cu scutice şi perne... Măcar dacă aş fi plătit pentru asta. Să-mi risipesc resturile unei averi, altădată considerabile, pentru a călători cu trei plozi — asta mă face foarte nenorocit".

In timpul acesta Bismarck trăieşte cu economie şi n'are altă patimă decât vinul. Nimeni n'ar crede că aude conversaţia a doi fraţi de viţă nobilă, când Bismarck scrie fratelui lui: „Târgul lânei a fost aici la fel ca şi la Stettin. Vânzătorii şi-au pierdut curajul în douăzeci şi patru de ceasuri. In alte vremuri tata aştepta câteodată cinci sau chiar opt zile pe sacul lui cu lână. In ajun am vândut cu 73. Ar fi trebuit să capăt 75. După părerea mea tu ai vândut cu cinci taleri mai ieftin decât ar fi trebuit".

Intr'adevăr, bani nu prea sunt mulţi şi şaptezeci de taleri mai puţin înseamnă o lipsă importantă. Trebue să înhame la trăsură caii de călărie. Arendarea moştiei Schönhausen i-aduce vreo 2—4000 de taleri. „Până acum grădina a costat anul acesta 103 taleri. Prăşitul şi semănatul vor mai costa 40 sau 50 până la Crăciun, fără încălzit". Altădată dă următoarea socoteală soţiei: „Untdelemn 8,8 taleri, zahăr, mirodenii şi sare 9,20 taleri". Calculează cât îl costă servitorii şi e de părere că-l costă prea mult, „pentrucă o parte din întreţinerea lor stă în câştigul zilnic al grădinii, ale cărei produse ei le consumă". Ii trimete din Berlin douăzeci şi două de livre de ceai. Altădată îi scrie: „măreşte preţul vinului de Porto, dacă mai dai şi altora". E foarte fericit de economiile pe care le realizează din indemnitatea lui de parlamentar.

Când vine acasă, îşi face el singur impresia unui şcolar în vacanţă. „Duc o viaţă cumplit de trândavă, nu fac decât să fumez, să citesc, să mă plimb, să-mi joc rolul de cap de familie şi n'aud vorbindu-se de politică decât prin „Kreuzzeitung". Această singurătate

idilică îmi prieşte foarte bine. Stau lungit în iarbă, citesc poezii, ascult muzică şi aştept să se coacă cireşele". Se poartă ca un orăşean, cu secreta mândrie a omului, care lucrează cu capul, ca şi cum n'ar fi stat zece ani numai la ţară. Dar când vine singur acasă, atunci numai primele trei zile îi par frumoase, aşa cum le-a visat când era la oraş. Il are pe Odin, câinele cel mare, ai cărui părinţi şi urmaşi nu l-au părăsit niciodată. Ii pare rău că soţia lui nu poate să vadă porumbul „cu trei picioare mai înalt decât pot să-l ajung cu mâna" şi se bucură de reuşita nouei gospodării. Dar după câteva zile, când nevastă-sa e la părinţii ei, şi el trebue să supravegheze digurile, neplăcerea şi în curând supărarea încep. Cu toate că Johanna se opune, menajera trebue dată afară, pentrucă e murdară, deşi pentru dânsa spală ne mai pomenit de mult. „Bucătăria e foarte murdară. De altfel femeia asta e pe jumătate nebună. Arde o mulţime de lumânări, probabil că pe ale noastre; eu nici nu mai ştiu unde sunt, nici câte au fost". In curând îi pare că nu mai are nicio odihnă şi nicio linişte şi se simte îngrozitor de singur şi nenorocit. Indată ce nu mai are niciun fel de activitate, Bismarck simte nevoie de nevastă-sa. In trei săptămâni ajunge să-i scrie un mic volum de scrisori. Stilul de altădată reapare şi îl vezi temându-se să nu fie într'o zi condamnat la singurătate şi la o viaţă stearpă:

„Sunt atât de îngrijat încât deabia mai pot sta aici. Imi vine să-mi dau imediat demisia să nu mă mai ocup de diguri şi să plec la Reinfeld. Scrie-mi cât mai des posibil chiar dacă mărcile ar trebui să coste o sută de taleri. Mi-e frică mereu să nu fiţi cumva bolnavi. Astăzi am ajuns în aşa hal încât îmi vine să plec pe jos în Pomerania, mi-e dor de copii, de mama, de tata şi mai ales de tine, draga mea, încât nu mai pot avea nicio linişte. Schönhausen fără voi nu face doi bani, dormitorul e pustiu, leagănele goale, peste tot s'a lăsat neţărmurita linişte a toamnei... E

ca şi cum aţi fi murit cu toţii. Imi închipui mereu că prima ta scrisoare are să-mi aducă o veste rea. La Berlin mai merge când eşti singur, ai toată ziua de lucru şi de vorbă, dar aicea îţi vine să înnebuneşti. Probabil că altă dată am fost cu totul alt om, dacă am putut să suport toate acestea". Ii soseşte un pachet pentru ea şi când poate să-l deschidă şi să-l cerceteze, devine mai cald: „am găsit o eşarfă cu o panglică roşie, ciorapi pentru copii, tot lucruri frumoase. Imi închipui atât de mult că sunt lângă tine, încât sunt vesel până în clipa, în care mi-aduc aminte de cele şaptezeci de poşte, care ne despart, din care treizeci şi cinci în drum de fer. Pomerania într'adevăr e cumplit de mare... Au venit o mulţime de cărţi dela legător. Croitorul mi-a spus că n'a putut să facă din stofă decât cinci izmene. Probabil că a şasea pereche o poartă el. Dumnezeu să te aibă în paza lui, prea credinciosul tău von B".

In omul acesta complicat teama se împleteşte mereu cu dragostea. Intotdeauna îi este frică că-şi va pierde fericirea şi cu cât creşte dispreţul lui de oameni, cu atât se ataşează mai mult de soţie şi copii. Timp de câteva săptămâni, deşi familia lui e perfect sănătoasă, grija lui atinge paroxismul şi neprimind dela dânşii nicio scrisoare câteva zile, e aşa de îngrijat încât scrie: „Nu mai am gust de nimic; mă aşez în faţa sobei, privesc cum se stinge focul, mă gândesc la o mulţime de lucruri, la boală, la moarte, la o eroare a poştei şi fac planuri de călătorie". Apoi: „Şi natural nu mai am ţigări. Acum înţeleg bine ceea ce însemnaţi voi pentru mine, tu şi copiii, şi cât de mult îmi umpleţi inima. Probabil din cauza asta sunt rece cu oricine, afară de tine şi de mama ta. Dacă Dumnezeu mi-ar trimete spăimântătoarea nenorocire de a vă pierde, m'aş agăţa aşa de mult de părinţii tăi, încât maică-ta s'ar plânge de insistenţele mele amoroase".

Egoistul acesta ţine atât de mult la ai lui, încât se asigură împotriva pierderii lor şi-şi dărueşte inima unor oameni fără de care a putut trăi până atunci. Astfel el fuge mereu de eul lui, în continuă frământare.

Proaspătul lui creştinism nu-l salvează. Chiar în primii trei ani de căsătorie şi credinţă, Dumnezeu nu mai este pentru el decât o autoritate căreia îi cere ajutor pentru ai lui. E un sens profund în cuvintele adresate soţiei, prin care-i spune că se roagă mereu pentru ai lui, „în fiecare seară la orele două, însă din nefericire cu mai multă căldură decât pentru mântuirea propriului meu suflet". Nu-i scrisoare, în care să nu se roage lui Dumnezeu pentru soţie şi copii şi numai în una singură se arată într'adevăr credincios. „Mă rog lui Dumnezeu la Cameră şi pe stradă ca să nu ne ia ceea ce ni-a dăruit cu atâta mărinimie". Acesta e purul adevăr, atunci când un copil se îmbolnăveşte grav. Dar când în Cameră cineva condamnă execuţia lui Robert Blum, Bismarck îl întrerupe pe oratorul creştin şi strigă cu patimă: „E fals! Dacă am pus mâna pe un duşman, trebue să-l nimicesc!"

Intr'o zi, într'o scrisoare către soacră-sa, el analizează, cu ocazia zilei aniversare şi în stilul ei de pietistă, neînţelegerea care-l desparte de Dumnezeu: „Dacă aş izbuti, cu ajutorul lui Dumnezeu să izgonesc mânia din inima mea... dar numai îndurarea dumnezeiască poate face un singur om din cei doi oameni care există în mine şi să dea destulă putere părţii celei bune, ca să învingă pe cea diabolică. Asta va trebui să se întâmple, pentrucă altfel va fi rău de mine. Dumnezeu va veni în ajutor părţii care îi aparţine, în aşa chip, încât să rămână stăpânul casei, iar cealaltă parte să rămână cel mult în vestibul, chiar dacă şi-ar da câteodată aere de proprietar".

Această umilinţă este desigur, ultima cucerire pe care a făcut-o asupra mândriei lui. Restul nu-i decât privirea pe care o ridică în liniştea căminului spre o putere superioară. Intr'o zi când soţia lui e supărată

el îi spune: „Nimic să nu te împiedice de a crede că te iubesc ca pe o parte din mine însumi. Cred că n'aş deveni nimic din ce place lui Dumnezeu, dacă nu te-aş avea. Tu eşti ancora, care mă ţine la ţărm. Dacă ea se rupe, atunci Dumnezeu să aibă milă de sufletul meu". Liniştea şi credinţa, căsătoria şi rugăciunea sunt atât de bine împletite în el, încât, pedeoparte, el le oferă pe unele în locul altora, pentruca pe de altă parte să-şi asigure liberul exerciţiu al pasiunilor lui.

Gusturile lui au o influenţă hotărîtoare asupra evlaviei lui şi, aşa cum nu glorifica pietismul decât la femei, tot astfel cântecul iluminat al protestanţilor în curând îl incomodează: „Prefer să mă rog pentru mine, însoţit de o bună muzică bisericească executată de oameni care se pricep. Leturghia slujită de preoţi îmbrăcaţi în alb, în fumul lumânărilor şi al tămâei e în orice caz mult mai demnă... Büchsel avea un cor de copii, care cântau fără orgă, cam fals şi cu cel mai autentic accent berlinez".

Dar pentru un moment cele două lumi, pe care el caută să le separe, îndrăznesc să se amestece. Şi el ajunge în situaţia curioasă a unui om, care se sileşte să ţină în cumpănă ambiţia, îndatoririle de om de stat şi dragostea conjugală. Nu ştie încă dacă trebue împotriva voinţii lui să se ducă la Magdeburg ca jurat. Ceea ce e sigur, e că în aceiaşi zi e invitat la vânătoarea regală; asta îl ispiteşte mult, dar în acelaşi timp s'a înţeles cu nevastă-sa că va veni s'o vadă la Reinfeld. Il vedem sbătându-se între bune intenţii, pasiuni şi sofisme şi ai crede că auzi vorbind un adolescent:

„Tocmai voiam să iau o hotărîre, numărându-mi nasturii şi nu prea ştiam dacă, făcând această copilărie, trebue să mă gândesc la Dumnezeu sau nu. Dar în fond, faptul de a mă gândi la el, mă face să ajung la un rezultat pentru motivul foarte simplu că nu pot să refuz invitaţia fără să spun o minciună. Să dau drept singur motiv că vreau să viu la tine, asta nu se poate face la curte, deşi e un motiv tot aşa de important ca şi altul. Dacă mint şi sunt totuşi obligat să rămân aici, atunci îmi convine; dacă vreau să mărturisesc adevărul, atunci pot să spun în orice caz: cum va vrea Dumnezeu (adică să mă duc la Magdeburg sau nu). Oricum ar fi, regele va voi cu siguranţă să-mi vorbească. De două ceasuri nu fac decât să-mi notez oscilaţiile gândurilor, şi-mi fac impresia când a unui om, care dispreţueşte într'adins ceea ce a implorat dela Dumnezeu şi anume să ne revedem cât mai curând, când a unui om care priveşte vânătoarea cu ochii cu care se uită vulpea la struguri şi care se teme să nu cadă în cursă cu propriile lui scuze mincinoase". Insfârşit, scapă din plasa conştiinţei lui, primeşte invitaţia, gândindu-se în sine s'o refuze şi dealtfel „se prea poate ca până joi să nu fi terminat treburile mele la diguri".

Oridecâteori încearcă astfel să sară peste umbra lui, aproape întotdeauna regretă pe urmă soluţia pe care a adoptat-o. Dispreţul de tot ce-i scris şi de toate rezultatele, a căror lipsă de valoare a presimţit-o încă de când era adolescent şi de care a vrut să fugă, acest dispreţ doarme mereu alături de ambiţia lui şi se trezeşte la cel mai mic sbucium. Nu-i nevoie decât de o supărare cât de mică şi imediat spune: „îmi vine să renunţ la politică şi la deputăţie şi să trăesc cu tine la Schönhausen. Toate astea sunt în fond acelaşi lucru ca atunci când bietul tată-meu colinda crângurile cu oameni şi cu câini la Kniephof şi stătea la pândă după vulpi foarte serios şi atent, deşi ştia tot aşa de bine ca şi mine că nu exista nicio vulpe".

Şi totuşi, cu toată această desiluzie de care Bismarck n'a scăpat niciodată, el nu va părăsi niciodată lupta. Drept compensare, el nu găseşte alt mijloc decât să se refugieze în singurătatea naturii, din dispreţ faţă de oameni şi de lucruri. Sufletul lui se revarsă, inima

lui vorbeşte, copilăria îi apare şi el devine poet: „Stăteam în Tiergarten, pe banca noastră, în faţa lacului cu lebede, şi lebedele, care altădată erau încă în ou pe mica insulă din mijloc, acuma mari, cenuşii, blazate, înnotau încoace şi încolo, printre grupuri de raţe murdare. Arţarul cel mare şi frumos are acuma frunzele ruginite. Teii, alunii şi alţi copaci îşi scutură pe cărări frunzele lor galbene şi foşnitoare. Plimbarea pe care o fac acum mi-aduce aminte de Kniephof, de vânătoarea de sitari şi-mi mai aduce aminte cum totul era verde şi proaspăt, pe vremea când eram acolo împreună cu tine". Această stare de spirit provoacă în el, simplu şi fără sofism, o adevărată milă pentru lucrurile firii. Când scrie soţiei despre vânzarea lemnelor, îi spune deodată pe un ton neaşteptat: „Pentru moment am lăsat lemnele noastre pe loc. Mi-e aşa de milă de ele". Sau la vânătoare nu se poate hotărî să tragă: „Mi se părea că văd pretutindeni numai mame şi copii"..

In sufletul lui, care n'are nevoie de nicio dogmă, se ridică mereu valuri venite parcă din vremurile tinereţii. E un fel de gulf-stream, care năvăleşte prin inima lui Bismarck în clipa în care întâmplarea îl aduce din nou în prima lui şcoală, aceea pe care a părăsit-o când avea zece ani. Scepticismul se rezolvă într'o dulce mâhnire şi în aceste mişcătoare cuvinte: „Ce mică e grădina asta, care era pentru mine universul întreg; nu pricep unde au rămas locurile, pe care atât de des am alergat până îmi pierdeam răsuflarea şi grădiniţa mea cu năsturaşi şi toate locurile, în care am clădit castele în Spania, astăzi în ruină şi ceaţă albastră a munţilor care se vedea peste garduri departe. Ce mult mă atrăgeau atunci viaţa şi lumea. Pământul împestriţat cu pădurile, castelele şi toate întâmplările, care aveau să mă întâmpine după închipuirea mea de-atunci, mi-a apărut deodată pe când stăteam în grădină şi poate că aş fi plâns dacă prozaicul Hans nu m'ar fi chemat.

Şi mi-am adus atunci aminte că astăzi ştiu foarte bine că grădina e doar un petec de pământ în Wilhelmstrasse fără nimic extraordinar în jurul ei, că Dornberg-ul la Kniephof e de şaisprezece pogoane şi că aveam treabă cu generalul Gerlach."

XIV

La Frankfurt în Arca Uniunei stă închisă sub protecţia lui Metternich, unitatea germană. Dar marea flacără la care, începând dela războaiele de liberare, se încălziseră toţi patrioţii germani, nu mai pâlpâia decât slab. Flacăra aceasta, în loc de-a fi sdravăn aţâţată, era nutrită în taină în micile patrii germane, încovoiată de aburii înnăbuşitori, ieşiţi din camerele de plumb ale sistemului guvernamental din Viena. Venit a doua oară din Paris, focul revoluţionar trecuse Rinul şi Europa vedea acum cu mirare cum pasiunea politică cuprinde chiar pe Germani. Acum sau niciodată unitatea germană avea să se realizeze, odată cu libertatea.

Dar era o întreprindere formidabilă să ajungi în acelaşi timp şi la unitate şi la libertate, plecând dela atâtea servituţi micşorate treptat din punct de vedere dinastic şi teritorial. Contra libertăţii erau prinţii, militarii, birocraţia şi toată puterea germană. Contra unităţii era opoziţia între Prusia neo-germană şi Austria pe trei sferturi anti-germană. Astfel mişcarea dela 1848 atât de bogată în idei şi în sine atât de vie, se termină repede prin formularea câtorva libertăţi aparente, în aşa zisele Constituţii ale statelor, prin cearta dintre monarhişti şi democraţi şi cea dintre marii Germani şi micii Germani. De abia trecuseră doi ani lungi şi tulburi şi vechii zei locali germani, înviau din nou.

Din activitatea adunării dela biserica Sfântul Paul şi din ale sale *Bills of Right* germane, din dispoziţiile

primului parlament naţional, din ideile lui şi din abstracţiile Constituţiei lui, nu mai rămăsese nimic decât o bucată de hârtie inoperantă. Totul fusese sabotat încă dela început de Austria şi de toţi anti-prusienii; încă odată, unitatea germană era părăsită. Vechea dietă era restabilită sub patronajul Austriei, şi redeschiderea sesiunilor era solemn anunţată pentru vara anului 1850.

Dar Prusia? Friedrich-Wilhelm IV, dând înapoi temător în faţa coroanei imperiale ereditare, care îi fusese oferită, salvase pretenţiile sale de a face din Germania, slaba confederaţie a statelor mici şi mijlocii din Nord, numită Uniune; însă în faţa ameninţărilor Rusiei şi Austriei, parlamentul din Erfurt dispărea, şi refuzul de a prepara dieta din Frankfurt, disolvată cu unanimitate în Iulie 1848, era aproape o provocare.

Insă prinţul Schwarzenberg, noul stăpân al Austriei, nu suportă niciun echivoc; şi când prinţul elector din Hesen, obosit de controlul Constituţiei, pune în aplicare sistemul din Viena, din care cauză provoacă o mare nemulţumire în Statul său, Schwarzenberg îl asigură de protecţie printr'o sentinţă a Dietei. Se poate imagina un mai neruşinat dispreţ după atât de puţin timp dela revoluţie? Prusia, conducătoarea Uniunei căreia aparţinea Hessen, protestează. Asta mi-
Uniunei căreia aparţine Hessen, protestează. Asta miroase a războiu şi Prusia face pe sprijinitoarea libertăţii. Câtva timp lucrul acesta fu privit cu ochi buni în statele germane; Radowitz, general şi ministru la Berlin, care nu era un Cezar, dar era un om capabil, puse în joc totul pentru tot: Austria şi Bavaria ţineau armele îndreptate asupra trupelor prusiene, pentru duşmanii germani părea că se apropie ora când se vor măsura prin fer şi sânge, vor obţine supremaţia în Germania propriu zisă şi vor prăbuşi în infern vechea confederaţie germanică. Asta se întâmpla în Noembrie 1850. Bismarck fu imediat chemat ca ofiţer şi ca deputat. In diligenţă spre Berlin un bătrân primar de sat, care luptase în 1813, se urcă lângă el, îl

întreabă unde sunt Franţuzii şi e foarte mirat când află că de data asta e vorba de Austriaci. La Berlin Bismarck se duce mai întâi la ministrul de războiu şi aici capătă convingerea că trupele sunt împrăştiate şi că în caz de conflict, Berlinul ar trebui să capituleze. El făgădueşte că înainte de deschiderea Camerei, va uza de toată influenţa lui pentru a modera spiritele, pentrucă discursurile înflăcărate n'ar putea decât să precipite lucrurile, iar acum lucrul important este să se câştige timp. Locotenentul von Bismarck, de acord cu ministrul, îşi amână plecarea la regiment, motivându-şi întârzierea lui şi a ordonanţei faţă de comandantul lui din Stendal prin următoarele cuvinte: „Sculându-mă ieri dimineaţă cu o mare durere de cap, n'am putut să plec".

Prinţul Wilhelm e pasionat pentru războí. Aduce elogii lui Radowitz, care se retrage, şi se zice chiar că şi-a aruncat sabia la picioarele regelui, fratele lui, spunând: „nu se mai poate servi în chip onorabil sub ordinele tale". Moltke, el însuşi, şef de Stat Major al unui corp de armată, crede că Prusia are 400.000 oameni gata de luptă, „şi chiar cel mai rău guvern nu poate duce acest popor la ruină. Prusia se va pune încăodată în fruntea Germaniei. Dar în adevăr, nu există pe pământ o naţiune mai nenorocită decât Germania". Radowitz, imediat după căderea lui, şi cu puţin timp înainte de moarte, notează în scris o „viziune a anului 1900" în care spune: „Văd imperiul german reconstituit, cu Prusia în frunte şi Franţa redusă la frontierele sale naturale prin pierderea Alsaciei şi ne mai fiind prin urmare de temut". Pe acest om, care prevedea astfel politica lui Bismarck, Bismarck îl numea geniul rău al Prusiei.

De ce se dă el de partea păcii? Crede oare în neputinţa militară? E foarte posibil ca miniştrii conservatori, aşa dar şi el însuşi, să nu ezite în fond decât de teamă ca liberalii să nu ia puterea şi ei preferă împreună cu regele să urmeze mişcarea reacţionară austriacă mai degrabă decât ideile revoluţionare de

unitate. Cât despre Bismarck, rând pe rând el pune să i se aducă caii şi cismele pentru campanie şi în clipa următoare se răsgândeşte. Pare şi el foarte nehotărît şi se plânge soţiei că numai intrigile au hotărît soarta a şaptezeci de milioane de oameni. Dacă pacea se menţine, va avea şi el aici partea lui de merit. „Războiul ar fi acum o cumplită absurditate şi ar avea dela început drept urmare o alunecare spre stânga a guvernului."

Apoi, deodată cade în stilul discursului pe care trebue să-l pronunţe săptămâna viitoare, vorbeşte de crima care ar însemna moartea iniţială a sute de mii de oameni şi el, care-şi scrie scrisorile cu atâta naturaleţă, uită cui trimete scrisoarea de faţă: „Până acum Prusia a prosperat. Dacă suntem învingători, victoria va folosi acestor oameni şi toţi democraţii îşi vor arăta regelui rănile ca pe o factură neplătită în cazul când învingem cu ajutorul lor. Nu pot să-mi ţin lacrămile, când mă gândesc ce s'a întâmplat cu mândria mea, cu bucuria şi cu patria mea şi cu poporul prusian, atât de credincios, de viteaz şi de loial, pe care l-a ameţit băutura îmbătătoare, numită de ei onoarea Prusiei".

Acest maestru al stilului frazeologic, n'a scris niciodată pe acest ton, nici vreunui străin şi nici soţiei lui. In scrisoarea asta îşi repetă discursul. Insă câteva zile mai târziu, războiul pare din nou inevitabil. Bismarck pune imediat să i se pregătească caii şi armele şi scrie acum ca un cavaler, ca un om pe care aventura războiului îl bucură şi semnează pentru prima oară către soţia lui: „veşnic al tău". De altfel nu-i mult de când îi scria că are mare poftă de superbele distracţii ale unei campanii.

Care va să zică, dacă suntem învingători, victoria va folosi unor anumiţi oameni: asta e cauza principală pentru care Bismarck care nu se dă înapoi dela nimic e împotriva războiului ce are de scop unitatea Germaniei sub dominaţia prusiană şi împotriva Austriei.

Câteva zile după asta, toţi se hotărăsc pentru pace sub presiunea Rusiei, din cauză că, aşa cum Bismarck a scris la bătrâneţe, „tânărul împărat al Austriei, plăcea Ruşilor mai mult decât regele Prusiei".

Manteuffel, noul ministru, pleacă la Olmütz şi renunţă în faţa lui Schwarzenberg la supremaţia Prusiei. Dieta, pe care Prusia o părăsise cu doi ani mai înainte, va fi restabilită şi Austria va fi din nou în frunte la Frankfurt.

Toată Prusia e revoltată, şi de data asta se poate spune că e revoltată întreaga populaţie. Toţi cer destituirea lui Manteuffel şi războiul. Niciun sentiment de onoare naţională nu poate fi mai înverşunat decât acel al lui Bismarck. El nu fusese niciodată pentru Austria, în primul rând pentrucă niciodată nu fusese decât pentru Prusia. Acuma însă, după o asemenea înfrângere, el îşi urăşte adversarul şi ar vrea să-l nimicească. Omul acesta cuprins de ură, ar putea cel mult să se înţeleagă cu un învins, însă niciodată cu un învingător.

El află în curând amănunte umilitoare pentru mândria lui. Prinţul austriac stătea boiereşte la primul etaj în hotelul din Olmütz, cu o suită numeroasă, în timp ce ministrul Prusiei stătea cu doi lachei la parter, ca un arendaş oarecare. Cu siguranţă că şi Bismarck a simţit ceea ce Schwarzenberg spunea pe atunci prietenilor lui şi anume că vroia întâi să umilească Prusia şi după aceia să o distrugă.

Dar în acelaşi timp ce se întâmplă? Bismarck luptătorul, se ridică să ţină la Cameră un mare discurs în care ia apărarea guvernului şi a întrevederii dela Olmütz. Acesta a fost ultimul şi cel mai important din discursurile lui ca deputat:

„Pentruce fac războiu marile state în zilele noastre? Singura temelie sănătoasă a unui mare stat şi elementul prin care se deosebeşte de un stat mic este egoismul şi nu sensibilitatea. E uşor pentru un om de stat să sufle odată cu curentele populare în trâmbiţa răz-

boiului şi în acelaşi timp să stea la gura sobei sau să ţină dela această tribună discursuri sforăitoare, lăsând soldatului care-şi pierde sângele în zăpadă, grija de a cuceri victoria şi gloria. Nenorocit e omul de stat, care nu se sileşte să găsească un motiv de războiu valabil şi după războiu! După războiu veţi considera toate aceste chestiuni sub un alt aspect. Veţi avea oare atunci curajul să vă apropiaţi de ţăranul cu casa incendiată, de invalidul ciuruit de gloanţe, de părintele fără copil şi să le spuneţi: Da aţi suferit mult, dar bucuraţi-vă împreună cu noi, Constituţia Uniunei germane e salvată!"

Apoi după aceste fraze muşcătoare ,Bismarck se întoarce către stânga, căci, lucru surprinzător, tocmai printre liberali se vorbeşte mai mult de onoarea prusiană: „Nu veţi reuşi să faceţi din această armată, care la 19 Martie a trebuit să joace rolul învinsului, o armată a parlamentului. Ea va rămânea mereu armata regelui şi-şi va căuta onoarea în supunerea faţă de el. Slavă Domnului, armata prusiană n'are nevoie să-şi dovedească vitejia. Eu cred că onoarea prusiană se va păstra numai dacă Prusia se va păzi de orice alianţă ruşinoasă cu democraţia". Apoi vorbeşte de Austria: „E o putere germană, care are norocul să stăpânească populaţii de origină străină, pe care le-au supus pe vremuri armatele germane. Recunosc în Austria pe reprezentanta şi moştenitoarea unei vechi puteri germane, care a mânuit de multe ori în chip glorios sabia germană".

Astfel vorbea Bismarck la vârsta de treizeci şi cinci de ani, sfârşind cu un blestem împotriva acelora care voiau să jertfească sânge omenesc pentru Constituţia Uniunei, adică a Imperiului Germaniei fără Austria, pentru care, peste şaisprezece ani a trebuit să se sacrifice acelaşi sânge. Bismarck a luat astfel apărarea actului de supunere dela Olmütz, şi niciun document particular nu lasă a se înţelege că acest discurs era un joc de diplomat, în dosul căruia puteau să se

ascundă gândurii războinice şi anti-austriace. Aşadar, care era cauza? Cei doi Gerlach, Manteuffel, Brandenburg, toţi consilierii şi miniştrii regelui erau împotriva războiului şi toţi pentru Austria. Erau aşa pentrucă la Viena, fortăreaţa reacţiunii era inexpugnabilă. Bismarck era obligat să-i urmeze atâta timp cât avea nevoie de ei ca trambulină. Pentru moment nu putea decât să facă o alianţă de pe o zi pe alta cu guvernul şi cu regele, pronunţând un mare discurs în favoarea lor. Pentru el totul atârna de obţinerea unei părţi din putere. S'o aibă întâi şi după aceea va şti să fie folositor ţării în felul lui. Vechile sentimente cavalereşti ale lui Bismarck, se întâlniseră în el cu proaspăta ambiţie a strămoşilor lui după mamă, pentru a-l face să ia apărarea actului dela Olmütz.

Calculul lui era just. Reuşita discursului lui a fost suficientă ca să-l facă remarcat ca diplomat. Omul care în această frământare a desonoarei naţionale, îndrăznea să apere această desonoare, era predestinat să reprezinte ţara în dietă şi aici avea să colaboreze din nou cu Austria. El îşi făcuse deja acest calcul cu doi ani mai înainte când spusese: „Deocamdată lucrurile vor trebui să meargă din ce în ce mai rău. De abia peste doi sau trei ani va fi nevoie de oameni ca Kleist şi ca mine în serviciul Statului". Momentul sosise. O lună după discursul lui i se oferă ministerul din Anhalt. El scrie soţiei lui în stilul lui obişnuit: „Până acum m'am desinteresat de această chestie şi deacum înainte va fi cum va vrea Dumnezeu. De altfel locul e bun, ducele e un dobitoc şi ministrul e duce. Ar fi foarte frumos să domneşti aici ca duce independent, la doi paşi de munţii Harz."

Niciodată încă până acum Bismarck n'a scris acest cuvânt: a domni. Acum deodată vorba asta cade ca un ciocan şi răsună în priveliştea păduroasă pe care încearcă să şi-o înfăţişeze în chip romantic. Neizbutind să fie numit la Anhalt, Bismarck ezită, neştiind deocamdată ce să facă. Se întreabă dacă trebue să pă-

streze vizitiul dela Schönhausen sau să-l concedieze, încearcă să vândă Schönhausen şi totuşi adaogă ironic: „Să vând mi se pare aproape o impietate, însă din motive care n'au nicio valoare în ochii lui Dumnezeu".

El face apoi numărătoarea situaţiilor la care au ajuns prietenii de partid şi vrea să părăsească direcţia digurilor, spunând: „Nu vreau să fiu Landrat decât numai la Schönhausen, Kniephof sau Reinfeld. Dacă am fi siguri că rămânem la Schönhausen, mi-ar plăcea să am alt vizitiu, dar dacă trebue să intru în slujbă undeva, atunci mai bine îl păstrez pe Hildebrand, cu care sunt obişnuit".

În slujbă? Parcă ar vorbi un om, care a părăsit un post şi îşi caută alt post ca să aibă cu ce trăi. Şi totuşi, cel care vorbeşte e proprietarul unei moşii boiereşti, bucurându-se de o bună situaţie şi de avere, e un om care n'a putut să fie niciodată în slujba cuiva şi care a încercat orice numai să nu fie sub ascultarea cuiva. Roata politicei l-a târît aşa de departe, încât nici nu-şi mai poate închipui ce înseamnă viaţa privată. Obligaţia de a petrece câteva zile la Schönhausen fără soţia lui, îi pare „atât de înfiorătoare", încât renunţă, deşi are treabă acolo. Acum vorbeşte toată vremea de Berlin şi mai ales de curte. Începe iar să danseze. Johanna, singură la Reinfeld, se cam supără şi nu mai corespondează cu el decât prin mijlocirea unui văr. Dar el se împacă cu dânsa şi îi scrie că regele i-a spus după dans: „Regina îţi face ochi dulci de o jumătate de ceas şi dumneata nici nu observi". Altădată Bismarck vorbeşte cu entuziasm soţiei lui de frumuseţea feerică a sălii de bal cu miile de toalete şi uniforme. „E multă poezie şi e prilej de multe gânduri, când stai şi asculţi muzica pe un divan moale în mijlocul palmierilor şi al fântânilor ţâşnitoare şi priveşti de sus frământările vanităţii".

Mefisto n'a dispărut din el, atâta doar că s'a făcut puţin curtezan, şi aceasta chiar în scrisorile pe care

le trimete acasă. Când ataşatul militar din Petersburg îi transmite cuvinte măgulitoare din partea împăratului şi împărătesei Prusiei, el îşi termină astfel scrisoarea: „Toate astea sunt foarte interesante dar aş prefera să stăm amândoi liniştiţi în casa în care sunt acum şi casa să fie la Kniephof. Asta mi-ar plăcea mai mult decât orice favoare împărătească". El scrie asta din castelul regelui din Brandenburg. Nimeni nu-i împiedică pe amândoi să stea liniştiţi la Kniephof, dar oricum nici curtea nu-i de lepădat şi visul lui Bismarck ar deveni cea mai frumoasă realitate, dacă ar putea să transporte castelul regelui la el, să instaleze puterea şi politica într'o aripă a castelului, liniştea şi pe Johanna altă aripă.

Să nu ne mire deloc faptul că Bismarck se plânge soţiei lui de viaţa agitată pe care o duce la Berlin şi de care pentru nimic în lume n'ar mai vrea să se lipsească. „Ca să-ţi dau o idee de existenţa mea: Sâmbătă la zece remiterea decoraţiilor până la cinci după amiază, la şapte conferinţă cu preşedintele Camerii comerţului maritim, documente şi socoteli până la zece, apoi la Manteuffel ceai şi intrigi până la miezul nopţii. Apoi acasă unde scriu două scrisori unor alegători, iar la două în pat. Duminică scularea la şase, dela şapte la nouă negocieri în vederea numirii la minister (Anhalt-Bernburg) apoi Büchsel (predică) până la unsprezece, la ministerul de interne până la amiază, vizite până la trei, la şase întâlnire cu Goltz din ordinul prinţului Prusiei, pe urmă scris până la nouă, pe urmă la Stolberg... în pat la unu".

Insfârşit, la începutul anului 1851 generalul Gerlach obţine dela rege să-l trimeată pe Bismarck la Frankfurt. Gerlach spune că aceasta e „în întregime opera lui". Probabil că Gerlach a discutat de mai înainte chestiunea cu Bismarck, lucru care se vede şi din faptul că Bismarck va continua la Dietă politica lui Gerlach. El se dă chiar drept copilul politic al lui Gerlach. Situaţia asta la care se gândea şi pentru care

unealtea de câteva luni, îi depășea speranțele, deși mult mai puțin decât voia mândria lui. Au trebuit multe tertipuri, insinuări de ani de zile, intrigi de curte și de cabinet, pentru ca în Prusia un astfel de geniu să poată intra în serviciul statului pe scara de din dos.

De acum înainte el începe să zugrăvească evlavioasei lui soții, cu o naivitate foarte diplomatică, succesul silințelor lui în această direcție, înfățișându-se singur ca pe un drumeț inofensiv, asemeni cu Henric Păsărarul, căruia coroana i-a fost oferită pe când era la vânătoare. Imediat după întoarcerea la Berlin el îi scrie: „Numirea cuiva la Franckfurt face aici efectul unui strigoi. Văd numirea asta în „Vossische zeitung" dar eu nu știu nimic". In ziua următoare: „E vorba, într'adevăr, să mi se dea o ocupație diplomatică... De altfel doresc o situație pe care s'o pot avea un timp mai îndelungat, ca să pot să stau cu tine, îngerul meu... S'ar putea ca afacerea să eșueze din acest motiv... Dar un post, care nu mi-ar permite să trăiesc cu familia mea, l-aș refuza imediat". In orice caz „va trebui să renunț la tabieturile mele și la nădejdea de a trăi cu tine și cu copiii tot așa de liniștit ca în timpul primei ierni, și asta pentru mult timp, dacă mă las înhămat la acest jug. Dumnezeu ne va face desigur după plac... N'am exprimat nicio pretenție absolută și nu sunt neliniștit de loc". A doua zi: „Sărmana mea dragă, e aproape sigur că trebue să merg la Frankfurt, deși pentru moment fără situație definitivă, dar cu indemnizație".

In toată această chestiune, Bismarck îl pune pe Dumnezeu în locul lui Gerlach. Insă celelalte considerațiuni privind importanța postului, familia, timpul cât va trebui să stea acolo, și mai ales deprecierea efortului prin „jug" chiar în momentul când izbândește: toate acestea sunt adevărate, căci el poate să suporte ocupațiile fără nevoia de liniște, tot așa de puțin cum suportă liniștea fără a dori vreo ocupație. Când a doua zi Manteuffel îl întreabă dacă

acceptă, el răspunde simplu: Da. Insă abia este sigur că este numit și mândria lui izbucnește din toate forțele zăgăzuite: și se duce la rege.

— Ai, așadar curajul să primești un post în străinătate?

— Curajul îl are numai Majestatea Voastră, când îmi încredințează un astfel de post. Totuși Majestatea Voastră nu va fi obligată de a menține această numire, dacă ea nu rezistă încercării. Eu însumi nu pot să fiu sigur, înainte de-a fi încercat, că însărcinarea nu va fi peste puterile mele. Am curajul să mă supun când Majestatea Voastră îl are pe acela de a ordona.

— Bine, să încercăm.

Cu 13 ani înaintea acestei convorbiri care-l aducea în serviciul Statului, Bismarck plecase dela primul prezident, trimițându-i vorbă prin portar că nu se mai întoarce. Astăzi scrie soției lui: „Te plângeai că nu mi se dă nicio atenție din partea Curții; și iată acum că peste așteptarea și dorințele mele sunt numit deodată în postul care azi e cel mai important în diplomația noastră".

Cu toate că observase de mult neliniștea celor de acasă și nemulțumirea lor că nu ajungea să fie numit nicăieri, el continua acum foarte liniștit: „N'am vrut eu, regele a vrut; trebue să primesc și nu pot să mă sustrag... ar fi laș să refuz. Mă rog din toată inima ca Dumnezeu în bunătatea lui să orânduiască totul fără vreo pierdere pentru starea noastră de acum și fără pagubă pentru sufletul meu". In zilele următoare el trece la o altă ordine de idei, și-și comandă jachetă de mătase și pistoale, fără de care n'ar putea să înceapă cariera diplomatică; anunță de asemenea că nu va rămâne decât câteva luni pe planul al doilea și că va obține repede postul de ambasador.

Acum începe Johanna să se plângă, „De ce atât de tristă? îi răspunde el. E foarte bine în străinătate, aproape însă îmi vine să plâng când mă gândesc la viața dela țară cu tine și cu toți ceilalți, lucruri care

nu mai sunt pentru mine, poate pentru multă vreme, decât nişte visuri şi care tocmai acum îmi apar şi mai atrăgătoare. Obişnueşte-te cu ideea că va trebui să-ţi petreci iarna cu mine în lume. Altfel, unde mi-aş mai încălzi eu inima? E posibil chiar probabil că multă vreme nu voi mai veni acasă decât ca musafir grăbit, în permisie. Sunt soldatul lui Dumnezeu şi acolo unde mă trimete trebue să mă duc. Trebue să plecăm dela principiul că ceea ce face Dumnezeu face bine... Dar îmi este aşa de dor de voi toţi, de primăvara verde şi de viaţa la ţară, încât mă doare inima. Azi la amiază eram la generalul Gerlach şi în timp ce el îmi vorbia de tratate şi de legi, eu vedeam sub ferestre, castanii înmuguriţi şi liliacul bătut de vânt. Auziam privighetoarea şi mi se părea că sunt cu tine la fereastra sufrageriei şi că mă uit pe fereastră şi nu mai ştiam despre ce îmi vorbeşte Gerlach. Scrisoarea ta mi-a sosit ieri seară şi m'am simţit atât de trist şi de bolnav de nostalgie, încât am plâns când m'am aşezat în pat... La Frankfurt mi se dă pentru moment 3000 taleri... Faptul că am devenit consilier intim mi se pare o glumă cu care Dumnezeu mă pedepseşte, pentru toate ironiile mele faţă de consilierii intimi... Ce rău îmi pare că nu te pot avea măcar o clipă în braţele mele să-ţi spun că te iubesc şi să-ţi cer iertare pentru tot răul pe care ţi l-am făcut. Această distincţie care mi-a venit deodată mă nelinişteşte, şi mai mult decât oricând aş vrea să fiu lângă tine... Te iubesc mai mult decât oricând".

Sufletul lui e frământat. Simte nevoia ca Dumnezeu şi un surplus de dragoste să înăbuşe în el remuşcarea adâncă pe care acest creştin o simte în momentul când îşi realizează planurile, în loc de a-şi mărturisi sincer că proectele lui sunt inteligente, morale şi vrednice de el. Ii este oare frică lui Bismarck? Poate, dar nu de putere şi cu atât mai puţin de luptă. Ii este mai degrabă teamă de această filieră administrativă, care-l înspăimânta încă de pe când era tânăr, dar din care n'a atins încă treapta cea mai de sus. Ii este frică de superiorul lui, de obligaţia de a face raporturi şi de a apărea în faţa domnului ministru, când acesta îl chiamă. Mândriei lui îi este teamă să se supună. De aici subita lui pasiune pentru viaţa liniştită dela ţară, pe care a părăsit-o deja de câţiva ani, de aici dorinţa lui de fericire şi de linişte pentru inima Johannei. Dar Gerlach nu-l lasă, îi dă sfaturi şi-l îndeamnă să plece. Cu ciudate sentimente, noul diplomat adaogă în post-scriptum în ultima scrisoare către soţia lui: „De azi înainte scrie la Frankfurt pe Main domnului von Bismarck, Consilier regal de Legaţie, Ambasada Prusiei".

CARTEA A DOUA

AMBIŢIOSUL

Geniul care ţâşneşte din fiecare din frazele lui îmi alungă mereu îndoelile. Dar deplină încredere nu poţi avea în el niciodată.

FONTANE

I

„Mă plictisesc într'un chip de necrezut... Austriacii sunt nişte intriganţi sub masca lor de bunătate naivă... Reprezentanţii micilor State sunt în majoritate nişte caricaturi de diplomaţi cu peruci, arborând o fizionomie oficială chiar când le cer să-mi dea foc ca să-mi aprind ţigara, iar când aceşti domni cer cheia dela toaletă îşi păzesc privirile şi-şi aleg vorbele cu cea mai mare grijă... Dacă aş fi aici de capul meu, mi-aş curăţi terenul de ierburile rele sau m'aş întoarce acasă cât mai repede... Dacă lucrurile nu se schimbă, mă voi simţi în curând expus *ad acta* şi lipsit fără motiv de libertatea mea... De altfel nu ştiu dacă şi în ce chip pot să mă identific cu politica noastră germană, atâta timp cât firul principal nu va trece prin mâinile mele... Am impresia că în diplomaţia prusiană, în afară de situaţia de rege, de aghiotant general şi de ministru al Afacerilor Străine, nu mai există loc în care să se poată folosi ambiţia şi activitatea unui om în toată firea"*.

Bismarck se sbate astfel la începutul carierii lui politice între nerăbdare şi plictiseală, între sarcasm şi sentimentul demnităţii lui. Au trecut abia câteva săptămâni de când Bismarck a văzut realizându-se vechea lui dorinţă şi a apucat o părticică din această putere, pe care ar vrea s'o aibă în întregime, pentru a putea să pună Prusia în mişcare şi iată că de pe acum nu mai găseşte aici nimic care să poată mulţumi pe un om în toată firea. Colegii au şi început să-i pară ridicoli şi în acelaşi timp el ar vrea să-şi

scuture lanţurile pe care singur şi le-a ales. Dacă i s'ar cere să mai aştepte unsprezece ani, dacă un glas i-ar spune că înainte de 1862 nu va avea firul principal în mâinile lui, „ar pleca imediat şi nu s'ar mai opri până la Schönhausen". E sigur că n'ar vrea cu niciun preţ să fie aghiotant regal, însă fără îndoială că ar vrea să fie rege: atunci problema Germaniei ar fi rezolvată imediat şi cu siguranţă că şi problema complexului Bismarck.

Il supără faptul că pentru prima oară în viaţa lui are de primit ordine şi că simte deasupra lui un stăpân, care el însuşi ascultă de ordinele unui stăpân.

El scrie soţiei din prima zi a sosirei lui la Frankfurt: „Trebue să mă obişnuesc să fiu un muncitor ordonat şi sterp, să-mi consacru afacerilor ceasuri numeroase şi fixe şi să îmbătrânesc. Nici joc, nici dans. Dumnezeu m'a aşezat într'un loc unde trebue să fiu un om serios". Iată cu ce demnitate vorbeşte el faţă de soţia lui. In fond ea crede tot aşa de puţin ca şi el că până acum n'a fost om serios şi că va deveni un om sterp. El rămâne mai degrabă ceea ce a fost totdeauna: un pasionat.. Omul acesta agitat, dispreţueşte repede ceea ce a reuşit să dobândească. Spiritul acesta niciodată mulţumit lasă să se fărămiţeze în mâinile lui Mefistofeles, ceea ce Faust s'a silit din toate puterile să salveze.

„In anul acela, scrie el lui Gerlach, numirea mea ca ucenic în cel mai neînsemnat post de însărcinat cu afaceri ar fi depăşit aşteptările mele". Intr'adevăr, orice îi pare mai bun decât palavrele caraghioase ale deputaţilor de care îşi bătea joc de trei ani. Acuma însă diplomaţii, cu care se amestecă pentru prima oară în viaţă, îi apar imediat „mult mai ridicoli decât un deputat care are sentimentul demnităţii lui... şi ştiu acum foarte precis tot ce vom realiza într'un an, în doi sau cinci ani şi ceea ce aş putea realiza eu în douăzeci şi patru de ore, dacă ceilalţi ar consimţi măcar o zi să fie înţelegători". Insă odată când vine iarăşi în societatea berlineză, pe care a lăudat-o şi care îl atrage mereu în timpul şederii lui la Frankfurt, încep imediat să-l supere „certurile dela Cameră absolut fără niciun folos şi toate prostiile care te fac să te înfurii... Regret sincer desbaterile plicticoase dar curtenitoare ale Confederaţiei".

Acesta e ritmul în care bate inima lui Bismarck. Şi asta nu numai pentrucă cu privirea lui clară şi spiritul lui poruncitor ştiu să rezolve cele mai multe chestii mai repede decât o adunare, dar mai ales pentrucă firea lui demonică mistue repede tot ce a fost realizat. Când n'are de luptat e pierdut. Dacă Bismarck ar fi fost stăpânul lumei s'ar fi plictisit de moarte.

El tremură acum, la ideea că regele sub influenţa Austriei ar putea să nu-şi ţină făgăduiala şi să nu-l facă ambasador. In cazul acesta ce bucurie pe duşmanii lui! In privinţa asta scrie lui Gerlach: „Sunt departe de a fi aşa de ambiţios cum crede fratele D-voastră. Insă acum când partidul cunoaşte proectul de numiri, orice schimbare ar însemna convingerea că nu sunt destul de matur pentru această slujbă. Iată de ce ţin atât de mult la numirea mea". El se serveşte astfel de unul din fraţii Gerlach pentru a încerca să-l convingă pe celălalt că nu doreşte altceva decât să devină ambasador.

Amândoi vor spune asta regelui. In acelaşi timp se asigură şi de cheltuelile casei. Scrie soţiei: „cu 3000 de taleri leafă (cu titlul de consilier de legaţie) şi cu ce mai avem noi, vom putea fără îndoială să trăim aici, dar vom fi strâmtoraţi. Dacă până la vară nu devin ambasador pe lângă dietă, va trebui să văd dacă nu mi se măreşte leafa. Altfel nu garantez că nu voi părăsi postul".

Intre timp prietenii înving nehotărîrea regelui şi Bismarck, care n'a fost niciodată în slujba statului, devine ambasador la treizeci şi şase de ani împotriva obiceiului, şi asta pentrucă a fost ca deputat paladinul

regelui şi pentrucă e prieten cu paladinii regelui. Prima lui grijă este să se instaleze, ocupându-se el singur de asta, deoarece soţia lui n'are experienţă şi nici nu-i cu el. Ca şi în tinereţe şi ca şi mai târziu e fericit că are o gospodărie confortabilă. Cu douăzeci şi unu de mii de taleri leafă, el care n'a avut niciodată asemenea sume la dispoziţie, începe să facă cheltueli mari pentru casă, fiind totuşi econom. Scrie fratelui lui: „Cine ar fi crezut acum un an, sau chiar acum şase luni, că voi plăti o chirie de cinci mii de florini şi că voi avea un bucătar francez, ca să dau mese la aniversarea regelui. Am cheltuit deja vreo zece sau douăsprezece mii de taleri cu instalarea şi încă n'am terminat. Banii se duc mai ales pe argintărie, bronzuri, sticlărie, porţelanuri; covoarele şi mobilele costă mai ieftin. Aici nimeni nu mănâncă două feluri de mâncare cu aceiaşi furculiţă. Aşadar, pentru o masă de treizeci de persoane, trebue cel puţin o sută de tacâmuri şi în curând va trebui să dau un bal de trei sute de persoane. Lucrătorii şi negustorii sunt aici foarte scumpi... sunt o mulţime de cheltueli inutile, fără să uit doisprezece servitori, şase bărbaţi şi şase femei! Aş prefera să am de supraveghiat treizeci de oameni la ţară".

In această societate de ambiţioşi, nimeni probabil nu şi-a început cariera cu atâta naturaleţă. Dar când, după ce a călătorit atâta şi a fost la Curte, îl auzi vorbind de numărul furculiţelor sau spunând că vizitiul lui bătrân îmbrăcat în livrea pare un conte, vezi cum reapare mediocritatea în care trăia altădată împreună cu fratele lui; omul de lume, pe care-l admirau tinerele Pomeraniene nu mai pare să fie decât un proprietar cu oarecare stare, chemat deodată să reprezinte statul. Trăsăturile acestea cam ţărăneşti, economia lui, transfiguraţie a vechei lui risipe, dorinţa de a-şi mări moştenirea părintească, de a-şi scăpa de datorii moşiile, de a dobândi alte moşii şi de a lăsa păduri şi ogoare nepoţilor, aceste sentimente n'au

părăsit niciodată pe Bismarck, l-au necăjit câteodată şi în orice caz au fost o forţă pentru el; ele îl făceau să fie tot atât de prudent în economia statului ca în propria lui gospodărie şi toate aceste sentimente l-au făcut să devină dintr'un bun părinte de familie părintele unui popor.

Mândria de situaţia lui e caracteristică pentru junkerul care ajunge dintr'odată în cea mai aleasă societate. E mai mare chiar decât mândria unui oarecare conte Thun, căruia sentimentul rangului său îi permite să primească la masă pe bogaţii negustori din Frankfurt. Bismarck raportează şefului lui: „Am avut plăcerea să dansez un cadril cu soţiile câtorva din furnizorii mei şi să uit graţie drăgălăşeniei acestor doamne, amărăciunea pe care mi-o dau facturile încărcate şi mărfurile proaste ale bărbaţilor lor. In faţa mea era soţia unui personaj, care are bunătatea să mă alimenteze cu ţigări iar bărbatul vecinei mele a avut amabilitatea să măsoare alaltăieri nişte stofă de perdele pentru nevastă-mea". Acesta e tonul unui om care chiar în politica internă nu poate să se pasioneze decât pentru luptele de clasă.

Din acest punct de vedere nimeni nu-l înţelege mai bine decât fratele lui, care de obiceiu nu-l înţelege şi care este „un Bismarck transpus într'un naiv proprietar din Brandenburg". După cererea lui Bismarck, fraţii îşi exploatau separat moşiile. Dar, deşi Bismarck nu dă fratelui lui nicio dispoziţie importantă de a-l înlocui la ţară, el îl ţine totuşi mereu în curent cu situaţia lui pecuniară. I se plânge de guvernul căruia el însuşi îi aparţine şi de avansurile şi lucrările pe care i le cere arendaşul dela Schönhausen. „De când am primit restul de arendă dela Schönhausen, mă gândesc să-mi amortizez datoriile şi sunt sgârcit ca toţi capitaliştii". Invitat cu soţia într'o zi la un duce, în altă zi la un mare duce, calculează cheltuelile: „Astfel de expediţii, cu bagaje, servitori, bacşişuri şi trăsuri mă costă aproape mai

scump decât dacă aş da o masă la mine acasă". Apoi numără mesele pe care, în situaţia lui, e obligat să le dea. „Chiar mărginindu-mă aici şi tot trebue să fiu mult mai atent cu banii decât eram altădată. Trăim acuma cu foarte multă economie pentru a conserva cheltuelile făcute astă iarnă. La 1 Iulie echilibrul va fi restabilit". Intr'o zi i se cer o mie de taleri pentru nişte cheltueli pe care ar fi trebuit să le suporte statul; este aşa de supărat încât devine „socialmente mult mai prudent". Chiar după şase ani dela intrarea în diplomaţie, el vorbeşte în scrisorile lui de mesele pe care le dă. „Niciodată nu ştiu ce să fac cu ceea ce rămâne: dacă mă apuc să consum singur, îmi stric stomacul, dacă chem diverşi mâncăcioşi tineri sau bătrâni, mă îmbăt cu ei".

De altfel noua lui viaţă de funcţionar îi apare monotonă. Scrie soacrei lui: „De obiceiu îmi trec vremea dela ceaiul de dimineaţă până la amiază primind vizite de ambasadori şi ascultând cuvântările funcţionarilor, pe urmă am şedinţe care se termină neregulat între unu şi patru şi care de abia îmi lasă ceva timp pentru călărie sau deabia îmi îngădue să-mi fac corespondenţa până la cinci... Apoi stau la masă, deobiceiu împreună cu unul sau doi ataşaţi; şi ceasul digestiei, deşi de multe ori sunt obligat să plec după ultima îmbucătură, este momentul cel mai plăcut al zilei; fumez întins pe sofa, având în jurul meu pe Johanna şi copiii şi răsfoiesc vreo douăzeci de ziare. La nouă sau nouă jumătate, îmi vine trăsura şi ne îmbrăcăm în grabă, foarte plictisiţi şi cu multe gânduri amare despre ciudăţenia „plăcerilor" pe care le simţi în societate în lumea noastră europeană. Johana stă de vorbă cu mamele în timp ce eu dansez cu fetele sau debitez fleacuri grave domnilor. Ne întoarcem acasă pe la miezul nopţii sau mai târziu, cetesc în pat ce am de cetit şi pe urmă dorm, până în momentul când Johana mă întreabă pentru a treia oară dacă nu vreau să mă scol".

Bismarck a rămas mereu comod, cam desordonat şi fără formalism. La dânsul confortul trece întotdeauna înaintea etichetei. Americanul Motley, care îşi vizitează în vremea asta prietenul, scrie despre casa lui Bismarck: „E o casă în care fiecare face ce-i place... Odăile de locuit sunt în dos, cu ferestrele spre o grădină mare. Aici stau toţi: tineri şi bătrâni, bunici, copii, câini; aici mănâncă, beau, fumează, cântă la pian şi trag cu pistolul în grădină, totul în acelaşi timp. E o casă în care se oferă tot ce se poate mânca şi bea: porto, soda, bere, şampanie, bourgogne, bordeaux; toate sunt la dispoziţie şi se fumează cele mai bune havane". Când i se întâmplă să poată sta acasă, câteodată chiar până la amiază, în halatul lui înflorit, atunci stăpânul casei e bine dispus; dar când iese, totul trebue să fie de cea mai bună calitate: „Imi place mai bine să am în loc de zece cămăşi, numai cinci, dar să fie de două ori mai frumoase; o cămaşă de doi taleri este absolut imposibilă".

Această viaţă exterioară îl întinereşte întrucâtva, cum se poate vedea din portretul în uleiu al prietenului său Becker. Odată cu dispariţia bărbii, faţa lui s'a împrospătat. Raderea bărbii a fost pentru el un adevărat sacrificiu de diplomat. La început spune soţiei că şi-a tăiat barba la Berlin numai ca să-i facă ei pe plac, dar n'a făcut asta în realitate decât după sfatul lui Nessebrode în momentul când e prezentat ţarului la Berlin. Viaţa sedentară pe care o duce e pentru el nouă şi câteodată neplăcută. Se plânge „de numărul tot mai mare de dineuri şi recepţii, care sunt plicticoase şi te fac să-ţi pierzi vremea; cu atâtea mâncăruri rafinate pe care le înghiţi ca să te afli în treabă, îţi ruinezi ficatul, iar pe lângă asta eşti ameninţat şi de apoplexie din cauza lipsei de mişcare". Atunci însă când medicul îl sfătueşte să se scoale dimineaţa şi să se înfăşoare în cearceafuri umede, el spune că preferă „o moarte mai naturală, dacă asta trebue să se întâmple odată".

Numai călăria şi vânătoarea îi îngădue să-şi păstreze sănătatea şi e furios oridecâteori afacerile îl obligă să renunţe. „Vânătoarea e tot ce poate fi mai bun. Deabia în fundul pădurii mă simt în largul meu, acolo unde nimeni şi nicio telegramă nu mă mai poate ajunge; câteodată am o adevărată nostalgie de viaţa la ţară... Când îmbătrâneşti ţi-i dor de linişte". Ii scrie fratelui său să-i trimeată un cal de călărie „după greutatea mea şi arătos. Nu trebue să fie prea vioi, dimpotrivă, să am nevoe să-l stimulez eu".

Tot în scrisoarea asta, în care e vorba de un cal se vede deosebirea după zece ani: altădată niciun cal şi nicio femee nu i se păreau prea sălbatici. Acuma nu vrea să mai îmblânzească pe nimeni, ci numai să stimuleze. Deabia când iese din ocupaţiile lui actuale devine mai vioiu, spunând: „In ţara asta plicticoasă e greu să simţi aşa ceva". I se întâmplă să spună asta, când odată în Danemarca petrece o noapte întreagă pe bord în mijlocul furtunii şi altădată în Ungaria, când nişte prieteni îi spun că s'au luptat cu pistoalele, într'o pădure, cu nişte haiduci.

Intr'adevăr, noua lui funcţie îl face să îmbătrânească repede. Dela treizeci şi şapte la patruzeci şi opt de ani Bismarck e ambasador, dar forţa lui de viaţă e foarte scăzută. Prin asta el nu devine mai îndatoritor şi mai plăcut, dimpotrivă, se face tot mai nervos, vede cum trece timpul, e nemulţumit de tot ce s'a petrecut în Prusia timp de zece ani, vede că nu poate schimba nimic şi-şi cheltueşte energia redactând o nenumărată serie de rapoarte şi de scrisori. „N'aş fi crezut că mă voi obişnui să lucrez atât de regulat ca aici. Mă admir în fiecare zi, văzând cât de mult mi-am învins lenea şi groaza mea instinctivă de cerneală". Intr'adevăr, pare mult mai blajin faţă de ceea ce era, văzându-l cum se acuză singur că e nepăsător ca un student, pentrucă a fost două săptămâni în călătorie, fără să citească un ziar. Trei ani mai târziu, se plânge deja că are foarte mult de lucru. Bineînţeles, spunând

aceasta, el vrea să vorbească de treburile politice înalte. Treburile zilnice le lasă bucuros pe seama subalternilor. La şedinţele dietei, în timpul discursurilor plicticoase, scrie scrisori familiei. Dar într'o zi, când trebue să dispună arestarea unui tânăr compromis într'o afacere politică, el urcă trei etaje până la locuinţa acestuia şi-i spune: „Fugi cât mai repede peste graniţă". Tânărul ezită. „Ai aerul că nu mă cunoşti. Poate îţi trebue bani pentru drum. Iţi dau eu bani şi grăbeşte-te să treci graniţa, ca să nu se spună că poliţia lucrează mai bine decât diplomaţii". La Petersburg face scăpat pe un criminal, care fusese recunoscut la ambasadă, îi dă alte haine şi îi dă drumul pe o poartă de din dos, pentru ca pe urmă să-şi bată joc de poliţie că l-a lăsat să scape. In aceste rare nereguli se vede apărând din nou firea aventuroasă a tinereţii lui.

Când dictează scrisori, mintea lui lucrează cu puteri îndoite. După cum povesteşte unul din ataşaţii lui, în astfel de momente Bismarck se plimbă încoace şi încolo prin odaie într'un halat verde şi pare că gândeşte cu glas tare, cu fraze repezi, când în goană, când pierzându-se în comentarii. Face aceasta când îi convine şi când pune mâna pe un secretar, între miezul nopţii şi zorii zilei. Ca şef e mai de grabă loial, nu poate suferi secretarii care „dau dovadă de un respect atât de îngrozitor, încât nu te poţi simţi în largul tău", şi îi invită la vânătoare şi la băutură. De fapt, e temut. Când dă cuiva ceva important de lucru, nu-i niciodată mulţumit. După însăşi mărturisirea a doi dintre secretarii lui, el îi tratează pe aceştia ca nişte ucenici şi şcolari recalcitranţi. Când un ordin nu e executat, spune: „Asta are să-ţi fie desagreabil şi D-tale, pentrucă eşti desigur de părerea mea, că ceea ce întreprinde un gentilom este ca şi terminat". Observaţii de felul acesta, făcute pe un ton blajin, te îngheaţă. Sau altădată când e vorba de-o greşeală cu

privire la chestiuni de istorie, întreabă cu politeţă tăioasă: „Nu cumva ţi-a scăpat necitită cutare pagină din istoria universală a lui Becker?”.

II

Marele adversar era Austria. Pentru ca s'o urască şi să şi-o aleagă drept ţintă a luptelor lui, Bismarck n'avea nevoie să simtă orgoliul Habsburgilor numai la Frankfurt. El a sosit la Frankfurt cu o nervozitate crescută peste nervozitatea lui obişnuită. In aceşti doisprezece ani de aşteptare, toţi cei patru şefi pe care îi are, îi vor părea rând pe rând suspecţi, pentrucă îi iau locul. La fel de suspectă i se pare orice putere care vrea să ia locul Prusiei. In fond, toată Germania, şi înainte de toate Austria, era pentru dânsul ţară străină. Scena dela Olmütz îl jignise mai mult decât tratatul. El a apărat tratatul nu pentru a evita războiul, ci pentru a-l amâna până'n clipa când motive de ambiţie personală aveau să intervie.

Resentimentul umilinţii lui se arată mai intens, mai ales la început. Să se aşeze la aceiaşi masă cu încă vreo doisprezece ambasadori sub preşidenţia altuia, era un lucru pe care amorul lui propriu nu-l suporta, nici ca Bismarck, nici ca Prusian. Pentru el, cel născut vânător, preşedintele Dietei era vânatul pe care trebuia să-l prindă. Acesta era contele Thun, absolut asemănător lui Schwarzenberg ca orgoliu şi ca fineţe. „Prezida într'o jachetă scurtă, din stofă subţire de vară, încheiat până sus, ca să nu se vadă că n'are vestă, cu o urmă de cravată la gât şi-şi pronunţa discursul pe un ton de conversaţie”. Chiar din această primă descriere a lui Bismarck se vede dispreţul lui pentru ambasadorul austriac şi zadarnic pretinde el că observă lucrurile cu calmul unui naturalist. „Thun joacă la cerc jocuri de hazard până la patru dimineaţa, dansează dela zece până la cinci fără încetare, bea cu o patimă evidentă şampanie frapată în cantitate enormă şi face curte soţiilor de negustori cu o asiduitate care dă de crezut că o face şi pentru ochii lumei şi pentru propria lui plăcere... In el se amestecă indolenţa unui aristocrat cu viclenia unui ţăran slav. Trăsătura cea mai remarcabilă a caracterului lui e o prudentă lipsă de sinceritate”. Ajutorul lui e un baron „poet în ceasuri pierdute, sentimental, plânge la teatru, pare om de treabă şi amabil şi bea mai mult decât poate să suporte”. Asemenea sarcasme curg dispreţuitoare dar ascund cuvintele şi privirile care au fost cauza unei asemenea răutăţi. Dela prima vizită pe care Bismarck, pe atunci încă consilier de legaţie, i-o face împreună cu un alt funcţionar berlinez, Austriacul, care ştia că Bismarck va fi numit în curând, aproape nici nu vorbeşte cu el. La ieşire Bismarck spune „cu o voce tremurătoare de emoţie” colegului său: „Ai văzut cum s'a purtat Thun cu mine?”. Această întâmplare a determinat toate relaţiile lor personale. E de mirare că mai târziu Bismarck, ca ambasador, tolerează să fie primit de Thun care fără haină (chipurile din cauza căldurii) stă jos şi fumează. Deabia dela a doua vizită Bismarck îşi aprinde şi el o ţigare, în faţa colegilor surprinşi. Şi are grijă ca a doua zi să afle toată lumea.

In timpul şedinţelor scrie scrisori personale; „situaţia mea va fi cam dificilă, din cauza focului încrucişat al respiraţiilor la care sunt expus între vecinii mei X şi Y. Cred că-ţi mai aduci aminte de mirosul celui dintâi. E compus din dinţi stricaţi şi nespălaţi şi din oarecare subţiori când îşi desface haina. Al doilea dă impresia sigură a unui stomah stricat înainte de masă. E inevitabilul rezultat al unor mese îmbelşugate şi prea dese, însoţite de o lipsă de mişcare, e mirosul natural al diplomaţilor şi al mareşalilor curţii”. N'a fost numai din vina lui Bismarck că toate problemele la Frankfurt s'au pierdut în chestiuni de persoane.

Aceasta era atmosfera Dietei, unde toţi erau aşa zişi egali şi unde singură Austria era *prima inter pares*. Intr'adevăr, cum n'ar fi vrut reprezentantul Austriei să umilească în ochii tuturor pe cel al Prusiei, la masa asta pe care Prusia o părăsise cu trei ani în urmă cu intenţia de a forma o altă masă fără Austria, — şi la care Prusia luase acum loc din nou, pocăită? Acum Austria putea să spere că va fi urmată de majoritatea Statelor, în timp ce Prusia n'ar fi avut cu ea decât patru stătuleţe în Germania de Nord. In adevăr, toţi se temeau de Prusia, care ar fi vrut să-i pună la jugul Uniunei ei şi să-şi urmeze ideea revoluţiei cu o Germanie nereuşită, în timp ce puternica Austrie atrăgea pe toţi legitimiştii şi deci pe aproape toţi prinţii.

Din cauza asta Bismarck, sosind la Franckfurt, nu găseşte nicio surpriză, ci dimpotrivă, mai mult confirmări. Chiar la bătrâneţe, el numeşte prietenia acestor două ţări „un vis de tinereţe, rezultat al războaielor de liberare şi al şcoalelor". El soseşte aici ca adversar. Este totuşi mirat de cât de mare e duşmănia Austriei. De abia aici află de depeşile prinţului Schwarzenberg, care spunea cu privire la Olmütz că nu atârnase decât de el ca să umilească Prusia, sau să o ierte. Tocmai în momentul acestor vorbe obraznice, Bismarck apărase tratatul dela Olmütz la Cameră. Cât de jignită trebue să-i fi fost mândria, cetind aceste declaraţii!

Dar nici nu trece o lună şi jumătate şi el se reculege: „Austriacii sunt şi rămân proşti jucători. Nu cred că cu ambiţia lor nemăsurată şi politica lor internă şi externă lipsită de orice idee de justiţie, vor ajunge vreodată la o alianţă cinstită cu noi".

Chiar din Noembrie prinde ocazia să mai lovească odată: „Contele Thun vorbia ca Posa şi desfăşura extravaganţe pan-germaniste. I-am completat ideile, spunând că din acest punct de vedere existenţa Prusiei şi chiar existenţa. Reforma ei erau nişte fapte

foarte regretabile. I-am mai spus că o Prusie care, după cum declara el, ar fi renunţat la moştenirea lui Frederic cel Mare, n'ar mai exista în Europa şi înainte de a preconiza o astfel de politică la mine acasă, ar trebui ca chestiunea să fie tranşată cu sabia". Asta e un crâmpei extras din convorbirile acestor drăgăstoşi confederaţi. Câteva decoruri se prăbuşesc şi ne mirăm numai că războiul lui Bismarck mai întârzie cincisprezece ani.

Aceste adevăruri aspre, transmise cu îngrijire la Viena, măresc duşmănia. Şi chiar la Berlin nu este o dispoziţie de spirit tocmai favorabilă, când Gerlach citeşte regelui scrisorile lui Bismarck, în care acesta spune că toată nenorocirea vine din cauză că toţi ascultă de Austria. „Asta din pricină că cel care mi-e tovarăş de pat e în stare să mă otrăvească şi să mă sugrume mai degrabă decât un străin... mai ales atunci când tovarăşul meu de pat e mai viclean şi mai laş". Lucrurile nu se împacă nici când contele Thun e rechemat şi înlocuit cu fostul ambasador al Austriei la Berlin.

Contele Prokesch-Osten, mai interesant decât Thun, cunoscând Orientul, foarte instruit, mai european, îşi supără colegul prusian pentru alte motive. Bismarck găseşte că vine prea des să-l viziteze, că stă prea mult, că devine prea familiar cu copiii şi vorbeşte prea mult în şedinţă. „Dar în afară de asta, situaţia mea faţă de el e mai clară decât faţă de Thun, pentrucă acesta vorbia câteodată adevărat, în timp ce Prokesch niciodată"; şi totuşi, i se pot ceti pe faţă adevăratele intenţii. Din nenorocire Prokesch lasă în sertarul unui birou pe care-l vinde, diverse documente anti-prusiene şi anume nişte proecte de articole revoluţionare, destinate jurnalelor prusiene şi care până atunci erau atribuite democraţilor. Faţă de aceste fapte, Bismarck e de părere să se lucreze la fel: Nu trebuia ca prin demersuri la Viena să se facă aici o situaţie imposibilă ambasadorului. Trebuia mai degrabă „să-l faci pe

el însuşi să nu se simtă în siguranţă şi în acelaşi timp, pe ascuns, să faci şi pe colegi să ştie de aceasta. Astfel răbdarea noastră ar apărea într'o lumină prielnică". El mai spune că după aceea să se publice o parte din documente şi să se dea impresia că guvernul a devenit bănuitor abia prin faptul că aceste documente se află în mâini particulare.

Bismarck începe să se pună cu dibăcie la lucru, el, care-şi acuză bucuros adversarii că nu sunt sinceri. Dar Prokesch cunoaşte oamenii. In curând i se vor fura nişte caricaturi ale lui Bismarck, pe care îl înfăţişează astfel: „Domnul von Bismarck declară că Prusia e centrul lumei. Doreşte grozav să distrugă confederaţia. Dacă un înger s'ar fi coborît din cer, nu l-ar fi primit fără cocardă prusiană. Precis ca Machiavel, el e prea dibaci şi prea insinuant, pentru a dispreţui vreun mijloc oarecare şi trebue să recunoaştem că nu face nimic pe jumătate. Se sileşte din răsputeri să paralizeze confederaţia. Servindu-se copios de presă, el se pricepe să arunce vina în spatele Austriei. Chemarea Prusiei i se pare atât de covârşitoare, încât mi-a vorbit de mai multe ori de necesitatea unităţii Germaniei cu Prusia în frunte. In ce mă priveşte n'am întâlnit niciodată un om atât de întreg în convingerile lui, atât de sigur de el însuşi şi de faptele lui". Bismarck, el însuşi ar fi admis această caracterizare confirmată de posteritate. La cea mai mică ţignire faţă de situaţia lui de Prusian, el îşi scoate revolverul. Când contele Rechberg, un Vienez, se înfurie după o şedinţă şi strigă că ar trebui să-i ceară reparaţie într'o pădure la marginea oraşului, Bismarck îi răspunde calm: „De ce să mergem aşa de departe? Aici în grădină e loc destul. In faţă stau nişte ofiţeri germani şi Austriaci avem chiar lângă noi. Cer numai permisiunea de a scrie origina acestei certe, pentruca regele meu să nu mă ia drept un spadasim, care provoacă diplomaţia la duel". Incepe să scrie, celălalt vede

absurditatea lucrului, pleacă, se răsgândeşte şi aranjează conflictul.

O călătorie la Viena întăreşte şi mai mult ura dintre el şi Austriaci. Austria voia să distrugă consecinţele politice ale Uniunii vamale, primul pas spre Deutsches Reich şi cea mai puternică legătură între Prusia şi celelalte State, organizând-o pe baze noi. Ea voia să intervină cu toate statele ei şi să conducă astfel politiceşte şi chestiunile vamale. Bismarck, care în loc de asta propune un tratat comercial, nu cedează cu un pas, se întoarce acasă fără ca nimic să fi fost realizat şi repurtează primul său mare succes când, în ciuda a nenumărate critici, se menţine Uniunea vamală fără Austria. Singurul care îi place la Viena şi Ofen şi căruia îi place şi el e tânărul împărat de douăzeci şi doi de ani. Atunci când citeşte scrisoarea autografă pe care regele lui i-o scrie împăratului, nimic nu poate să-i fie mai agreabil decât fraza că familia lui e în Brandenburg mai veche decât Hohenzollern. Pe vremea aceea el laudă la Franz-Joseph: „vioiciunea, demnitatea, sângele rece, chibzuiala, sinceritatea, mai ales când râde".

Ca favorit al regelui, Bismarck se găseşte dela început şi în tot acest timp într'o situaţie particulară faţă de şeful lui, care în chip firesc îl urăşete.

Numirea lui Bismarck supărase pe Preşedintele Consiliului, deşi această numire provenise din camarila lui Gerlach, faţă de care el avea o prietenie acră-dulce. Mic, rece, viclean, ambiţios, nehotărît, liberalizant, Manteuffel a guvernat timp de opt ani, cât Bismarck a stat la Frankfurt ca subordonat al lui. In realitate, Bismarck îi era câteodată superior, prin influenţa pe care o avea şi mai ales supărător întotdeauna. Cum Manteuffel simţea în ambasadorul său un succesor plin de superioritate şi nerăbdare, el nu-şi putea permite să facă pe şeful şi se mulţumea să-l sape câteodată pe lângă rege, în tot felul de chestiuni mărunte şi cu o surprinzătoare îndărătnicie. Când dela

Frankfurt se telegrafiază să se confişte bagajele unui anumit consul suspect, Manteuffel face din invitaţia acestuia la masă la curte o adevărată chestie de cabinet. Sau, altădată, el refuză să scoată la pensie pe un bătrân funcţionar din cancelaria dela Frankfurt, deşi ambasadorul îi cere acest lucru. Când Gerlach îl roagă pe acesta să vină la Berlin, Manteuffel, jignit, îi scrie să nu rămână prea mult acolo.

Bismarck dimpotrivă declară: „Sunt mult mai leneş decât anul trecut, pentrucă zelul meu nu găseşte niciun ecou şi niciun rezultat la Berlin". Deşi îl copleşeşte cu amabilităţi şi întreţine cu el o corespondenţă interminabilă — Manteuffel este chiar naşul fiului lui Bismarck — şeful se înţelege cu un agent, devenit celebru pentru un furt de depeşe, şi îl plăteşte pe acesta ca să fure geanta în care se trimit scrisorile regelui, ale lui Gerlach şi ale lui Bismarck. Când peste câţiva ani regele pune pe Manteuffel să întrebe pe ambasador dacă vrea să devină ministru de finanţe, primul ministru raportează regelui, fără ca Bismarck să-l fi însărcinat cu aceasta: „Bismarck a râs pur şi simplu de mine!"

Centrul acestor intrigi, şeful *guvernului ocult,* este Leopold von Gerlach, aghiotant general şi prieten al regelui; el este acela care a obţinut numirea lui Bismarck, pentru a-şi întări partidul împotriva lui Manteuffel. Afară de Bismarck, pe care voia să-l cultive pentru folosul lui personal, Gerlach dispreţuia pe toţi din jurul lui. Spunea despre Manteuffel că e un ministru fără principii şi în care nu poţi să ai încredere. Despre rege dimpotrivă că: „era un suveran ciudat, ca să nu zic mai mult, şi pe care nu te puteai bizui", cu alte cuvinte: un nebun. Plin de experienţă, pios şi intrigant, cu douăzeci şi cinci de ani mai bătrân decât Bismarck, Gerlach simte că el l-a descoperit pe acesta şi în acelaşi timp, ca tată adoptiv, deabia observă cu ce repeziciune acest fiu mult mai tânăr decât el însuşi, decât regele şi decât

Manteuffel în ani de viaţă şi de funcţie, îi întrece totuşi pe toţi în sforăria intrigilor. Intr'adevăr, Bismarck nu s'a purtat niciodată cu nimeni atât de prudent cum s'a purtat cu acest prieten al regelui său în tot timpul cât acesta a domnit. Când însă Wilhelm, care nu putea să sufere pe Gerlach, a devenit regent, relaţiile între ei au slăbit repede.

Nimănui n'a scris Bismarck atâtea scrisori atât de importante, preţioase mărturii ale părerilor lui politice, aşa cum scrisorile către soţia lui sunt mărturia sentimentelor lui intime; sunt scrisori strălucitoare, muşcătoare, pline de răutate şi vibrând de proecte pentru a ajunge la putere. Aceste scrisori, din care unele umplu până la douăsprezece pagini imprimate, erau cele mai multe citite regelui şi dădeau aşa dar lui Bismarck un mijloc de a exercita o influenţă directă, mai puternică poate decât vorba, pentrucă avea timp să le redacteze cu mână de maestru. La început, întrebuinţează termenii de excelenţă şi de „al D-voastră devotat servitor", mai târziu: „Acel care se onorează cu prietenia D-voastră" şi însfârşit „al D-voastră credincios". Statele sunt înfăţişate ca nişte sate şi persoanele au aspect de caractere shakespeariene, totul cu spirit şi cu multă voie bună. Scrisori întregi sunt pline de clevetiri destul de răutăcioase şi de curioase cancanuri de curte, cu intenţia evidentă de a înveseli pe destinatarul indirect, precum şi pe cel căruia sunt direct adresate. Totuşi, tatăl adoptiv ţine foarte mult ca fiul lui să nu i se urce în spate. Impiedică chiar pe rege în 1854 de a-l face ministru şi paralizează astfel încercarea lui de a câştiga o mai mare influenţă în partidul lor conservator. In alte cazuri Gerlach ia un ton bisericos foarte amuzant. Când Bismarck vrea „în interes de serviciu să utilizeze pe sub mână un om dubios", Gerlach se crede obligat „de a-i aduce aminte vorba apostolului, care spune să te păzeşti de cei care fac rău pentru ca din răul lor să iasă bine", şi adaugă: „căci osânda lor e sigură".

In aceste momente de tensiune, Bismarck îşi învinge întotdeauna orgoliul pentru a nu-l pierde pe acest mijlocitor de neînlocuit şi cu acelaşi ton pios atinge la inimă pe Gerlach, bătrânul soldat:

„Caut mereu să vă recâştig încrederea... cu ajutorul rugăciunii şi al resemnării pe căile Domnului, care m'a pus unde sunt". Şi altădată: „Sunt cu totul desrădăcinat când nu sunt în legătură cu D-voastră... Pentru a-l servi pe rege cu bucurie, nu mă pot lipsi de a avea conştiinţa unei munci în doi cu deplină încredere. Cu D-voastră, cu care n'am fost tovarăş de luptă decât în zile rele... cu D-voastră de care niciodată nu mă va putea despărţi un dezacord pe chestii de principii şi de proecte". „Indoiţi-vă că *that stars are fire* [1], etc. şi vedeţi „Hamlet", dar nu vă îndoiţi de afecţiunea mea!". „Nu fiţi bănuitor faţă de mine! Pentru rege şi pentru D-voastră sunt în chip cinstit gata la orice". Mai târziu Bismarck, primind el însuşi astfel de scrisori, îşi bate joc de ele.

Acum era vorba de a pune mâna pe putere. Un om care vrea să obţină puterea, chiar fără a fi ambiţios, are nevoe de toate mijloacele pentru a căpăta încrederea unui rege aproape absolut. Regele a fost ani de zile într'adevăr îndrăgostit de Bismarck. Era măgulit că-l descoperise. Bismarck spune chiar într'un loc: „El vedea în mine oul pe care el singur îl ouase şi acum îl clocea". Dar în acelaşi timp, tânărul îi este util pentru a-şi înspăimânta miniştrii sau, după cum spunea, pentru a-l sili pe Manteuffel să-l asculte. In nebunia lui crescândă el îşi înşeală propriii lui miniştri, îşi pune camarila să pregătească depeşe urgente şi importante, în loc de a consulta pe Manteuffel, apoi trimite lui Bismarck la Frankfurt proectul. Bismarck ia contact cu Manteuffel, care la rândul lui chiamă pe un domn din cercul emigraţilor şi aşteaptă câteva zile, până când acesta găseşte cea mai bună expresie fran-

1) „Aceste stele sunt foc".

ceză, „ţinând mijlocul între întunecos, neclar, îndoelnic şi delicat". Altădată regele cere lui Bismarck rapoarte contra rapoartelor Ministerului de Externe şi Bismarck, deşi favorit, se plânge de dorinţa de gloriolă a regelui spunând că „e schimbător în opinii, neregulat în afaceri şi accesibil indiscreţiilor venite pe uşa dedindos".

In primii ani e chemat mereu la Berlin de rege sau de Gerlach. Intr'un an parcurge două mii de mile între Frankfurt şi Berlin. E chemat mai ales când Manteuffel nu vrea să facă ce doreşte regele. Dacă nu soseşte imediat din cauză că serviciul îl împiedică, atunci regele nu-l primeşte, dar nici nu-l trimete înapoi. „Asta era un fel de metodă de educaţie ca la şcoală, când pentru un motiv sau altul eşti dat afară din clasă, dar te poţi întoarce oricând. Eram oarecum intern în castelul din Charlottenburg, situaţie care era îndulcită prin dejunul foarte bun şi foarte elegant, care mi-a fost servit". Când regele vrea să-l numească ambasador la Viena şi Bismarck răspunde că ar avea impresia că e dat pe mâna adversarului şi că nu va pleca decât dacă-i ordonă, regele îi spune: „Nu vreau să ordon, dar trebue să te duci de bună voie şi chiar să mă rogi. Ar trebui să-mi fii recunoscător că mi-am luat sarcina de a te perfecţiona, pentrucă meriţi".

Acesta e tonul şi maniera pe care o întrebuinţezi cu un favorit, care trebue să suporte schimbările de dispoziţie, ca schimbările vremii. Regele îl cheamă într'o zi la Rügen, pentru a redacta o notă într'un sens diferit decât acel pe care-l dăduse Manteuffel, expediază nota, îl felicită şi-l reţine, deşi Bismarck vrea să se ducă să-şi vadă soţia, care-i bolnavă. Când în sfârşit, îi îngădue să plece, regele îl pedepseşte, oprind nota printr'o telegramă, aducând-o înapoi şi modificând-o. Astfel era guvernat regatul Prusiei pe vremea aceea.

Bismarck n'a exagerat niciodată această activitate

care era necesară iar „acest punct de vedere rece şi antropologic" l-a făcut să nu mai aibă niciun prieten şi să constate cu câtă repeziciune dispare favoarea prinţilor: „Acum venirea mea înseamnă o rază de soare. Curtea mă alintă, cei mari mă măgulesc, cei mici vor ceva dela mine sau prin mine şi până acum n'am nevoie de o mare sforţare pentru a păstra ideea că toată această pleiadă poimâine poate nu va mai exista şi că la serbările curţii voi vedea în jurul meu tot atâtea dosuri indiferente câte chipuri amabile văd acum".

Iată de ce nu e surprinzător din partea lui când scrie lui Gerlach afirmând aproape cu aceleaşi vorbe că tot nu s'a schimbat. „Sau regele găseşte acum că sunt un om tot aşa de obişnuit ca şi alţii sau i s'au spus lucruri rele despre mine, poate chiar lucruri adevărate... Insfârşit, acum are mai puţin decât altădată nevoie să mă vadă. Doamnele de onoare ale M. Sale îmi zâmbesc mai rece ca de obiceiu, bărbaţii îmi dau mâna mai moale". Apoi deodată continuă pe un alt ton: „Dar pe dumneata, prietene venerat, te cred lipsit de micile prostii ale oamenilor de curte şi dacă încrederea D-tale în mine s'ar întâmpla să scadă, te-aş ruga să-mi dai alte motive decât favoarea schimbăcioasă a curţii."

Astfel Bismarck se pricepe să scoboare delicat tonul elegiac al favoritului disgraţiat până la înălţimea urechilor unui curtezan pios şi să strecoare un uşor reproş sub aparenţele unei filosofări.

III

Ţarul Nicolae era omul cel mai puternic din Europa. Numai în giganticul lui imperiu era linişte. Robia ţăranilor rămânea nevăzută şi când revoluţia izbucni în Ungaria, ţarul putu trimete lui Franz-Joseph un corp de armată a cărui importanţă fu

hotărîtoare. De atunci îl privea ca pe un fel de vasal. Venise însfârşit mometul să ceară Constantinopolul şi să împartă Turcia, pe care atunci pentru prima dată o numi Omul bolnav. Dar Napoleon al treilea nu voia să dea din mână cheile Sfântului Mormânt, voia să răzbune înfrângerile unchiului său din 1812 şi 1814, şi să se răzbune şi el însuşi pentru faptul că ţarul orgolios nu-l mai numea în scrisori *mon frère,* ci numai *mon cousin.* Soarta Europei atârna pe atunci de astfel de fleacuri. In 1854 războiul era iminent între Rusia şi o alianţă compusă din Franţa, Anglia şi Turcia, Austria, care se temea de întinderea Rusiei în Balcani, era hotărîtă să se ralieze la coaliţia occidentală. Aceiaşi chestiune se punea şi pentru Prusia.

Tot ce-i liberal simpatizează cu coaliţia occidentului împotriva Rusiei; în anturajul regelui mulţi sunt pentru războiu; în fruntea acestora e Prinţul Wilhelm. Manteuffel a consimţit la un ultimatum către Petersburg. Singuri conservatorii conduşi de Gerlach nu sunt de părere să se atace tovarăşul de arme din 1813, această fortăreaţă a reacţiunii. In momentul culminant al crizei, în Martie, Gerlach îşi cheamă elevul la Berlin. Wilhelm îl convoacă imediat. Nu poate să sufere pe Bismarck, dar ştie câtă influenţă are asupra fratelui lui; de altfel e în bune relaţii cu el şi nu e mult de când a primit să fie cu Manteuffel naşul celui de-al doilea fiu al lui Bismarck, Wilhelm, poreclit mai târziu Bill.

— Ai aici două sisteme faţă'n faţă, începe Wilhelm, din care unul e reprezentat de Manteuffel iar celălalt, favorabil Rusiei, e reprezentat de Gerlach şi de Münster la Petersburg. De abia ai sosit. Regele te chiamă oarecum pentru a tranşa chestiunea. Din această cauză părerea D-tale va fi preponderentă. Te rog foarte mult, pronunţă-te în sensul acesta... Rusia aţâţă împotriva ei întreaga Europă şi până la sfârşit va fi învinsă.

De fapt Wilhelm voia, din prietenie pentru ţar

care-i era nepot, să-l amenințe pe acesta pentru a-l face să dea înapoi în fața unei Europe coalizate împotriva lui și deci să-l salveze. Bismarck răspunde:

— Nu pot. N'avem niciun motiv să facem războiu și nimic de câștigat. N'am culege decât ură și dorință de răzbunare din partea unui învins care locuește la granița noastră. De frica Franței, sau pentru a aduce servicii Angliei, n'am face decât să jucăm rolul unui prinț indian, vasal al Angliei și obligat să facă războiu alături de ea.

— Nu-i de loc vorba de vasalitate sau de frică! strigă prințul roșu de mânie.

In aceste cuvinte Bismarck aude glasul Augustei, căreia îi cunoaște sentimentele anti-ruse rezultând din opoziția în care se găsește față de mama ei, Rusoaică. Tocmai contrarul antipatiei pe care el o simția pentru mama lui. De altfel Augusta îi părea „să aibă mai mult interes pentru tot ce-i era străin decât pentru ceea ce o privea de aproape". La Koblenz, unde locuia perechea moștenitoare a tronului, se formase de multă vreme o curte, rivală cu cea dela Sans-Souci.

Pentru a doua oară Wilhelm și Bismarck s'au întâlnit ca adversari. Acum patru ani Wilhelm voia să plece în războiu iar Bismarck la Olmütz, și Wilhelm n'a primit numirea adversarului său decât tocmai ca o supunere suplimentară față de Austria; astăzi Prințul se teme de o umilință față de Rusia. Cum să nu ia atunci pe Bismarck drept un laș? In orice caz e foarte supărat și scrie lui Manteuffel că omul acesta face politică ca un școlar.

Și totuși acum e prima oară când face politică în stil mare: In războiul Crimeii, Bismarck devine omul de Stat al Europei. El se gândește că orice ar face Prusia, totul s'ar sfârși în avantajul Austriei. „Nu e bine să legăm corabia noastră nouă și ușoară de nava putredă a Austriei... Marile crize pregătesc furtuna, de care Prusia are nevoie pentru a-și mări puterea și

în timpul căreia vom putea fără teamă să întoarcem lucrurile în folosul nostru. In orice caz, valoarea ajutorului nostru crește în acelaș timp cu desvoltarea noastră treptată". Așadar, cu alte cuvinte, în sprijinul ajutorului nostru, Viena să ne cedeze supremația în Germania! In acest timp regele slab nu știe ce să facă, astăzi încheie o alianță defensivă și ofensivă cu Austria, mâine părăsește pe corifeii acestei politici și pentru a doua oară vede pe fratele lui retrăgându-se furios. El știe că Berlinezii spun: „La Sans-Souci, regele se culcă seara cu Anglia și cu Franța, și se scoală dimineața cu Rusia".

In anul următor, Bismarck se îndreptează în chip încă și mai independent de felul de a vedea al curții și de data asta și de rege. Pleacă la Paris fără să fi primit ordin și se întoarce cu impresia, că s'ar putea foarte bine merge cu Napoleon al treilea, dacă combinația ar fi folositoare pentru Prusia. De aici spaimă mare la Sans-Souci, scrisori pioase ale lui Gerlach împotriva „acestui fel de a face curte dracului", vizibilă dizgrație din partea regelui. O a doua vizită oficială la Paris îl întărește pe Bismarck în politica lui.

Intre 1857 și 1871 Bismarck a avut patru convorbiri particulare cu împăratul, unele mai surprinzătoare decât altele: de două ori Napoleon al treilea, a vorbit prea mult, apoi Bismarck. Insfârșit, se întâlniră la Sedan. Pentru moment, după războiul din Crimeia, care se terminase printr'o pace semnată la Paris, Napoleon al treilea putea să se considere arbitrul Europei și într'adevăr, ambasadorul Prusiei era un personagiu destul de puțin important când s'a înfățișat împăratului. Totuși e primit în chip strălucit, atât de împărat cât și de puternica împărăteasă și e încântat de amândoi. Impăratul îl farmecă, Bismarck îi laudă bunul simț și amabilitatea, pe Eugenia o găsește și mai frumoasă decât în portrete, foarte grațioasă și prietenoasă și declară că „o admiră foarte

mult... e într'adevăr o femeie rară şi nu numai după înfăţişarea exterioară (ea spune de el: *„il est plus causeur qu'un Parisien")*. Şi asta o scrie şi o repetă oficial şi în conversaţii particulare acelaşi om, care şi-a bătut joc mai târziu de ascensiunea acestui parvenit şi care a blestemat revoluţia de unde a ieşit împăratul. Asta o spune el, Bismarck, Prusian până în măduva oaselor, credincios regelui lui şi legitimist şi care acum nu visează decât Parisul şi pe cei doi parveniţi. Şi totuşi şi acum ca şi mai târziu poporul francez îi rămâne tot aşa de străin pe cât i-au fost întotdeauna de simpatici Englezii. Va critica în curând chiar Parisul, care acum îl farmecă. Pentru ce atunci nu face tot aşa cu împăratul? L-a înflăcărat oare aşa de mult cinstea care i s'a adus?

Nu. E de ghiaţă. Focul care îl înflăcăra în Landtag, când se făcea în Prusia experienţă cu revoluţia şi cu democraţia, s'a stins de mult şi el citeşte în jocul puterilor cu un absolut sânge rece şi o limpezime care-l scapă de orice prejudicii. El ştie că Napoleon al treilea caută să încheie repede o alianţă cu Rusia învinsă şi că Austria caută să se împrietenească cu împăratul. Aşa dar, ce trebue să facă Prusia, dacă nu vrea să rămâe izolată, sau chiar să fie sdrobită? O alianţă cu Franţa. Impăratul i-o ia înainte şi-i demonstrează că ar fi o nebunie din partea lui să pretindă graniţele Rinului; el nu vrea să câştige teren decât în Mediterana.

— Francezul e soldat, nu e marinar, tocmai din pricina asta stăpânirea mării îl măguleşte. Prusia trebue să se mărească, să ia Hanovra, Schleswig şi Holstein, apoi să devină o putere maritimă de rangul al doilea, pentru a ţine în şah Anglia cu ajutorul Franţei. Eu dimpotrivă aş vrea să contez pe neutralitatea Prusiei, în caz când s'ar produce complicaţii cu Austria din cauza Italienilor. Incercaţi să aflaţi ce gândeşte regele despre asta.

Bismarck: — Sunt de două ori fericit că Majestatea

Voastră îmi face mie această comunicare, mai întâi pentrucă este o dovadă de încredere şi apoi pentrucă sunt singurul diplomat prusian care să-şi ia asupra lui că nu va vorbi de aceste declaraţii nimănui şi nici suveranului său. E cu neputinţă ca regele să consimtă. Iar o convorbire cu prinţul ar putea da loc la o indiscreţie care ar turbura poate buna înţelegere cu Franţa.

Napoleon: — Dar ar fi mai mult decât o indiscreţie, ar fi o trădare.

— Aţi fi împotmolit, spune Bismarck.

Napoleon al treilea primeşte această expresie, îi mulţumeşte pentru sinceritate şi ia act de promisiunea lui că va tăcea.

Prima tentativă europeană a lui Bismarck îl arată imediat la înălţimea tehnicei lui personale. In loc de a răspunde ca oricare altul că n'are instrucţii şi că va face un raport, îşi simte destulă prezenţă de spirit, destul curaj şi destulă responsabilitate pentru a distruge proectele duşmanului, care vrea să se amestece în afacerile Germaniei: stânge flacăra cu călcâiul, înainte ca celălalt să o fi zărit. Şi asta, cu toate că e duşmanul Austriei şi cu toate că e aproape singurul hotărît să propună o alianţă cu împăratul.

Te pui într'o situaţie echivocă, îşi spune el, şi într'adevăr, e de mirare că Francezul inteligent face o propunere aşa de pripită. A presimţit oare noua metodă a Prusianului şi a vrut să învingă sinceritatea prin sinceritate?

Greşeală fundamentală: pentrucă Bismarck e sincer când vrea să înspăimânte şi să surprindă. Nu-i niciodată sincer când celălalt are încredere. Răspunsul lui e făcut ca să atragă încrederea şi el reuşeşte. De altfel, după cum a promis, nu vorbeşte de această scenă în raportul lui. Dar deabia s'a întors şi o povesteşte lui Gerlach şi deci regelui. Dar tot astfel cum a spus împăratului că el e singurul Prusian în stare de a păstra tăcere asupra propunerilor lui, tot

astfel el singur e capabil să sfătuiască pe rege să invite pe Napoleon al treilea la Berlin, în timp ce „Kreuzzeitung" insultă pe Napoleon mereu. Pentru prima oară marele realist, în această împrejurare, se opune romantismului dela Potsdam, pentru prima oară omul fără principii rezistă legitimiştilor, pentru prima oară îl vedem liberându-se dintr'un partid căruia niciodată nu i-a jurat credinţă. Intr'un bogat schimb de scrisori cu Gerlach, el îşi părăseşte acum şeful, părăsind din calcul şi utilitate şi principiul fundamental de legitimitate pe care gândia să se sprijine; omul de partid a devenit un om de stat, care nu se îndărătniceşte să rămână la propria lui părere învechită:

„Omul (Napoleon al treilea) nu-mi impune de loc. Facultatea de a admira oamenii este slab desvoltată în mine şi e mai degrabă un defect al ochilor mei, care mă face să văd mai mult slăbiciunile decât însuşirile bune... Dacă vreţi să vorbiţi de un principiu favorabil Franţei şi legitimităţii ei, mărturisesc că subordonez acest principiu în întregime patriotismului meu specific prusian. Franţa nu mă interesează decât din punct de vedere al reacţiunei ei asupra patriei mele şi nu putem să facem politică decât cu Franţa de astăzi. Ea nu are pentru mine decât valoarea unei piese şi chiar a unei piese indispensabile în jocul de şah al politicei, joc în care eu n'am altă misiune decât să-mi servesc regele şi ţara. Fiind dat sentimentul datoriei mele în serviciul extern al ţării, nu sunt obligat să-mi justific nici faţă de mine, nici faţă de alţii simpatiile şi antipatiile pe care le am pentru puterile şi personalităţile străine; ar fi aici un sâmbure de necredinţă faţă de suveran şi faţă de ţară... După părerea mea nici regele n'are dreptul să subordoneze interesele patriei unui sentiment personal de dragoste sau ură faţă de străini...

„Vă întreb dacă în Europa există un guvern având mai mult ca cel din Viena interesul instinctiv şi natural de a nu lăsa Rusia să devină mai puternică şi chiar dimpotrivă, să-i micşoreze influenţa în Germania... In ce priveşte pe străini, n'am avut în viaţa mea simpatie decât pentru Anglia şi locuitorii ei şi sunt momente în care această simpatie persistă; dar oamenii aceştia nu vor să se facă iubiţi de noi şi îndată ce mi se demonstrează că e în interesul unei sănătoase politici bine chibzuite, sunt gata să văd cu aceiaşi satisfacţie cum trupele noastre atacă pe Francezi, pe Ruşi sau pe Englezi...

„Când şi după ce semne caracteristice se poate spune că aceste puteri au încetat de a fi revoluţionare? S'ar putea spune că le putem ierta naşterea lor ilegitimă odată ce ele nu mai sunt o primejdie pentru noi şi că atunci nu trebue să ne mai supere faptul că ele continuă să-şi mărturisească fără ruşine origina lor nejustificată... Dacă ar fi să dăm o origină pământească revoluţiei, n'ar trebui să o căutăm în Franţa, ci mai degrabă în Anglia, dacă nu chiar, la o epocă şi mai îndepărtată, în Germania sau la Roma. Câte existenţe mai sunt în lumea politică de astăzi, care să nu-şi aibă rădăcina într'un teren revoluţionar? Luaţi Spania, Portugalia, Brazilia, toate republicele americane, Belgia, Olanda, Elveţia, Grecia, Suedia... Anglia. Chiar în ce priveşte teritoriul pe care prinţii germani de astăzi l-au cucerit în parte dela împărat sau dela Reich, în parte dela propriile lor state, nu se pot arăta titluri de proprietate absolut legitime şi chiar în politica ţării noastre nu putem evita de a pleca dela baze revoluţionare. Dar chiar atunci când fenomenele revoluţionare ale trecutului nu se învechiseră atâta, încât să poţi spune despre ele, ca vrăjitoarea din Faust: Am aici o sticlă, din care beau şi eu din când în când şi care nu miroase rău de loc, — chiar atunci erau unii atât de lipsiţi de pudoare, încât să cocheteze cu ele."

Aici Bismarck e pentru prima oară om de Stat. In această scrisoare către Gerlach apar caracterele fundamentale ale carierii lui politice. La optzeci şi doi

de ani nu va vorbi altfel decât acum, la patruzeci şi doi. Să admitem că liberalii ar avea tot atât de buni agenţi ca şi guvernul şi că ar fi pus mâna pe această scrisoare: ce-ar spune oare de aceste fraze un deputat de stânga care acum câţiva ani îl auzia pe acelaşi junker, tunând împotriva ţărilor şi a coroanelor care provin din sângeroasele pietre ale străzii? Cum? Avem aşadar toţi o origină revoluţionară şi asta nu atârnă decât de durata prescripţiei şi nici chiar de ea. Aşadar nu vin dela Dumnezeu coroanele despre care se spunea că au fost dăruite de mărinimia divină; aşadar am avut, pe vremuri răzvrătirea popoarelor, revolta prinţilor, lupta de clasă şi rivalitatea ducilor care au asigurat prin violenţă posesiunea ţărilor, transformată încetul cu încetul în proprietăţi, iar astăzi se întâmplă la fel! De ce atunci Hohenzollern e mai legitim decât Bonaparte şi Romanovii mai buni decât ducii de Savoia? De unde provin atunci titlurile şi privilegiile nobilimei? Nu cumva acest luptător a aflat acum pentru prima oară anumite adevăruri despre regi şi cavaleri?

De loc. Bismarck ştia toate acestea acum şapte ani ca şi astăzi iar mâine îşi va renega spusele în public ca şi altădată, dacă va fi vorba să-şi apere în ţara lui privilegiile propriei sale clase. Dar faţă de străinătate el se simte liber să lucreze cum i se pare mai de folos pentru ţară, pentrucă în străinătate prejudecăţile nu contează; acolo se numeşte sentiment ceea ce în ţară părea să fie dogmă; romantism în străinătate înseamnă raţiune de stat în ţară. Intr'adevăr, un principiu fundamental al lui Bismarck este de a măsura politica internă şi politica externă cu două unităţi diferite, şi se poate spune că el a introdus în Germania acest principiu, care aminteşte de Richelieu. Din această disensiune vor ieşi toate greşalele care vor frământa pe Germani în ţara lor, în timp ce în afară puterea Statului va creşte odată cu sentimentul de putere al acestui om de stat.

Aici stă măreţia şi stau şi limitele activităţii lui Bismarck. E o voinţă netulburată de niciun principiu şi de nicio simpatie, ţintind numai la puterea propriei sale ţări şi bătându-şi joc de ideile care mânau pe atunci Europa şi secolul. Dar tot astfel cum voinţa acestui luptător se manifestează în chestiunile externe prin victorii, tot aşa în chestiunile interne ea răstoarnă brutal drepturile naţiunii pe care nici un om de stat nu le încovoae fără pedeapsă, în loc de a le echilibra prin forţe echivalente. Cu aceiaşi satisfacţie va vedea trupele atacând pe străini sau pe Germani, gândindu-se numai la un folos pentru Prusia; totuşi ce va fi când mai târziu va trebui să îndrepte armele şi împotriva unor Prusieni răzvrătiţi, numai pentrucă aceştia vor voi să-şi administreze altfel ţara? Aceasta îi va sdruncina puterea.

IV

In momentul în care regele l-a făcut nobil de curte, Bismarck scrie fratelui său cu privire la cheltuelile noului său rang: „In fond este o uşurătate, dar e pe toată viaţa şi e o situaţie puternică, care-ţi asigură influenţa asupra guvernului. Chestiunea de a şti dacă e folositor şi plăcut să ai o astfel de situaţie e destul de delicată. De multe ori aş răspunde bucuros că nu, iar alteori din ambiţie şi patriotism mi-aş da o ureche ca să-mi impun părerile mele politice... Aş vrea să am măcar şase luni cârma în mână". El părăseşte imediat partidul şi camera, nu vrea să fie reales şi, înainte de asta, profită de dubla lui situaţie la Berlin ca să lipsească în momentul în care prietenii lui trebuiau să voteze împotriva guvernului şi el împotriva prietenilor.

El se despăgubeşte povestind cu satisfacţie cum a întâlnit pe nişte liberali într'un restaurant din Berlin

şi cum a stat un sfert de oră la masa lor: „Li-am tăiat pofta de mâncare ticăloşilor, l-am mângâiat pe unul pe obraz, altuia i-am întins mâna, am fost amabil cu fiecare şi era o adevărată plăcere să vezi cu ce ochi plini de ură mă priviau". In acelaşi timp e în dezacord cu propriul lui partid şi se opune cu hotărîre la orice revizuire a Constituţiei, pentrucă „ea a încetat de-a mai fi o piedică pentru guvern şi devine tot mai mult recipientul al cărui conţinut îl constitue înainte de toate personalitatea conducătorului". Aşadar şi-a schimbat tactica. El recunoaşte şi la el în ţară ceea ce i se părea odios până acum şi se întreabă dacă-i cuminte să rămână mereu reacţionar când asta nu serveşte decât să împingă spre Austria câteva mici state, în loc de a le atrage către Prusia prin acordarea câtorva libertăţi. In acelaşi timp va lăsa Camerele din Berlin să continue a vorbi de Germania, deşi au tendinţe democratice, pentruca Prusia să devină populară şi conducătoare în Reich.

In adevăr, privirea acestui Prusian s'a oprit la conducerea unei Germanii restrânse şi el declară cu un cinism creator: „Tot astfel cum nu-mi place să sacrific dreptul în favoarea politicei, tot aşa am suficient egoism prusian, pentru a nu avea atâtea scrupule, când e vorba de drepturile Hanovrei". Marea Germanie este un vis. Confederaţia germanică a murit sau în orice caz, e vrednică de a muri. Voinţa germană a micilor suverani, e o simplă vorbă. Confederaţia Rinului e iminentă. Bismarck întreabă pe Gerlach: „Ce v'ar face să credeţi că marii duci de Baden şi de Darmstadt şi regii Württembergului şi Bavariei ar fi nişte Leonida? Regele Max cu greu va spune la Fontainebleau lui Napoleon că nu va trece graniţa germană sau austriacă decât peste cadavrul lui."

Intre timp Bismarck a făcut cunoştinţă cu Germania. A vizitat toate curţile germane şi în câţiva ani documentarea lui personală a ajuns aproape desăvârşită: prinţi, miniştri, jurnalişti şi alţi intriganţi, el i-a

văzut pe toţi şi treaba asta îi place în fond foarte mult. Trimite chiar acasă, cu privire la viaţa berlineză, scrisori îndrăzneţe, scrise ca de un bătrân holteiu şiret.

Acum îi place să călătorească. Călătoreşte chiar mai mult decât ar trebui. Intotdeauna singur. Scrisorile pe care le trimite soţiei lui se termină, ce-i drept, cu dorinţa de a fi lângă ea. Dar o astfel de îngrădire e pentru el o nevoie. Bismarck trebue să-şi înăbuşe mereu sentimentele, pentru a putea să şi le păstreze. Se duce pe urmă la Bruxelles, la Amsterdam, la Copenhaga, la Budapesta şi la Paris şi, cum pentru prima oară se poate înfăţişa ca mare senior cu titlu şi bani şi este pretutindeni primit ca un străin de viţă aleasă, acest nou fel de a călători îi place enorm. Când Johana e în Elveţia cu părinţii şi copiii, el stă lungit pe plaja din Norderney, „fumând, visând sau gândind la Interlaken"; dar ce îi place mai mult este să fie invitat la vânătoare în Danemarca sau în Kurland. „Dacă mâine dobor cerbul, atunci voi avea timp destul să fac un salt până la tine. Nu pot pleca fără acest succes. In aceste zile bucuria lui de a trăi e la apogeu. Se simte din nou tânăr şi scrie satisfăcut din Ostenda: „Numai siguranţa că ai trup voinic, îţi poate da îndrăzneala de a te expune privirilor femeilor şi cu toate că în ce mă priveşte am această siguranţă, prefer de obiceiu paradisul mai îndepărtat unde nu sunt decât bărbaţi, dar numai în costumul, care corespunde primei descrieri. Nu mi-ar plăcea să am halatul ăsta umed pe trup". Intr'o seară de Iulie pleacă în barcă pe Rin, înnoată la lumina lunei până la Mäuseturm, gustă vraja de vis a nopţii şi afirmă că poate să înnoate aşa în fiecare seară în singurătate; apoi se aşează cu un prieten în faţa unui pahar de vin de Rin şi filosofează despre Jean-Jacques Rousseau şi despre Dumnezeu.

Alt mijloc pentru el de a-şi odihni nervii, e muzica. Fumează, plimbându-se în lung şi'n lat, în timp ce

Keudell îi cântă; îi place muzica numai acasă şi toată viaţa lui a refuzat să meargă la concert. „Muzica trebue să-ţi fie liber dăruită ca şi iubirea şi mai ales nu poţi să asculţi stând ghemuit". Tot aşa nu poate suferi să i se cânte la pian la patru mâini. Pentru el asta e prea mult şi tot aşa e şi cu variaţiile. Deabia când muzicantul cântă pe de rost, începe să-i placă. Atunci tot felul de imagini îi trec prin faţa ochiului şi în fond se vede mereu pe el însuşi; când, după aceia, spune ce a simţit, întotdeauna e vorba de un om activ.

După ce ascultă Appassionata spune: „E ca lupta şi suspinele unei întregi vieţi omeneşti. Dacă aş auzi mereu muzica asta, nu m'aş mai teme de nimic". Sau vede „un călăreţ de-al lui Cromwell, care se avântă la luptă cu gândul să moară". După ce ascultă din Mendelssohn, spune: „Omul acesta e bolnav". După un preludiu de Bach, spune: „La început am văzut un om care se frământă plin de îndoieli şi care ajunge cu încetul la o mărturisire limpede şi puternică."

In fond acest om complex rămâne mereu la Beethoven: „Pe el îl prefer şi pentru nervii mei el e cel mai potrivit". Cu multă pătrundere şi cunoaştere mărturiseşte: „Muzica bună mă mişcă în două direcţii deosebite, către presimţirea războiului sau către idilă. Pe atunci se dă încă îndărăt cu respect în faţa imaginelor muzicii, lăsându-le bucuros să se şteargă din mintea lui limpede. In timp ce cântă, Keudell îl vede într'o zi în oglindă, venind încetişor până la scaunul lui şi întinzând mâinile câteva clipe deasupra capului muzicantului, „apoi se aşează la fereastră, cu ochii în amurgul de afară, tot timpul cât am cântat". Aceste câteva clipe de emoţie fără motiv, de scufundare în sine şi de blândă abnegaţie, se leagă de accesele de melancolie pe care le avea altădată când era singur şi care-l fermecau.

Numai în chip excepţional el permite propriei lui

tinereţi să reapară. Când se întoarce la Wiesbaden unde cu douăzeci de ani în urmă se purtase aşa de nebuneşte, el pare a nu-şi mai aminti cu plăcere de femeile de care era vorba atunci. Vorbeşte cu mâhnire despre „locurile unde altădată şampania celor douăzeci şi doi de ani ai mei a curs zadarnic, lăsând o drojdie searbădă în urma ei. Unde şi cum vor mai fi trăind acum Isabelle Loraine şi Miss Russell?... Nu înţeleg cum un om care meditează asupra lui însuşi şi totuşi nu vrea să ştie nimic de Dumnezeu poate să-şi ducă viaţa plină de desgust şi plictiseală... Nu ştiu cum am putut suferi asta altădată. Dacă ar trebui să trăiesc ca atunci fără Dumnezeu, fără tine, fără copii, în acest caz nu ştiu zău, dacă n'ar trebui să părăsesc viaţa ca pe o cămaşă murdară. Am aceiaşi impresie ca atunci când într'o zi frumoasă de Septembrie privesc frunzele galbene; sănătate, veselie, dar şi puţină părere de rău, puţină nostalgie, dorinţa de a vedea pădurea, marea, câmpul, dorinţa de a te revedea pe tine şi copiii, cu un apus de soare şi cu o simfonie de Beethoven.

Credinţa şi sentimentul familiei sunt acum în el mai tari decât altădată şi se teme de necredinţă pentrucă se teme de vechea lui singurătate. Pentru a se deprinde cu ideea că îmbătrâneşte, îi trebue o adevărată groază de tinereţea lui trecută. „Mă înfior când mă apropii de patruzeci de ani, scrie el fratelui lui. La vârsta asta eşti în vârful muntelui şi de acum înainte te scobori mereu până în cavoul dela Schönhausen; îţi închipui totuşi mereu că eşti la începutul vieţii şi că ai încă în faţa ta cea mai însemnată parte din viaţă... Renunţi cu greu la o anumită pretenţie la tinereţe şi cifra 3 chiar urmată de un 9 păstrează încă în ea ceva care te face să te pretezi la această iluzie. Viaţa e ca un meteşug dibaci de a scoate dinţii. Crezi că partea cea mai însemnată va veni deabia deacum înainte, până în clipa când îţi dai seama cu mirare că totul s'a sfârşit. Sau mai de grabă,

potrivit cu principala mea ocupaţie aici, voi compara asta cu o masă în cursul căreia apariţia timpurie a fripturei şi a salatei provoacă o expresie de desiluzie pe feţele comesenilor". Câteodată se ironizează, câteodată îşi face reproşuri prin care vrea să se constrângă la o răbdare şi la o resemnare care contrazic arzătoarea lui sete de viaţă. Ceea ce această fire faustiană nu poate ierta lui Dumnezeu e că partea cea mai însemnată din viaţă se lasă mereu aşteptată. Dar toate astea nu înseamnă nimic. Să domnească ar fi pentru el salvarea. Are patruzeci şi doi de ani când Keudell îl întreabă: „Nu simţiţi astăzi mai puternic valurile vieţii, decât atunci când eraţi student?". Tăcere. Cumplită întrebare. „Nu, spune el însfârşit. Da, dacă aş putea să mă realizez în întregime. Dar ce situaţie e asta, în care îţi risipeşti forţele pentru un Suveran căruia nu poţi să-i dai ascultare decât cu ajutorul religiei."

Această mărturisire profundă, pe care o vor mai urma şi altele la fel, nu revelează numai neliniştea intimă a acestui suflet, ci pune în evidenţă şi forma credinţei lui, pe care îşi sprijină întotdeauna sentimentul lui faţă de rege, pentru ca amândouă să se susţină reciproc. In epoca aceasta scrie: „Numai creştinismul poate scăpa pe prinţi de felul lor de a interpreta viaţa, pentrucă în situaţia pe care Dumnezeu le-a hărăzit-o, ei nu caută decât mijloacele de a ajunge la o viaţă mai plăcută şi mai arbitrară."

Astfel Bismarck, care îşi bătuse joc de legitimitate şi arătase origina revoluţionară a tuturor puterilor Europei, evocă pe Dumnezeu acolo unde are nevoie de el şi-l părăseşte acolo unde-l stinghereşte. Acum chiar îndrăzneşte să mărturisească asta evlavioasei lui soţii: „Aş fi în stare să dau de mâncare duşmanului meu când i-ar fi foame, dar cu siguranţă că nu l-aş iubi decât foarte superficial, dacă cumva aş fi în stare s'o fac". Şi el scuză cu anticipaţie un atac al nouei flote, atac pe care-l doreşte fără să-l găsească

necesar, prin aceste cuvinte crude: „Oamenii pe care îi costă asta vor muri în orice caz în mai puţin de patruzeci de ani de-acum înainte."

Ludwig von Gerlach, pietistul, vede cu o teamă naivă cum fiul său spiritual devine cu repeziciune machiavelic şi scrie în privinţa asta rudei sale Kleist-Retzow: „Ţine-l bine pe Bismarck, nu-l lăsa să devină prea monden. In el e marmoră curată de Carrara. E o bucăţică bună pentru lume şi pentru Satan, care după cum ştiţi, nu-şi lasă repede prada din mâini. Predicaţi-i catehismul". De altfel el însuşi îi predică de multă vreme politica realistă. Dilema cavalerului creştin atinge punctul culminant într'un duel. Vinke, rivalul lui la Cameră, i-a spus dela tribună, că e un diplomat a cărui activitate se reduce la povestea cu ţigara contelui Thun şi incapabil de discreţie. Bismarck îi răspunde lui Vincke că e lipsit de educaţie şi îl invită să vină să schimbe patru gloanţe cu el. Bismarck a dat mai târziu ca veritabil motiv al acestei duşmănii şi al acestui duel convorbirea violentă pe care o avuseseră împreună în Martie 1848 cu privire la planurile perfide ale Augustei. In seara dinaintea duelului, Bismarck spune rugăciuni şi întreabă în chip ridicol pe un pastor dacă a doua zi când va trage va avea şi dreptul să-şi ochiască adversarul. „Era o vreme foarte frumoasă şi păsările cântau aşa de vesel la soare, încât toate gândurile mele triste au dispărut în clipa când am ajuns în pădurea dela Tegel". Aici martorii intervin încăodată, duelul e redus la un singur schimb de gloanţe şi afacerea s'ar aranja foarte bine, dacă cel provocat ar consimţi să-şi regrete expresiile. Acesta refuză. Adversarii îşi iau locurile. „L-am vizat fără mânie şi nu l-am nimerit... dar nu pot nega că atunci când prin fum mi-am văzut adversarul în picioare un fel de nemulţumire m'a oprit să iau parte la bucuria generală. Reducerea luptei îmi era dezagreabilă şi aş fi continuat bucuros. Acum totul se sfârşise şi toţi îşi strângeau mâinele. Fără

îndoială că Dumnezeu știe ce are de gând să facă cu Vincke". In această scrisoare, în care pasagiile privitoare la luptă sunt foarte exacte pentrucă e o scrisoare către soacra lui într'un stil îngrijit și pios, se vede limpede contradicția: acest luptător și acest om violent se poartă ca un creștin. Să tragă e permis, să vizeze e contestabil, așa dar nu se lasă dus de mânie. Dar ce plicticos e pentru un vânător să vadă că, după ce a tras, vânatul e încă viu! De altfel el nu se întreabă de ce n'a fost nici el atins. Ceea ce interesează pe țintașul nemulțumit este să știe ce vrea să facă Dumnezeu cu Vincke și nu cu el. Și aici s'ar spune că-și urăște adversarul mai mult decât se iubește pe el însuși.

Johana nu-l iartă așa de repede. Ea iubește liniștea așa cum iubește el lupta. In fond ei îi lipsește pentru asta tot ceea ce pe el îl face capabil de luptă: ambiția, plăcerea de a se afla în lume și sănătatea. Ea e foarte des bolnavă, și asta nu numai după nașterea copiilor, cărora le jertfește nopțile și de-a căror educație se îngrijește aproape numai ea singură, deoarece pe el această chestiune nu-l prea interesează. Dar ea suferă de-o boală de ochi, trebue să facă băi, trebue crutată, atât în societate cât și în călătorie. Nu poate să ducă singură gospodăria, așa că Bismarck trebue să se ocupe de schimbarea și rânduiala servitorilor, să se îngrijească de mobilă și argintărie, lucru care de-altfel, ca unui vechi moșier ce este, nu-i displace. Acum, el este acela care îi spune să scrie mai des, deși are atâtea ocupații. In privința asta ea e capricioasă și nu știe să-și organizeze activitatea zilnică.

Ea nu se lasă impresionată de ceea ce el ambiționează și realizează. Câteodată nu-și poate opri supărerea față de viața mondenă pe care el o duce. Iată ce scrie ea lui Keudell, prietenul lui Bismarck: „Ar fi o mare bucurie pentru mine dacă am sta la Schönhausen, fără să ne îngrijim de altceva decât de noi înșine, de copiii noștri, de părinți și de prietenii în adevăr sinceri. Atunci cu siguranță că și el ar deveni din nou sdravăn și voios ca și în clipa când a intrat în lumea asta a diplomației atât de frământată, care nu-i aduce niciun folos și numai supărări, dușmănii, invidii, nerecunoștințe. Dacă ar vrea odată să-și scuture praful de pe picioare peste toată această înșelătorie care nu servește la nimic și ar părăsi fleacurile astea care nu sunt făcute pentru firea lui cinstită, decentă și nobilă, atunci aș fi mulțumită și fericită. Dar din nenorocire asta n'are s'o facă niciodată, pentrucă își închipue că trebue să aducă servicii „patriei scumpe."

Aici nu vedem numai dorințele acestei inimi curate și evlavioase; după argumentarea ei, înțelegem de asemeni sub ce înfățișare frumoasă i se arată el. Dar nici aici nu este nicio înșelăciune. Pentrucă într'adevăr, ce dorește el altceva decât să-și mascheze superioritatea morală incontestabilă pentru el și pentru ceilalți și să declare că adversarii, colegii și șefii lui, care de fapt sunt mai proști decât el, sunt totuși mult mai ascunși! E adevărat că o femeie, care ar fi destul de fină, ca să-l conducă sufletește sau destul de ambițioasă ca să-l împingă la tot felul de intrigi i-ar ajunge cu timpul nesuferită. Privirea lui de cunoscător a văzut bine când a ales-o pe Johana Puttkamer: ea nu face decât să-l iubească și sufletul ei cinstit nu o îndeamnă nici să-l critice, nici să-l adore ca pe un zeu; fiind sigură de inima lui, ea nu-i mai cere nimic altceva, nici chiar geniu. Bismarck o învață repede lucrurile pe care ea trebue neapărat să le știe, dar n'o mai învață nimic altceva. Chiar dela început el i-a scris: „Iar tu, draga mea, vei sta pe un scaun în salon, țeapănă și demnă și vei vorbi cuminte cu excelențele". Johana a învățat franceza și călăria. Dar când se plânge de vreo pretenție de a lui, el imediat lasă pretenția deoparte, ridicându-se mândru împotriva lui însuși: „Te-am luat pentru a

te iubi cu frica lui Dumnezeu şi după nevoile inimei mele şi pentru ca în mijlocul străinilor să am un loc ferit de vânturi, un cămin la care să viu să mă încălzesc când afară e frig şi furtună". Dar diplomatul imediat apare şi, când ea aruncă cuvinte de răzvrătire faţă de unii şi de alţii, el îi spune că din cauza spionilor poştei ea nu trebue să vorbească aspru în scrisori despre anumite persoane „pentrucă asta le ajunge repede la ureche şi e pus pe seama mea; de altfel greşeşti când vorbeşti aşa despre ele... Nu-mi scrie decât lucruri pe care poliţia să le poată ceti, şi care să poată fi spuse regelui sau ministrului. Fii încredinţată că la Sans-Souci se serveşte în sos încălzit ceea ce tu vorbeşti în şoaptă cu Charlotta în camera ta de baie."

Debutul lui la curte nu este un succes. E adevărat că nu-i nici din vina lui, nici din vina ei. In timpul unei plimbări cu vaporul pe Rin, la care e invitat şi el, Bismarck îşi aduce şi soţia, ca s'o prezinte regelui. Cu privire la aceasta el scrie lui Gerlach: „Majestatea Sa nici nu s'a uitat la dânsa, deşi am fost câteva ceasuri *en très petit comité;* regina era suferindă şi deci nu i-a prea dat atenţie; prinţesa de Prusia a ţinut-o în chip vizibil la distanţă... din această pricină, deşi prinţul s'a ocupat cu multă amabilitate de soţia mea atât de părăsită, regalismul ei de Pomeraniană a avut mult de suferit dela această întâlnire. Spiritul D-voastră cavaleresc va găsi firesc că eu simt mult mai adânc o umilinţă făcută soţiei mele, decât tot ce ar putea să mi se întâmple mie însumi şi trebue să-mi descarc inima faţă de cineva, mai ales că nu pot să fac asta faţă de soţia mea, pe care am încercat s'o conving că totul s'a petrecut foarte frumos şi aşa cum e obiceiul la curte."

Vedem de aici scena, abia voalată în această scrisoare, în care se plânge pe faţă unui prieten al regelui. Johana probabil că i-a spus la întoarcere cât de absurdă e toată această viaţă, că ea nu poate să-l

mulţumească şi că prinţesa e prea vanitoasă. Spiritul de hotărîre al lui Bismarck nu se recunoaşte decât din faptul că părăseşte vaporul regal la prima staţie. Probabil însă că cu acest prilej el trebue să se fi gândit că în asemenea mediu s'ar fi putut înfăţişa mai bine cu altă femeie mai strălucită în societate.

Tot ce doreşte ea, el îi dă şi, ca un om care cunoaşte femeile, se ocupă de tot felul de mărunţişuri: de ce coloare să fie gulerul de caşmir pe care spune colegului din Paris să i-l procure; rochia pe care sora lui are să i-o cumpere va fi din moar alb şi vor trebui să foşnească douăzeci de coţi; evantaiul ei aurit trebue să foşnească tare şi caută zadarnic la Paris nişte păsărele albastre, la care ea visează. Ajunge chiar să poarte un lanţ cu mici decoraţii, deşi nu-i place şi numai pentrucă e un dar dela ea. „Ar supăra-o foarte mult, dacă ar observa că idealul meu nu este să port mereu toate tinichelele astea pe mine". Bismarck e mereu în termeni foarte buni cu socrii lui, se poartă drăgăstos cu ei, îi primeşte să stea la el săptămâni întregi şi vorbeşte de „micul stat de şapte suflete, pe care-l formăm cu toţii... necazurile şi grijile nu lipsesc pe lumea asta şi e mai bine să-ţi fie frig pe stradă, decât în propria ta casă."

V

Nebunia regelui mergea crescând. Cei zece ani care urmară revoluţiei fură plini de contradicţii, de toane, de exagerări, aşa încât anturajul avea câteodată mult de furcă pentru a simula oarecare coerenţă faţă de străinătate. In timp ce speranţele Augustei creşteau, simpatizând ca şi soţul ei cu liberalismul, regele vorbia de mirosul de hoit al revoluţiei şi de tiparul imaginar al coroanei imperiale, făcut din „noroi şi lut", numind coroana o sgardă de câine. De câteva ori voi să înlocuiască constituţia printr'o chartă, spu-

mând rând pe rând împăraţilor din Viena şi din Petersburg: „Eu nu sunt aici decât ca să ţiu scara împăratului Austriei", şi într'un discurs asupra ţarului: „Să dea Dumnezeu să-şi păstreze colţul de pământ, pe care Dumnezeu i l-a hărăzit". Şi amândoi împăraţii îl dispreţuiau tot mai mult.

Totuşi, în 1858 boala deveni atât de gravă, încât i se putu retrage şefia statului. Faptul că niciun delir furios nu se manifestase până atunci şi că puterea de gândire secase, arată că de câţiva ani statul fusese condus de un neputincios mintal. Insuşi Bismarck se văzu obligat în săptămânile critice, călărind alături de rege, să-i ia acestuia frâul din mână. Regele nu putea suporta mirosul de ceară roşie şi încă şi mai puţin fumul. Când a întovărăşit pe ţar, care fuma mereu într'un vagon-salon închis, a suferit un atac de apoplexie. La curte partidele intră într'un conflict acut. Credincioşii regelui nu vor decât un interimat, mereu înnoit, pentru a se putea menţine la putere; partizanii fratelui regelui vor regenţa, pentru a putea pune ei mâna pe putere.

Bismarck tocmai se află la Berlin. Evenimentul prevăzut de mult nu-l sperie, dar el îşi vede viitorul compromis, pentrucă ştie bine ce gândeşte prinţul Wilhelm despre dânsul. Acum opt ani la Olmütz, şi acum patru ani în războiul Crimeii, dorinţa prinţului războinic s'a lovit mai ales de rezistenţa lui Bismarck, care în aceste două împrejurări a avut asupra regelui o influenţă contrară dorinţelor prinţului. De atunci şi-au mai vorbit de câteva ori, ura nu i-a despărţit niciodată, ba chiar dimpotrivă interesele politice i-au făcut să se întâlnească de multe ori. Acum când regele e fără cunoştinţă, prinţul invită pe ambasador la o lungă plimbare. Când prinţul îi cere sfatul, Bismarck îi răspunde că în cazul când ar lua domnia, să accepte constituţia aşa cum este, fără să o revizuiască. Pentru a asigura situaţia, e de părere să se menţină în orice caz regenţa. Crede oare

că va deveni ministru? Prea puţin. Dar crede şi mai puţin că va fi concediat. Intrebarea e: ce-i de făcut, ca să se pună bine cu noul stăpân?

Se vorbeşte insistent de o regenţă interimară şi Bismarck află în secret că e vorba ca regele nebun să fie restabilit sub conducerea reginei. El pleacă imediat la Baden ca să întâlnească pe moştenitorul tronului şi să-i vorbească despre acest proect. Wilhelm ca un adevărat ofiţer, răspunde numai, cu naivitate:

— Atunci eu mă retrag.

— Mai bine convocaţi pe Manteuffel, spune Bismarck, şi distrugeţi toată această intrigă.

El ştie că Manteuffel cunoaşte planul şi că aşteaptă rezultatul la moşia lui. Prinţul apelează la el şi cum Manteuffel dela accidentul regelui îşi vede primejduită situaţia, se sperie şi cere colaborarea lui Bismarck. De altfel, prinţul revoacă pe Manteuffel îndată după ce datorită energiei Augustei, izbuteşte să se impună, şi devine regent. Se formează un cabinet liberal. Prietenii lui Bismarck cred şi Johana speră că el va trebui să-şi dea demisia. Dar el ştie ce enorm serviciu a adus prinţului într'un moment critic şi răspunde că lucrurile au să se aranjeze şi că noul prim-ministru, un prinţ Hohenzollern, e şi el conservator. „Vreau să rămân la Frankfurt, numai ca să fac în ciudă intrigantei aceleia de contesă Usedom" (care trebuia să plece la Frankfurt). Totuşi, gândindu-se la ura Augustei şi la slăbiciunea lui Wilhelm, el îşi asigură încăodată retragerea în ochii familiei şi în propriii lui ochi:

„Schimbarea e sufletul vieţii, îi scrie el surorii lui. Mă voi simţi întinerit cu zece ani, dacă mă voi regăsi în aceiaşi situaţie ca în 1848—1849. Dacă văd că rolurile gentlemanului şi a diplomatului nu mai pot fi ţinute împreună, atunci plăcerea sau corvada de a cheltui convenabil o leafă mare nu mă va face să aleg greşit. Am destul ca să pot trăi după nevoile mele şi dacă Dumnezeu îmi ţine sănătoşi femeia şi copiii, ca până acum, voi spune: *Vogue la galère,* orice s'ar în-

tâmpla. Peste treizeci de ani îmi va fi egal de voi juca rolul diplomatului sau al gentilomului provincial. Până acum perspectiva unei lupte cinstite şi deschise, fără obstacole administrative, oarecum în halat de baie politic, mă farmecă tot atât de mult ca şi perspectiva unui regim continuu de trufe, depeşe şi decoraţii. „La orele nouă totul se va termina", spune actorul. Apoi, când mai pe urmă e vorba de plecarea lui la Petersburg: „Politiceşte vorbind, vom avea aici vreme rea, dar o aştept neclintit, îmbrăcat într'o blană de urs, cu icre negre şi vânătoare de cerbi".

Acest fel de scrisoare constitue pentru Bismarck totodată o avertizare şi un fel de portiţă de scăpare. Nu mai crede că va deveni din nou proprietar la Schönhausen şi nimic mai mult, aşa cum îşi închipue el că doreşte, când se plânge. In cazul când ar fi revocat, el vede lupta, pe care ar avea să o susţină la Cameră. Nu se poate oare schimba totul în câţiva ani? Prinţul regent e aproape tot aşa de bătrân ca şi regele, care are astăzi peste şaizeci de ani. Chiar Augusta nu-i nemuritoare; pentru moment ea obţine dela soţul ei numirea prietenilor ei, nobili cu păreri liberale. Bismarck e şters de pe listă. Usedom şi excentrica lui soţie sunt numiţi la Frankfurt şi în sfârşit Bismarck e „pus la răcoare" în Petersburg. De abia a aflat de asta şi se face că previne pe regent, expunându-i situaţia cu toată sinceritatea, aşa cum el singur povesteşte:

— Păcat că tot capitalul de cunoştinţe, atât cu privire la persoane, cât şi la fapte, pe care l-am adunat în opt ani la Frankfurt, nu mai este acum de niciun folos. Contele Usedom se va face în curând nesuferit acolo din cauza soţiei lui.

— Tocmai din cauza asta, spune regentul, marile calităţi ale lui Usedom, nu pot fi folosite nicăieri în altă parte, pentrucă soţia lui ar produce neplăceri la orice curte.

— Atunci eu am făcut o greşeală, pentrucă nu m'am însurat cu o femeie lipsită de tact, căci aş avea atunci

pentru acest post cu care sunt familiarizat, aceleaşi drepturi, ca şi d-l von Usedom.

— Nu înţeleg de ce iei lucrul atât de tragic. Petersburgul a trecut întotdeauna drept un post foarte important şi ar trebui să-l primeşti ca o dovadă de mare încredere.

— Din moment ce Alteţa Voastră Regală îmi dă această mărturie, trebue, natural, să tac.

Apoi, când Bismarck se arată neliniştit cu privire la chestiunile dela Frankfurt, regenţul îi spune:

— Mă iei drept un prost? Voi fi eu însumi propriul meu ministru de externe şi propriul meu ministru de războiu. Şi mă pricep.

— In zilele noastre chiar cel mai abil Landrat nu-şi poate administra provincia dacă n'are un secretar inteligent. Fără miniştri deştepţi Alteţa Voastră regală nu va ajunge la rezultate mulţumitoare. Uitaţi-vă, de exemplu, la profilul lui Schwerin: de sub sprâncene ţâşneşte o privire vioae şi concentrată, dar deasupra sprâncenilor lipseşte fruntea, în care frenologii văd prevederea şi chibzuiala. Schwerin e un om de stat, căruia îi lipseşte perspicacitatea şi care are mai multă putere de a distruge decât de a construi". In acest chip Bismarck trece în revistă cu regentul întregul cabinet. In această convorbire administrativă între Bismarck şi Wilhelm ies la iveală câteva din lucrurile, care-i despart. Nu ştii ce să admiri mai mult, îndrăzneala, viclenia, logica sau ironia cu care Bismarck aruncă mai întâi responsabilitatea asupra adversarului şi deslănţue pe urmă haita concurenţilor; şi în acelaşi timp ce vede atitudinea calmă a Suveranului, care crede că-şi înalţă slujitorul.

Până acum Wilhelm n'a pătruns niciodată adânc un lucru. Politica a simţit-o ca un militar şi în urma lui n'are decât o lungă carieră de ofiţer, bine dresat şi mărginit. Superior din toate punctele de vedere fratelui lui, pe care cuvintele lui de spirit îl făceau să pară şi mai incapabil, prinţul avea mai multă

ţinută, mai puţin spirit şi în fond toate vechile calităţi prusiene, care lipseau fratelui mai mare. Wilhelm era punctual, foarte muncitor şi precis; era drept, binevoitor, foarte pios şi legitimist pentru el şi pentru alţii: era simplu, dar mărginit. Bismarck nu-i semăna deloc: el era nervos, îndrăzneţ, greu de mulţumit, viclean, neîncrezător, brutal, cu sentimente nehotărîte faţă de Dumnezeu şi de rege, când legitimist, când revoluţionar; era complicat, dar avea geniu.

Aveau amândoi deopotrivă mândrie şi curaj şi numai această înrudire de curaj personal i-a putut face să lucreze împreună. Căci tocmai mândria lor îi îndemna să se despartă. Wilhelm era regele înnăscut, care prin pietate şi prin cultul strămoşilor se simte încă şi mai sus decât toţi, fără ca prin asta să-şi supra-preţuiască inteligenţa. Însă, în încăpăţânarea în care încremenea acum amorul lui propriu, bătrânul nu trebuia cu niciun preţ să-şi dea seama că ministrul lui îl conduce; la aceasta se împotrivea simţământul lui de rege. Bismarck era mereu împins înainte de mândria lui, se gândea mereu la menţinerea situaţiei lui şi, deşi complet lipsit de vanitate, ţinea seama de opinia contemporanilor. Iată de ce Wilhelm nu trebuia niciodată să observe că Bismarck îl conduce, în timp ce Bismarck îşi spunea mereu că numai asta face. Fără aceste două restricţii, colaborarea lor n'ar fi fost posibilă.

Bismarck voia mereu să execute, Wilhelm, cu aproape douăzeci de ani mai bătrân, nu voia decât să fie rege şi să domnească. Wilhelm nu voia să cucerească nimic pentru Prusia, nici chiar în Germania. Bismarck voia să înalţe Prusia prin Germania. Regele avea de obiceiu calmul unui moştenitor. Dar tocmai din cauza asta avea şi toane, ajungând până la cea mai cumplită furie. Bismarck a avut mereu ritmul sincopat al unui autohton, frământat mereu, fiind un agitat care nu era lucid şi rece decât în momentele de criză. Din

cauza asta, mai târziu el a târît după dânsul pe bătrânul şi liniştitul rege, epuizându-şi calităţile mereu în serviciul altuia: tragice sentimente ale unui geniu obligat să slujească!

VI

Ţarul era nepotul lui Wilhelm şi cât a trăit acesta, aşadar timp de treizeci de ani, înrudirea asta a fost marea garanţie de prietenie între două ţări, care atunci ca şi astăzi rareori se loveau în interesele lor şi care cu lunga lor graniţă comună aveau toate motivele să rămâe prietene. Sentimentul familiei, pe care îl avea Wilhelm, precum şi inteligenta lui soră, ţarina-mamă, era, având în vedere simplicitatea caracterelor alături de atâtea cusururi ereditare, o pavăză împotriva războiului între cele două ţări. Bineînţeles, numai atâta timp cât a domnit Wilhelm întâi.

Cu Alexandru al doilea era greu să te înţelegi. Omul acesta de patruzeci de ani, cu privirea ştearsă, fanatic, brutal şi obscen, cu pereţii apartamentelor lui particulare, acoperite de mici tablouri imorale, care n'au fost regăsite decât în zilele noastre, câteodată uşor emoţionabil, şovăind între ideile de libertate şi opresiune, înclinând către liberalism, dar răzbunător, mare vânător, dar în realitate deloc soldat, fiindu-i frică de orice, omul acesta părea că e traducerea în ruseşte a unchiului său Frederic-Wilhelm al patrulea, mai spiritual, mai slab, dar tot aşa de isteric ca şi el. A liberat pe ţărani dintr'un capriciu şi în fond tot din laşitate şi acest lucru a rămas fără efect, tot atâta timp cât şi constituţia regelui Prusiei. Uriaşul baron pomeranian, cu curajul lui şi spiritul lui batjocoritor a plăcut nepotului, ca şi altădată unchiului, din cauza contrastului şi ca un fel de distracţie. Originalitatea lui Bismarck plăcea ţarului şi acesta l-a primit ca

pe un sol al familiei, preferându-l tuturor celorlalţi ambasadori şi dându-i voie să fumeze în audienţă, ceea ce era considerat ca unul din cele mai mari onoruri şi supăra pe toţi colegii.

Pe lângă asta, ţarul mai avea faţă de Bismarck şi sentimentul unei înrudiri politice: noul ambasador era regalist şi duşman al Austriei. In momentul sosirii lui Bismarck la Petersburg, Napoleon al treilea, aliat cu Cavour, provocase războiul Sardiniei împotriva Austriei. Ca şi în războiul Crimeii, cu cinci ani în urmă, jumătate din Germania e din nou pentru războiu, alături de Austria germană, contra duşmanului zis ereditar. Se spune că Napoleon al treilea vrea, ca şi Napoleon întâi, să nimicească mai întâi Austria şi apoi Prusia şi că Rinul trebue apărat la Po şi că trebue luată Alsacia şi Lorena, pentru a fi în siguranţă. „Kreuzzeitung" strigă împotriva fiului revoluţiei, Moltcke, care a fost numit de către regent şeful Marelui Stat Major şi îndeamnă la războiu. Dar Wilhelm tremură la ideea de a face aceiaşi greşeală ca şi tatăl lui, nevoind să rămână singur, ca şi acela, în faţa Francezului cuceritor. Ar vrea chiar să reînnoiască Sfânta Alianţă sub un alt nume. Işi aduce aminte cu emoţie de soldat de glorioasa intrare pe care a făcut-o în tinereţe la Paris în 1815 şi primeşte sabia dela bătrânului Gerlach, pentrucă e vorba încăodată să meargă contra Francezilor.

Bismarck singur e de părere contrară, chiar cu riscul de a părea că împărtăşeşte opinia liberalilor, care sunt contra Habsburgilor, pentru Polonezi şi Italieni. Acum, ca şi în timpul războiului Crimeii, el nu vrea să vină în ajutorul Habsburgilor. Numeşte acum pe faţă Austria „ţară străină", cere măcar neutralitatea, ba chiar alăturarea de Franţa. Spune că punctul de vedere exprimat de „Kreuzzeitung" este o dobitocie. Nu vrea să sprijine pe duşmanul Prusiei şi în fine îşi exprimă neliniştea către fratele lui, prin aceste cuvinte remarcabile: „Să nu ne lăsăm îmbătaţi de

Austria ca în 1813". Când în Iunie Austriacii sunt bătuţi la Magenta şi la Solferino, Wilhelm vrea să le vină în ajutor şi mobilizează. Duşmanii se aruncă repede unul în braţele altuia, de frica intervenţiei unei armate proaspete. Napoleon nu vrea să-şi rişte recenta lui glorie militară, iar Franz-Joseph situaţia lui în Germania. In Iulie pacea se încheie. In Prusia toată lumea e furioasă, cu regentul în frunte, numai Bismarck e mulţumit că n'a lăsat Prusia să se bată şi mulţumit e şi ţarul, care se bucură de înfrângerea Austriei şi tămâiază pe noul ambasador al Prusiei mai prieteneşte decât oricând.

Primit foarte bine, cu intenţia de a strânge şi mai mult relaţiile, Bismarck e aici în elementul lui. Cucereşte pe ţarina-mamă, desfăşurându-şi vraja în chip atât de familiar, încât după cum singur mărturiseşte, o prinţesă de patru ani spune de dânsul în ruseşte: „e foarte drăguţ", iar despre un general, pe care ea nu vrea să-l salute, spune: „miroase urît". Stând de vorbă cu bătrâna ţarină suferindă, Bismarck află mai multe lucruri decât în audienţă, sau cu ajutorul spionilor. El ştie să se pună bine cu Gorciacov, primul ministru, viclean, pios şi acum îmbătrânit, căruia-i arată un respect de ucenic şi a cărui vanitate excesivă o laudă. In toate astea e supărat numai pe regele lui, care încă nu l-a avansat ca militar. Din cauza asta, la marea revistă a trupelor, „ambasadorul lui, în mijlocul atâtor mândri generali, nu figurează decât ca un locotenent rotofeiu". Deşi vede foarte des pe ţar, anunţă la Berlin, că de acum înainte va renunţa „la această mică ocazie de a vedea pe împărat, în afară de sărbătoarea de iarnă. Aici nu sunt în serviciul meu."

Bismarck a fost destul de mulţumit de şederea lui la Petersburg. Cauza principală a mulţumirii lui era locuinţa pe care o avea. Chiar înainte de a sosi, se îngrijise să găsească ceva pe plac şi la început aranjarea locuinţei îl preocupă mai mult decât serviciul.

Descrie soţiei lui toată casa, până şi camerile de servitori. Odăile copiilor vor avea soare iarna, cel puţin până la amiază. Ca şi altădată, când nu era decât un biet junker, se îngrijeşte de toate, chiar dela depărtare. Spune soţiei lui, care e încă la Frankfurt, să îmbarce anumite mobile la Darmstadt, pentrucă în Rusia e mai scump. „Mostrele de stofă mătăsoasă seamănă bine cu mătasea şi poate ar fi bune pentru toate mobilele, dar mai ales pentru mobilele verzi din camera mea, precum şi pentru perdele... Etajera pentru cărţile urîtă. Partea de jos e bună, dar nu-i destul de înaltă. Voi încerca să găsesc o mobilă pe care să o aşez". Post Scriptum: „Dinţii stricaţi ai copiilor nu se schimbă, de trebue să-i plombezi?" Işi aduce provizia de vinuri vechi în Rusia pe marea Baltică. „Cine ştie cine are să le mai bea la Schönhausen?"

Casa e lângă Neva, e foarte încăpătoare, puţin cam pompoasă, cu grajduri bune şi un manej. El îşi comandă o „masă de lucru mult mai mare" şi „perii de dinţi tari ca piatra". Cu cât îi cresc veniturile, cu atât Bismarck devine mai econom; declară că aici cu 30.000 de taleri eşti obligat să te restrângi. Nu dă recepţii şi nu reţine la dejun decât pe cine se întâmplă să se afle la el la ora dejunului; spune fratelui lui să-i trimeată din Pomerania mere şi cartofi pe mare şi îi scrie despre tot felul de amănunte, privitoare la arendarea moşiilor lui; e foarte mulţumit să-şi poată pune deoparte venitul lui particular.

. Ceea ce mai ales îl încântă în Rusia e mărimea distanţelor, mai ales la vânătoare. O ţară în care te poţi încă lupta cu un urs, nu poate fi decât simpatică lui Bismarck; prietenia ţarului, poate chiar şi înfrângerea Austriacilor la Solferino îi plac mai puţin decât clipa în care „un urs rănit vine spre mine în două labe şi cu gura căscată. L-am lăsat să se apropie până la cincizeci de paşi, i-am trimis două gloanţe în piept şi a căzut pe spate mort. Niciun moment n'am avut senzaţia primejdiei, în dosul meu era un vânător ţinând

încă o armă cu două ţevi încărcată... Pădurile acestea sunt neîntrecute. Aici mai există încă un paradis al vânătorilor. M'a muşcat de deget un pui de urs, pe care-l cresc şi pe care vreau să-l trimit la Reinfeld. Am să-i caut o tovarăşă şi am să-i exilez pe amândoi în Pomerania". Intorcându-se dela vânătoare, scrie prietenului Keudell şi adaogă sub formă de aforism: „Viaţa de vânător, e în adevăr viaţa naturală a omului". In aceste clipe în care dă dovadă de atâta sânge rece, vorbeşte în el sângele cavalerilor hoţi şi când te gândeşti la purtarea lui în lume şi la curte, rămâi surprins de cât rafinament a dobândit.

E foarte fericit când poate trimite un but de urs surorei lui şi se scuză asupra calităţei, spunând pe un ton glumeţ: „e dela un ursuleţ de un an, poate e cam sărat, dar sper că e atât de fraged cât poate fi un urs". Când după vizita unei mari ducese desface pachetele de ţigări, pe care aceasta i le-a adus, le evaluiază la cincisprezece groschen bucata. Treizeci de ani mai târziu, el povesteşte în memoriile lui că la ţarina-mamă „se pregăteau la bucătăria imperială două dineuri pentru domnii dela ambasadă şi trei pentru mine... Intr'o zi mi s'au adus în apartamentul meu tacâmurile şi mâncarea dela palat. Altădată la masa împărătesei n'am putut nici să mă ating de mâncare, pentrucă a trebuit să stau cu ţarina bolnavă şi să mănânc singur cu ea". Ia foarte repede tonul unui mare senior rus şi spune cu sânge rece despre o paradă militară că au defilat patruzeci de mii de oameni, „un straşnic material de oameni, cai şi pielărie."

Aici toate sunt mai mari. „Certurile zilnice dela Frankfurt au făcut loc altor certuri mai mari şi mai interesante... Răutăţile Dietei şi veninul prezidenţial par de aici nişte copilării... Când plec spre casă şi în anticameră se strigă: ambasadorul Prusiei, toţi Ruşii se întorc cu un zâmbet vesel, ca şi cum ar fi înghiţit un păhărel de alcool de 90°". Suprafaţă, putere şi severitate, acestea sunt lucrurile, care i-au plăcut în Rusia adormită. Dacă

această impresie de simpatie n'a fost mai târziu cauza politicei rusofile, în orice caz, ea a ajutat mult la această politică, făcând din ea singura linie constantă timp de treizeci de ani, căci de obiceiu el îşi subordonează evenimentelor politica generală. Chiar mult mai târziu el vede în anecdote de felul celor citate mai sus, dovada unei forţe elementare şi a unei perseverenţe, care fac vigoarea Rusului faţă de restul Europei.

Acest sentiment de mulţumire sufletească şi trupească i-a fost turburat lui Bismarck de două întâmplări la care nu se gândise niciodată şi care pe urmă nu s'au mai repetat. La sosirea în Petersburg el găseşte pe un consilier de legaţie, care, deşi nu era decât subaltern, sub predecesorul lui a avut toate afacerile pe mână şi prin urmare ştie tot şi e în curent cu orice. Bismarck stă de vorbă şi fumează cu el câteva zile. Dar când vrea să-i dicteze o depeşă de o pagină, consilierul îi răspunde: „Talentul de a scrie sub dictatul altuia, îmi lipseşte cu desăvârşire". Kurd von Schlözer nu era niciun geniu, niciun om de stat; însă era foarte instruit, excelent funcţionar, lucid, dintr'o familie de umanişti, numai cu câţiva ani mai tânăr decât noul lui şef, şi având ca şi acesta două calităţi: curaj şi amor propriu. Iată de ce refuză să fie utilizat ca o maşină, dând lui Bismarck, al cărui subordonat este, acest răspuns à la Bismarck.

Ce face Bismarck în această împrejurare? Asemenea lucruri nu i se întâmplase niciodată. Ezită şi deşi îl stimează pe Schlözer pentru acest răspuns, el este totuşi prea puţin filosof şi prea autocrat pentru a se opri aici. Mai întâi Bismarck nu-i răspunde, pune pe un ataşat să scrie, în timp ce el se plimbă în lung şi în lat prin odaie „ca un paşă". Peste câteva zile el fixează într'adins consilierului de legaţie, un ceas neobişnuit seara, pentru cifru; acesta soseşte cu o oră mai târziu şi găseşte pe ataşat lucrând cu şeful, care-l primeşte cu aroganţă, lucru acum clar pentru Schlö-

zer. „Era ceva cu care domnul nu fusese încă obişnuit". Peste două zile: un ucaz scris şi deschis, trimis pe cale oficială şi pe care trebue să-l contrasemneze: „D-l von Schlözer este rugat să vie în fiecare zi pe la orele 11, pentru a discuta afaceri curente". Schlözer vine, ţeapăn şi demn. Bismarck îl întreabă: „Ce avem astăzi?" — „Nimic". Apoi Bismarck, cam încurcat: „N'am înţeles aşa; v'am rugat să veniţi numai dacă aveţi să-mi comunicaţi ceva."

Acum victoria este a celui care va rezista mai mult. Serviciul se îndeplineşte cu punctualitate, „dar nu mă arăt prietenos... Niciodată n'am avut aface cu un astfel de om. Situaţia nu e plăcută, dar mai bine să fie neplăcută decât să mă las învins. Amândoi scriu scrisori pline de reproşuri. Bismarck scrie primului ministru şi şefului lui: „D-l von Schlözer e un funcţionar superficial, de o nepoliteţă surprinzătoare". Dar la Berlin secretarul zelos e preţuit mai mult decât pretenţiile primejdiosului ambasador şi nimeni nu se mişcă. Schlözer, notându-şi gândurile în scrisori şi în jurnalul lui, scrie peste o săptămână: „Persecuţia asta continuă din partea unui şef pentru care ceilalţi oameni nu par să fie decât nişte nemernici, care îşi învălue planurile în mister, caută să-şi surprindă ascultătorii şi n'are încredere în nimeni, nu e deloc plăcută... Aproape nici n'am de aface cu el, pentrucă cu el trebue mereu să-ţi arăţi dinţii, altfel eşti pierdut. Politica lui e să stoarcă lămâile şi să le arunce". Dar deodată adaogă că în jurul lui nu sunt decât intrigi şi „în culise, Bismarck uriaşul!... L-am înfruntat atât de energic încât a vrut să mă provoace. Până acum n'are nicio şansă în corpul diplomatic."

Trei săptămâni mai târziu: „Oridecâteori intru în biroul paşei îmi spun: să nu ne înduioşăm şi să nu ne lăsăm surprinşi. El ar consimţi să joace comedia unei împăcări, dar eu nu vreau. Deşi sunt perfect convins de surprinzătoarea forţă de spirit a acestui om şi deşi o voce în mine îmi spune că este ceva în el

care merită numele de şef, nu vreau să ascult această voce. El trebue să mărturisească că a fost nedrept cu mine."

Din nou peste o lună: „Paşa devine blând, face pe prietenosul, eu rămân foarte rece, dar el s'a schimbat, mă vorbeşte de bine şi nu-mi mai corectează conceptele... De o săptămână e bolnav. Asta îl face încă şi mai bun şi mai prietenos". In curând, la cererea şefului, intră la legaţie un prinţ Croy care se arată repede a fi incapabil şi ridicol. „Şeful îşi bate mereu joc de el. Dar n'are niciun succes, pentrucă eu nu-i arăt încă atâta amabilitate, i-am refuzat chiar o invitaţie la dejun şi nu primesc ţigările pe care mi le oferă. In fond tuturor le este frică de el, numai mie nu, şi din cauza asta e furios."

Peste şase luni, atunci când şeful bolnav a plecat de mult, Schlözer scrie cumnatei lui că nu i-a scris atâta vreme, din cauza paşei; mi-a întors aşa de grozav gândurile, încât nu vreau să ţi le mai arăt". In Februarie şeful îi scrie lui Schlözer cu privire la mobile şi la servitori, fiindcă numai în el are încredere. „Paşa şi-a călcat pe inimă şi mi-a scris personal. I-am răspuns politicos şi, după dorinţa lui, i-am trimis de două ori icre negre". In acelaşi timp Bismarck scrie şefului lui la Berlin: „Nu pot să aduc decât cele mai mari elogii d-lui von Schlözer, reaua mea impresie dela început s'a şters complet". Aceasta, abia un an dela prima lor întâlnire.

Şase luni mai târziu, vara, Schlözer scrie: „Cu Bismarck mă împac foarte bine. La Berlin mi s'a spus că m'a elogiat în Wilhelmstrasse [1]) şi că a retractat tot ce a spus despre mine la început din pricina boalei, fiind plictisit politiceşte şi poate sub influenţa unor anumite persoane. Acest capitol l-am încheiat. E altă chestie când e vorba de politică. E un tip infernal, dar unde vrea să ajungă?" Puţin mai

1) Stradă din Berlin, pe care se află Ministerul de Externe. (N. Tr.)

târziu: „Iau masa în fiecare zi la Bismarck, sau mai degrabă în urma unei invitaţii pe care mi-o face în chip special în fiecare zi. N'am mai avut nimic cu el. El e politica încarnată. In el totul fermentează şi-l îndeamnă să acţioneze. Incearcă să domine haosul din Berlin, dar nu ştie încă cum. E un om ciudat, după toate aparenţele plin de contradicţii". Doi ani după ce a sosit, Bismarck cere la Berlin rechemarea prinţului pe care tot el îl adusese şi cere numirea lui Schlözer ca prim consilier, şi înainte de a trimete scrisoarea o citeşte celui pe care îl elogiază. „Schlözer e dificil în relaţiile cu superiorii lui şi la început am avut oarecare neplăceri cu el. Dar punctualitatea lui şi conştiinciozitatea lui în serviciu au şters complet reaua mea impresie."

Intâmplarea aceasta e unică în viaţa lui Bismarck. Niciodată nu va mai avea un alt subordonat independent şi nu va mai răbda a doua oară lângă el un om care să i se împotrivească. Dublă mirare la fiecare din ei, recunoscând valoarea adversarului: unul se miră de funcţionarul conştiincios, celălalt de şeful genial. Relaţiile lor oficiale încep prin a fi încordate, apoi devin câmpul de bătaie între mândriile a doi nobili, care nu vor să se învingă reciproc prin situaţie, ci numai prin geniu şi caracter. In timp ce îşi împărţesc rolurile, fiecare sfârşeşte prin a repurta o victorie şi nu suferă nicio înfrângere.

VII

Intr'o zi de Iulie, două luni după ce a sosit, noul ministru plenipotenţiar a făcut călărie în manejul supraîncălzit şi după ce se întoarce acasă fără pardesiu, simte că-l dor picioarele. Un medic german îi pune o compresă pe piciorul stâng. Noaptea durerile cresc, el îşi smulge compresa şi constată a

doua zi dimineaţa că i s'a umflat o vână. E furios pentrucă nu ştie „care e otrăvitorul", medicul sau farmacistul. Un chirurg rus renumit, spune că amputarea piciorului este absolut necesară. Deasupra sau dedesubtul genunchiului? întreabă bolnavul. Medicul arată un loc, mult mai sus de genunchi. Bolnavul se opune şi se întoarce în Germania pe mare, în stare destul de gravă.

Hotărîrea asta ar fi putut să-i modifice cariera şi opera. Bismarck cu un singur picior n'ar fi pierdut, desigur, nimic din inteligenţa lui, dar nici n'ar mai fi avut succesele pe care această inteligenţă i le-a procurat, cu ajutorul ţinutei lui ameninţătoare şi îndrăznelei lui. Şi aici tot firea lui de uriaş l-a scăpat. Când se întoarce la Petersburg pe jumătate vindecat, se opreşte în drum la moşia unui prieten. Foarte abătut vede deodată că în vâna bolnavă s'a format un cheag de sânge. E o embolie. O pneumonie se declară. Timp de câteva zile e între viaţă şi moarte şi el îşi face testamentul. Mai târziu a spus că „a primit moartea cu graba pe care o dau suferinţele insuportabile". Despre religie niciun cuvânt. Ultima lui supărare se adresează birocraţiei; în calitate de înalt funcţionar, interzice statului să se amestece în tutela copiilor lui.

La Berlin, unde oamenii politici îl preocupă mai mult decât medicii, rămâne aproape jumătate de an. Regentul îl reţine, deşi face totul pentru a nu fi obligat să-l reţină. Se teme de luptele în care Bismarck ar putea să-l târască şi, cu toate că nu poate să-l sufere, nu lasă să plece această ultimă rezervă în lupta cu liberalii. Situaţia asta trecătoare îi place lui Bismarck. Poate să pregătească împreună cu prietenii numirea lui în ministerul Afacerilor Străine mai bine decât în exilul său onorabil din Petersburg. Pentru această lungă aşteptare, mândria lui găseşte o scuză în medicul care îl îngrozeşte, căci scrie vesel soţiei: „Stau pe balcon, ca Lorelei pe stânca ei, şi văd luntraşii cum trec peste zăgazurile Spreei dar nu cânt şi nici nu-mi

vine tare greu să mă pieptăn. Imi închipui că aici, în hotelul acesta mă fac bătrân de tot, anotimpurile şi generaţiile de călători şi de chelneri se perindă prin faţa mea, iar eu rămân mereu în odăiţa mea verde, dau de mâncare vrăbiilor şi văd cum îmi cade părul."

Regentul, aşteptând moartea fratelui lui, se împacă pentru un moment cu von Schleinitz ca prim ministru. După părerea lui Bismarck, Schleinitz e un curtezan în solda Augustei, care aranjează totuşi comedia unei conferinţe, ca şi cum ar vrea să se hotărască între cele două partide extreme. Bismarck, invitat să-şi expună programul, insistă asupra slăbiciunei Austriei, vorbeşte de forţa Prusiei, precum şi de prietenia Ruşilor de când cu războiul Crimeei şi compară Prusia cu o găină care nu îndrăzneşte să treacă peste linia magică trasă cu creta pe pământ în jurul ei. Apoi, Schleinitz vorbeşte, la ordinul Regentului, amintind acestuia de testamentul tatălui său, „coardă pe care niciodată nu o atingeai zadarnic în inima Regentului", testament care fusese conceput împotriva Parisului şi pentru Habsburgi. Wilhelm răspunde atunci imediat printr'o cuvântare evident pregătită mai dinainte, că va continua vechile tradiţii şi ridică şedinţa. Scena aceasta fusese aranjată de Augusta pentru a da impresia reacţionarilor că sunt luaţi în serios. După părerea lui Bismarck, ea plănuise aceasta nu cu vreo intenţie politică hotărîtă, ci mai mult din anumite antipatii faţă de Rusia, faţă de Napoleon al treilea, „şi faţă de mine, din cauza independenţii mele de opinii şi din cauză că refuzasem de mai multe ori să prezint Regentului părerile ei ca fiind ale mele proprii."

Acum în 1860, nu numai Augusta îl ţine departe de putere ci, mai ales, programul lui german. Războiul de anul trecut provocase din nou un fel de naţionalism la oamenii dela 1848 şi la liberali. Acum ca şi altădată, avură loc o mulţime de discursuri, de sărbătoriri şi de fraternizări. Printre oamenii de stat, cei mai înaintaţi voiau cel mult alianţa cu Austria, contra

hegemoniei în Germania, aşa dar să continue confederaţia germanică. Bismarck vroia să distrugă această confederaţie, fiind silit „să o considere ca o infirmitate, care mai târziu va trebui vindecată *ferro et igni,* dacă nu începem să o tratăm la momentul oportun". Pentru prima oară ambasadorul scria ministrului său negru pe alb: prin fer şi foc. Numai în chipul acesta i se pare cu putinţă o Germanie unitară şi el adaogă: „aş vrea să nu văd cuvântul Germania scris pe drapelul nostru în locul cuvântului Prusia decât când vom fi uniţi mai strâns şi mai cu folos cu restul ţării; cuvântul acesta îşi va pierde vraja, dacă începem să abuzăm de el de pe acum."

In acelaşi timp despărţirea lui definitivă de legitimişti, îl îndepărtează de regent. Când scrie rândurile de mai jos lui Gerlach, care şi el era îndepărtat dela putere, pare că şi-ar lua rămas bun: „Franţa rămâne pentru mine Franţa, oricine ar domni peste ea, Napoleon al treilea sau Ludovic cel Sfânt... In calculele politice aceste deosebiri de fapt au natural o mare valoare, pentru conştiinţa mea şi din punct de vedere al dreptului ele n'au nicio însemnătate. Nu mă simt de loc responsabil de situaţii străine. Dar dacă faceţi o deosebire între drept şi revoluţie, între creştinism şi impietate, între Dumnezeu şi diavol, atunci nu pot discuta cu D-voastră, nu pot decât să spun: nu sunt de părerea D-voastră şi judecaţi în mine lucruri pe care nu le puteţi judeca... Mă voi bate bucuros cu Franţa, dar nu mai înverşunat decât cu Croaţia, cu Boemia, cu iezuiţii şi cu ţăranii din Bamberg."

Când Gerlach era încă prietenul Regelui, Bismarck nu vorbia aşa cu el. Acum regentul l-a înlăturat pe Gerlach. Intre timp realismul internaţional al lui Bismarck s'a accentuat şi amorul lui propriu a crescut. Vorbeşte atât de liber cu Gerlach, numai pentrucă acesta a căzut dela putere; Bismarck îl şi uită în curând; acum caută să intre în relaţii cu alţii. Crizele devin tot mai puternice şi se repetă tot mai des.

Intors la Petersburg, stă la pândă; desiluzionat din nou, face totuşi tot felul de planuri. Schlözer, tovarăşul lui de toate zilele îl zugrăveşte limpede în toamna aceluiaşi an: „Paşa este acum foarte agitat. Şederea la Berlin, situaţia turbure şi frământată de acolo i-au pus sângele în mişcare. După cât văd, el crede că timpul lui va sosi în curând. Schleinitz va demisiona şi atunci Paşa speră să înainteze. Dar acum iată marea întrebare: convine el Prusiei? Prusia îi convine lui? Ce va face acest spirit vulcanic într'o situaţie atât de mărginită? El nu e pe placul Berlinului şi e ca şi cum n'ar exista.

Aşadar, el face politică pe cont propriu. Aici nu ţine casă deschisă, se plânge de scumpete, se întâlneşte cu puţină lume, se scoală la unsprezece sau la unsprezece jumătate, stă toată ziua în halat verde, nu face mişcare, bea tot mai mult şi înjură Austria... Imi povesteşte o mulţime de lucruri, e foarte sincer, interesant, spontan, revoluţionar şi aruncă peste bord toate teoriile. Şi un astfel de om în Wilhelmstrasse? Ei, drace! Intr'o zi mi-a spus că Schleinitz trebue să devie şeful protocolului; atunci regele va avea de ales între Bernstorff, Pourtalès şi el pentru afacerile străine. *Ipsissima verba paschae.* Zi şi noapte visuri de portofoliu."

Bismarck e acum un tigru în cuşcă, gata mereu să se repeadă, dar veşnic despărţit prin gratii de prada lui. Nimic din ce-l distra altădată nu-l mai atrage; fără anturaj şi fără vânătoare, el e frământat mereu de unica mare întrebare: când voi fi lăsat să domnesc? Aici e mai sincer decât când în scrisorile către soţia lui îşi dă aere de Crist chinuit.

In sfârşit, la începutul anului 1861, regele nebun moare. Wilhelm devine rege. A aşteptat peste treizeci de ani. Acum are şaizeci şi trei. Dar situaţia i se pare foarte încurcată. Liberalii atacă proiectul lui de reorganizare a armatei. Lupta cu soţia şi cu fiul lui îl osteneşte atât de tare, încât e gata să se retragă şi să

lase locul fiului lui, abia în vârstă de treizeci de ani. Toţi conservatorii, adică toată curtea, tremură aflând despre aceasta, pentrucă fiul devenit rege, sub influenţa soţiei lui, englezoaică, va face imediat alianţă cu liberalii. Scutierul regelui este Albert von Roon, militar integru, cea mai cinstită figură din anturajul lui Wilhelm, viril, serios, modest, cu frica lui Dumnezeu, duşman al aparenţelor şi al aplauzelor, lipsit de invidie, distins şi trăind conform devizei lui: fă ce eşti dator să faci şi suferă ceea ce trebue. El făureşte arme pentru ţara lui, deşi este hotărît împotriva războiului; însă a trăit cu ideea de putere şi s'a supus ei. Regele soldat, pe când nu era decât regent, l-a chemat să reorganizeze armata. El e acel care întreţine în rege amintirea strămoşilor, îndemnându-l să ceară la încoronare, ca şi strămoşii lui absolutişti, jurământul solemn de credinţă din partea supuşilor săi. Miniştrii şovăitori îi rezistă. Roon vede numai pe Bismarck, pe care-l cunoaşte de mult ca om hotărît, în stare să obţină, în locul lui Schleinitz, jurământul de credinţă şi reforma armatei: şi aceasta într'un stat constituţional în plin conflict.

Regele ocoleşte chestiunea. La nevoie l-ar primi pe Bismarck ca ministru de interne, ca luptător, ca opresor, dar niciodată la Afacerile Străine: e „bonapartist"! La această acuzare Bismarck răspunde printr'o scrisoare personală: „Dacă mi-am vândut sufletul diavolului, mi l-am vândut unui diavol teuton şi nu unui diavol galic". E prima oară când Bismarck nu spune borusic, se recunoaşte German şi încă sub forma veche pe care o ridiculiza în tinereţe. Roon pregăteşte totul pentru prestarea jurământului şi invită pe Bismarck să vie la Berlin şi să-i telegrafieze ce hotărîri a luat, căci „regele suferă îngrozitor; familia lui îi este împotrivă şi-l sfătueşte să facă o pace ruşinoasă". Bismarck, care iarna trecută dorea atât de mult să devină ministru, acum, după şase luni e

decepţionat de propunerea care-i satisface dorinţele. Nu telegrafiază şi răspunde prudent:

„Comanda dumitale: pe cal! a răsunat brusc în lupta pe care o duc între plăcerile ce le simt vânând cocoşi sălbateci şi între dorinţa de a-mi vedea soţia şi copii. De când nu mai sunt atât de sănătos, am ajuns greoiu, abătut şi descurajat."

Prestarea jurământului îi pare fără importanţă. Nu i-ar plăcea să ia internele, pentrucă guvernul e prea liberal înăuntrul ţării şi prea conservator în afară, în loc de a fi tocmai dimpotrivă. In privinţa asta el scrie o vorbă adâncă despre Germani: „Suntem aproape tot aşa de înfumuraţi ca şi Francezii. Imediat ce suntem convinşi că în străinătate suntem consideraţi, suportăm o mulţime de lucruri la noi acasă". Şi adaogă: „Voiu fi credincios regelui meu până în Vandeea, dar în ce priveşte pe toţi ceilalţi, nu vreau să mişc niciun deget pentru ei. Cu acest fel de a gândi mi-e teamă că sunt prea departe de felul de a gândi al Suveranului meu, pentru ca el să mă ia de sfetnic al Coroanei". Şi termină prin aceste cuvinte: „Dacă regele primeşte cât de puţin părerea mea, atunci mă voi pune în serviciul lui cu bucurie".

Motivul acestui răspuns în doi peri şi al acestui ton umilit, pare să fie mai mult îndărătnicia decât altă boală. Nu-i bolnav un om care se scoală la miezul nopţii să vâneze cocoşi sălbatici. De altfel de pe acum el îşi aşează sănătatea printre mijloacele de luptă politică. In realitate el simte nesiguranţa acestei convocări cu totul neoficiale, poate chiar lipsa ei de demnitate. Intr'adevăr, când soseşte la Berlin, Augusta, vechea lui duşmană, a triumfat şi regele a cedat. „S'a mulţumit cu o simplă încoronare pentru care hainele fusese comandate din Ianuarie. După părerea lui Roon, regele e mai mult decât oricând sub stăpânirea reginei şi a acoliţilor ei. Dacă sănătatea lui nu se îmbunătăţeşte, atunci totul e pierdut şi rămânem sub jugul parlamentarismului şi al republicei."

Cu toate acestea Bismarck pleacă imediat să întâlnească pe rege la Baden, îl găseşte pe acesta „desagreabil surprins" când îl vede „presupunând că viu din cauza crizei ministeriale". Regele nu devine amabil decât când se ştie la adăpost de comploturile lui Mefisto. In timpul şederii lui Bismarck la Baden un student german încearcă să omoare pe rege numai pentrucă acesta nu făcea nimic pentru unitatea germană. Asta e şi părerea lui Bismarck, care nu-l bombardase pe rege, decât cu idei şi care profită de împrejurări cu o rapiditate genială. El îşi expune punctul său de vedere regelui, pe care atentatul l-a emoţionat adânc şi apoi, vara la Reinfeld, pregăteşte un memoriu pe care Johanna i-l copie pe curat. Memoriul acesta arată o schimbare hotărîtoare şi salutară a ideilor lui şi în acelaşi timp desvoltă principiul fundamental al unui imperiu german aşa cum îl înţelege el:

„Prusia nu poate să joace în Germania rolul unei minorităţi sub tutelă. Guvernul federal, mai puternic decât toate statele reunite, are o influenţă hotărîtoare asupra afacerilor comune... Singurul mijloc de a atinge acest scop este poate ca poporul german să fie reprezentat pe lângă autorităţile centrale ale Confederaţiei, pentrucă aceasta ar fi o legătură care ar contrabalansa tendinţele divergente ale politicei dinastice. Odată ce o reprezentanţă populară există în fiecare stat german, o instituţie analoagă pentru totalitatea statelor germane, nu poate fi considerată în sine ca revoluţionară... Pentru inteligenţa şi atitudinea conservatoare a unei astfel de reprezentanţe s'ar putea acorda câteva garanţii, membrii ei nefiind aleşi direct de populaţie, ci de diversele Landtaguri... Certurile subalterne ale consiliilor provinciale ar face loc unei activităţi de stat în serviciul intereselor germane de pretutindeni". In interior fiecare stat şi-ar păstra autoritatea proprie. Probabil că Austria s'ar opune, aşa încât nu e nimic de făcut cu dieta actuală: „Ar

fi poate mai practic să se procedeze la stabilirea altor organizaţii naţionale, aşa cum s'a făcut pentru a se ajunge la uniunea vamală". Aceste proecte ar trebui publicate, „ţinând seama mai întâi de faptul că prinţii germani trebue asiguraţi şi făcuţi să înţeleagă că noi nu căutăm o mediaţiune, ci voim o liberă înţelegere a tuturor şi în al doilea loc că poporul trebue convins că Prusia nu vede o Germanie unitară cu dieta actuală."

Caracterele fundamentale ale acestui parlament vamal, care avea să ducă la Reichstag, comparate cu discursurile şi scrisorile lui Bismarck din 1848, scot în evidenţă transformarea omului de partid în om de stat. Acum el este acela, care vrea să realizeze ideea revoluţiei şi anume: unitatea germană, la care altădată se opunea, tocmai din cauza acestei origini revoluţionare. Pe atunci Bismarck spunea: „Unitatea germană o dorim cu toţii, dar eu n'o vreau cu această constituţie". Nici astăzi nu-i place constituţia, dar cel puţin el adoptă din ea un factor principal. E de părere că originea ei s'a prescris şi e atât de legitimă, încât e imposibil să o considere ca revoluţionară. Recunoaşte şi declară nu numai că trebue să se permită Germanilor să participe la guvernarea Germaniei, dar chiar că trebue chemaţi să guverneze, pentru a contrabalansa rivalităţile prinţilor. Această întorsătură apare şi mai bismarckiană în scrisoarea pe care tot atunci o scrie unui prieten împotriva programului conservator: „Din această nemăsurată nebunie de suveranitate neistorică, păgână şi ilegitimă a prinţilor germani, care se servesc de situaţia noastră federală ca de un piedestal, noi am ajuns să facem acum copilul alintat al partidului conservator. De altfel nu văd pentruce ne temem atâta de ideea unei reprezentanţe populare, fie că e într'o confederaţie, fie că e într'un parlament de uniune vamală... Am putea avea o reprezentanţă naţională conservatoare, pentru care să ne mulţumească chiar liberalii".

Zece ani după aceste declarații, Bismarck deschidea primul Reichstag german.

VIII

In picioare în fața altarului, Wilhelm întâi luă coroana de pe sfânta masă și și-o puse în cap cu mâinile lui, în semn că o ținea dela Dumnezeu și nu dela popor. După aceasta, urmă defilarea trupelor. In mijlocul strălucitei suite se ridica un uriaș în uniformă albastră, pe care obișnuiții curții l-ar fi luat drept Bismarck, dacă fruntea lui pleșuvă n'ar fi fost acoperită de bucle dese. De abia apropiindu-se de el, lumea înțelegea ce era și râdea: „Din prudență, înainte de a mă coborî înaintea castelului, îmbrăcasem o haină militară și-mi pusesem pe cap o perucă, pe lângă care aceia a lui Bernhard nu-i decât o simplă șuviță de păr; asta pentrucă mă temeam să nu răcesc stând două ceasuri afară cu capul descoperit". Deghizat astfel, Bismarck a asistat la încoronarea regelui său, pe care peste zece ani avea să-l ridice încă și mai sus. Regele își evită vasalul, cum va face și peste zece ani, dar de data aceasta pentru a nu părea reacționar.

Regina face tot ce-i stă în putință, ca să-i încurce pe amândoi. Ea își întâmpină dușmanul mai prietenește ca niciodată, și în mijlocul unei ceremonii, se oprește lângă el, începând o conversație despre politica germană „pe care regele, care o conducea, a încercat zădarnic, să o întrerupă". Dar coroana lui Dumnezeu nu liniștește inima regelui. In țara lui desordinea devenea tot mai mare și la sfârșitul anului alegerile fură o victorie pentru noul partid progresist, care, ca represalii, refuza regelui noi soldați. La începutul anului următor cabinetul liberal fu răsturnat și Roon nu-și luă cu el decât conservatori. Contele

Bernstorff, inteligent și activ, modern într'o privință, dar nu destul de energic, pentru a încerca metode noi, luă locul lui Schleinitz, care continuă totuși să guverneze din culise și, cum în același timp Bismarck fusese definitiv rechemat dela Petersburg, acesta își dădu seama că în curând vor fi trei miniștri ai Afacerilor Străine. Nebunia cu care prințul elector de Hessen își trimite soldații să spargă dulapurile supușilor lui care refuză să plătească impozitele, pare să fie prilejul dorit pentru a începe atacul și Bismarck spune lui Bernstorff: „Dacă vreți războiul cu Hessen, faceți-mă subsecretarul D-voastră de stat: într'o lună vă voi deslănțui un războiu civil de prima calitate". Deja pe vremea aceia el făcea „ironii cu biciuitoarea vorbă de războiu fratricid".

E atât de însetat de acțiune în primăvara lui 1862, încât e gata să devină ministru fără portofoliu și din nou primește dela rege un răspuns umilitor. Poate să ia orice, afară de Afacerile Străine, care sunt ale regelui. Dar Bismarck cu niciun preț nu vrea să mai aștepte ca acum doi ani și în sfârșit, dă un ultimatum șefului lui: „o situație sau demisia". După trei ore e numit ministru al Prusiei la Paris. Aceasta e prima hotărîre dintr'o serie de hotărîri energice ale lui Bismarck, care amenință cu demisia, pentru a sili pe rege să se decidă după placul lui.

La Paris de data aceasta era loc liber. Loc liber era și la Londra, unde Bernstorff dorea să se retragă. Dar Bismarck, pe care regina îl ura și care cam neliniștea pe rege, risca oricum cu ultimatum-ul lui să se facă rechemat într'un moment de supărare. Că Bernstorff era de părere contrară rămâne meritul lui în istorie. Dar singurul, pe care Bismarck putea personal să se sprijine era Roon, și Roon era indispensabil regelui.

Bismarck trăise la Petersburg cu gândul că nu era acolo decât în treacăt și de altfel nici n'a stat decât jumătate din timpul de trei ani cât ar fi trebuit să

stea. La Paris a plecat ca în vizită. In orice clipă se putea întâmpla ca să nu se găsească o soluţie crizei şi Bismarck convenise cu Roon că în acest caz îl va chema imediat. In această stare de spirit nimic nu-i mai place acolo unde altădată atâtea lucruri îi plăceau. Găseşte că legaţia miroase a mucegai, că Francezii sunt nişte provinciali, nişte farsori şi în fond, puţin comunicativi şi cum de doi ani el nu mai ţine la nimic altceva decât la putere, totul îl plictiseşte şi el recade într'un spirit de negaţie, care aduce aminte de întunecatele ceasuri ale tinereţii.

Dela Petersburg scrisese surorii lui: „De când cu boala mea sunt sufleteşte atât de abătut, încât nu mai simt niciun îndemn pentru împrejurări frământate. Acum trei ani aş fi fost încă un ministru utilizabil, astăzi îmi fac impresia unui călăreţ de circ bolnav. Mă voi duce la Paris sau Londra, sau voi rămânea aici, fără bucurie ori durere, cum va vrea Dumnezeu şi cum va plăcea Majestăţii Sale. Totul mi-e indiferent şi asta nu va schimba nimic în politica noastră... Mi-e teamă de minister ca de o baie rece. Mi-ar plăcea mai bine un post vacant, sau să mă întorc la Frankfurt, sau chiar să mă duc la Berna; e un oraş care-mi place... Varnhagen (al cărui jurnal îl citeşte chiar atunci) e înfumurat şi e răutăcios. Dar cine nu este? Totul atârnă numai de felul în care viaţa coace caracterul unuia sau altuia, cu mucegai, soare, sau umezeală, amărăciune, blândeţe sau putreziciune."

Şi totuşi nu e bolnav. E drept că soţia, copiii şi servitorii sunt mereu bolnavi şi se constată oarecare tandreţă în grija tot mai mare cu care scrie în Pomerania, în special surorei lui. Când era în adevăr bolnav, recunoştea relativitatea sentimentelor lui politice şi scria soţiei lui într'o stare de spirit hamletiană: „Pe lume nu e decât ipocrizie şi bufonerie şi fie că boala, fie că gloanţele ne smulg această mască de carne, ea trebue totuşi să cadă mai curând sau mai târziu şi atunci între un Prusian şi un Austriac, dacă

sunt de aceiaşi înălţime, cum sunt de exemplu Schreck şi Rechberg, va fi o aşa de mare asemănare, încât cu greu ai să mai deosebeşti pe unul de celălalt. Tot astfel proştii şi deştepţii, când au ajuns schelete, au o înfăţişare aproape identică. E adevărat că, cu astfel de consideraţii, patriotismul specific dispare". In astfel de scrisori diabolice se şterg chiar faţă de soţia lui toate urmele unei religiozităţi ale cărei forme au asupra lui un efect din ce în ce mai paradoxal. De altfel, el scrie din ce în ce mai rar şi mai scurt, deşi mereu cu tot atâta dragoste; nu e abundent şi adânc decât în descripţiile de natură: atunci e mereu poet.

Când soarta îl loveşte, el se reculege şi se gândeşte la providenţă. Fiul surorei lui s'a împuşcat la vânătoare. Bismarck scrie atunci surorei lui: „Incă douăzeci sau treizeci de ani, în cel mai bun caz, şi vom scăpa amândoi de necazurile acestei vieţi. Copiii noştri vor fi atunci la punctul la care suntem noi acum, şi îşi vor da seama cu mirare că viaţa de-abia începută, se apropie de sfârşit. Să vii şi să pleci, într'adevăr asta n'ar merita atâta osteneală, dacă totul s'ar mărgini aici... Numărul celor pe care-i iubim scade şi nu creşte iar decât când avem urmaşi; la vârsta noastră nu-ţi mai poţi creia legături, care să înlocuiască pe cei morţi". Chiar aici sentimentul familiei, alungă familia. In împrejurările obişnuite ale vieţii, când nu e vorba de boală sau de slăbiciune, el zugrăveşte adevărul. După funeraliile unui prinţ, scrie: „Am rămas în biserica îndoliată, am stat cu Gorciacov lângă catafalcul acoperit cu catifea violetă şi am discutat politică... Pastorul comentase psalmul nestatorniciei (iarbă, vânt, pulbere) şi noi făceam proiecte şi stam de vorbă ca şi cum n'ar fi trebuit să murim niciodată". Aceste meditaţii asupra lui însuşi, obişnuite la un om care s'a analizat întotdeauna, au fost mai rare decât în tinereţe în cei zece ani când a fost aproape creştin, dar după aceea ele au fost şi mai dese.

El rătăceşte acum prin Paris într'o stare de spirit

analoagă, fără o casă organizată, fără soție, departe de buna societate care de obiceiu părăsește orașul la sfârșitul lui Iunie. Neliniștea, care-i întovărășește dorințele, crește atât de mult, încât el ajunge să dispreţuiască însăși aceste dorinţi. Ii scrie lui Roon: „Am accesele de sburdălnicie și spiritul de întreprindere ale acelui animal care joacă pe ghiaţă când e prea fericit". Cei doi prieteni cântăresc în scrisorile lor motivele familiare pentru care Bernstorff și-ar putea amâna plecarea și deci amâna criza până la începutul anului viitor. Şi Bismarck încheie brusc: „Totuşi poate Majestatea Sa nu se va hotărî să mă numească, pentrucă nu văd de ce ar face-o vreodată, când într'o lună jumătate încă nu m'a numit". Şi când în August îl îndeamnă pe Roon să-i dea un răspuns sigur, deoarece ar vrea să știe unde își va avea la iarnă masa de lucru, la Londra, Paris sau Berlin, Roon îi dă acest răspuns foarte caracteristic: „Motivele acestea vor fi înţelese (de rege) și vor avea mai mult efect decât considerațiile politice."

Cu veșnica lui dorință de a se fixa, se enervează și-și enervează prietenii din Berlin. „Lucrurile mele sunt încă la Petersburg și au să înghețe acolo. Caii îmi sunt lângă Berlin, familia în Pomerania și eu pe drum... Mi-ar părea bine să rămân la Paris, dar vreau să fiu sigur că nu mă mut și mă instalez numai pentru câteva săptămâni sau luni. Gospodăria mea e prea mare pentru așa ceva". Dar imediat continuă: „Sunt oricând gata să intru în funcțiune fără portofoliu, dar nu prea văd că regele ar avea intenţia asta". In același timp își asigură retragerea, după obiceiul lui, și scrie fratelui lui că, dacă poate, se va duce întâi la ţară, chiar pentru puţină vreme, pentru a-și vedea pădurile. „Ideea mea fixă este să plantez stejari pe teren nisipos; Olandezii fac asta cu 20—30 florini pogonul pe cel mai prost teren care există". Şi după aceste salturi, scrie fratelui lui ca un locotenent după un banchet: „Faptul că sunt departe de

soție și de copii, precum și niște zarzăre pe care le-am mâncat în mare cantitate, sunt pricina că mă simt cam abătut și aspir la o situație oarecum definitivă, în care voi putea să rămân până la sfârșitul vieţii."

Singurul lucru pe care i l-a adus șederea lui la Paris, e o convorbire la Fontainebleau: ca și acum cinci ani, dar cu și mai multă insistență, împăratul caută să-l seducă pe Bismarck; parcă ar fi simţit în omul acesta, care oricând putea să ajungă la putere, pe dușmanul care avea să-l piardă și parc'ar fi vrut de pe atunci să-l împiedice. Plimbându-se cu Bismarck, împăratul spuse Prusianului pe neașteptate: „Credeți că regele ar fi dispus să încheie o alianță cu mine?

— Sentimentele regelui față de Majestatea Voastră sunt cât se poate de amicale. Prejudecăţile opiniei publice în ce privește Franța, au dispărut aproape cu desăvârșire. Dar în împrejurările actuale, alianțele nu sunt rodnice decât dacă sunt folositoare și necesare. O alianță presupune un motiv și un scop.

— Nu e întotdeauna adevărat, spuse împăratul. Puterile au relații mai mult sau mai puțin amicale. In fața unui viitor nesigur, încrederea trebue îndrumată într'un sens oarecare. Nu vorbesc de o alianţă la întâmplare. Găsesc că între Prusia și Franța este o asemănare de interese care conține elementele unei înțelegeri strânse și durabile, atât timp cât anumite prejudecăți nu creiază piedici. Ar fi o mare greșală, dacă am vrea să poruncim evenimentelor. Acestea vin singure, fără ca să le putem calcula forța și drumul pe care se îndreaptă. Iată de ce trebue să te asiguri mai dinainte de mijloacele prin care poți să le previi și să le folosești.

Aici împăratul începe să vorbească despre o „alianță diplomatică", dar se oprește deodată în parc și spune: „Nici nu vă închipuiți ce surprinzătoare propunere mi-a făcut Austria zilele astea. La Viena pare

că e o adevărată panică. Metternich mi-a spus că i s'au acordat „depline puteri", care-l înspăimântă şi pe el, abia îndrăznind să indice cât sunt de întinse. Are puterea să discute cu mine tot felul de chestiuni cu o competinţă nelimitată, aşa cum un suveran n'a acordat-o niciodată unui reprezentant al său. Această declaraţie m'a pus în încurcătură în chip convenabil. Vrea cu orice preţ şi fără gânduri ascunse, să ajungă la o înţelegere cu mine. Eu însă, fără a mai vorbi de divergenţele dintre cele două ţări, am o teamă aproape superstiţioasă la gândul de a mă alia cu destinele Austriei."

In această convorbire ne miră mai întâi sinceritatea împăratului, văzându-l împotriva obiceiului lui cum se descoperă tocmai faţă de acest om de stat, cunoscut pe vremea aceea prin vicleana lui sinceritate. Caracterele şi antecedentele lui Napoleon al treilea nu ne îngădue să presupunem că a pronunţat aceste vorbe într'un moment de supărare sau de uşurinţă, iar obişnuinţa lui cu conversaţiile diplomatice l-a oprit cu siguranţă de a inventa subit ofertele lui Metternich. Felul lui de a vedea o înţelegere e mai just şi mai modern decât acela al lui Bismarck. Dar nici felul de a înţelege al lui Bismarck nu exprimă adevăratul gând al acestuia. Totul nu-i decât un subterfugiu din partea lui şi nimic nu-i mai surprinzător ca pudoarea de care dă dovadă în rapoartele lui, când îşi compară situaţia cu aceia a lui Iosif la doamna Putifar: „Impăratul era să-mi facă propunerile de alianţă cele mai neruşinate. Dacă l-aş fi încurajat, el s'ar fi exprimat şi mai clar."

Ce-ar fi putut risca Bismarck dacă l-ar fi făcut pe împărat să vorbească mai mult? N'avea principii care să-l oprească pentrucă nu era legitimist şi dacă ar fi venit cu propuneri trainice din partea puternicei Franţe, regele ar fi sfârşit prin a discuta aceste propuneri. Mai mult încă, în scrisoarea pe care o trimete lui Bernstorff, el îşi completează raportul oficial spu-

nând că împăratul „e un partizan convins al proiectelor de unitate germană, adică partisan al Germaniei mici, fără Austria. Chiar acum cinci ani el voia ca Prusia să devină o putere maritimă de rangul al doilea, spunând că ea trebue să-şi construiască porturile de care are nevoie. Blocarea golfului Jade în Hannover-Oldenburg îi părea o absurditate". Bismarck totuşi, nu comunică răspunsul pe care l-a dat împăratului la vorbele acestuia despre Austria. El spune numai că nu trebue să se încheie cu Franţa o alianţă bine determinată, dar nu trebue să se încheie nici cu Austria, pentrucă niciodată Austria „nu va accepta o îmbunătăţire a situaţiei noastre în Germania. Ea va sacrifica mai degrabă Veneţia şi malul stâng al Rinului. Şi mai ales Austria este gata la orice combinaţie care poate s'o ajute să aibă în Germania un ascendent asupra Prusiei."

Tăcerea lui Bismarck faţă de şeful lui e semnificativă, căci dela primele cuvinte a văzut ce va avea să rezulte pentru istoria universală din convorbirea din parcul imperial. El a fost mult mai puţin rezervat cu împăratul decât cu ministrul pe care speră să-l înlocuiască dintr'un moment într'altul. Şeful lui va fi mâine ambasador la Londra, el însă va fi ministru în Wilhelmstrasse, aşadar şef al acestui conte Bernstorff căruia acum îi scrie ca un subaltern. Pentru ce să-i împărtăşească această convorbire care aproape nu-şi poate găsi comparaţie? Poate chiar că nici regelui nu-i va spune şi dacă el n'a spus împăratului decât generalităţi, în schimb el a aflat dela împărat multe lucruri. Peste patru ani, în timpul războiului cu Austria el are să-şi aducă aminte de aceasta în relaţiile lui cu Napoleon al treilea, poate chiar că va aminti împăratului de această convorbire.

In timpul şederii lui la Paris, Bismarck a fost în relaţii cu Thiers, şeful opoziţiei Intr'o călătorie la Londra n'a vizitat de cât pe oamenii politici de frunte. Aici, după un dineu la ambasada Rusiei, a surprins

pe Disraeli şi pe alţi şefi de partide, prin francheţa lui (e drept că forma în care a fost transmisă această convorbire, trece drept apocrifă). Intrebat ce-ar face dacă ar lua conducerea guvernului, Bismarck răspunde: „Mai întâi aş grăbi reorganizarea armatei. Imediat ce ar fi destul de puternică aş profita de prima ocazie ca să lichidez cu Austria, să desfiinţez Confederaţia germanică şi să înzestrez Germania cu o unitate naţională sub conducerea Prusiei". Bismarck e convins că, cu aerul lui hotărît, e crezut numai când minte şi nu e crezut atunci când gândeşte într'adevăr ceea ce spune. Dar de data aceasta greşeşte, pentrucă cel care îl ascultă este departe de a-i fi inferior ca inteligenţă. Repetând cuvintele lui Bismarck, Disraeli adăuga această remarcă genială: *Take care of that man, he means what he says!* (Păzeşte-te de acest om, ceea ce el spune, el şi gândeşte!).

Chestiunea germană atârnă de armata prusiană. Fiecare partid voia s'o aibă de partea lui, şi erau trei partide: liberalii vroiau Germania sub conducerea Prusiei, conservatorii, ca Germani, nu voiau să-i aibă pe Prusieni deasupra lor, iar ca Prusieni, nu voiau să devină Germani. Vrajba se manifesta în popor şi în buna societate, la Curte, printre funcţionari şi în familia regală, ca în vremea revoluţiei.

Regele singur auzea două glasuri în inima lui. De treizeci de ani el dorea reorganizarea armatei; era singurul lui interes şi era tot ce ştia. Dela războiul de liberare armata rămăsese în aceiaşi stare, deşi populaţia se dublase. Acum, când în sfârşit a ajuns la putere, Wilhelm vrea, printr'o nouă lege, să mărească, recrutarea oamenilor cu serviciul de trei ani şi să micşoreze efectivul oamenilor din Landwehr [1]), aşadar al oamenilor însuraţi, şi astfel să păstreze acelaşi număr de ostaşi sub arme ca şi altădată cu Landwehr.

1) Armata de rezervă.

In acest chip numărul total al oamenilor în stare de-a purta armele trebuia să se urce dela patru sute de mii la şapte sute de mii şi în acelaşi timp armata avea să fie întinerită. Ocrotirea acordată oamenilor mai în vârstă, avea un aer foarte social. Poate chiar că la început regele soldat n'a vrut decât asta.

Acum însă trebue să constate că proiectul acesta are o semnificaţie politică. Regele e hărţuit din două părţi. Intr'adevăr liberalii văd cu dreptate în Landwehr ultima fortăreaţă pe care poporul o mai deţine dela 1813. Războiul de eliberare fusese câştigat de părinţii lor, literalmente de popor şi nu de nobilimea îndoielnică şi de rege, care era duşman al poporului. Ceea ce Scharnhorst creiase atunci, adică o armată a poporului, era pe punctul de a degenera acum într'o armată a regelui. Liberalii vor şi ei să întărească armata; ei sunt acei care vor Germania unitară. De aceea cer serviciul militar de doi ani. Ceea ce ei vor să evite este întărirea nobilimii prin armată: corpul ofiţeresc şi şcoalele de cadeţi nu trebue, cum este vorba, să fie mărite, iar ofiţerii burghezi din Landwehr nu trebue să fie înlăturaţi. Nobilimea începe din nou să aibă toate locurile, în diplomaţie, în administraţie, în adunările provinciale. A păstra caracterul popular al armatei, înseamnă a păstra încă ceva din spiritul dela 1848, care e pe cale de dispariţie.

Roon e acela care duce conflictul la maximum. Mult mai regalist decât regele, el declară la Cameră că coroana, în momentele grave, nu trebue să atârne de majorităţile schimbătoare şi de discursurile de partid; în acest chip el vorbeşte pe faţă contra constituţiei şi sileşte stânga să intre în luptă. In lupta pe care el o caută. Până la constituţie, regele dăduse numai ordine pentru întărirea armatei. Acum Prusia trebue să fie un stat militar sau un stat constituţional? Pentru armată trebue bani. In cazul când se refuză creditele pentru serviciul militar de trei ani, disolvăm camera! Şi iată întorsătura pe care o ia conflictul.

In momentul în care la Berlin e criză politică, Bismarck înnoată în fiecare dimineaţă şi în fiecare după amiază în oceanul Atlantic, acolo unde valurile sunt mai mari; la Biaritz, lângă graniţa spaniolă, departe de drumurile de fier, de afaceri şi de ziarele germane, el se scaldă de două ori pe zi, rămâne acolo câteva săptămâni, în loc de trei zile cum avea intenţia şi stă culcat pe nisipul plajei: „Fumez, privesc marea, trag la ţintă, am uitat complet politica şi nu citesc ziare". Scrisorile cele mai importante ale lui Bernstorff şi Roon îl urmăresc la poalele Pirineilor şi-i sunt anunţate prin depeşi din locuri unde poşta vine de două ori pe săptămână, făcând patru zile. Destinatarul stă lungit pe nisip, spunându-şi: „Numai de nu mi-ar veni vreo chemare directă dela Berlin! Sunt tot numai sare şi soare... am stat o jumătate de ceas în apă şi am impresia că numai aripele îmi lipsesc ca să sbor. După masă am făcut o plimbare călare, pe lună, dealungul plajei şi apoi m'am întors singur. După cum vezi, vechea mea vlagă revine."

In zece ani şi mai bine, Bismarck n'a fost atât de fericit ca în timpul acestor câteva săptămâni şi fiind fericit e şi îndrăgostit. Cu inteligenţa omului care cunoaşte femeile, el se entuziasmează în scrisorile zilnice pe care le trimete soţiei, pentru altă femeie, care-i aminteşte prietena dispărută, trezind în el dragostea de altădată: „Nevăzut de nimeni, ascuns după două stânci, văd marea verde şi albă de spumă şi de soare şi am lângă mine pe cea mai minunată din femei; ai s'o iubeşti mult, când ai s'o cunoşti mai bine. Are ceva din Maria Thadden... dar are originalitatea ei proprie, e veselă, inteligentă şi amabilă, tânără şi drăguţă". Această principesă Orlov, născută Trubeţkoi, pe care Bismarck a întâlnit-o pe plajă împreună cu bărbatul ei, încântă pe Bismarck: „O duc ridicul de bine cu sănătatea şi sunt atât de fericit cât pot fi departe de voi toţi pe care vă iubesc". Se culcă şi se scoală de vreme, voios şi fără griji; fermecătoarea

Rusoaică îi cântă bucăţile preferate din Beethoven şi Chopin: „e o femeie care te va pasiona când o vei cunoaşte". Soţia gardianului unui far e însărcinată. Indrăgostiţii se avântă în divagaţii poetice asupra copilului care încă nu s'a născut, vor să-i fie naşi şi într'adevăr, băieţaşul primeşte numele de Otto şi Lafleur, în care se unesc amândoi. Bismarck uită până şi de aniversarea căsătoriei lui: atât de mult a vrăjit Rusoaica pe acest cunoscător al femeilor care a fost întotdeauna atras de rasele străine. Asta a fost ultima lui aventură.

Intr'adevăr, acum pleacă în urmărirea altei femei frumoase, marea lui pasiune, puterea.

După multe scrisori şi telegrame, el primeşte deodată o telegramă în Avignon; apoi una decisivă în Paris; acesta e semnalul pe care Roon i l-a anunţat cu două săptămâni mai înainte printr'o scrisoare: „Grăbeşte-te. Periculum in mora". Suntem în 18 Septembrie 1862. Telegrama e din ajun; la 19, dimineaţa, e în drum spre Berlin, în aceiaşi dispoziţie sufletească, ca şi acum cincisprezece ani, când după o lungă aşteptare, ţăranii au venit în goană călări până la poarta din Schönhausen, strigând: „Ghiaţa începe să se rupă, veniţi repede, domnule baron."

In şedinţa decisivă a Camerei, partidul progresist s'a opus în bloc la proectul relativ la armată, cerând serviciul de doi ani. Roon, constrâns de slabii lui colegi, a răspuns că se va mai gândi.

In clipa asta era gata să facă concesii. Bernstorff a anunţat că se retrage, dacă se va continua să se guverneze fără a se respecta drepturile parlamentului şi dacă nu se va acorda serviciul militar de doi ani. Dar regele, susţinut de Moltke, e neînduplecat şi, acum când se apropie desbinarea, Roon a chemat din proprie iniţiativă pe omul politic, care va da trupe acestor trei generali.

In momentul în care Bismarck ascultă fanfara din Paris, regele e la Neubabelsberg într'o mare frămân-

tare, căci pentru a doua oară se vede pus între drept şi convingerea lui şi cum nu-i un om politic ci un gentilom, pentru a doua oară vrea să abdice. Momentele rele din viaţa lui îi apar. Când era copil a fugit la Memel, mai târziu a fugit la Londra, pe urmă a venit afacerea dela Olmütz şi ajunul războiului din Crimeea. Aşa dar totul a fost zadarnic! In ziua de 18 chiamă pe fiul lui şi-i arată actul de abdicare căruia îi lipseşte numai semnătura. Kronprinzul, prea slab şi prea puţin dispus la acţiune pentru a lua coroana pe care i-o oferă tatăl lui, nici nu vrea măcar să citească actul, spunând că nu poate să înceapă prin a ceda în faţa Camerei, că abdicarea n'ar face decât să mărească conflictul şi că dreapta va lua rolul tatălui împotriva fiului liberal. Vine vorba de Bismarck.

— E un partizan al Franţei, spune fiul.

— De asta nici nu l'aş vrea ca ministru, spune tatăl.

Şi când Roon pronunţă la rândul lui numele lui Bismarck, pe care Bernstorff i-l recomandă şi el, bătrânul rege strâns cu uşa, exclamă:

— Acum nici nu va voi să primească! De altfel nici nu e aici! Şi pe urmă, nici nu se poate sta de vorbă cu el!

Ultima rezistenţă. In dimineaţa zilei de 20, Bismarck soseşte. După spusele unui prieten e „slab dar sănătos, înnegrit de soare, ca un om care a străbătut deşertul pe un dromader". Bismarck îi găseşte pe toţi foarte încurcaţi. Fiecare îl ia deoparte, dându-i alt sfat; miniştrii cred mereu că regele va abdica şi-l sfătuiesc să nu abdice; Kronprinţul vrea să scape de încurcătură şi pleacă la o staţiune balneară. Inainte însă l-a convocat pe Bismarck, dar l-a găsit foarte rezervat, căci acesta n'a vorbit încă cu regele. Dar regele află de acest demers şi cam supărat, spune chiar în aceiaşi zi lui Roon, care vine să-i anunţe sosirea lui Bismarck: „Nu-i nimic de făcut nici cu el. Fiul meu l-a văzut deja!

In aceste cuvinte, pe care Bismarck însuşi le amin-

teşte, apare foarte bine caracterul regelui: el vrea mai bine să abdice decât să cedeze în faţa Camerei şi aici se cunoaşte că e înainte de toate soldat. Când fiul se opune, se simte uşurat, pentrucă, natural, e plăcut să rămâi la putere după ce ai aşteptat treizeci de ani. Dar când omul pe care regele încă ieri avea intenţia să-l convoace, pare că vrea să se pună bine cu fiul lui, atunci suveranul devine bănuitor: trebue să fie vreun complot aici. Roon l-a chemat din propria lui iniţiativă. Cum de nu i-a venit până acum gândul acesta! Dar din nefericire Bismarck e aici, e în concediu; regele nu poate refuza să-l primească şi nu poate să-l facă să aştepte, pentrucă n'are niciun motiv. De altfel ceilalţi sunt descurajaţi şi nu ştiu ce sfat să-i dea; şi regele doreşte atât de mult să vadă înfăptuită noua armată!

Aşadar, trebue să-l cheme şi să-l studieze, dar trebue să fie prudent.

La 22, dimineaţa, Bismarck intră la Babelsberg, în cabinetul de lucru al regelui. Acesta, care astăzi e dispus să abdice şi mai puţin decât acum trei zile, împărtăşeşte totuşi această intenţie acestui om periculos şi-i arată actul de abdicare pe care l-a pregătit. Deşi e sigur că e rege prin graţia lui Dumnezeu şi deşi crede în caracterul sacru al oricărei coroane primite pe altarul Domnului, el îşi înţelege rolul ca un soldat şi repetă de câteva ori: iată de ce îmi dau demisia.

— Nu vreau să mai domnesc, spune el acum, dacă nu pot să lucrez cum îmi cere Dumnezeu, conştiinţa mea şi supuşii mei... Nu mai găsesc miniştri care să ia în mâini guvernul. De asta m'am hotărît să abdic...

Asta aşteaptă Bismarck şi regele ştie că aşteaptă asta, căci toţi miniştrii ştiu şi ei. Ambasadorul răspunde:

— Majestatea Voastră ştie că sunt gata încă din luna Mai să intru în funcţie.

Aşa dar, după tactica lui, el începe prin a arunca

asupra altuia răspunderea faptului că n'a fost chemat mai de vreme. Apoi adaogă că Roon trebue păstrat şi că se vor mai găsi şi alţii.

— Aţi fi gata să reorganizaţi şi armata împotriva majorităţii?

— Da.

— Atunci e de datoria mea să încerc să continui lupta cu D-voastră şi nu abdic.

Convorbirea asta arată că regele era hotărît, înainte chiar de a se deschide uşa, să domnească cu acest om cutezător, pentru a putea el însuşi să rămână în fruntea statului în chip onorabil. Intrebările lui sunt puse astfel ca Bismarck să simtă ce răspuns trebue să dea şi totuşi el le pune în chip conştiincios. Regele e în acelaşi timp prea simplu pentru a rupe acum hârtia cu un gest teatral, strângând mâna noului ministru. In aceasta seamănă cu Bismarck, care pentru a doua oară în viaţa lui îşi exprimă hotărîrea printr'un singur cuvânt. Regele îl ia la plimbare în parc şi continuă să-l studieze. Ii arată un memoriu, opt pagini mari, scrise mărunt de mâna lui, în care răspunde la toate chestiunile în suspensie, dela concesiunile faţă de liberali, până la reformele ce trebuesc realizate.

Regele s'a înarmat înainte de a chema pe omul de care se teme. Programul acesta îl va păzi de nebuniile acestui om aventuros. Bismarck, cetind memoriul, îl atribue reginei.

Acum schimbă tonul. Faptul că ştie că are o duşmancă nevăzută, precum şi încrederea pe care i-o dă numirea lui, îi trezesc vechiul amor propriu şi dela primele cuvinte el defineşte în acest menaj primejdios raporturile şi drepturile; Bismarck refuză să discute programul:

„Nu-i vorba acum nici de conservatori, nici de liberali, e vorba numai de a şti cine trebue să aibă preponderenţă în Prusia, regimentul regal, sau puterea parlamentară: aceasta din urmă, la nevoe, s'ar putea domina printr'o dictatură temporară. Iată de ce un program n'ar face decât să ne stingherească pe amândoi. In aceste condiţii, chiar dacă Majestatea Voastră trebue să-mi ordone lucruri pe care eu nu le consider bune, îi voi spune sincer felul meu de a gândi şi dacă Majestatea Voastră insistă în părerile sale, atunci mai bine să pier cu regele, decât să-l părăsesc în lupta lui cu parlamentul."

Un ton nou. Bismarck l-a ales cu premeditare, pentrucă în clipa asta vrea să câştige încrederea regelui. Dar în acelaşi timp el îi jură ascultare, pentrucă ştie că trece drept un nesupus, capabil să devină un autocrat. Dar Mefistofeles se gândeşte: pe acesta am să-l duc unde vreau.

Ca vasal şi ca ofiţer, şi în acelaşi timp ca diplomat, el răspunde la chemare, dar peste o clipă dă dovadă de prevedere: în momentul în care regele vrea să arunce într'un şanţ programul devenit inutil, tovarăşul lui îl împiedică, arătându-i urmările primejdioase ale acestui gest: e primul sfat pe care ministrul Bismarck îl dă regelui lui. Va mai avea încă ocazia să-l oprească pe marginea multor şanţuri.

La întoarcerea lui din Babelsberg, se întâlneşte cu Schlözer. El spune omului acestuia, care a ştiut să-i câştige încrederea într'un chip atât de miraculos, „pe un ton foarte curios", după mărturisirea lui Schlözer însuşi:

„Cred că au fost mai tari decât mine."

CARTEA A TREIA

CTITORUL

Nu te înfrupţi nepedepsit
din copacul nemuririi.

ROON

I

„Aici în Landtag, în timp ce-ţi scriu, sunt obligat să ascult discursurile extraordinar de searbăde, care ies din gura unor politiciani ciudat de copilăroşi şi de surexcitaţi, fapt care-mi procură o clipă de linişte involuntară... Ca ambasador aveam, deşi funcţionar, sensaţia că sunt un gentleman; ca ministru eşti un ilot... Aceşti domni în clipa asta nu sunt de acord asupra motivelor pentru care se unesc; de aici ceartă... Se întâlnesc în bătaie... con amore. Acestea sunt riscurile meseriei. Flecarii aceştia, într'adevăr, nu pot să guverneze Prusia. Trebue să-i ţin în frâu. Au prea puţin spirit şi se amuză prea mult. Sunt proşti şi obraznici. „Proşti", luat în sensul obişnuit al cuvântului nu este o expresie bună; oamenii aceştia sunt câteodată chibzuiţi, mulţi dintre ei sunt oameni culţi, au căpătat învăţătura metodică a Universităţii, dar în politică ştiu tot atât de puţin ca şi noi când eram studenţi, ba chiar mai puţin; în politica externă sunt unii mai copii decât alţii, iar pentru toate celelalte chestii devin copilăroşi imediat ce sunt în corpore."

El scrie aceste rânduri lui Motley, prietenul lui din copilărie; starea lui Bismarck în primele luni ale guvernării lui este într'adevăr aceasta: Dispreţuieşte pe ideologi când sunt în grup şi îi combate, cunoscând perfect cultura fiecăruia dintre ei; în chestiunile europene are sentimentul unei superiorităţi absolute; şi în acelaşi timp duce o continuă luptă contra nervozităţii amorului său propriu, care trebue să se obiş-

nuiască să nu mai dea înapoi loviturile primite. Până acum Bismarck își putea combate adversarii direct, întrebuințându-și pentru asta toate puterile, ca deputat, dela tribună, ca diplomat, în rapoartele și în scrisorile lui. Acum însă trebue să ascundă aleșilor poporului ceea ce știe și ceea ce vrea să facă; dacă nu, atunci intențiile lui ar fi cunoscute și ar da loc la alte planuri. Odată cu puterea, începe pentru Bismarck și singurătatea.

Nu trebue să fim surprinși când se scrie despre el într'un jurnal din Berlin: „Și-a început cariera ca boierinaș de țară, de o formație politică relativă, cu o cultură și o pătrundere care nu s'au ridicat peste nivelul oamenilor instruiți. A ajuns în culmea gloriei lui parlamentare în 1849 și 1850. In discursurile lui a dat dovadă de violență și de lipsă de respect, de o nepăsare mergând până la frivolitate și câteodată de un spirit aspru. Dar când oare și-a exprimat el vreodată vreo părere politică?" E drept că în fața țării asta s'a întâmplat rar și numai câțiva inițiați știu ce a făcut el timp de zece ani pentru menținerea păcii. „Chiar un om mai energic, scria Gustav Freytag, s'ar sdrobi de intransigența Camerei. D-l von Bismarck nu va sta mai mult de un an". *Poeta propheta:* Bismarck a stat douăzeci și opt de ani la putere. Dar cine îl vedea acum lucrând de foarte aproape, se îndoia de sănătatea minții lui: „Bismarck e atins de o gravă boală de nervi, scrie un funcționar de-al lui câteva săptămâni mai târziu, și câteodată, îmi face impresia că nu-i în întregime responsabil. De exemplu când dictează instrucții pentru presă, mintea lui o ia la goană așa de tare, încât deabia îl poți urmări. Printre diplomații din Berlin părerea generală e că nu va trăi mult, pentrucă nu se cruță de loc."

Și totuși el începe să lucreze după metoda lui obișnuită, încet și cu binișorul, pentru ca apoi după

analize și experiențe largi, să înainteze cu mici salturi. Cu puțin înainte îi scrisese lui Roon: „La sosirea mea toți vor spune: acum să te ții". Era hotărît să-și desamăgească dușmanii în speranța pe care o aveau că el va debuta cu energie dar fără inteligență. Chiar dela sosire, retrage noul buget pentru anul 1863, așa dar, oferă un armistițiu Camerei; tratează cu vechii liberali, oferindu-le portofolii și îi surprinde prin amabilitatea lui mai mult chiar decât prin propunerile lui. Ce va fi spunând deputatul Twesten prietenilor lui, când omul acesta, mai mult disprețuit decât temut, are cu el o convorbire, în cursul căreia îi vorbește aproape intim, cenzurând pe rege, deși se spune că ar fi sfetnicul lui credincios. Otker, un liberal, a notat, după prima vizită la Bismarck: „Mă așteptam să văd un boierinaș slugarnic, tipul vânătorului și al jucătorului de cărți, dar peste câteva clipe aveam cu totul altă idee despre el. Nici urmă din toate astea. M'a întâmpinat venind amabil până la ușă un om înalt, puternic dar mlădios; îmi întinse mâna, mă conduse la un fotoliu și-mi spuse cu un zâmbet binevoitor: după câte știu și D-ta ești rău văzut printre democrați! Mi-a declarat apoi că au trecut vremurile când lupta împotriva baricadelor și că la Frankfurt a învățat multe lucruri". Bismarck critică apoi cu asprime „Keuzzeitung" cu niște expresii, care vizitatorului „nu i-ar fi venit niciodată pe buze sau în vârful condeiului". Il vedem pe Bismarck jucându-se în chip superior cu adversarii, care n'așteptau dela el decât mândrie și o atitudine rezervată, și pe care, dimpotrivă, el i-a primit politicos și cărora le-a dat iluzia că e sincer. Otker nu e un contabil sau un băcan care face politică în cartierul lui. El este unul din șefii partidului din Hessen, avocat și foarte cult, pe care chipul cum a fost primit la ușă și condus la un fotoliu îl măgulește și aceasta nu din cauza situației, ci din cauza clasei pe care d-l junker o reprezintă. Nobilimea prusiană era pe atunci

cumplit de mândră. Bismarck care era cel mai suspect de a nutri aceste sentimente de clasă, rupe cu tradiţia, îşi dă un aer natural şi arată, când vorbeşte cu adversarii de exagerările propriului său partid, că nu e nici rigid ca o excelenţă, nici doctrinar ca un junker, că respectă uzanţele ca un om de lume şi că îşi are originalitatea lui; dar ţine să nu se observe că e un funcţionar prusian.

Nimeni nu şi-a dat seama de aceste încercări mai mult decât Schlözer, pe care, în primele săptămâni, îl invită câteodată la restaurant: „Bismarck joacă teatru pretutindeni şi încearcă să intimideze pe rege şi toate partidele... E fericit că poate păcăli pe toată lumea. Pe rege încearcă să-l facă să cedeze în chestiunea duratei serviciului militar; la Camera seniorilor îşi zugrăveşte propriul lui proiect reacţionar în colori atât de sumbre, încât după cum singur spune, nobililor înşişi începe să le fie frică... Faţă de deputaţii Camerei se poartă când cu asprime, când în aşa fel, ca să le dea impresia că el vrea să se împace cu ei. In acelaşi timp pe cabinetele germane le face să creadă că regele îşi dă cea mai mare silinţă să înfrâneze cavourismul noului ministru. Nu se poate nega că el se impune tuturor prin spiritele şi prin replicele lui. *C'est un homme.*"

Pentru moment el continuă să fie de o mare politeţă chiar în momentele cele mai grele. Nu e ministru decât de o săptămână, când la o şedinţă a unei comisiuni din Landtag face un fel de spovedanie personală. In timpul desbaterilor îşi deschide tabacherea şi arată adversarilor o crenguţă de măslin, „pe care am adus-o de curând din Avignon, ca să o ofer în semn de pace partidului poporului. Dar îmi dau seama că încă nu e momentul". Şi el spune aceasta cu mult orgoliu, dar în acelaşi timp cu o curtoazie adusă parcă din ţara acestei crengi de măslin. Dar virtuosul îşi schimbă imediat tonalitatea, declară că reproşurile presei, care îi atribue intenţii războinice,

pentru a pune capăt dezordinii din ţară nu sunt decât nişte calomnii, apoi adaogă:

„E sigur că nu vom evita astfel de complicaţii în Germania. Germania nu se uită la liberalismul Prusiei, ci la puterea ei, statele germane dela sud pot să se arate indulgente faţă de liberalism şi totuşi ele nu vor putea juca rolul Prusiei. Prusia trebue să-şi adune forţele şi să şi le menţie în vederea unui moment favorabil, care a fost lăsat până acum să treacă de câteva ori. De când cu tratatele dela Viena, graniţele noastre nu mai sunt prielnice pentru o sănătoasă viaţă de stat. Marile chestiuni ale epocei noastre nu se vor rezolva prin discursuri sau hotărîri ale majorităţii, cum greşit s'a făcut în 1848—1849, ci se vor decide prin fer şi sânge."

Iată un monolog, spus pe un ton foarte politicos, în faţa unei mese verzi şi fără a fi fost provocat, în prezenţa a douăzeci sau treizeci de deputaţi şi a câtorva miniştri, monolog care dă aparenţa unei improvizaţii, dar care în orice caz a fost pregătit. Frazele acestea îi cad simple de pe buze, fără avântul pe care ar putea să li-l dea. Niciun stenograf nu le-a notat, dar, imediat după aceea ele au răsunat în toată Germania. Presa şi poporul repetă expresia „prin fer şi sânge", manifestând o teamă veritabilă, sau bine jucată. Dar cel care a spus asta nu desminte.

Totuşi el a regretat aceste fraze. Ca şi prima lovitură, dată de deputatul Bismarck cu paisprezece ani în urmă, prima lovitură dată de ministru este o lovitură de spadă în vânt; din nou el e indignat pe toată lumea, pe prieteni ca şi pe duşmani. „Sunt atacuri foarte spirituale", îi spune Roon, prietenul şi descoperitorul lui, făcându-i reproşuri. Pentru Bismarck totul e un joc. Liberalii spun că un ministru responsabil nu vorbeşte astfel. Chiar el singur declară unui deputat: „Vroiam numai să spun că regele are nevoie de soldaţi şi nu de discursuri pentru a rezolva chestiunea germană. Nu era decât o avertizare dată

Vienei şi Münchenului şi nu era de loc o instigare la violenţă împotriva celorlalte state germane; sânge înseamnă aici numai soldaţi. Dar aş fi putut să-mi aleg cu mai multă prudenţă cuvintele". Cea mai celebră din vorbele lui Bismarck a fost şi ultima lui greşeală tactică.

Regele a cetit şi el aceste fraze cu spaimă. Cum în momentul acesta se află la Baden cu regina, pentru aniversarea acesteia şi cum e şi el expus la privirile şi la criticile Kronprinţului şi ale soţiei lui, probabil că e cam supărat pe noul lui administrator, care i-a jurat ascultare acum o săptămână şi pe care a făgăduit soţiei lui că-l va ţine în frâu. Familia regală e scoasă din sărite; toţi vorbesc de Ludovic al şaisprezecelea, de soarta lui Strafford şi a lui Polignac — şi asta la ziua de naştere a reginei! Toată buna dispoziţie oficială s'a dus! Bismarck, la Berlin, cugetă la consecinţele pe care cuvintele lui le au la Baden. El îşi dă seama de frământările la care e expus regele, deşi acesta nici nu i-a scris, nici nu i-a telegrafiat; şi-l închipue cum se va întoarce peste câteva zile, cu capul împuiat de preveniri şi de reproşuri şi atunci se gândeşte să plece în taină, şi fără să vestească pe ceilalţi miniştri, pentru a merge să întâmpine pe rege şi să vorbească cu el înainte de a sosi în Capitală. Biscmarck pleacă. La gară d. von Unruh, un liberal, recunoaşte pe Bismarck şi se urcă în acelaşi compartiment cu el pentru a sta de vorbă. Bismarck stă de vorbă cu el cu multă prudenţă, apoi se coboară la Jüterborg, spunând că se duce să-şi viziteze nişte rude. Apoi, în gara care e numai pe jumătate construită, se aşează „în întuneric, pe o roabă răsturnată", printre lucrători şi alţi oameni din popor. Funcţionarii, pe care îi întreabă de vagonul regelui, îi răspund cu asprime. El nu spune cine este, nici nu e recunoscut şi tocmai el, care pretinde atâta respect pentru clasa din care face parte, în momentul de faţă nu se mai gândeşte la asta. Omul de fer şi sânge, pe care acum o lume întreagă îl numeşte şi îl blesteamă în acelaşi timp, stă în întuneric pe o roabă, şi-şi aşteaptă suveranul. In această epocă legendară, regele Prusiei se servea încă de trenuri normale; Bismarck îl găseşte singur şi foarte abătut într'un compartiment rău luminat. In clipa în care Bismarck îl roagă să-i asculte explicaţiile, regele îl întrerupe dela primele cuvinte:

— Prevăd foarte bine cum se vor sfârşi toate: ai să fii ghilotinat în piaţa Operei, sub ferestrele mele iar eu am să fiu ghilotinat ceva mai târziu!

Bismarck, care în dosul regelui vede ridicându-se umbra Augustei, răspunde cu aceste simple vorbe:

— *Et après, Sire?* (Şi după aceia, Sire?).

— Da, *après!* Atunci vom fi morţi amândoi!

— Da, atunci vom fi morţi. Dar tot vom trebui să murim odată şi am putea oare să murim în chip mai frumos? Eu luptând pentru cauza regelui meu şi Majestatea Voastră pecetluind cu propriul său sânge drepturile pe care le deţine prin graţia lui Dumnezeu. Fie că va fi pe eşafod, fie pe câmpul de luptă, asta nu va schimba nimic din gloriosul sacrificiu al vieţii noastre pentru aceste drepturi, care v'au fost conferite de pronia cerească. Majestatea Voastră nu trebue să se gândească la Ludovic al şaisprezecelea. El a trăit şi a murit ca un om slab şi numele lui cam pătează istoria. Carol întâi al Angliei, dimpotrivă, va face întotdeauna o nobilă impresie, pentrucă după ce şi-a tras spada pentru dreptul lui şi a pierdut lupta, a pecetluit cu propriul lui sânge prestigiul lui regal. Majestatea Voastră trebue să pornească la luptă. Nu puteţi capitula, trebue, chiar cu primejdia vieţii Voastre, să întrebuinţaţi violenţa!"

„Cu cât vorbiam mai mult în sensul acesta, cu atât regele se însufleţia şi se pătrundea tot mai mult de rolul lui de ofiţer, care luptă pentru regalitate şi pentru patrie... Tip ideal al ofiţerului prusian, care va merge la moarte sigură, cu aceste simple vorbe: „La

ordin", fără teamă şi uitându-se pe sine însuşi, dar care când trebue să acţioneze din proprie iniţiativă, se teme de părerea superiorului lui sau a lumii, mai mult decât de moarte... Se simţia apucat de cureaua săbiei... Pus din nou pe un teren care îi era familiar, el îşi regăsi în câteva clipe încrederea pe care şi-o pierduse la Baden, devenind chiar vesel... Scăpase de grija care îl rodea şi, chiar înainte de a ajunge la Berlin, deveni voios şi gata de luptă, făcând asupra miniştrilor şi funcţionarilor care îl aşteptau o impresie adâncă."

Bismarck n'a notat această scenă, decât după treizeci de ani. Se cunoaşte că e adevărat ce spune, chiar din felul dramatic cu care povesteşte. E una din loviturile lui de maestru: el nu constrânge pe un adversar să cedeze, sau pe suveranul lui să facă războiu, ci numai îl face pe rege, care are tot dreptul să fie nemulţumit, să aprobe un discurs pe care el însuşi, Bismarck, îl consideră nechibzuit. Când stătea pe roabă nu-şi simţia conştiinţa împăcată şi dacă a consimţit să recunoască în faţa unui adversar că vorbele „fer şi sânge"' îi depăşise gândul, nu era totuşi de loc dispus, el care nu era ministru decât de o săptămână, să mărturisească regelui că s'a înşelat. Cu acest prilej Bismarck şi-a întărit dispoziţia lui de luptă, sugerând aceleaşi gânduri şi reguli, gânduri pe care nu le avusese la primele lor consfătuiri. In orice caz, Bismarck şi-a propus să utilizeze mai târziu intenţiile curajoase ale regelui.

Toate acestea erau înţelepciune şi calcul, dar erau în acelaşi timp şi profund adevărate. Cu gândul de a fi ucis cândva în luptă, Bismarck se obişnuise dela primul lui duel de student. Starea asta sufletească şi curajul acesta atât de adevărat, pe care regele îl simţia pătrunzând prin pielea lui de bătrân soldat, alcătuiau unele din cele mai bune mijloace de sugestie.

Aceasta a fost băutura magică pe care Bismarck a dat-o suveranului lui în momentele de slăbiciune.

II

„Eu nu sunt făcut pentru rege, cu care trebue să umbli foarte uşor!" Cu aceste vorbe spuse în clipa în care Wilhelm devine regent, cu patru ani înainte de a deveni ministru, Bismarck indica de pe atunci lui Gerlach dificultăţile pe care i le pregătia schimbarea tronului. Dacă era făcut pentru Prusieni, era şi asta o chestie gravă şi Schlözer, în ura lui amestecată cu dragoste, nu îndrăznea să o afirme. Regele era singurul Prusian în stare să-i ofere lui Bismarck pe ceilalţi Prusieni drept materiale pentru arta de a guverna. Iată de ce el trebuia întâi să-l capteze pe rege şi să-l păstreze. Bismarck s'a purtat faţă de rege, cum se poartă un om care cunoaşte femeile faţă de o metresă de care nu e niciodată sigur, sau ca un inventator faţă de comanditarul lui, aşadar ca un maistru. Aceşti doi oameni, care nu se puteau lipsi unul de altul, se luptau de multe ori în tăcere; aceste două caractere, atât de diferite, luptau fără o vorbă, nu pentru putere, ci pentru propria lor stăpânire de sine; în această cursă de întrecere fără sfârşit, fiecare are jumătate de merit şi jumătate de povară. Nu se poate spune care din doi a avut de îndurat mai mult: suveranul, bătrân, cam mediocru, dar de sânge regal, trebuind să suporte un ministru mai tânăr, care nu era decât un junker, sau omul de stat îndrăzneţ, care a trebuit să suporte veşnicele şovăiri ale regelui. Vechiul călăreţ se temea mereu de vioiciunea calului său, şi mereu calul lua vânt: şi în fond amândoi mergeau cel mult la pas.

După nenumărate discuţii, în care regele şi ministrul nu se înţelegeau, se retrăgeau amândoi acasă la dânşii înciudaţi şi supăraţi, având amândoi aceiaşi dorinţă de a se descotorosi unul de celălalt; dar când din

oboseală, de cele mai multe ori din înţelepciune, ministrul îşi înainta demisia, regelui începea să-i fie frică şi ceda imediat. Intre aceşti doi oameni au fost ceasuri de furie, din care nu se găsesc în memoriile lui Bismarck decât slabe ecouri.

Toate acestea Bismarck le ştia dinainte, cu mult înainte ca amândoi să fi fost la guvern şi atunci când era ambasador el a ţinut mereu seama de acest lucru în planurile lui de viitor. Acum, când întâlneşte în fiecare zi pe rege, îşi joacă rolul în stil mare. Cunoscător de oameni, curtezan mai ales, soldat din când în când, el e obligat să pară că e cu frica lui Dumnezeu pentru a nu speria pe suveran, care va împlini în curând şaptezeci de ani. Chiar la această vârstă regele se înfuria câteodată aşa de tare, încât mototolea în mâini diverse documente, pe care Bismarck, după ce trecea criza, le contempla surâzând, ca un mare portretist la vederea unei figuri frumoase, găsindu-le chiar mai interesante, aşa cum erau mototolite şi rupte. La asta nu era decât un leac, moderaţia. Şi e tocmai ceea ce Bismarck nu învaţă decât acum. Amorul lui propriu a putut să suporte asta, pentrucă a constatat că regele era cinstit şi că nu era nestatornic ca fratele lui, care înşela pe un ministru cu altul. Wilhelm întâi avea o absolută încredere în acela care acceptase cea mai gravă responsabilitate.

Aşadar, când a intrat în funcţie, Bismarck cunoştea pe rege şi nu putea să aibă surprize; pe de altă parte, regele nu s'a obişnuit decât treptat cu el, pierzându-şi odată cu venirea succesului părerile preconcepute. El nu acceptase acest lucru decât cu neplăcere. In primii ani rudele şi prietenii au făcut tot ce le-au stat în putinţă pentru a-l îndepărta de Bismarck. La început vechii liberali trimeteau soli tainici la rege ca să-l convingă să înlăture pe noul ministru. Bătrânul suveran vede cu mâhnire cum se spulberă din nou simpatiile pe care el cel urît odinioară sub numele de „prinţul mitraliilor" începuse să şi le recâştige în aşa

zisa epocă a liberalismului. Bismarck era de patru luni ministru, când regele ceti, scris de mâna unui bătrân ofiţer care îi era prieten: „Poporul este credincios Majestăţii Voastre dar el ţine cu tărie la drepturile lui. Fie ca Dumnezeu în îndurarea lui să înlăture urmările nenorocite ale unei grave neînţelegeri".

Astfel de vorbe îl aprind şi mai tare. Contradicţia întăreşte şi mai mult în atitudinea lui; în scrieri în care unele cuvinte sunt subliniate de două sau de trei ori, el răspunde exaltat şi pătimaş ca un tânăr: „Mereu şi mereu am spus că încrederea mea în poporul meu este neclintită, pentrucă ştiu că el are încredere în mine. Blestem pe acei care ar vrea să-mi răpească dragostea şi încrederea poporului meu... Toată lumea ştie că pentru aceştia orice mijloace sunt bune. N'am făcut eu oare concesia de patru milioane — din nefericire! şi tot din nefericire, n'am făcut eu şi alte concesii?... Acel care uzează astfel de drepturile lui, adică reduce atât de mult bugetul încât paralizează tot statul, acela ar fi trebuit să fie trimis într'o casă de nebuni. Unde stă scris în Constituţie că numai guvernul trebue să facă concesii şi nu şi deputaţii!!!" Pentru a scri cu atâta furie unui supus al lui, care nici nu e măcar funcţionar, de bună seamă că conştiinţa lui de rege nu-i dă răgaz şi că evlavia lui îl face să se lupte cu Dumnezeu pentru ministrul lui. In timpul acestor crize, Bismarck, în fiecare scrisoare pe care o scrie regelui, invoacă pe Dumnezeu. Când la Crăciun primeşte dela rege un baston, el compară bastonul cu toiagul lui Aron, deşi comparaţia nu se prea potriveşte. In momentul hotărîrilor grave, el supraveghează mereu inima regelui, îi sugerează aceste hotărîri cu încetul şi până la urmă trebue să i le smulgă. Ii scrie lui Roon: „Inima regelui e într'o altă tabără. Partea sentimentală a regelui e împotriva mea". Tot lui Roon îi scrie înaintea unui ordin de mobilizare: „Să sperăm că regele va da mâine or-

dine definitive, pentrucă Joi (Joia Verde) nu va fi dispus să facă aşa ceva". Şi câţiva ani mai târziu: „Mă simt încă odată la capătul puterilor mele. Nu mai pot suporta cu seninătate luptele cu regele".

La antipatia pe care regele o simţia faţă de el la început, Bismarck n'a răspuns cu aceiaşi antipatie. Ii este destul să se simtă superior în toate privinţele. Ca şi un atlet, Bismarck în tinereţea lui a dat mai multă importanţă trupului, apoi mai târziu spiritului celor pe care îi întâlnia, chiar dacă era sigur de a le fi superior în toate împrejurările şi din toate punctele de vedere. Faţă de prinţul şi mai pe urmă de regele Wilhelm i-a fost uşor acest lucru, însă când au ajuns să se întâmpine amândoi ca rege şi ministru, Bismarck a început să nutrească în el două sentimente noui, fără de care n'ar fi putut niciodată să reziste: el vedea în rege un suveran şi un fel de tată. Ceea ce simţise când scrisese într'o zi tinerei lui soţii: „Am jurat credinţă şi veneraţie sângelui lui", sentimentul acela de vasalitate, creştea acum când el însuşi era chemat să vegheze de aproape asupra regelui şi să-l apere. Mult mai târziu el îşi compară situaţia faţă de regele mânios câteodată cu aceea a unui fiu faţă de tatăl său, capriciile şi toanele regelui fiind pentru el *vis major*. El uită că în tinereţea lui n'a fost niciodată gata să se supună propriului său tată, pe care totuşi îl iubea.

Incetul cu încetul Bismarck se supune regelui, dar în această luptă cu siguranţă că el a căpătat şi simpatie faţă de omul care pentru dânsul îşi părăsia puterea. A fost o simpatie, care după moartea suveranului a devenit chiar dragoste, reflexul urii pe care a arătat-o moştenitorilor regelui. Insă în toate crizele din primii zece ani el se simţea tot mai apropiat de rege, văzându-l pe acesta dând dovadă de curaj pe câmpul de luptă şi mai târziu cu prilejul atentatelor.

Regelui Wilhelm, în adevăr, nu-i era frică decât „de

manoperile şi criticile soţiei lui". Aici nici un regalism, nici chiar sentimentul „dreptului femeilor", cum a spus Bismarck, într'un moment de toleranţă faţă de femei, n'a potolit ura pe care ministrul o simţia în general împotriva femeilor care se amestecă în politică şi în special împotriva Augustei, dela convorbirea aceea plină de înţelesuri din Martie 1848, în camera de servitori din castelul dela Potsdam.

Bismarck a spus că ceea ce se petrecea între aceşti doi oameni erau „cele mai grele lupte din viaţa lui"; totul consista în convorbiri de alcov, convorbiri pe care regele le suporta din partea soţiei lui şi de ale căror consecinţe Bismarck avea obiceiul să se plângă propriei lui soţii. Această Augustă, care zadarnic „privise în ochii lui Goethe", nu suferia privirea lui Bismarck decât la adăpostul situaţiei ei. Am putea să o admirăm la nevoie în înfrângerea ei, dacă ea s'ar fi opus lui Bismarck cu idei sau fantezii politice; însă de obicei ea n'avea decât fraze umanitare, în dosul cărora se ascundea frica de o nouă revoluţie ca la 1848. Când în intimitate ea compara pe rege şi pe ministrul lui cu Ludovic al şaisprezecelea, cu Strafford şi cu Polignac, ea era convinsă că Bismarck are o influenţă primejdioasă asupra soţului ei. Ea uita că tocmai Bismarck avusese dreptate în timpul zilelor din Martie şi că numai împotrivirea lui de atunci îi salvase coroana; totuşi era gata să-i atribue cele mai injurioase motive, în loc să sprijine şi să onoreze în el pe apărătorul drepturilor regale.

Cu neîncrederea şi ura lui faţă de oameni, Bismarck s'a văzut de multe ori prigonit fără motiv în cursul vieţii lui. Faţă de Augusta, care guverna lângă el şi împotriva lui, într'un chip insuportabil, Bismarck timp de douăzeci şi şase de ani e mai de grabă de compătimit, pentrucă aici, în prezenţa unei femei şi a unei regine, el era cu totul dezarmat şi silit să sufere loviturile în tăcere. Oridecâteori regele primea sugestiile reginei, câteodată începând chiar de dimineaţă,

prin scrisori ad-hoc, Bismarck îşi dădea repede seama. In primii ani, la cea mai mică observaţie din partea lui, el îşi atrăgea „mustrări foarte aspre. Regele voia oarecum să-mi interzică să cred în astfel de lucruri, chiar când erau adevărate."

Işi putea permite să-l îndepărteze pe rege de soţia lui numai prin subterfugii complicate, cu pioase considerații de curte. La Gastein, în 1865, se discută un tratat cu Austria şi aici din nou toţi factorii sunt împotriva politicii ministrului; pe lângă asta regele îi mai spune că tocmai a făcut o comunicare confidenţială reginei. Bismarck se întoarce acasă disperat de aceste conciliabule familiare, pe care le vede amplificându-se şi care ameninţă să strice totul, se aşează şi scrie — el însuşi, căci cui ar fi putut încredința lucruri atât de delicate! — o lungă suplică:

„Majestatea Voastră va binevoi să mă ierte cu mărinimie, dacă grija poate exagerată de interesele serviciului său prea înalt, mă sileşte din nou să-i vorbesc despre comunicările pe care Majestatea Voastră a avut bunătatea să mi le facă. Cred ca şi Majestatea Voastră, că M. S. Regina va păstra secretul; dar dacă dela Koblenz, în urma relaţiilor de familie şi de încredere, vreo aluzie ar ajunge la urechile reginei Victoria, ale Kronprinzului, sau ale Kronprinţesei, la Weimar, sau la Baden, numai atâta ar fi de ajuns pentru a dovedi că secretul, pe care l-am promis n'a fost păstrat, precum şi pentru a trezi bănuiala împăratului Franz-Joseph şi pentru a face să eşueze pregătirile de până acum; şi acest eşec ar aduce aproape în chip inevitabil războiul cu Austria.

„Majestatea Voastră va binevoi să ia în considerare nu numai interesul pe care-l port serviciului său prea înalt, ci şi devotamentul meu faţă de prea înalta sa persoană, atunci când îmi permit să am impresia că Majestatea Voastră ar porni războiu împotriva Austriei cu alte sentimente şi cu un curaj mai mare dacă războiul ar fi cerut de firea lucrurilor şi de obligaţiile

monarhiei; pentru aceasta trebue îndepărtată bănuiala că numai o indiscreţie a făcut pe împărat să nu ţină seama de ultimele modalităţi acceptabile pentru Majestatea Voastră. Poate că grija pe care o am e nebunească şi chiar dacă e întemeiată şi chiar dacă Majestatea Voastră nu vrea să ţină seama de ea, atunci voi crede că Dumnezeu conduce inima Majestăţii Voastre, iar eu îmi voi face în orice caz datoria cu bucurie; dar cel puţin nu voi avea să-mi fac niciun reproş dacă Majestatea Voastră nu consimte să-mi dea ordinul de a rechema telegrafic curierul la Salzburg. Pentru asta ar putea servi de motiv corespondenţa ministerială iar mâine s'ar putea trimite alt curier sau chiar acelaşi... Am respectuoasă încredere în bunătatea Majestăţii Voastre care va binevoi, în caz că nu aprobă consideraţiile mele, să mă scuze cel puţin, că îmi exprim dorinţa de a servi pe Majestatea Voastră nu numai din datorie ci şi pentru înalta sa mulţumire personală."

S'ar crede oare că e numai o jumătate de secol de când un mare om de stat era obligat să scrie astfel de scrisori regelui său, care, fără el, n'ar figura în istorie decât prin numărul lui? N'ai crede că auzi pe un curtean cerând o decoraţie sau implorând iertare? Autorul scrisoarei a imaginat tot ce se petrece la Gastein, pentru a izbuti să smulgă iscălitura regelui. Cu ce scrie el, nici Dumnezeu, nici conştiinţa, nici datoria şi nici serviciul lui n'au vreo legătură. N'avem aici decât un bun jucător de şah, care prin întorsături neprevăzute, îşi împinge partenerul într'un colţ, pentru a-l face mat la sfârşit. Şi atunci, în mijlocul negocierilor celor mai dificile, acest om obosit de lupta cu stăpânul lui îşi vede opera primejduită printr'o indiscreţie eventuală a prinţeselor. El se gândeşte la consecinţele pe care acest fapt le-ar avea pentru două imperii, în caz când Augusta ar scrie Victoriei, aceasta ar scrie mamei ei care e Englezoaică iar aceasta din urmă ar scrie la Viena sau la Dresda,

pentruca, mai din dilentantism, mai din animozitate, să strice totul cât mai repede. Este oare de mirare că disprețul acestui om față de prinți crește din zi în zi, din an în an? Mai de mirare este că el rămâne monarhist.

Intr'adevăr, printre acești Hohenzollerni niciunul nu-i care să-l susțină. Fiul, care de altfel se arată de multe ori ca războinic adversar al prudenței regelui, dominat de o soție moralmente superioară, introduce în Prusia idei engleze juste, fără a avea curajul și puterea să le apere. O singură dată caută să se impună. Conflictul s'a agravat. Bismarck a dat niște decrete împotriva libertății presei. Kronprințul, într'o călătorie la Danzig cu soția lui, prinde curaj și spune la primărie: „Și mie îmi pare rău că am venit aici în clipa când domnește discordia între guvern și popor, lucru pe care l-am aflat cu foarte mare mirare. N'am știut nimic de dispozițiile care s'au luat în chestia asta. Nu eram de față. N'am luat de loc parte la aceste hotărîri."

Cetind discursul fiului său, reprodus în toată Prusia, regele se înfurie, nu pentrucă Kronprințul se face popular, ci pentrucă, în calitate de soldat, obișnuit cu disciplina și crezând în ea, el vede primejduită însăși temelia armatei lui, supunerea. Prin faptul că acum zece ani el fusese într'o situație analoagă și totuși își înăbușise mânia față de regele, fratele lui, prin faptul, însfârșit, că în timpul războiului Crimeei el s'a supus fără să scoată o vorbă, Wilhelm este și mai supărat astăzi, când vede pe fiul lui protestând astfel în public. Ce face Bismarck? In împrejurarea asta el ar fi putut foarte ușor să-l facă pe rege să-și umilească fiul într'un chip sau altul. Rechemare, arest, chiar închiderea într'o fortăreață, toate acestea sunt posibile și regele chiar s'a gândit. Dar ministrul e pentru iertare. Vrea oare să și-l apropie pe moștenitorul tronului? Nici chiar asta. El preferă să-i răpească aureola cu care o pedeapsă l-ar putea împodobi.

„Purtați-vă blând cu copilul Absalom, spune el regelui care ține foarte mult la Biblie. Evitați orice hotărîre *ab irato,* lăsați ca numai rațiunea de stat să hotărască. In conflictul dintre tânărul Fritz[1]) și tatăl lui, toate simpatiile erau de partea fiului". Cu vorbe atât de iscusit spuse, Bismarck obține împăcarea.

Dar Kronprințul spune personal lui Bismarck, pe care de acum înainte îl urăște și mai tare, că îi condamnă politica îndreptată împotriva poporului. El refuză în același timp de a continua să facă parte din Cabinet, „pentrucă sunt adversarul lui hotărît". Câtva timp după aceia ei se întâlnesc din nou și Bismarck îl întreabă de ce se ține departe de un guvern care va fi al lui peste câțiva ani. Ar face mai bine să-și exprime părerile contradictorii de pe acum, pentru a pregăti o tranziție.

Transiție? Cuvântul acesta a electrizat pe Kronprinț. „El a refuzat energic acest lucru, închipuindu-și probabil că eu voiam să-mi pregătesc o tranziție, pentru a fi mai târziu în serviciul lui. Multă vreme n'am putut să uit expresia de dușmănie și de măreție olimpiană, pe care mi-a arătat-o, și-l văd încă și astăzi (după treizeci de ani) dând capul pe spate, roș la față și privindu-mă fix peste umărul stâng. Mi-am înnăbușit propria mea pornire, m'am gândit la Carlos și la Alba[2]) și i-am răspuns că nu vorbisem decât din punctul de vedere al dinastiei, că speram că va binevoi să creadă că nu caut de loc să-i deviu ministru cândva; ministrul lui nu voi fi niciodată! El s'a potolit tot așa de repede cum se supărase și a terminat destul de prietenos convorbirea."

Ii vedem parcă pe amândoi în sala imensă și rece a palatului, între două uși, stând în picioare unul lângă altul, în uniformă, cu sabia la șold. Ingrozitoare clipă pentru mândria lui Bismarck! Niciun om

1 Frederic cel Mare.
2) Personagii din „Don Carlos", dramă de Schiller. (N. Tr.)

nu şi-a îngăduit să-l privească astfel peste umăr. Şi el, care ar vrea să pună mâna pe sabie, trebue să înghită acest afront şi să sufere această privire care nu-i place de loc. Dar el înţelege gândul adversarului şi spune cu o voce înăbuşită, pe care caută să şi-o facă cât mai calmă: „Ministrul dumneavoastră nu voi fi niciodată."

III

Pe lângă prinţii de sânge, Bismarck avea de duşmani şi pe mulţi oameni dela curte, precum şi câţiva oameni de spirit. Mai târziu el i-a clasat în duşmani de prima, a doua şi a treia clasă.

Nu se înţelegea decât cu un singur om, cu Roon. Nicio încredere veritabilă nu-l apropia de ceilalţi miniştri, de generali, de curtezani şi de şefii de partide. De altfel în fond el nu aparţine niciunui partid. Ziarul „Kreuzzeitung" şi Ludwig Gerlach, sunt prea extremişti pentru el, el însuşi e prea extremist pentru liberali, iar în ce priveşte stânga, aici e lupta pe faţă. Numai pentru Roon, soldatul cutezător, simte el o bărbătească prietenie, netulburată de nicio discuţie intelectuală. O singură dată îi acordă un concediu de şase luni, dar cu neplăcere: „In colegiul camarazilor eu sunt singurul suflet sensibil şi sprijinul autorităţii D-voastră politice nu poate fi înlocuit căci nimeni n'a mâncat atâta sare cu regele ca D-voastră."

Cu Keudell, poeticul prieten al Johannei, din care în curând şi-a făcut un colaborator, din cauza încrederii lor reciproce, începe să nu se înţeleagă chiar după câteva săptămâni. Keudell scrie lui Bismarck, sfătuindu-l să se sprijine pe opinia publică în chestiunea Danemarcei, adăogând, că dacă şeful consimte, el îşi oferă, amical şi cinstit, demisia. A doua zi Bismarck îl convoacă şi-i spune „cu voce înăbuşită, dar cu emoţie evidentă: „Spune-mi, de ce mi-ai scris această scrisoare? Dacă D-ta crezi că poţi să ai o influenţă asupra hotărîrilor mele, lasă-mă să-ţi spun că asta nu se potriveşte cu vârsta d-tale. Nu pot să suport ca d-ta, care mă cunoşti atât de bine, şi de atâta vreme, să te poţi gândi că m'am îmbarcat într'o afacere atât de importantă, ca un simplu ofiţeraş fără să studiez mijloacele pentru care voi avea să dau seamă în faţa lui Dumnezeu. Din pricina asta n'am putut să dorm două nopţi. Cât despre demisia d-tale, n'am niciun motiv să ţi-o primesc, am vrut numai să-ţi arăt unde a nimerit glontele pe care mi l-ai trimis drept în piept! Keudell îi roagă să-l scuze şi-şi retrage scrisoarea. Bismarck: „Acum totul s'a şters... dar dacă altădată nu eşti de părerea mea, nu-mi mai scrie, vorbeşte!"

Atât de singuratic e Bismarck. Un om cu care e prieten de cincisprezece ani, care cunoaşte pe soţia lui încă şi mai de mult, şi care acum îi este subordonat, îi dă, bineînţeles cu tot respectul, un sfat care se acordă cu întreaga opinie publică: asta e destul pentru a distruge în acest om, atacat din toate părţile, calmul pe care înjuriile presei n'au putut niciodată să i-l răpească. Şi tu, Brutus? Keudell aranjează lucrurile, dar nu chiar aşa cum ar trebui. Respectul pe care Schlözer şi l-a dobândit lipseşte. Keudell nu-i decât un funcţionar plin de spirit şi de muzicalitate, nu-i un factor pe care un om de stat activ să se poată bizui.

Ministrul Afacerilor Străine, în măsura în care e capabil de cugetare, e împotriva şefului, dar „asta nu mă deranjează de loc". Insă, cum ambasadorii lui, lucrează împotriva lui în străinătate, se pune în defensivă pe un teren nou. La Florenţa e Usedom, la Paris e Goltz. Amândoi vor să-i ia locul şi scriu direct regelui, împotriva politicii lui Bismarck. Dar regele e fidel. Nu-şi trădează consilierul, aşa cum a făcut fratele lui, ba chiar îi dă scrisorile, ca să răspundă.

Faptul că el, Bismarck, timp de opt ani a pus piedici politicii şefului lui, scriind personal regelui şi lui Gerlach, nu-l face de loc tolerant acum când a devenit el şef. Cu imoralitatea omului de geniu, el neagă identitatea celor două procedee şi interzice în mod hotărît ambasadorilor lui să facă ceea ce el a făcut când era ambasador. Dar chipul în care el interzice acest lucru, mai ales contelui Goltz, pe care el însuşi l-a plasat la Paris, dă un exemplu de amestecul inimitabil al stilului său semi-oficial. Intr'adevăr, iată ce scrie lui Goltz:

„Nimeni nu aşteaptă rapoarte, care să fie numai ecoul opiniunii ministeriale. Dar rapoartele d-voastră nu mai sunt propriu zis rapoarte, ci au înfăţişarea unor expozeuri ministeriale, recomandând regelui o politică cu totul opusă... O astfel de interpretare poate fi dăunătoare în chip inutil, deoarece ea poate să pricinuiască întârzieri şi şovăiri şi după părerea mea orice politică e mai bună decât o politică şovăitoare... Am o înaltă părere de ideile d-voastră politice, dar nici eu nu mă cred prost. Mă aştept de altfel să-mi spuneţi că mă înşel. Poate că patriotismul meu şi puterea mea de judecată vor avea mai multă valoare în ochii d-voastră, când vă voi spune că de două săptămâni mă ocup cu chestiunile despre care vorbeşti în raport.

„Dar cum pot eu să mă hotărăsc să vă desvălui gândurile mele, când d-voastră vă arătaţi aproape fără înconjur intenţia de a combate ministerul actual şi politica lui şi deci de a nu ţine seama nici de el, nici de ea?... Şi totuşi sunt obligat ca ministru şi fără a prejudicia interesele statului să fiu sincer faţă de ambasadorul din Paris. Neînţelegerile pe care orice om în situaţia mea le are în relaţiile cu miniştrii şi consilierii, cu influenţele oculte ale Curţii, cu Camerile, cu presa, cu curţile străine, nu pot fi mărite prin faptul că disciplina ministrului meu e înlocuită cu o concurenţă între ministru şi ambasador... Rar mi se întâmplă să scriu atât de mult, ca în seara asta de Crăciun, în care toţi funcţionarii sunt în vacanţă şi altuia decât d-voastră n'aş scrie decât un sfert din câte v'am scris. Fac asta pentrucă nu mă pot hotărî să vă răspund oficial şi cu tonul pe care l-aţi pus în raportul d-voastră... Dacă vreţi să încercaţi să răsturnaţi ministerul, atunci trebue să faceţi asta aici, la Cameră şi prin presă, în fruntea opoziţiei, şi nu din postul pe care îl ocupaţi acum; şi apoi trebue să aplic şi eu expresia d-voastră că, atunci când este dezacord între patriotism şi prietenie, patriotismul trebue să decidă. Dar pot să vă asigur că patriotismul meu e atât de puternic şi de curat, încât o prietenie, care pare mică pe lângă el, poate fi totuşi foarte sinceră."

Iată o scrisoare menită să schimbe complet pe cel căruia îi este adresată. Aici măestria consistă în a spori o legitimă supărare prin doze savante de stimă şi ameninţare, până la jignirea unei inimi de prieten. Deşi nu întrebuinţează niciun cuvânt patetic, Bismarck dă a înţelege concurentului lui ce viaţă grea îl aşteaptă în caz când ar vrea să-l răstoarne. Ştiind că destinatarul scrisorii e bine văzut de rege, el se pricepe să presare refuzul administrativ cu atâta zahăr, încât acesta la nevoie poate să vadă un elogiu personal şi un fel de omagiu pe care şeful îl aduce spiritului lui. Şi aceasta are să-i placă, pentrucă Goltz e un înfumurat. Această capodoperă de scrisoare, din care aici n'am dat decât un sfert, e deajuns pentru a spune că autorul ei e un diplomat de mare valoare.

Mai sunt şi alţii, care încearcă să inducă în eroare pe lucidul ministru, dându-şi demisia. Când guvernatorul Schleswig-ului, iarăşi o veche cunoştinţă a lui Bismarck şi un amic al regelui, cere să fie rechemat, pentrucă e ostenit de faptul că birourile din Berlin intervin mereu în chestiuni de detaliu, i se răspunde: „Sunt foarte dispus să supun regelui ordinul, pe care

îl doriţi, vă rog numai să binevoiţi a admite că regele vă numeşte ministru şi pe mine mă face guvernator al Schleswig-ului şi vă promit că voi urma strict şi docil politica d-voastră, căutând să prevăd şi să execut proectele d-voastră, fără să contribui la a mări dificultăţile ministerului... Dacă în acest caz aş vrea să mă declar ostenit, aş merita în adevăr să ies la pensie, dar mi-aş pierde liniştea interioară pe care mi-o dă certitudinea că-mi servesc regele şi patria. Vă rog din suflet luaţi această scrisoare drept expresiunea unei prieteneşti încrederi pe care aş fi preferat să v'o exprim prin viu grai."

Este acesta omul „de fer şi sânge"? Acesta a Bismarck seducătorul.

Faţă de duşmanii lui, liberalii, tonul e altul: oscilează între dispreţ şi ironie muşcătoare. Ca orice dictator al secolului său, Bismarck se sileşte mereu să păstreze aparenţa dreptului şi pentru asta începe mai întâi prin a „interpreta"' constituţia pe care vrea s'o calce în favoarea armatei. Găseşte subtilităţi de care în taină îşi bate joc şi acolo unde cei trei factori ai constituţiei nu sunt de acord, el îşi construeşte o poartă de ieşire. Vorbind de drepturile coroanei, care nu figurează în constituţie, el institue *de facto* regimul absolut, pe care era furios că-l vede prăbuşindu-se în Martie 1848. De asemenea în Landtag, el propune ca soluţie a dilemei: „Maşina statului neputând să se oprească, conflictele de drept devin uşor conflicte de putere; cel care are forţa în mână, lucrează după ideile lui."

Imediat se dă acestei fraze interpretarea după care „forţa primează dreptul", lucru pe care Bismarck l-a crezut în clipe decisive, dar pe care n'a fost niciodată atât de nebun să-l spună. „N'am dat o soluţie, adaogă el, am stabilit doar un fapt."

Cu un astfel de salt mortal el conduce conflictul, dar numai la început, până la prăpastia în care vrea să-l vadă sfârşindu-se. Apoi lasă camera seniorilor

să accepte această stare de lucruri, camera deputaţilor să declare hotărîrea contrară constituţiei, se ridică şi invită pe deputaţi să vină la orele trei la palat. Aici el anunţă că din ordinul regelui va executa reformele şi trimite Landtagul acasă. Presa întregei ţări începe să urle, se cere arestarea ministrului, dar conservatorii cred că ar fi mai bine să plece singuri. De altfel nu mai sunt decât unsprezece conservatori; la Berlin se spune despre ei că pot să meargă toţi până la Dönhoffsplatz într'un singur omnibus. In sesiunea următoare, peste şase luni, Bismarck devine şi mai aspru. Intre timp conflictul s'a agravat din cauza ziarelor şi a discursurilor. „Pe atunci Bismarck era îmbrăcat civil, strigă Lucius dela tribună — mustaţa lui groasă era blond-roşcată, ca şi părul, care pe vremea aceea încă nu-i căzuse. Statura lui înaltă apărea puternică şi impozantă pe banca ministerială; ţinuta, gesturile şi vorba lui aveau o indolenţă provocătoare. Cu mâna dreaptă în buzunar, îmi aducea aminte de secunzii din duelele studenţeşti, cu strigătele lor de cocoşi".

Discursul lui Bismarck e tot atât de provocător ca şi atitudinea lui şi acum vorbeşte mai uşor decât în primele săptămâni, când dădea dela tribună impresia că nu ştie încă dacă va guverna cu Landtagul sau împotriva Landtagului: „Pe atunci, scrie Schlözer, bâlbâia literalmente şi se încurca în fiecare frază; pe atunci călărea încă pe doi cai deodată".

Acum însă el nu vorbeşte decât de sus: „Guvernul va face orice războiu va crede de cuviinţă cu sau fără aprobarea Camerei". Şi altă dată: „Regatul Prusiei, care printr'o coincidenţă ciudată, a văzut născându-se un moştenitor al tronului la data acestei zile, nu şi-a îndeplinit încă misiunea; nu-i încă destul de copt, pentru a constitui o simplă podoabă ornamentală a clădirii D-voastră constituţională". Dimineaţa regele îl rugase să vorbească în acest sens, era în ziua de 27 Ianuarie; moştenitorul tronului,

care împlinea în ziua aceia patru ani și la a cărui putere viitoare Bismarck pare să facă aici aluzie, se va numi mai târziu Wilhelm al doilea.

Acei care-l combăteau în adunarea aceasta, erau cu siguranță superiori lui Bismarck în ce privește viitorul. Pentru a ne da seama în chip imparțial, e destul să privim cei treizeci sau cincizeci de ani care au urmat și care astăzi au trecut. Tot ceea ce Europa a obținut până acum și tot ce s'a petrecut în toate țările înainte și după războiul mondial exista pe atunci principial în programul tânărului partid progresist prusian, care de altfel nu voia decât „o republică cu șef monarhic", așa dar un guvern al poporului, ca în Anglia. In scrisoarea către prietenul lui, Bismarck spunea despre aceștia și despre aliații lor, primii democrați socialiști, că se teme de ei; și tot despre ei spunea el că nu se prea pricep în politica externă. La început partidele liberale găseau naturală lipsa oricărei educații politice la un popor supus până mai ieri unui guvern absolut și la care statul și spiritul fuseseră întotdeauna în contradicție. Sinceri, inteligenți și foarte culți, dar nepractici și din nenorocire fără originalitate, acești ideologi care vedeau în viitor, se găsiau atunci pe băncile Camerei în fața unui realist care observa prezentul cu privirea lui pozitivă și încerca să stăpânească cu mijloace din trecut.

Cel mai interesant era Virchow. Cu câțiva ani mai tânăr decât Bismarck, tot atât de slab și delicat pe cât era Bismarck de robust, el crescuse într'un mediu de bieți burghezi, fiind lacom de învățătură, mai ambițios decât Bismarck în tinerețe și tot așa de analitic ca și el. Dacă comparăm scrisorile pe care Virchow le-a scris între douăzeci și treizeci de ani cu acelea ale lui Bismarck la aceiași epocă, deci referindu-se la aceleași evenimente, vedem că tânărul medic, repede ajuns și care e un cercetător, rămâne mult în urma junkerului care neagă tot și nu se interesează de nimic: la Bismarck totul e intuiție, fantezie, vioiciune, la Virchow totul este cugetare. Virchow scrie mereu tatălui său că are sentimente dar că și le ascunde: dovadă de cât de mult dorește el să aibă sensibilitate. Inalta lui conștiință de sine însuși e mereu copleșită de idealuri pe care le-a moștenit, nu le-a trăit dar continuă să crească mereu. „Ca naturalist nu pot să fiu decât republican, căci realizarea cerințelor impuse de legile naturii și rezultând din firea omenească, nu este în adevăr posibilă, decât într'un stat de formă republicană". (E adevărat că aceleași legi ale naturii îl fac să conchidă: „Am disecat mii de cadavre și n'am găsit nici cea mai mică urmă de suflet").

Scrisorile tânărului Bismarck sunt mereu pline de ființe și de lucruri văzute și meditate, de obicei disprețuite, dar mereu simțite; scrisorile lui Virchow sunt pline de idei interesante. Făgăduiala lui de a părăsi agitația politică în folosul situației lui în stat, e tot atât de rezonabilă ca și barba rasă a lui Bismarck în Martie 1848. La treizeci de ani oamenii aceștia sunt niște diletanți în politică însă unul e deabia un agricultor pe când celălalt e deja o autoritate ca anatomist și încă de pe când era tânăr medic el a praticat mereu critica socială în stil mare. Bismarck timp de cincisprezece ani a studiat adânc politica iar Virchow biologia. Iată de ce acesta nu trebue să fie surprins, deși are și el geniul politic, că e învins de un om în curent cu toate chestiunile din Europa.

Polemica lor în Landtag nu face cinste nici unuia nici altuia. E de mirare cum niște oameni de spirit pot să piardă cu asemenea fleacuri un timp pe care-l fură concetățenilor lor.

Bismarck: „D. raportor nu crede că ar fi posibil unui om care se ocupă cu anatomia ca amator să susțină, în fața unui auditoriu care l-ar simpatiza politicește și personal dar n'a aprofundat știința asta ca d. raportor, n'ar fi posibil zic unui astfel de om să susțină în fața acestui auditoriu, chiar cu mai puțină elocvență decât a pus d. raportor adineauri, o teză

anatomică pe care d. raportor ca expert în materie ar recunoaşte-o complet inexactă, dar pe care n'ar putea-o distruge decât în faţa unui auditoriu tot atât de familiarizat ca şi el cu toate detaliile subiectului?"

Virchow: „Aş dori ca domnul preşedinte al consiliului de miniştri să izbutească să-şi facă printre deputaţii Europei un renume analog cu acela pe care l-am dobândit printre colegii din specialitatea mea. Politica d-sale este indefinisabilă, s'ar putea spune chiar că d-sa n'are în fond nicio politică şi mai ales nicio idee de politică naţională. Îi lipseşte orice înţelegere pentru chestiunile naţionale."

Bismarck: „Recunosc în totul marea valoare a d-lui orator în specialitatea sa şi sunt de acord că din acest punct de vedere are un avantaj asupra mea. Dar când d-l orator trece nepregătit din domeniul său în domeniul meu, sunt obligat să-i spun că în politică părerile sale nu cântăresc prea mult pentru mine. Cred în adevăr, d-lor, că, fără a fi pretenţios, mă pricep mai bine în aceste chestii (râsete). D-l orator spune că nu mă pricep în politică naţională; pot să-i întorc reproşul tăind epitetul: găsesc că d-l orator nu se pricepe în politică pur şi simplu."

Doi actori, care se ceartă în culise cu privire la talentul şi la succesele lor nu pot fi mai meschini decât aceşti doi oratori în Landtagul Prusiei şi totuşi aceşti doi oratori sunt Virchow şi Bismarck. Altădată Virchow pune la îndoială sinceritatea ministrului iar acesta îl provoacă la duel; Virchow nu dă un răspuns hotărît. Un coleg de partid îi explică că nu trebue să se bată şi Virchow refuză. Provocarea aceasta a fost ultima escapadă tinerească a lui Bismarck; el avea pe atunci cincizeci de ani.

Ca ministru e rezervat şi prin asta influenţa lui e şi mai mare. Simson: „Politica aceasta este poezia ocazională a unui om, care nu e poet. D. von Bismarck poate fi comparat cu un dansator pe frânghie; un singur lucru e de admirat: că nu cade. In orice caz admiraţia pentru un dansator pe frânghie nu e pe placul oricui". Bismarck: „Nu simt deloc dorinţa de a începe aici discuţia despre bunul gust şi convenienţe".

Astfel Bismarck îşi tratează personal duşmanii după o curbă care când urcă, când coboară. Şi când chestiunea atinge organele statului, omul acesta atât de iscusit nu vede decât un singur lucru: violenţa. Posibilitatea dictaturii a apărut lui Bismarck drept cea mai plăcută consecinţă a conflictului, pentrucă acum nu mai aspira de loc să joace rolul lui Peel sau O'Connel la care visase cu douăzeci şi cinci de ani în urmă. Unei asemenea conştiinţe de sine însuşi şi unei asemenea voinţe de putere nu convine decât rolul de dictator. Iată de ce mai târziu niciodată nu s'a simţit atât de bine cu constituţia, ca în aceşti patru ani cât a durat conflictul. Când era vorba de drepturile poporului n'avea niciun scrupul. Se simţea pur şi simplu ca la o vânătoare de urşi şi se gândia desigur, ca şi altă dată: în orice caz e agreabil că se mai întâlnesc asemenea aventuri, într'o „ţară atât de plicticoasă cum e Prusia."

Răzbunarea atinge acum pe duşmanul consilierilor intimi: Bismarck trebue să cureţe administraţia de toate elementele care nu lucrează după normele impuse. In privinţa aceasta el se poartă mai sever decât toţi şefii de guvern dinaintea lui. Cum vine la putere începe să cureţe justiţia şi administraţia de toţi cei dovediţi că sunt liberali, poate chiar de cei care nu erau decât suspecţi. In patru ani, mai mult de o mie funcţionari au fost obiectul unor asemenea măsuri. Când partidul progresist intervine pentru cei dăunaţi astfel, membrii acestui partid sunt urmăriţi. Ofiţerii liberali din Landwehr sunt scoşi la pensie de un tribunal de onoare. Primari, consilieri municipali, delegaţi ai şcolilor, colectori de loterie, funcţionari de bancă, medici vaccinatori sunt puşi în disponibilitate. Funcţionarii judiciari sunt mutaţi disciplinar, cu leafa redusă, cu pensiile suprimate.

La sfârşit vine rândul presei. Ca în Rusia, se dau ucazuri de presă, mai severe decât acelea le lui Napoleon al treilea, interzicând un ziar, nu pentru câtva timp din cauza unui articol, ci definitiv din pricina atitudinei lui generale. Totul e făcut sub pretexte morale şi în baza articolelor din constituţie, pentru ca „frământarea pătimaşă şi nenaturală, care a cuprins spiritele în ultimii ani în urma agitaţiei partidelor, să facă loc unei mentalităţi mai calme şi mai obiective". Bismarck invocă însfârşit moralitatea şi divinitatea, pentru a convinge pe rege de profunda echitate a unor asemenea măsuri. Bismarck probabil că a dat şi Johannei aceleaşi motive, pentrucă mama acesteia trăieşte încă în incoruptibilitatea ei spirituală şi ceea ce scria altădată fiicei ei cu privire la revoluţionarii Unguri, Bismarck cu siguranţă că n'a uitat, după cum n'a uitat nici răspunsul lui. Faţă de el însuşi n'are nevoie de asemenea scuze. El dispreţuieşte mulţimea şi conştiinţa puterii lui îi ajunge pentru a o domina.

Bismarck a iubit totdeauna puterea mai mult decât libertatea; el era şi în privinţa asta un German.

IV

Toată Germania se bucură din cauza conflictului cu Prusia, deşi guvernul părea că se întăreşte cu fiecare lună tot mai mult. Micele state reacţionare accentuau şi mai mult lucrul, introducând în desbateri chestiunea bugetului. In Saxonia, Beust organizează o serbare populară la aniversarea bătăliei Naţiunilor şi pentrucă în Prusia această aniversare nu putea fi celebrată decât cu muzica militară, pune pe tânărul Treitschke să pronunţe un discurs înflăcărat despre libertatea în Germania, numai pentru a supăra pe colegul său din Berlin.

Mai ales la Viena, bucuria era la culme. Inima

Habsburgului începea chiar să bată pentru Polonezii revoluţionari, văzând că Ruşii şi Prusienii sunt de acord. Intr'adevăr noua răscoală a Poloniei contra ţarului la începutul anului 1863 ar fi putut să izbutească, deoarece însuşi Gorciacov era în fruntea prietenilor Poloniei la Petersburg şi deoarece curentele liberale venite din Occident îşi puteau acoperi duşmănia lor faţă de Rusia cu formula libertăţii naţionale. Jumătate din Europa vorbea de un stat tampon. Chiar Napoleon al treilea se entuziasma pentru libertate, pentrucă Francezele iubeau nocturnele erotice ale lui Chopin. Criza se agrava; ca şi în 1854 un nou ultimatum era iminent; totul atârna poate de Prusia. Ce face Bismarck? El semnează imediat un acord militar cu ţarul, pe care cu ocazia asta vrea să-l oblige faţă de el.

— Europa nu va îngădui, îi spune ambasadorul Angliei, ca trupele prusiene să meargă în ajutorul Ruşilor.

— Ce este Europa? întreabă liniştit Bismarck.

— Câteva mari naţiuni.

— Sunt ele de acord? întreabă iarăşi Bismarck.

Dar el rămâne fără răspuns. Timp de doisprezece ani el aprofundase această chestie, care în momentele de mare criză l-a dus la combinaţii analoage. Nopţi întregi, în sute de memorii, de rapoarte şi de scrisori, el a cântărit toate posibilităţile situaţiei. Acum în faţa realităţii, el poate să se hotărască repede.

In Landtag liberalii strigă: „Guvernul lasă o zonă de 500 mile patrate în prada atrocităţilor războiului făcut de Ruşi!... Sângele cetăţenilor prusiani nu merită o politică atât de uşuratecă!... Ne facem dintr'odată vinovaţi de o înspăimântătoare vânătoare de oameni, pe care întreaga Europă o va osândi cu indignare!" La discursurile acestea ţinute de Twesten, Waldeck şi Virchow, Bismarck opune politicos întrebarea următoare: „Oare o Polonie independentă ar lăsa pe vecina ei Prusia stăpână peste Danzig şi

Thorn? Pornirea asta de a se sacrifica pentru naţiuni străine în dauna patriei e un fel de boală politică ce bântuie acum în Germania".

Aici antiteza e limpede. Din punctul de vedere al politicei de putere, Bismarck are dreptate. Ceea ce vrea el acum e mai mult din prietenie pentru Rusia decât din antipatie pentru Polonia. Un nou stat polonez ar putea uşor să devină primejdios dacă s'ar alia cu Rusia şi cu Franţa. Dacă, dimpotrivă, îl scapi pe ţar de frica lui instinctivă de răscoală, făgăduindu-i să-l ajuţi, atunci ţi-l faci prieten şi îi alungi orice gând de a se alia cu Austria, duşmana Prusiei. Bismarck poate avea acest lucru foarte uşor; hotărîrea asta nu-l costă nici sângele nici cruzimile războiului, nu-l costă decât o semnătură şi ura Polonezilor. El îşi primeşte din Varşovia sentinţa de moarte într'o cutiuţă: un capăt de frânghie, cu un nod negru şi alb; apoi, o scrisoare din Barcelona: „Comitetul propagandei revoluţionare v'a judecat în faţa tribunalului său, aţi fost condamnat la moarte cu unanimitate şi execuţia a fost fixată în primele săptămâni ale lunei viitoare."

Dar lui Bismarck nu-i este frică. Fără ereditatea veşnic vie şi tânără a strămoşilor lui cavaleri, el n'ar fi putut, mai ales după ce trecuse de şasezeci de ani, să-şi urmeze drumul singur până la capăt fără frământări şi fără teamă, cu ameninţările Camerei, bănuiala regelui şi influenţa reginei, cu perfidia curţilor, intrigile ambasadorilor şi acum cu revolverele idealiştilor fanatici. Chiar dacă n'ar fi rămas nimic din ce a creiat, chiar dacă tot ce-ar fi făcut ar fi fost fals, el tot ar rămâne pentru Germani tipul ideal al unui curaj cetăţenesc, care mai târziu a lipsit conducătorilor clasei lui, adică prinţilor. Dealtfel, lipsa acestui curaj i-a şi pierdut.

La Viena, unde perfidia era mai tradiţională decât curajul la Potsdam, toţi înclinau să ia drept fanfaronadă atitudinea lui Bismarck şi toţi erau hotărîţi să surâdă când Germania nordică va începe să ameninţe.

Programul lui Bismarck le părea tuturor amuzant. Chiar dela început el spunea lui Karolyi: „Relaţiile noastre trebue numaidecât să se îmbunătăţească sau să se strice. Noi dorim să devină mai bune. Dar dacă se va întâmpla să observăm că guvernul imperial nu-i destul de prevenitor, nu vom pierde din vedere cea de a doua posibilitate şi ne vom pregăti... Austria are de ales: sau să părăsească politica ei anti-prusiană de acum sau să renunţe la o alianţă cinstită. D-voastră credeţi că avem mare nevoie de protecţie. Vom fi datori să dovedim prin fapte eroarea acestei presupuneri dacă nu se dă nicio atenţie vorbelor şi desideratelor noastre". Dela Frederic cel Mare niciun Prusian nu vorbise astfel cu ambasadorul habsburgic. Dar Karolyi este în fond un admirator al lui Bismarck; de altfel este prea ungur ca să facă prea mult sgomot în chip imprudent şi răspunde cu politeţă:

— In acest caz unde am găsi o compensare?

— Lucrul cel mai firesc ar fi să vă deplasaţi centrul de greutate spre Buda-Pesta.

Cu aceasta contele nu mai poate spune nimic, pentrucă asta e dorinţa oricărui Ungur, dar n'are dreptul s'o spue. Şi Bismarck adaogă imediat către un alt ambasador al Vienei: „Sunt cu totul insensibil la expresia de războiu fraticid. Nu cunosc altă politică decât aceea care face abstracţie de sentimente". Ce impresie fac vorbele acestea la Viena? Gravă boală de nervi, spun toţi şi surâd.

Habsburg vrea să transforme încăodată confederaţia germanică: cinci directori, Austria prezidentă, Prusia vice-prezidentă şi o adunare fără autoritate compusă din reprezentanţi ai parlamentelor germane. Bismarck ameninţă că se retrage, lăsând Austria în minoritate. Chestiunea este reluată pe alt ton: Austria va convoca imediat pe toţi prinţii, apoi discuţia va fi urmată la Frankfurt, toţi vor sta de vorbă şi toată lumea va fi mulţumită. Gastein e o staţiune balneară austriacă, în care îşi face cura regele Wilhelm. Lucrurile vor

fi aranjate astfel ca Franz-Joseph să vie în vizită la regele Wilhelm, care tocmai se află la Gastein; împăratul va oferi un proect de parlament general al imperiului cu o cameră a seniorilor şi o cameră a deputaţilor şi va invita pe rege să-l urmeze la o dietă a prinţilor la Frankfurt, unde ceilalţi sunt deja convocaţi. Bătrânul rege pare ispitit. Franz-Joseph e fericit.

Ce păcat că ministrul acesta desagreabil nu-şi lasă suveranul singur nici în munţii Austriei. „La Gastein, povesteşte el la bătrâneţe, stăteam în ziua de 2 August 1863 sub nişte brazi; deasupra mea era un cuib de piţigoi; cu ceasul în mână mă uitam să văd de câteori pe minut pasărea aducea o omidă sau un vierme puilor. Urmărind-o am observat de cealaltă parte a văii în Schillerplatz pe regele Wilhelm stând singur pe o bancă".

Intors acasă, Bismarck găseşte o scrisoare a regelui, prin care acesta îi dă întâlnire la Schillerplatz ca să-i vorbească despre întrevederea lui cu împăratul. Prea târziu. „Dacă n'aş fi întârziat cu contemplarea naturii şi dacă aş fi văzut pe rege mai devreme, prima impresie, pe care i-au făcut-o propunerile împăratului ar fi fost poate alta. Regele n'a simţit dela început dispreţul conţinut în acest atac neaşteptat, în această invitaţie, s'ar putea spune chiar în această convocare în termen scurt. Propunerea austriacă i-a plăcut poate din cauza unui element de solidaritate princiară pe care-l conţinea. Regina Elisabeta m'a îndemnat şi ea să mă duc la Frankfurt. Am răspuns: dacă regele nu hotărăşte altceva, mă voi duce, mă voi ocupa acolo de treburile lui, dar la întoarcere nu voi mai fi ministru. Această perspectivă părea că nelinişteşte pe regină şi ea a încetat de a mai critica faţă de rege părerea mea... Nu mi-a fost uşor să hotărăsc pe rege să nu meargă la Frankfurt... Când am ajuns la Baden, credeam că l-am convins pe suveran. Insă aici am găsit pe regele Saxoniei care reînnoi invitaţia în numele tuturor prinţilor. Suveranul meu rezista cu greu la această lovitură de maestru, lăsându-se impresionat de faptul că era vorba de treizeci de prinţi domnitori, cu un rege ca agent de legătură... L-am făcut să-şi schimbe părerea, pot să spun că în adevăr cu sudoarea frunţei mele. Stătea întins pe canapea, izbucnind din când în când în plâns; eram şi eu atât de ostenit când însfârşit i-am smuls scrisoarea de refuz definitiv, încât abia mă mai puteam ţine pe picioare. Mă clătinam când am ieşit din cameră şi eram atât de enervat, că atunci când am închis uşa, am rupt clanţa". După ce expediază scrisoarea asta, Bismarck sparge o tavă cu pahare. „Trebuia să distrug ceva, acum respir mai uşor!"

Aceasta este întâia scenă dintr'un şir de scene asemănătoare, care constituesc istoria luptelor dintre Bismarck şi Wilhelm. Aşa dar întâi ameninţă pe bătrâna regină, luminează cu încetul pe regele bun, care nici nu observă cum îşi bate joc Austria de el; apoi, în timp ce ministrul lui priveşte nişte piţigoi şi-i pe jumătate naturalist, pe jumătate şef de guvern şi calculează câte omizi ar trebui pentru a hrăni statul păsărilor, regele îşi dă cuvântul către vărul său împăratul că într'o lună va deveni iarăşi al doilea prinţ al statelor germane. Pe urmă vine un rege ca sol şi bătrânul suveran izbucneşte în plâns la gândul că-şi va retrage cuvântul. Omul de fer, el însuşi nu-şi mai poate ţine nervii şi ca să poată răsufla trebue să sfarăme ceva, deşi a ieşit învingător. Unul e legat de consideraţii dinastice, celălalt de supunerea pe care o datorează. Văzând chipul în care ei încep împreună să construiască clădirea germană, s'ar părea că, cu atâtea piedici, n'o vor termina niciodată şi totuşi aceasta e ultima încercare a Austriei de a păstra supremaţia în Germania. In clipa asta intervine chestiunea Schleswig-Holstein, comedie satirică înaintea tragediei.

V

Pe vremea aceea geniul lui Bismarck n'avea niciun concurent în Europa. Regii şi împăraţii nu puteau nici să gândească, nici să acţioneze. Franz-Joseph avea prea puţină experienţă, Napoleon era prea uzat, Alexandru prea slăbit, Wilhelm, Victoria, Victor Emanuel erau prea mediocri ca să facă politică pe cont propriu; Gladstone şi Disraeli nu erau încă destul de puternici, Gorciacov era prea înfumurat; Cavour în felul lui avea oarecare importanţă, dar a murit în momentul când a sosit Bismarck. Numai în Prusia mai era un geniu politic. Deşi nu aparţinea niciunui partid, fiind deasupra bâlciului revoluţionar, deşi nu-l atrăgea nici prin înrudire de idei, nici prin puterea lui, el a fost imediat recunoscut de Lassalle, marele lui adversar; numai magnetismul geniului i-a apropiat pe Bismarck şi pe Lassalle. Masiv şi greoiu fiziceşte şi moraliceşte, cu capul ca o cupolă de catedrală, Bismarck începe să păşească încet înainte, după o lungă pregătire. Ca şi marii turnători germani, care lucrau o viaţă întreagă la opera lor, el îşi înăbuşă fantezia din obiectivitate, îşi cântăreşte cuvintele, îşi pregăteşte faptele şi raţionează mai mult cu cantităţi materiale decât cu idei. La cincizeci de ani Bismarck realizatorul e la începutul carierii. Inalt, elegant, fremătând ca un armăsar arab pe jumătate sălbatec, Lassalle, oriental cu cap lunguieţ, plin de voiciune, are abia patruzeci de ani şi totuşi e aproape de sfârşitul unei cariere extrem de repezi, vorbeşte admirabil şi-şi risipeşte talentul în imagini strălucitoare. Capricios, plin de idei, când scapă de himere se rătăceşte în mijlocul realităţei, dar şi aici el luptă mai ales cu vorbe avântate, cu privirea îndreptată în viitor. Bismarck, plecat de lângă ogor, şampion al clasei lui, după o tinereţe aventuroasă s'a

întors la formele restrânse de viaţă şi de posesiune din care coboară şi totuşi, ca om de stat, e lipsit de sensibilitate şi e gata să urmeze orice popor şi orice guvern, numai să folosească poporului şi guvernului lui. Lassalle, ca Evreu şi cetăţean fără patrie, s'a ridicat graţie unei activităţi înverşunate în tinereţe; el îşi combate clasa şi hereditatea, iar inima lui uşor emoţionabilă se devotează unei naţiuni căreia nu-i aparţine prin rasă şi avântului unei clase căreia nu-i aparţine prin naştere. Bismarck nu sacrifică nimic la început. Lassalle riscă tot. Unul îşi întăreşte rangul şi situaţia, celălalt îşi pierde în închisoare libertatea şi sănătatea şi pe când unul intră în luptă la treizeci şi doi de ani, urmând metodele clasei sale, celălalt începe dela douăzeci şi doi de ani să renege principiile clasei lui.

Totuşi amândoi au suferit aceleaşi imbolduri. Socialistul evreu şi junkerul pomeranian au fost amândoi mânaţi de mândrie, curaj şi ură, sentimente care au creiat în ei voinţa de putere. Nici unuia, nici altuia nu le-a fost teamă, nici unul, nici celălalt n'au putut suferi pe cineva deasupra şi în fond nici unul din ei n'a iubit. Aşa cum Bismarck ura pe puternica Austrie mai mult decât iubia Prusia, tot astfel Lassalle nu era atâta pentru popor cât era împotriva burgheziei. Iată de ce, şi unul şi altul nici n'au căutat, nici n'au găsit prieteni, Bismarck printre junkerii Prusiei, Lassalle priintre şefii de partide ajunşi. Bismarck nu duce o viaţă de curte, Lassalle nu trăieşte cum trăieşte poporul; amândoi sunt plini de amărăciune din cauza inferiorităţii clasei lor, amândoi se aseamănă în ironie şi cinism. Prin temelia statornică pe care stă, Bismarck e condamnat să servească toată viaţa: el şi l-a ales pe rege; Lassalle şi-a ales mulţimea. Bismarck locuia într'o fortăreaţă, dar auzea totuşi deasupra lui paşii unui om sub care era destinat să trăiască. Lassalle n'auzea niciodată pe nimeni deasupra lui, dar castelul lui era imaginar şi vântul viitorului îi încorda

mai mult nervii decât atingerile cu realitatea care ruinau nervii lui Bismarck. Amândoi erau niște artiști; Bismarck juca șah cu celelalte puteri, Lassalle juca mai mult teatru. Unul era împins de ambiție, celălalt de vanitate. Iată de ce Lassalle putea să se îmbete cu succes și speranțe, în care el zăria un viitor mai îndepărtat decât zăria Bismarck; acesta doria mai puțin dar voia un viitor mai sigur și din această cauză a dat dovadă de mai multă răbdare. Și iată de ce unul a trăit de două ori mai mult decât celălalt; Lassalle însă a avut mai multe clipe de fericire.

Același lucru și în posteritate. Când s'au întâlnit și-au recunoscut reciproc valoarea, cu mult înainte ca lumea să li-o recunoască. Dacă Bismarck în 1863 ar fi fost ucis în duel de Virchow, numele lui ar fi fost cel mult egal cu acel al lui Radowitz, pe care poporul l-a uitat de mult. Lassalle, deși cu zece ani mai tânăr, a murit la începutul operei lui, care la un moment dat era pe punctul de a dispărea și totuși numele lui figurează în cântecul de unire a milioane de oameni din toate popoarele. El n'a izbutit, dar a devenit celebru în toată lumea, pentrucă a voit să realizeze ideile unui viitor îndepărtat. Bismarck și-a atins scopul imediat și poporul i-a ridicat statue.

Lupta împotriva burgheziei i-a apropiat. Bismarck vroia să lupte împotriva constituției. Lassalle voia să mobilizeze mulțimea; Bismarck avea în mână arme, pe care le dădea oamenilor cu deasila. Lassalle avea oameni, care cereau zadarnic arme. Amândoi voiau în fond dictatura sub conducerea lor, amândoi urau liberul schimb al mărfurilor și al ideilor, precum și pe liberali, partizani ai acestui liber schimb. Ei se aseamănă până și în felul lor de a vorbi. Bismarck, în Septembrie 1862: „Chestiile de drept devin foarte ușor chestii de putere". Lassalle, în Aprilie 1862: „Chestiile constituționale nu sunt la origină chestii de drept, ci chestii de putere. Constituțiile scrise n'au valoare și durată, decât dacă sunt expresia raporturilor de putere

existente în societate". Lassalle în momentul în care e atacat, spune ca și Bismarck că nu e vorba ca forța să primeze dreptul; aceasta nu este un postulat etic, ci numai confirmarea unui fapt istoric. Lassalle era și el pentru politica forței. Intr'o dramă a lui, pune pe Sickingen, personaj care-l exprimă, să spună: „Toate faptele mari pe care ei le vor face vreodată nu vor izbuti decât cu sabia."

Nu-i de mirare că unii conți prusiani îl aprobau în camera seniorilor și că „Kreuzzeitung" scria: „Aceștia sunt într'adevăr oameni, pe când liberalii nu dispun nici de baionete, nici de pumni, nici de avantagiile geniului".

Reacționarii voiau acum să câștige pe lucrători și să-i scoată de sub influența progresiștilor. „Trebue oare să fim surprinși, întrebau conservatorii, că lucrătorii nu arată nicio simpatie față de un guvern care nu face nimic pentru ei?" Bismarck imediat prinde ideea, institue o comisiune, care să studieze chestiunea asistenței bătrânilor și mijloacele pentru îmbunătățirea situației, recomandând „să se studieze deasemeni chestiunea de a ști dacă statul, în calitatea lui de patron, n'ar putea să reglementeze situația lucrătorilor lui, pentru a da astfel un exemplu și celorlalți proprietari de fabrici". In același timp menționează termene de preaviz mai lungi, reglementarea salariilor cu participare la beneficii, locuințe pentru lucrători, tribunale de arbitraj pentru contestațiile salariilor, cooperative muncitorești și societățile de credit, case de ajutor în caz de boală și moarte. Un program socialist, cinci luni după ce a venit la putere, fără exemplu în Europa dintre 1860 și 1870: totul în perfect acord cu pretențiile lui Lassalle.

El face asta nu din prietenie pentru popor, ci din dușmănie față de burghezie. Văzând că nu poate să-și câștige simpatia națiunii pe cale politică, el încearcă să și-o câștige pe cale socială. In timp ce patronii în Landtag se dădeau drept prieteni ai poporului, Lassalle

în scris și vorbă ataca dubla lor morală și nimeni nu era mai satisfăcut de asta decât Bismarck. Mulți începură chiar să scrie că Lassalle, care tocmai fondase Asociația muncitorească, era un instrument în mâinile reacțiunii. Lothar Bucher îi profetiza chiar: „Fii prudent, acum dai ajutor guvernului, ai să fii lăsat câtva timp în pace și pe urmă vei fi prins în capcană!"

Ca și Bismarck, Lassalle a fost trezit de revoluție. El părăsește orice prudență, nu-i pasă de ce culoare e aliatul lui și strânge mâna care s'a ridicat împotriva dușmanilor lui. Cu îndrăzneală, el socialistul se apropie pe față de ministrul afacerilor străine, pe care-l urăște. In ce privește situația externă, el a fost întotdeauna de aceiași părere cu Bismarck. Singura diferență este că Lassalle voise o Germanie unitară cu mult înainte de Bismarck. El și-a bătut joc de domnii în frac care la 1849 au venit dela Frankfurt la Potsdam ca să ceară unui rege să făurească Germania, în loc ca ei înșiși s'o decreteze. Unitatea Germaniei era pentru dânsul o chestie de rasă și nu de dinastie, deoarece pentru el mulțimea trecea înaintea prinților. Intre 1850 și 1860 Bismarck devenea tot mai parlamentar, scriind în 1860 memoriul relativ la un parlament german. In același timp Lassalle recunoștea că Germania trebue realizată cu ajutorul prinților. Amândoi luptau pe față împotriva Austro-Ungariei, unde ei vedeau o piedică în cele douăzeci și șase de milioane de locuitori negermani. Fiecare de altfel gândia separat, căci Lassalle nu cunoștea de loc politica externă a lui Bismarck și acesta n'avea nevoie să citească broșurile lui Lassalle ca să afle aceste lucruri.

Tot ca și Bismarck, Lassalle, care combătea despotismul lui Napoleon al treilea, ar fi vrut în momentele de criză să fie de partea Franței, împotriva Austriei. Unul gândia ceea ce celălalt publica: „Dacă Napoleon al treilea revizuește harta Europei sudice după principiul naționalităților, vom face și noi același lucru în Europa nordică; dacă liberează Italia, noi vom lua Schleswig-ul și Prusia va putea astfel să șteargă rușinea dela Olmütz... Dacă Prusia ezită, atunci putem fi siguri că monarhia nu mai este capabilă de un act național". In aceste rânduri singurul lucru care-l deosebește de Bismarck este patetismul naționalist, pe care el ca agitator îl întrebuințează, dar pe care diplomatul îl evită. In același timp Lassalle, ca discipol al lui Hegel și al lui Fichte, își formulează pretențiile într'un chip mai filosofic decât are nevoie Bismarck, discipol al lui Machiavel. Poporul german, popor metafizic, prin întreaga lui desvoltare și în deplin acord cu istoria lui lăuntrică și exterioară, are sublimul destin și cinstea unică în istoria universală de a-și creia un teritoriu din simpla și spirituala noțiune de popor, așa dar să-și creieze o existență prin forța gândirii. Este un act comparabil cu cel al creațiunii lumii de către Dumnezeu. Acest lucru a devenit astăzi o religie, care trăiește în orice inimă germană, sub numele popular și dogmatic de unitate germană. In ziua în care clopotele vor vesti nașterea statului german, în ziua aceia vom serba adevărata sărbătoare a lui Fichte, împreunarea spiritului său cu realitatea".

Bismarck trecea bucuros peste stilul acesta afectat, reținând ideile și trăgând concluziile. El mai citea și ceea ce noul șef de partid spunea despre dânsul la întrunirile publice, pe care deobiceiu le ura de moarte: „Bismarck fără îndoială, e un fin cunoscător al constituției, el stă pe deaîntregul pe terenul teoriei mele și el știe foarte bine că adevărata constituție a unei țări nu consistă într'o bucată de hârtie ci într'o stare reală de lucruri". In curând chiar Lassalle ajunse să spună în public, în întrunirile uriașe pe care le provoca în regiunea Rinului: „Progresiștii fac ochi dulci prinților la Frankfurt, pentru a-l intimida pe Bismarck... Chiar dacă am schimba focuri de armă cu d. von Bismarck, dreptatea ne-ar sili să mărturisim

în mijlocul împuşcăturilor: acesta e un om iar ceilalţi sunt nişte babe!"

Chiar înainte de a fi făcut aceste declaraţii de dragoste lui Bismarck, acesta primi o telegramă din Solingen, unde fusese interzise întrunirile lui Lassalle: „Primarul progresist, în fruntea a zece jandarmi cu baionete a împrăştiat fără motiv legal o întrunire a lucrătorilor, convocată de mine. Am protestat zadarnic şi m'am silit să împiedic mulţimea, aproape cinci mii de oameni, de a comite violenţe. Rog satisfacţie completă, imediat şi legală. Lassalle".

Tocmai era momentul pentru aceasta. Abia cu câteva zile mai înainte Bismarck, ca să aibă o armă împotriva adunării prinţilor, ceruse dreptul la vot, general şi egal, pentru confederaţia germanică. Bismarck dă curs plângerii pe cale legală, iar Lassalle vine la el ca „să-şi exprime mulţumirile". In timpul iernii 1863—64, îl vizitează de vreo zece ori pe Bismarck şi de fiecare dată are o lungă convorbire cu el. Mult mai târziu, când Bismarck a avut interes să suprime aceste relaţii politice, a spus în Reichstag: „Ca om, Lassalle avea în el ceva care mă atrăgea foarte mult. Era unul din oamenii cei mai amabili şi mai deştepţi pe care i-am cunoscut. Un ambiţios în sensul larg al cuvântului... Convorbirile noastre durau ceasuri întregi şi întotdeauna îmi părea rău când se sfârşiau. Cred că el avea impresia plăcută că eram un ascultător inteligent şi binevoitor."

Convorbirile acestea între cei mai mari oameni politici germani ai epocei se învârteau în jurul unei singure întrebări: unitatea germană trebue să fie dinastică sau populară? Lassalle pe vremea aceea nu credea că republica germană va putea fi realizată. Bismarck credea că o simplă confederaţie a prinţilor e cu neputinţă. In sufletul lor, însă, ei nu mai credeau că aceste soluţii sunt cele mai bune. Iată un fragment din convorbirile lor:

Bismarck: „Dece la urma urmei nu votaţi cu partidul conservator, odată ce aveţi atât de puţină speranţă că veţi impune pe propriii d-voastră candidaţi? Totuşi interesele noastre sunt aceleaşi. D-voastră luptaţi din punctul d-voastră de vedere, cum luptăm şi noi din-tr'al nostru, contra silinţei burgheziei de a pune mâna pe putere."

Lassalle: „Pentru un moment, Excelenţă, o alianţă între partidul muncitoresc şi conservatori poate părea posibilă, dar n'am merge decât foarte puţin împreună, iar pe urmă ne-am lupta cu şi mai multă înverşunare."

Bismarck: „E vorba aşa dar care din noi doi e în stare să stea de vorbă cu diavolul. Vom vedea."

De fapt convorbirea lor se învârte în jurul a două puncte din programul lui Lassalle, pe care Bismarck ar vrea să le realizeze pentru interesele lui. El scrisese altădată cu privire la sufragiul universal: „Intr'o ţară de tradiţie monarhică votul universal va anihila influenţele burgheziei liberale şi va duce la alegeri monarhice. In Prusia nouă zecimi din popor sunt credincioase regelui şi numai mecanismul artificial al alegerilor îi împiedică să-şi exprime părerea". Introducerea votului universal în Prusia părea prematură lui Bismarck. Dacă el era prea lent, Lassalle în schimb era prea iute. Lassalle caută să-l convingă pe Bismarck să institue votul universal nu numai în Germania — căci amândoi erau siguri că războiul va preceda reforma confederaţiei — ci imediat în Prusia, prin decret: aşa dar democratul radical îndeamnă la o lovitură de stat. Bismarck nu crede că a venit momentul.

„Inainte de toate îmi pare rău, îi scrie Lassalle, că ieri am uitat să încerc să vă conving încăodată că dreptul de a fi ales trebue întins la toţi Germanii. Acesta este un instrument de o forţă imensă. Adevărata cucerire germană a Germaniei. In ce priveşte tehnica alegerii, am parcurs astă noapte toată istoria legislaţiei franceze şi, drept să spun, n'am prea

găsit mare lucru. Am meditat asupra chestiunei și acum pot să propun Excelenței Voastre „rețetele magice" pentru prevenirea abținerilor și împrăștierea voturilor. Sunt niște rețete excelente. Aștept așadar ca Excelența Voastră să-mi fixeze o întâlnire într'o seară. Dar vă rog stăruitor să alegeți o seară în care să nu fim deranjați. Am multe de spus Excelenței Voastre despre această tehnică a alegerilor și despre multe alte lucruri."

Cetind acest bilet, se vede cine are inițiativa. Ai crede că scrie un tânăr unui bătrân și totuși unul are patruzeci de ani și altul cincizeci de ani. Il vezi foarte bine pe Bismarck cu o seară mai înainte, răsturnat într'un fotoliu, învăluit în fumul țigărei și ascultând pe agitatul Lassalle care zadarnic caută să-l miște, vorbindu-i de rețeta magică; e un fel de duel care le place la amândoi. Da, dar mai este și un războiu, care stă să înceapă; cinci zile după acest bilet, se declară războiul cu Danemarca și Lassalle se hotărăște să-i scrie lui Bismarck încă odată:

„N'aș insista dacă evenimentele externe nu mi-ar da zor și vă rog să-mi scuzați insistența. V'am scris Miercuri că am găsit rețeta magică dorită și de un efect sigur. Sper că viitoarea noastră convorbire va fi urmată de hotărîri decisive și, cum cred că acestea nu mai pot fi amânate multă vreme, îmi voi permite să mă prezint la d-voastră mâine la opt și jumătate."

Cât e de înfierbântat! Cât de aproape se simte de realizările în care până acum abia îndrăznea să spere! Dar Bismarck tocmai își începe războiul: sufragiul universal poate să aștepte!

Peste câteva săptămâni Lassalle, urmărit pentru înaltă trădare, spune în fața tribunalului: „Nu numai că vreau să răstorn constituția, dar poate că cel mult peste un an voi fi și răsturnat-o. Putem juca cu cărțile pe masă și vă anunț în acest loc solemn că poate în mai puțin de un an d. von Bismarck va juca rolul lui Robert Peel și că sufragiul universal

și direct va fi acordat". Numele omului de stat englez răsună impresionant, dar nimeni în sala tribunalului nu-i va pricepe importanța. Lassalle pricepe în chip atât de genial pe Bismarck încât el pomenește de omul pe care Bismarck și-l lua ca model în scrisoarea lui dela douăzeci și cinci de ani, scrisoare în care căuta să explice de ce părăsea administrația. Nimeni nu cunoaște scrisoarea afară de câteva rude apropiate. Chiar Bismarck poate că a uitat-o. Dar el mai știe că pe vremea aceia el se gândea la Peel, la O'Connel și la Mirabeau și e cuprins de respect văzând cu ce îndrăzneală acest evreu revoluționar se apără contra guvernului și văzând cu câtă limpezime citește în inimi.

Bismarck îl urmează imediat în a doua parte a planului său. Socialistul încearcă să smulgă și reușește să smulgă ministrului reacționar câteva reforme: asociațiile de producători, un credit de o sută de milioane pentru lucrători, statul ca mare antreprenor. El vrea să creeze statul socialist după noua doctrină a lui Marx. Bismarck vrea să întărească statul monarhic prin această acțiune. Ca și în chestiunea sufragiului universal ei vor să atingă prin aceleași mijloace scopuri opuse. Chiar mai târziu Bismarck vorbește de asta ca de niște „lucruri serioase și înțelepte"; acuma însă el mulțumește numai lui Lassalle pentru o broșură în care aceste idei sunt expuse.

Vanitatea lui Lassalle nu poate să sufere acest lucru. El e de părere ca Bismarck să dea această broșură regelui pentru ca acesta să vadă care va fi „regalitatea viitorului". Vrea să vorbească imediat cu ministrul. Tonul acesta imperios nu-i place lui Bismarck; nu rupe legăturile cu Lassalle dar amână mereu întâlnirea cu el. Deacum înainte nici nu-l mai vede pe Lassalle, pentrucă acesta moare la sfârșitul anului.

Totuși Lassalle, înainte de a muri, mai obține ca o delegație la rege a țesătorilor nevoiași din Silezia să fie bine primită: moment solemn, cum nu se mai văzuse în Prusia. Dar când țesătorii înfometați ies

dela rege, Bismarck, care e în anticameră, îi întreabă ce vor şi pe urmă le spune: „Da, dar să nu credeţi că veţi avea gâşte fripte chiar Duminica viitoare". In faţa regelui, bieţii oameni stau ca nişte cerşetori tremurători şi în palatul aurit al regelui n'au decât o frică: să nu alunece pe parchetul ceruit; şi acum ministrul îi întâmpină cu gluma lui crudă, lărgind şi mai mult prăpastia care tocmai trebuia trecută pe nesimţite. In elegantul apartament al lui Lassalle din Bellevuestrasse, printre covoarele turceşti şi busturile de marmoră, lucrătorii care au profitat de venirea la Berlin ca să vie să-l vadă, se simt tot atât de stingheriţi şi elegantele haine ale demagogului nu le fac o bună impresie. Nu e de-ai lor. In acelaşi timp, Bismarck luptă cu cea mai mare energie împotriva prejudecăţilor sociale ale birocraţiei. Vrea să atragă tânărul partid socialist de partea lui; pe lângă Lassalle Bismarck se pune în legătură cu alţi patru fruntaşi socialişti. Oferă direcţia ziarului său „Norddeutsche" lui Lothar Bucher, care fusese deportat, apoi amnistiat şi care voia să suprime impozitele şi lui Brass, care cântase: „Colorăm roş, colorăm bine, colorăm cu sânge de tiran!" Brass aduce în urma lui pe Liebknecht, în timp ce Bucher, din ordinul lui Bismarck, caută să-l câştige şi pe Karl Marx. Marx refuză, Liebnecht se retrage, dându-şi seama că Brass e corupt. Bucher rămâne douăzeci de ani. In încercările acestea de neutralizare a duşmanilor, vedem cum apare încăodată junkerul aventuros.

Apare în acelaşi timp şi socialistul de stat. Se întâmplă că un Landrat ascultă plângerile ţesătorilor din Silezia numai din gura patronilor, ba chiar şi dela aceştia nu află cum stau lucrurile decât prin intermediul unui jandarm. Bismarck îl dojeneşte cu multă asprime, întrebându-l de ce nu consideră situaţia dintr'un punct de vedere imparţial în loc de a se identifica numai cu interesele patronilor; vrea chiar să-l revoace pentru insuficienţă în îndeplinirea însărcinărilor. Bismarck institue o comisie pentru a determina salariile lucrătorilor şi pentru a reglementa ajutoarele. Lucrătorii „trebue ascultaţi prin intermediul unor oameni care să ştie să le valorifice revendicările faţă de patroni". In acelaşi timp face pe rege să dea şapte mii de taleri din caseta lui personală pentru a încerca să fondeze o cooperativă de producţie după ideile lui Lassalle, pentru „a face astfel o experienţă asupra posibilităţilor, cheltuielilor şi rezultatelor unui principiu pus în practică". Cooperativa aceasta trebue să fie înregistrată şi să aibă independenţa „necesară pentru debitarea mărfurilor, permiţând ţesătorilor să-şi asigure cât mai multe avantaje pe lângă salariul lor". Astfel Bismarck din ură faţă de liberali şi cu nădejdea de a-şi face noi aliaţi, devine primul socialist de stat din Prusia. In vara aceluiaşi an, Lassalle, în urma unei stupide afaceri de onoare, cade răpus de glontele unui pierde vară. Opera lui rămâne fără şef. Peste un an, când Ministrul de Stat se opune la orice încercări sociale, Bismarck adaogă la raport: „Hrana ţesătorilor, care se compune de obiceiu din supă de cartofi, fiertură de făină cu sare, dintr'o bucăţică de slănină şi puţină cafea de cicoare, este redusă la minimum".

Cetind în acelaşi raport că Statul nu poate să îndestuleze toate aceste cerinţi, Bismarck adaogă pe margine:

„Este acesta un motiv ca să nu ajute pe nimeni? Statul poate". Cu aceste două cuvinte voinţa productivă a lui Bismarck sgudue încăodată pereţii cuştii în care stă cu colegii lui de clasă şi chiar cu mulţi dintre liberali. In vorbele acestea răsună încă ecoul conversaţiilor din iarna trecută, în timpul cărora spiritul de foc al viitorului încerca să-l vrăjească.

VI

„Acum sunt ministru... Dacă vrei să încerci să faci un imperiu cu Scandinavia, eu voi realiza unitatea germană. Vom face atunci o confederaţie germano-scandinavă şi vom fi destul de puternici ca să stăpânim lumea întreagă. Avem aceeaşi religie şi aceeaşi cultură. Limbile noastre se deosebesc foarte puţin. Spune însă compatrioţilor tăi că, dacă nu vor să consimtă la proectele mele, voi fi poate silit să le paralizez orice mişcare, pentru a nu avea un duşman în spate, când va trebui să atac în alte părţi."

In această scrisoare surprinzătoare, Bismarck pare că glumeşte cu vechiul său tovarăş de vânătoare din Copenhaga; în orice caz, primind această scrisoare, baronul Blixen a cetit-o probabil de două ori; acum el este preşedintele de Consiliu al Danemarcei şi nu mai stă cu Bismarck la un pahar de vin, ca altădată. Dacă îl cunoaşte, el trebue să ştie că Bismarck n'a avut niciodată nebunia grandoarei şi n'a fost niciodată un visător ci din contră că a fost totdeauna un calculator şi un realist; şi apoi, această idee nu-i chiar atât de nesocotită; sunt abia cinci sute de ani decând aceste trei ţări din Nord erau unite, şi chiar prinţul lor era originar din Pomerania. Această scrisoare părea să fie mai mult decât o glumă. Este poate o avertizare, şi cum Bismarck nu caută niciodată să obţină decât ceea ce e posibil — şi de aceea el n'ajunge niciodătă să urmărească posteritatea ca Napoleon — deocamdată nu-i vorba decât de Schleswig-Holstein.

Aceste două ţărişoare erau o boală cronică a Germaniei. De cincizeci de ani, după gradul de temperatură al boalei se putea măsura în acelaşi timp şi dorinţa de unire a Germanilor. Din cauză că aceste două mici State voiau să rămână „up ewig ungédeelt" (pentru totdeauna unite) toată Europa dezgropa tratate

mumificate, vechi de patru secole şi care în fond nu mai interesau pe nimeni, nici chiar pe locuitorii acestor ţinuturi. Toată lumea îşi bătea capul cu moştenitorii succesivi masculini şi femenini ai regilor Danemarcei şi ai ducelui de Holstein. Când unul din aceşti regi muri şi urmaşul lui trebui să jure pe noua constituţie, naţionaliştii se luptară între ei. Fiul unui duce de Augustenburger, care-şi cedase ţara pentru două milioane de taleri, găsind o lacună în actul de renunţare al tatălui său, se folosi de încurcătură, ca să se strecoare din nou în ţara strămoşilor lui. Scrise pe o hârtie „credincioşilor mei supuşi" şi se declară duce de Schleswig-Holstein.

In umbră însă stă puternicul Prusian care n'are interes ca aceste două ţărişoare să se germanizeze, pentrucă prin asta nu s'ar face decât să se mărească numărul adversarilor Prusiei în Confederaţie. El ţine totuşi să mărească puterea Prusiei şi folosindu-se de veritabilul zel al unei părţi din locuitorii Schlesvig-ului, precum şi de lozinca opiniei publice germane, nu visează decât un lucru; cum se pot transforma nişte ducate în provincii prusiene. „In totdeauna am fost de părerea aceasta: fuziunea cu Danemarca ar fi mai bună decât starea actuală de lucruri. Un prinţ independent ar fi mai bun decât fuziunea cu Danemarca şi alipirea la Prusia ar fi mai bună decât un prinţ independent. Numai evenimentele vor arăta la care din aceste trei soluţii se va ajunge". Un excelent elev al lui Machiavel! Iată de ce Bismarck a ţinut întâi cu Danemarca, apoi cu Augustenburger contra Danemarcei şi la sfârşit cu Austria, mereu cu nădejdea că la urmă el va fi învingătorul.

Nu era poate un plan stabilit cu grijă de mai înainte. Era în orice caz un colier de perle, al cărui fir el îl împletise de pe atunci. In mijlocul anului 1863 chestiunea se precizează; Germania întreagă aclamă pe tânărul duce de Augustenburger, care va smulge acest teritoriu german din mâinele străinului

puternic. In ședința Consiliului de Stat, Bismarck se ridică și propune să se anexeze Schleswig-Holstein. Regele se uită la el și spune: „Dar n'am niciun drept asupra acestor ducate!"

— Oare marele prinț elector și regele Frederic aveau mai multe drepturi asupra Prusiei și a Sileziei? Toți Hohenzollernii au mărit statul.

Regele nu răspunde nimic, însă Kronprințul ridică brațele în sus, ca și cum s'ar îndoi de bunul simț al oratorului; miniștrii nu scot o vorbă. Chiar Roon tace și se trece la ordinea de zi. Bismarck constată că moțiunea lui nu figurează în procesul-verbal, secretarul declară că așa a dat ordin regele și că acesta ar prefera ca propunerea să nu fie înregistrată: „Majestatea Sa părea să creadă că vorbisem astfel sub influența unei mese bine stropite și că eu aș fi mulțumit să nu mai aud vorbindu-se de asta. Totuși am insistat și propunerea a fost menționată."

Pe vremea aceea Bismarck scrie: „Acuma fac politică externă cum altădată mă duceam să vânez sitari și nu fac un pas decât după ce am pipăit terenul pe care merg și m'am asigurat că poate să mă țină". Ceea ce e sigur este că cu această chestiune a Schleswigului el a încurcat-o pe Austria, întâi apropiindu-și-o, apoi despărțindu-se de ea, pentru ca la urmă să o alunge din Confederație, și e sigur iarăși că fără victoria dela Duppel cu greu ar fi ajuns la victoria dela Königgrätz. Drumul lui a mers întotdeauna pe marginea abisului european. Cu un ochiu supraveghia marile puteri, cu celălalt, ca un îmblânzitor, se uita mereu la rege. Nu odată partida păru pierdută, partidă pe care el însuși o numea intrigă à la Scribe. Dacă, cum spune proverbul turc, norocul îndrăgostește pe oamenii ștreți, probabil că norocul l-a socotit pe Bismarck mai șiret decât toți, căci el a avut noroc în toate combinațiile lui, dar niciodată ca acum.

Dacă ar fi plecat imediat singur împotriva Danemarcei, ar fi avut Austria în spate și Europa în fața

lui. Amenință pe contele Rechberg, noul lui coleg la Viena, că va săvârși singur cea mai populară din faptele germane, adică așa zisa liberare a ducatelor; prin asta el obligă pe Rechberg să fie de partea lui. Cu un aliat atât de puternic, nu mai are grijă de confederația germană. El domolește Europa, care vede în dușmănia înaintată a acelor două mari puteri germane o asigurare că niciuna din ele nu-și va lua un prea mare avânt. Pe scurt, dintr'o singură lovitură Bismarck și-a asociat Austria și și-a asigurat neutralitatea Europei. Amenințarea unui războiu general e îndepărtată, deoarece Prusia și Austria declară împreună războiu Danemarcei. Și evident Bismarck chiar înainte de a începe războiul poate să se rezume în aceste rânduri:

„Nu este oare o izbândă că Austria, două luni după tentativa de reformă, e fericită că nu se mai vorbește de această tentativă și că ea trimete vechilor ei prieteni aceleași note ca și noi? In vara asta noi am obținut ceea ce doriam de doisprezece ani: Austria a adoptat programul nostru, de care își bătea joc în Octombrie trecut; ea a căutat alianța prusiană în loc de alianța dela Würzburg. Ea primește ajutorul nostru și dacă astăzi i-am întoarce spatele, i-am răsturna guvernul. Niciodată încă nu s'a întâmplat ca politica Vienei să fie dusă astfel dela Berlin „en gros și en detail". Pe lângă asta, în Franța prietenia noastră este căutată, glasul nostru la Londra și la Petersburg și-a recăpătat autoritatea, pe care și-o pierduse de douăzeci de ani. Tăria noastră nu trebue să rezulte din polemicele de parlament și de presă, ci dintr'o politică de mare putere, bazată pe arme și noi n'avem forțe suficient de persistente ca să le risipim zadarnic în fraze și pentru ducele de Augustenburg. Nu mă încred prea mult în Austria, dar socotesc că e bine să o avem pentru un moment cu noi; vom vedea mai târziu când și dela cine va veni clipa despărțirii."

Aceste mândre tirade se găsesc în lunga scrisoare de Crăciun, adresată lui Goltz. Nu trebue să i-o luăm în nume de rău că se laudă față de rivalul lui. Scrisoarea aceasta este în acelaşi timp un lung monolog, sau mai degrabă ecoul, cu meşteşug înăbuşit, a sute de monoloage. Când spune Noi, Bismarck gândeşte Eu. El simte că ceasul lui ca om de stat e gata să sosească. Incă câteva zile şi suntem în 1864.

In acelaşi timp cu lupta împotriva regelui, are loc în Landtag o luptă şi mai aprigă. Desbaterile cu democrații dovedesc cât e de greu să faci politică externă cu un parlament când nu fac toate statele acelaşi lucru; dealtfel chiar atunci când sunt de acord, e destul de greu.

Virchow: „Trebue să se spună regelui în ce pericol ne găsim. Intr'un timp relativ scurt, preşedintele Consiliului a adoptat puncte de vedere atât de diferite, încât acum el se avântă pe marea complicațiilor externe şi orice principiu diriguitor îi lipseşte... Slăbiciunea personalității lui consistă în faptul că n'are nicio înțelegere pentru ceea ce se simte în sufletul poporului. Din cauza asta el aduce mari neajunsuri celor mai sfinte interese ale Germaniei şi ale Prusiei. A căzut în mâinile diavolului şi nu va mai scăpa niciodată."

Bismarck: „O adunare de trei sute cincizeci de membri nu poate în zilele noastre să conducă în ultimă instanță politica unei mari puteri, prescriind guvernului un program ce trebue urmat până la ultimele lui rezultate. Pentru un om politic independent fiecare pion pe care-l mută pare să fie sfârşitul partidei. Dar aceasta este o iluzie pentrucă scopul se schimbă mereu. Politica nu este o ştiință exactă. Nu mă tem de democrație, căci dacă m'aş teme aş considera jocul ca pierdut. (Strigăte: un joc, un joc). Dacă Parlamentul ne refuză mijloacele, noi vom fi obligați să le luăm de acolo de unde le găsim". La acest discurs Camera refuză împrumutul, care este un împrumut

de războiu, Landtagul se închide şi se redeschide deabia după un an.

La punctul unde a ajuns conflictul, antitezele țâşnesc din el ca nişte scântei: el amestecă laolaltă interesele cele mai sfinte cu o politică de diletant, fără busolă şi fără erudiție, pomenind de principii şi de jocul de şah. Singur faptul că Virchow, naturalist şi ateu, îl acuză pe Bismarck că e satanic în loc ca Bismarck creştinul să-l acuze de aceasta pe naturalistul Virchow, dă dialogului lor un humor ascuns sub fraze solemne.

In timp ce la Cameră pomeneşte de autoritatea regală, Bismarck încearcă să-l înspăimânte pe rege cu Parlamentul: numai o puternică politică externă, aşa dar războiul, va reduce la tăcere pe adversarii reorganizării armatei. Anatemizează pe Karolyi la Berlin, îl sperie pe Rechberg la Viena cu revoluția care rezultă din voturile naționale germane. Dar consiliul imperial din Viena e mai cuminte şi unul din membrii lui îşi bate joc de Rechberg, care a fost înşelat: „Noi mergem în războiu mână'n mână cu guvernul prusian, pe care o lume întreagă îl condamnă. Laurii lui Bismarck nu lasă să doarmă pe oamenii altor state. In Prusia se vorbeşte pe față de nevoia unei expansiuni. Deabia au digerat răpirea Sileziei şi acum pregătesc curse pentru Schleswig-Holstein şi în acest timp noi punem să le cânte cele mai bune muzici militare. Aş vrea să ştiu pe ce arie îi vom face să iasă?"

Regele însă, auzind aceste cuvinte şi multe altele încă, avertizat de intimii lui, ezită mereu, priveşte prada dar nu îndrăzneşte. Il întreabă foarte serios pe Bismarck: „D-ta nu eşti şi German?" Aici Bismarck are o clipă de adevărată desnădejde, apoi deodată izbucneşte: „Am presimțirea, scrie el lui Roon, că jocul Coroanei împotriva revoluției e pierdut, pentrucă încrederea regelui se îndreaptă mai mult către adversari decât către slujitorii lui. Cum va vrea Dumne-

zeu. Nouă ne poate fi indiferent, dar copiilor noştri nu... Fără un miracol partida e pierdută şi contemporanii şi posteritatea vor arunca răspunderea asupra noastră. Cum va vrea Dumnezeu. El trebue să ştie cât timp are de trăit Prusia, dar tot numai Dumnezeu ştie ce nenorocit am să fiu când ea va înceta să mai existe". Vedem iarăşi aceleaşi cuvinte de joc şi de partidă şi iarăşi numele lui Dumnezeu pe care Bismarck îl invocă în cazuri de primejdie sau de forţă majoră.

Când însfârşit decide pe rege şi pe împărat să pornească la drum, Bismarck nu e încă sigur pentru cine trebue să facă cuceririle. Se poate întâmpla ca în contra voinţei lui să facă un aşa zis „războiu legitim" numai pentru liberarea ducatelor în favoarea Confederaţiei germane. Diplomatul nu încetează să vorbească nici după începutul ostilităţilor. O notă fugitivă lui Roon: „Nu-i prea puţin două companii la F? Companiile noastre vor cădea în cursă dacă Sudul nu e sub tirul artileriei noastre. Avem destule trupe disponibile în Holstein, de ce să nu ocupăm insula şi mai puternic. Scuzaţi-mi aceste păreri ale unui maior". Ce-ar spune el, dacă Roon i-ar da sfaturi în politică? Dar răspunderea lui e mai mare decât poate fi vreodată aceia a unui general: războiul acesta el l-a plănuit şi tot el l-a provocat.

Trei luni după aceia: Forturile dela Duppel sunt luate cu asalt, tot teritoriul e ocupat până la Alsen. Londra provoacă o conferinţă. Armistiţiu. Bismarck priveşte mereu spre Paris. Promite vag lui Napoleon al treilea pentru mai târziu tot ceea ce îi făgăduise la Paris dar nu îndeplinise: vrea numai ca Franţa pentru moment să stea liniştită. Deocamdată nu-i rămâne altceva de făcut decât să se declare pentru ducele de Angustenburg. El dovedeşte imediat dreptul ereditar al acestuia prin tot felul de hrisoave şi de tertipuri avocăţeşti dar îl face pe duce să-i dea

destule garanţii pentru Prusia, în aşa chip ca să-l dezarmeze dela început.

Indată ce disonanţele conferinţei dela Londra permit, el îl chiamă pe duce la el acasă, pe la miezul nopţii, ca să-l sugestioneze şi mai tare, dupăce ziua îl trimisese la rege şi la Kronprinţ. Ii cere ca ducatul lui să nu servească de azil agitatorilor liberali. Dar ducele, care până acuma a consimţit la orice, fără şovăire şi care nu vrea decât să domnească, încurajat de asentimentul suveranilor Europei, îşi permite pentru prima oară o părere personală: pentru toate aceste condiţii, trebue, după constituţia lui, aprobarea deputaţilor ducatului. A băut oare prea multă şampanie la masa regelui? A pune condiţii unor lucruri deja acceptate, înseamnă a le răpi orice valoare. Acum Bismarck e sigur: ducatele vor deveni prusiene. Imediat, cu aceiaşi abilitate el dovedeşte că drepturile familiei Augustenburg s'au stins. Bismarck simte ironia situaţiei, poate chiar o gustă, căci el scrie: „Cu cât fac mai multă politică, cu atât cred mai puţin în calculele oamenilor".

A doua parte a războiului, care durează abia câteva săptămâni din Iulie, aduce adversarilor aliaţi o victorie definitivă, cele două ducate şi oarecare încurcătură, pentrucă nu prea ştiu ce să facă cu ele. Iată-i pe toţi împreună la castelul dela Schönbrunn: cei doi suverani, Bismarck şi Rechberg, patru oameni aliaţi şi surâzători. Regele nu e cu conştiinţa împăcată. Poate că nici Rechberg, prea simplu pentru această politică. Franz-Joseph şi Bismarck sunt foarte liniştiţi, hotărîţi amândoi să se înşele unul pe altul.

Bismarck: „Meniţi prin evoluţia istoriei să constituim o asociaţie politică, vom face şi unii şi alţii, din punct de vedere politic şi dinastic, mai bune afaceri dacă rămânem împreună şi dacă luăm conducerea Germaniei, care nu ne va scăpa din mână, odată ce suntem de acord... Dacă cuceririle ce le-am făcut împreună în loc de a fi în Holstein, ar fi fost în Italia şi

dacă Lombardia ar fi la dispoziţia noastră, nu mi-ar trece prin gând ca să intervin pe lângă rege pentru a împiedeca dorinţele aliaţilor noştri."

Franz-Joseph: „Ducatele vor deveni provincii sau Prusia îşi va revendica asupra lor oarecare drepturi?"

Tăcere. Regele nu spune nimic.

Bismarck: „Imi place foarte mult că Majestatea Voastră îmi pune această întrebare în prezenţa suveranului meu; sper că cu această ocazie voi cunoaşte intenţiunea sa."

Wilhelm, şovăitor: „Dar n'am niciun drept asupra ducatelor şi nu pot să exprim nicio pretenţie".

Ce scenă! Doi suverani, neştiind ce trebue să facă cu o victorie pe care miniştrii şi generalii lor le-au impus-o. O suspectare reciprocă, care nu apare decât în politicoase întrebări, până când cel mai în vârstă, sufleteşte foarte încurcat, declară că n'are niciun drept şi-şi dezavuează prin asta ministrul, care tocmai a dat să se înţeleagă dimpotrivă. Toată această şolticărie are loc sub haina rudeniei, cu zâmbete şi tutuituri cordiale, împodobită cu „majestate" şi „excelenţă" şi sfârşind cu un dejun în aur şi argintărie, dejun la care ministrul supărat se răzbună pe comorile pivniţei Habsburgilor.

VII

In loc de a uşura conflictul în ţară, războiul cu Danemarca nu făcu decât să-l mărească; dacă guvernul vorbia de succesul reorganizării armatei, care-i fusese refuzată, liberalii răspundeau că această reformă de abia era la început. Şi într'adevăr, chestiunea fundamentală încă nu se lămurise: cine trebuia să domine, forţa sau dreptul? Chestiunea asta rămânea după victorie tot atât de nehotărîtă pe câmpul de luptă ca şi în sânul guvernului. In Ianuarie 1865, sesiunea Camerei deputaţilor e deschisă de către Bismarck, care e cât se poate de politicos şi mai puţin ironic după victorie decât în timpul luptei. Dar nici acum liberalii nu se liniştesc. Ei spun că guvernul n'a făcut decât să urmeze curentul opiniei publice. Bismarck sare în sus: „Oare cuceririle dela Duppel şi dela Alsen le-aţi făcut refuzând primul împrumut? Atunci, Domnilor, sper că refuzul d-voastră de a acorda împrumutul actual va înzestra Prusia cu o flotă nouă". Cearta continuă. Acelaşi lucru şi cu aliata: Austria ar vrea să facă din ţările cucerite un stat confederal german, pentru a nu le lăsa Prusiei. Contele Mensdorff, noul ministru al Afacerilor Străine la Viena, mai mult om de lume, decât om de stat, distins, optimist şi mare boier, e, cu toată politeţea lui, tot atât de intrigant, cum era contele Thun, cu zece ani în urmă la Frankfurt. „Vedeţi, spune Bismarck lui Karolyi, la Berlin, noi stăm în faţa ducatelor ca doi invitaţi în faţa unei mâncări bune, însă cel care n'are poftă de mâncare nu dă voie să mănânce celui căruia îi e foame. Să aşteptăm deci să vie momentul; deocamdată ne găsim destul de bine în această situaţie."

In timpul verii neliniştea la Viena creşte atât de mult, încât e vorba să se rupă relaţiile cu Prusia. Pulsul lui Bismarck creşte: scopul primului războiu, s'ar putea spune fructul activităţii lui de cincizeci de ani, pare că începe cu încetul să se coacă. In consiliu el spune cu o răceală ştiinţifică: „Momentul e favorabil pentru războiu. Miniştrii însă nu trebue să-şi dea avizul în această chestie, hotărîrea nu poate să vie decât din libera convingere a regelui."

Dar regele respinge coşmarul unui războiu fratricid, se întoarce la Gastein şi ordonă sau permite lui Bismarck să se pue încăodată de acord cu prietenul duşmănos. Suntem în August 1865, un an după convorbirea dela Schönbrunn, doi ani după dieta prinţilor. Acum „se astupă crăpăturile clădirii" şi se împarte prada: Austria va lua Holstein şi Landenburg, iar

Prusia Schleswig-ul, dar suveranitatea va fi comună pentru amândouă ţările. Ducele de Augustenburg cade sub masă. Impărţită între râs şi ciudă, Europa întreabă „up ewig ungedeelt?" „La epoca aceea, istoriseşte Bismarck, am jucat pentru ultima oară în viaţa mea Quinze şi am jucat cu atâta uşurinţă, încât toţi au rămas surprinşi. Contele Blome spusese că la Quinze puteai să cunoşti cel mai bine oamenii şi m'am gândit: stai tu puţin, ai să faci cunoştinţă cu mine! Am pierdut câteva sute de taleri, pe care i-aş fi putut trece ca cheltueli necesitate de serviciu. Insă l-am înşelat asupra mea, făcându-l să mă creadă mai îndrăzneţ decât eram şi făcându-l ca după aceea să lucreze în consecinţă". După semnătură Bismarck spune unui cunoscut: „N'aş fi crezut că există un diplomat austriac care să semneze aşa ceva!" Austria pe vremea aceea nu era prea sigură de liniştea ei interioară şi n'avea nici alianţe în străinătate şi din cauza asta a semnat. Prusia câştiga mai mult, atât prin situaţia cât şi prin valoarea anexiunilor ei. Când însfârşit Austria i-a vândut ducatul de Lauenburg pentru două milioane şi jumătate de taleri danezi, Bismarck a fost fericit: „Austria scade acum în stima generală; cel care cumpără e un om de seamă, cel care vinde pe nimic e tocmai dimpotrivă."

După această primă „creştere a statului", regele l-a făcut pe Bismarck conte. Când regele i-a conferit vulturul negru după războiul cu Danemarca, Bismarck n'a minţit când a scris soţiei lui: „Şi ceea ce mi-a plăcut mai mult, e că regele m'a strâns prieteneşte în braţe". Cât despre decoraţii, el nu punea mare preţ pe niciuna, oricât ar fi fost de înaltă. Ţinea totuşi mult la titlul de conte. Era măgulit în sentimentul lui de familie care era la el cea mai frumoasă trăsătură ereditară. Fusese întotdeauna foarte mândru de secolele reprezentate prin portretele strămoşilor dela Schönhausen şi orgoliul lui de nobil crescuse, constatând că familia Bismarck domnise în provincia ei cu mult înainte de Hohenzollerni. Dar printre rude şi prieteni erau mulţi care aveau blazoane mai împodobite şi când ambiţia lui îl purta spre funcţii înalte, el se gândea şi la aceştia. Dorinţa lui era să-şi întreacă rudele blazonate şi într'adevăr acest vlăstar al unei simple *gentry* se temea de orgoliul clasei din care făcea parte.

N'avea nevoie de blazon, pentrucă în Europa era de pe atunci cunoscut ca Bismarck. Totuşi mândria lui de junker e mulţumită că soţia lui, simplă fată din Pomerania, este acum contesă şi că urmaşii lui, din generaţie în generaţie, vor fi de azi înainte conţi von Bismarck. Cu prilejul acesta, spiritul lui veşnic nemulţumit s'a bucurat mai mult decât de toate titlurile şi demnităţile şi favorurile reginelor şi împărăteselor. Singurii oameni în care avea încredere pe lume, membrii familiei lui, erau ridicaţi în rang. Bismarck avea pe atunci cincizeci de ani. La douăzeci şi cinci de ani privise cu resemnare viitorul, spunând: „Când voi fi domnul baron, voi vinde lâna cu trei taleri mai scump."

Totuşi, citind amabila motivare pe care regele o dădea acestei numiri, Bismarck trebue să fi zâmbit. Doi ani în şir târîse pe rege pas cu pas în urma lui şi acum regele vorbia de o cucerire „rezultând din felul meu de a guverna pe care l-aţi înţeles şi urmat cu atâta pătrundere. Binevoitorul D-voastră rege, Wilhelm."

Dar marea răfuială se apropie tot mai mult şi Bismarck observă din nou cu atenţie pe Napoleon al treilea. El şi naţiunea lui au în mână acum împăcarea ţărilor germane. Cearta lor e pe placul Europei şi Anglia plănueşte deja o puternică coaliţie, pentru a compensa unitatea Germaniei. Bismarck se gândeşte că ar trebui să vorbească acum cu Napoleon al treilea. E singurul mijloc de a cunoaşte cu certitudine felul de a gândi al acestuia. Omul care a învins pe un împărat în propria lui staţiune balneară, la Gastein,

aleargă acum să vrăjească pe alt împărat în altă stațiune balneară, la Biarritz. Și într'adevăr, plecarea lui la reședința împăratului francez e aproape o călătorie în țară dușmană. Își închiriază o locuință aproape de vila „Eugenia". Nimeni nu crede că s'a hotărît să facă această surprinzătoare călătorie de toamnă, numai din cauza sănătății soției lui. Singură ea crede asta, și scrie dela Biarritz: „Am fost foarte descurajată în primele zile și mă mustram mereu că l-am făcut pe bietul Bismarck să cheltuiască atâtea parale, fără cea mai mică speranță de vindecare pentru mine. Am impresia chiar că mă simțeam mai bine la Hamburg". Cuvintele acestea naive arată cât de bine știa Bismarck, după câțiva ani de căsătorie, să-și ascundă proectele politice față de soția lui.

Nu era el oare mai fericit când era singur aici, anul trecut? După pacea cu Danemarca, el venise iarăși pe plaja dela Biarritz, petrecându-și din nou timpul, fără împărat și fără soție, cu aceiași fermecătoare prințesă Orlov și cu bărbatul ei, făcând băi de mare, călărie și ascultând muzică. In cei doi ani, care au urmat chemării solemne a lui Roon, el a întâlnit și a întovărășit pe frumoasa Rusoaică de vreo șase ori. In scrisori ea nu se numește decât Katty, ceea ce dă de bănuit că nu era tocmai prințesă rusă. Retrăiseră împreună ceasuri fericite. De două ori Bismarck scrisese soției pe un ton de reverie care e cu totul străin de firea lui: „Sunt din nou aici și mi se pare că visez; înaintea mea e marea, deasupra mea Katty cântă din Beethoven, e un timp frumos cum n'am avut toată vara, și n'am nicio picătură de cerneală în toată casa!... Când mi se trimit telegrame, mă refugiez în Pirinei. Nu voi mai cumpăra Lubben (aproape de Reinfeld), ci Isoux, sau alt domeniu în apropiere de Dax. Mă gândesc că acum la Baden și chiar la Paris trebue să faci foc iar aici e un soare minunat. Ieri seara am rămas lungiți pe nisip, la lumina lunei până aproape de zece; azi am luat masa afară... Sunt obligat să spun că din punct de vedere al climei, meridionalii au fost binecuvântați de Dumnezeu. Ca să fiu cu totul mulțumit nu-mi lipsesc decât vești dela tine."

Inima întunecată a acestui German se umple de mulțumire când, în tovărășia străinilor și mai ales a unei femei pe care o adoră, el trândăvește timp de săptămâni la marginea mării, ceea ce nu i se întâmplă și în pădurile patriei lui. Depărtarea, cerul senin și albastru, marea, soarele mai arzător, colorile mai vii la rochiile femeilor, limba mai limpede și mai ușoară: toate acestea sunt visul oricărui German.

Acum, însă, Bismarck e aici cu soția și fiica, amândouă suferinde, fără prietena rusoaică și frământat de planuri. Plaja îi pare alta. Dar de data aceasta se află aici un scriitor, Prosper Mérimée, care, ca străin, îl recunoaște mai bine decât un German: „Bismarck are mai mult spirit decât ai aștepta dela un German, este un Humboldt diplomat. E un mare German, foarte politicos. Are aerul să fie complet lipsit de Gemüth, însă e plin de spirit". Și, peste un an, Mérimée scrie din nou: „Acest mare om e prea pregătit pentru ca cineva să îndrăznească să-l provoace. Vom avea destule neplăceri de înghițit din cauza lui". Insă mai mult decât arta scriitorului e de admirat arta omului de Stat: așa dar Bismarck este perfect capabil să dea impresia unei transformări, împrumutând obiceiurile țării de care el are nevoie pentru moment. Va seduce el oare și pe împărat?

Iată-i mergând încoace și încolo pe terasă, cu marea la picioarele lor. Puternic, plin de sănătate, cu privirea vioaie, Bismarck nu uită ca la fiecare întoarcere să treacă la stânga împăratului, care e galben, încovoiat, gârbov înainte de vreme, cu toate că e mai în vârstă doar cu câțiva ani, cu pasul mic și privirea neliniștită. In urma lor pășește domol câinele Nero. Acel care ar putea să prevadă astăzi luptele pe care

aceşti doi oameni şi le vor da peste cinci ani, ar putea imediat să prooroocească sfârşitul numai privindu-i.

Dar acel care i-ar asculta vorbind n'ar fi sigur că într'o zi ei vor ajunge la luptă. Niciunul din ei nu doreşte lupta. Impăratul, atins de o boală de beşică, slăbit, se teme înainte de orice de un nou războiu, pe când altădată, când era sănătos dorea „la fiecare doi ani o bătălie". In orice caz, acum ar prefera un războiu în Mediterana sau la Veneţia, pentrucă aici curentul este pentru libertatea naţională a Italienilor şi în acelaşi timp pentrucă aici ar putea să câştige oarecare putere şi toţi Francezii ar fi mulţumiţi. Insă cum asta nu e posibil decât făcând războiu Austriei, împăratul calculează foloasele unei politici cu sau chiar pentru Prusia. Insă ce să ceară el dela Prusia, în schimbul acestui imens serviciu?

Oare ce va cere? se întreabă Bismarck, căci el nu poate să-i ofere teritorii germane şi Francezul nu ţine de loc la teritoriile austriace. De aceea el vorbeşte mai ales de Belgia, şi pentrucă Napoleon nu răspunde, Mefisto rezumă chestiunea într'o frază: „E greu să oferi bunuri străine cuiva care nu le doreşte". Apoi el vorbeşte de Elveţia franceză, pomeneşte de părţile germane de lângă Rin, de Trèves şi de Landau: toate acestea, fără a înceta de a se plimba, fără să se rostească pe faţă, totuşi lăsând mereu să se înţeleagă ce gândeşte, adică: Noi nu putem să oferim nimic, însă dacă luaţi, nu ne opunem. Nici împăratul nu spune nimic precis în privinţa anexiunilor şi vorbeşte mereu în chip general:

— Noi am vrea să salutăm o Prusie mărită, liberată de orice griji.

— O Prusie ambiţioasă, pretinde Bismarck, nu mai puţin vag, preţueşte în chip deosebit prietenia franceză; o Prusie descurajată ar trebui să-şi caute alianţe contra Franţei. De altfel nu trebue să cauţi a creia evenimentele ci să le laşi să se coacă.

— De îndată ce evenimentele vor face ca o înţelegere mai strânsă, să fie de dorit, rezumă împăratul, suveranul dumneavoastră să binevoiască să-mi scrie confidenţial.

El nu merge mai departe. De altfel nici Bismarck nu putea merge mai departe, regele interzicându-i hotărît de a se lega cu ceva. Să raporteze el oare regelui întreaga convorbire? Ii va spune numai ce crede că e bun şi numai ce poate să intereseze pe rege: odată cu puterea, sinceritatea lui Bismarck a descrescut repede şi el spune regelui numai atât cât crede de cuviinţă. El ştie că regele e încă departe de a vrea un războiu cu Austria. „După impresiile generale, starea de spirit actuală a acestei curţi poate să fie socotită ca fiindu-ne cu totul favorabilă". Astfel această convorbire se termină în penumbră ca şi raportul. In dosul vălului, însă, se bănuesc fulgerele sufletului lui Bismarck. Acest om de stat, neţinând seama de cea mai mare parte din Europa, neţinând seama de starea de spirit a poporului său, precum şi de propriul său rege, pregăteşte în sufletul lui războiul cu o ţară germană şi încearcă să-şi asigure neutralitatea Franţei ambiţioase cu ajutorul unor promisiuni făcute pe jumătate.

Cum amândoi voiau să se înşele reciproc, nu se poate determina cu preciziune cine a fost înşelatul la Biarritz. Victoria tunurilor la şaptezeci a pus numai capat duelului dintre aceşti doi oameni, dar n'a rezolvat nimic.

VIII

Către vârsta de şaizeci şi cinci de ani, Bismarck Prusianul începe să devină un German.

Nu s'ar putea spune că a fost împins, acum sau altădată, de altă dorinţă decât de aceea de a înfrânge Austria în Confederaţie; tot astfel, ura şi amorul propriu în această chestiune erau mai tari decât

dragostea și dorința de ordine. Natura lui demonică nu dorea „ideia germană” ci dorea numai să pună Prusia în locul Austriei, să lupte și să-și învingă rivala. Când liberalii afirmă că Bismarck nu cunoaște această idee, în timp ce pentru ei ea constitue un fel de religie germană, ei au dreptate. Țările Rinului și Bavaria nu-i inspirau pe vremea aceea lui Bismarck mai multă încredere decât Viena și Salzburg. Și acum el este gata, cum scria cu zece ani mai înainte lui Gerlach, să tragă în acești oameni, dacă o bună politică i-ar cere acest lucru. Peste câteva luni el va vedea cu sânge rece cum atâția oameni din Saxonia, din Hessen, din Hanovra vor cădea cu miile în războiu. Toți aceștia pentru el sunt în adevăr străini: Prusia singură este patria, căminul.

Acest aspect al dragostei de țară, special la Germani, ca urmare a desvoltării lor, la Bismarck e caracterizat mai degrabă prin amploare decât prin îngustime. Așa cum spune el singur la bătrânețe, Germanul ține la dinastia lui și asta îl face ca în majoritatea cazurilor să nu iubească decât un colț de pământ. Astfel Bismarck nu iubește în fond decât Pomerania. Prusia, închegată din cuceriri întâmplătoare, cu teritoriul ei scâlciat, era o țară prea nelogic construită pentru a putea trezi sentimente dinastice. Intre Colonia și Memel nu era nicio legătură. Bismarck era însă unul dintre puținii oameni hotărîți să iubească Prusia așa cum era și cum fusese întotdeauna alcătuită și asta din pricină că cuceririle casei regale îi apăreau ca niște dogme, în timp ce baza statului i se părea fără importanță. Ca vasal al regelui Prusiei, în calitate de cavaler de Brandenburg, el nu dorește decât mărirea acestei țări și pentru a mări Prusia i-ar fi plăcut mai bine să învingă pe prinții germani, urmând metoda vremurilor de altădată decât să se frământe cu chestiuni de confederație germanică; el voia să fie *primus* și nu era decât cu forța *inter pares*. Aceasta era logica temperamentului lui.

Dar unitatea lui neliniștită, o adâncă cunoaștere a istoriei și o mare înțelegere a realităților îi înăbușiră astfel de dorinți, care erau firești la dânsul. El a văzut ceea ce se poate face, a șters ceea ce era numai o simplă dorință și a hotărît după victoria asupra Austriei să nu asigure deocamdată Prusiei decât conducerea Germaniei. Scopul lui nu mai era cucerirea. Se deșteptase în el o nouă ambiție. Keudell, același martor demn de încredere căruia cu zece ani în urmă îi spusese: „Nu mă ocup decât de coroana Prusiei”, îl aude acum spunând: „Marea mea ambiție este de a aduna pe Germani într'o singură națiune”. Cu zece ani în urmă, când omul de partid s'a transformat în diplomat, Bismarck și-a părăsit anume prejudecăți reacționare și lăsând la o parte principiile, a început să nu mai raționeze decât cu valori cantitative. Acum când ministrul prusian se schimbă în om de Stat german, el începe să se gândească la țărișoarele germane. El face însă acest lucru din punctul de vedere al dinastiilor și nu al poporului. El nu se gândește niciodată să-și învingă aceste sentimente înăscute în el. Iată de ce Bismarck a fost cel mai mare om de Stat al vremii lui dar n'a fost un profet.

Pentru moment situația dificilă a Austriei îi este favorabilă. Austria ar fi gata să cedeze Prusiei Holstein, pe care îl administrează dela distanță și care din cauza asta îi oferă toate neplăcerile unei colonii; de asemenea ar fi gata să vândă provincia Veneția lui Napoleon cu patru miliarde de lire. Dar cum Austria nu îndrăznește niciuna nici alta, ea lasă pe ducele de Augustenburg să provoace din nou agitații în Holstein și calcă astfel tratatul dela Gastein, care asigură Prusiei participarea ei în cele două provincii. Acum Bismarck poate să vorbească regelui de o călcare de drepturi, poate acum să-l miște. Bismarck spune cu o surprinzătoare sinceritate lui Benedetti, ambasadorul Franței: „Regele e așa făcut încât pentru a-l hotărî să-și revendice un drept trebue să-i dove-

deşti că alţii i-l contestă. Dacă îndrăzneşti să-i limitezi autoritatea, atunci poţi obţine dela el hotărîri energice". Urmează mari doleanţe, adresate la Viena, un răspuns indignat din partea Vienei, apoi deliberare la Berlin în Februarie 1866. Regele e categoric: „Nu vrem să provocăm niciun războiu, dar nu trebue să ne fie frică de această eventualitate". Toţi miniştrii aprobă afară de Kronprinz. Regele: „Posesiunea ducatelor merită un războiu. Trebue să discutăm şi să aşteptăm. Eu doresc pacea, dar dacă trebue, sunt hotărît să fac un războiu pe care-l socotesc drept, după ce mă voi ruga lui Dumnezeu să-mi arate calea cea bună". Un an şi jumătate în urmă, la Schönbrunn, Dumnezeu îl asigurase că nu are niciun drept asupra ducatelor. Acum pentru el nu mai există nici Confederaţia germanică nici drepturile Austriei.

Speranţele lui Bismarck cresc. Are o controversă cu Kronprinţul, controversă care „avu un caracter pătimaş". In aceeaşi seară, după ce dictează o scrisoare, se aşează la fereastră şi-şi vorbeşte lui însuşi, în prezenţa lui Keudell: „Dacă Mensdorff recade în vechea lui politică, trebue să-i trecem ceva negru, roş şi galben pe la nas (culorile republicane). Chestiunea Schleswigului şi chestiunea germană sunt în aşa strânsă legătură încât, în cazul unui conflict, trebue să le rezolvim pe amândouă... Un parlament german ar strânge restul de state mici şi mijlocii în limite convenabile". Apoi după o pauză: „Şi dacă printre ei s'ar găsi un Efialte, marea mişcare germană l-ar sdrobi şi pe el şi pe stăpânul lui". Apoi „se ridică repede şi părăsi odaia". Aceasta e metoda obişnuită a lui Bismarck: pregăteşte totul cu încetul, verigă cu verigă, apoi scoate o comparaţie istorică cu prezentul, cu care astupă gura adversarului, pe urmă se ridică deodată şi-şi face cunoscut hotărîrea pe care până acum o păstra secretă.

Odată cu apropierea războiului, chestiunea dictaturii trece pe primul plan. Atât timp cât deputaţii

spun ce le place, opinia publică nu e pregătită pentru marile hotărîri. Aşadar, procurorul general trebue să acţioneze pe liberali pentru abuz de libertate a cuvântului şi doi asesori, oameni de încredere, sunt numiţi pentru asta la tribunal. Landtagul e furios: „Puteţi atârna de gâtul judecătorilor voştri toate decoraţiile prusiene; aceste decoraţii nu vor acoperi ruşinoasa pată cu care aceşti oameni şi-au murdărit onoarea în faţa contemporanilor şi a posterităţii! Din nefericire nu e numai onoarea lor, ci şi onoarea patriei! Astfel se provoacă un pesimism primejdios pentru stat. Toţi oamenii de treabă vor ajunge astfel să creadă că zile de răzbunare ne ameninţă!" Twesten, unul din deputaţii cenzuraţi, vorbeşte astfel ţării întregi dela tribună; ultimele cuvinte fac aluzie la revoluţie, şi asta tocmai în ajunul războiului.

Bismarck răspunde: „In felul acesta vom ajunge să facem din Cameră un tribunal de ultimă instanţă, superior tuturor celorlalte. In felul acesta se ajunge să se acorde un privilegiu deputaţilor asupra celorlalţi cetăţeni, aşa cum n'au visat vreodată nici cei mai fantezişti junkeri. Veţi avea astfel dreptul să aduceţi injuriile cele mai grosolane şi să calomniaţi în toată voia". Conflictul a devenit insolubil. Dar numai un astfel de conflict poate să menţină pe rege alături de ministrul său în plină luptă. Landtagul e disolvat. Bismarck e mulţumit.

Acum el trebue să se asigure împotriva Franţei şi a Italiei. Regele scrie lui Napoleon al treilea scrisoarea pe care acesta doreşte s'o primească în momentul critic: momentul a sosit. Goltz spune împăratului: „Noi nu vrem numai să avem ducatele, ci vrem să fondăm Uniunea Germaniei de Nord sub conducerea Prusiei. Impăratul promite că va rămâne neutru; cum în acelaşi timp el lămureşte că Prusia mai are încă şi alte proecte, el formulează de pe acum oarecari pretenţii în regiunea Rinului. Bismarck continuă să discute cu prudenţă şi trimite la Paris pe Bleichröder,

în care are cea mai mare încredere, pentru a transmite dorinţele sale lui Rotschild şi apoi împăratului. Astfel Bismarck se foloseşte de legăturile lui personale şi se serveşte chiar de Evrei. Puţin după aceea Thiers vorbeşte în Camera franceză despre uniunea iminentă a Germaniei de Nord, spunând că numai o Germanie divizată îngădue Franţei să-şi păstreze preponderenţa. Cuvântarea lui Thiers e primită cu aplauze unanime. Napoleon al treilea se sperie şi caută să vadă, dacă n'ar fi vreun mijloc să despăgubească Austria de pierderea Schleswig-ului, eventual în Silezia, pentru ca Prusia să nu devină prea puternică. Acest mic trafic de provincii merge dela un cabinet la altul, dela un parlament la altul şi toate birourile cifrului se inundă reciproc cu note; marile puteri îşi pregătesc de pe acum pretenţiile pe care le vor exprima după un războI care n'are nicio nevoie să izbucnească.

Cum în acelaşi timp un general italian apare la Berlin, Bismarck are interes să facă cunoscut la Viena aranjamentele lui secrete cu Florenţa, pentru a provoca violentele protestări ale Vienei, de care are nevoie ca să stârnească pe rege. Cu această intenţie el vorbeşte de proectele lui bătrânului Wrangel cunoscut ca foarte indiscret. Iar Italianului, Bismarck îi spune: „Cred că voi convinge pe rege să facă războiu, dar nu pot să pun mâna în foc că va fi aşa". Deşi toţi străinii, la Berlin, i-au vorbit generalului de viclenia lui Bismarck, Florenţa nu se lasă indusă în eroare şi când doleanţele aşteptate sosesc la Viena, Italia se decide să facă alianţă; ea va ocupa Veneţia imediat ce Prusia va intra în Boemia. E o poliţă cu termen de nouăzeci de zile. Regalistul german nu se jenează să--şi asigure sprijinul străinilor pentru a combate casa de Austria, germană.

Insfârşit, şi-a hotărît aliaţii să semneze. Numai propriul lui rege nu vrea. Nervii lui Bismarck deabia mai rezistă. „Prietenul nostru, scrie Roon, şi-a tocit nervii într'o activitate uriaşă de zi şi noapte... Alaltăieri a avut nişte puternice dureri de stomac, iar ieri era cumplit de abătut şi iritabil, încât chiar astăzi nu sunt fără grijă, căci ştiu ce e în joc şi că tocmai în momentele acestea el are nevoie de toată puterea lui morală şi de toată sănătatea lui trupească". In timpul acesta Bismarck se gândeşte serios într'o zi să-şi dea demisia, împreună cu Roon, dar a doua zi şi el şi Roon se răsgândesc. „Ştii din experienţă din ce se compune viaţa, scrie Bismarck unui prieten; cunoşti toate încercările, obligaţiile, nevoile şi lipsa de timp şi de putere... Nu crede că descurajarea mă face să vorbesc astfel. Cred în venirea războiului, fără a şti dacă am să-l văd. Dar câteodată sunt stors de puteri". Iată un ton cu care acest luptător nu ne-a obişnuit: filosofie, renunţare, oboseală.

Duşmanii se îngrămădesc în jurul lui şi Bismarck capătă iar gust de viaţă. Cea mai mare parte din conservatori se despart de el; lupta împotriva Habsburgilor li se pare cu neputinţă, ei văd în Bismarck un nou Radowitz, deşi cu şasesprezece ani în urmă Bismarck combătuse pe Radowitz. Ludwig Gerlach, vechiul lui prieten şi protector, îl dojeneşte seara la gura sobei şi-l ameninţă cu blestemul dumnezeesc, oferindu-i sodă şi ţigări. Când Gerlach îi combate politica în „Kreuzzeitung" Bismarck se mânie: „Nu sunt un nebun, care vrea să încurce ţara în războaie, răspunde el supărat bătrânului pietist. Eu trebue să acţionez după propriul meu punct de vedere, fără influenţa altora. Mă socotesc numai cu Dumnezeu şi nu cu colegii mei de partid". Când Gerlach îl roagă să ţie seama măcar de prietenia personală, Bismarck nu răspunde, aşa dar refuză şi nu-i mai vorbeşte lui Gerlach niciodată.

In acelaşi timp Kronprinţul şi mai ales soţia lui, Augusta, lucrează împotriva lui Bismarck. Toată lumea e în contra războiului, aşa dar în contra lui Bismarck. Un duce prieten ia dela ministrul Austriei o scrisoare de împăcare, pentru a o trimete regelui.

Cei mai credincioşi amici ai regelui insistă pe lângă el, îi scriu sau îi trimet delegaţii: prinţul Carol, Senfft-Pilsach, Bodelschwingh, Gerlach, toţi pietiştii. Chiar Sfânta Alianţă reapare ca un strigoiu. Toată lumea e în fierbere. Un singur om rămâne calm. Moltke spune, când răsună trâmbiţa războinică a lui Bismarck, că vestea despre înarmările Austriei este exagerată. Şi totuşi Bismarck caută să deslănţue atacul din partea Austriei, pentrucă e sigur că regele nu va da prima lovitură, fie chiar numai de frica soţiei lui. Bismarck povesteşte că tactica Augustei a fost atât de antinaţională, încât în timp ce începuse lupta la graniţa Boemiei, la Berlin aveau loc sub patronajul Majestăţii Sale tot felul de negocieri dubioase".

Prinţesa moştenitoare se poartă încă şi mai nebuneşte. Iată ce scrie ea pe la sfârşitul lui Martie mamei sale la Londra: „Prea iubita mea mamă, trebue să ştii că omul cel rău (the wicked man) nu mai poate de ciudă la gândul că regele a dorit ca Fritz să-ţi scrie... Spunea că n'ar fi de niciun folos şi că asta i-ar fi stingherit planurile, însfârşit era foarte supărat şi acum vrea să înlăture orice amestec din altă parte. M'am gândit că trebue să afli aceasta imediat şi iată de ce îţi scriu direct, deşi are aerul unei intrigi, lucru de care am groază". Nu mai era intrigă, ci era înaltă trădare, şi dacă Victoria n'ar fi încetat de a fi o Engleză, ea ar fi trebuit să cunoască tradiţia miniştrilor englezi, care întotdeauna au evitat ca suveranii înrudiţi cu regii lor să intervie pe lângă aceştia. Bismarck are febră. Câteodată, după spusele unui martor, la masă îşi cuprinde fruntea şoptind: „Imi vine a crede că avem să înebunim cu toţii".

Ce vor face prinţii germani. Se vor lăsa duşi de Prusia? In clipa asta, în presimţirea unei situaţii atât de fericite, Bismarck recurge la un mijloc surprinzător pentru a câştiga opinia publică: el propune să se convoace în Dietă reprezentanţi ai poporului german aleşi prin sufragiu universal. Lassalle a murit. Acum se întruchipează deodată una din marile lui idei. Bismarck scrie la bătrâneţe: „In graba de a duce lupta împotriva unei supremaţii străine, nu şovăiam să întrebuinţez la nevoie chiar mijloace revoluţionare şi să arunc în tigae cea mai frumoasă dintre artele liberale, sufragiul universal, pentru a le trece pofta monarhiilor străine să-şi mai bage degetele în omleta noastră naţională... Intr'o astfel de luptă, în care e vorba de viaţă şi de moarte, nu te mai uiţi la armele pe care le întrebuinţezi: singurul lucru, care poate să ne asigure succesul e de a fi neatârnat în afară". Cu optsprezece ani în urmă, deputatul von Bismarck-Schönhausen striga vorbind de sufragiul universal: „O livră de carne şi de oase umane nu constitue o unitate de măsură!"' iar Vincke îi replica: „Suflete!"

Bismarck a declarat acum războiu Germanilor. Ecoul a fost un hohot de râs: El care timp de patru ani, în ciuda Constituţiei şi fără budget şi-a guvernat ţara ca un dictator, îndrăzneşte acum să-şi bată joc de Germani, făcându-le o ofertă, care arată că-i este frică. Toată lumea l-ar fi aclamat dacă s'ar fi ştiut în Germania ce spunea atunci Kronprinţul Prusiei: „Bismarck se joacă nechibzuit cu lucrurile cele mai sfinte. Un ministru în conflict cu opinia publică nu e chemat să rezolve chestiunea Germaniei". Dar Kronprinţul nu ştia că tot Bismarck, în memoriul lui dela Baden în 1860, recomandase de pe atunci regelui un parlament german. „Nu! — scrie Treitschke, şi jumătate din Germania îl aplaudă — nu, această idee pe care naţiunea o poartă în suflet de ani de zile, n'ar trebui să apară pe scena politicei practice ca un duh pe care îl invoci la primejdie; ea ar fi trebuit să apară după ce ar fi fost bine pregătită în Prusia de un guvern constituţional şi apoi susţinută de voinţa fermă a poporului prusian şi primită cu bucurie de opinia publică germană... Cât de uluită era naţiunea de întorsătura subită a guvernului prusian!".

Sentimentele germane covârşiau bunul simţ, care pe atunci ar fi cerut ca să se accepte ceea ce se cerea de atâta vreme. In timp ce toţi ideologii germani se pierdeau în comentarii, Bismarck era singurul care-şi învingea antipatia faţă de parlament, lăsând să domnească numai raţiunea.

In urechile lui răsună un lucru mai grav decât această opoziţie populară. E strigătul de pace venit din Viena. Intr'adevăr, din Viena sosesc acum propuneri de dezarmare reciprocă. Bismarck, a cărui vigoare trupească atârnă de încordarea nervilor, se îmbolnăveşte deabinelea şi nu mai comunică cu regele decât prin scris. Victor Emanuel, supraveghiat de Napoleon al treilea, se hotărăşte să intre în luptă el cel dintâiu. Austria mobilizează nu numai câteva corpuri de armată, ci toată armata, pentrucă aflase de mult de alianţa secretă. Bismarck se însănătoşează imediat şi arată cu degetul pe înşelătorii dela Viena. In consiliu regele e mai tranşant decât oricând. Incă vreo câteva lovituri de pinten şi îşi va lua vânt.

„Majestatea Voastră poate fi convinsă că nici sentimentele mele, nici credinţa mea nu-mi permit să încerc să influenţez prea înaltele hotărîri ale suveranului meu în ce priveşte războiul şi pacea. E un domeniu în care las bucuros numai lui Dumnezeu grija de-a călăuzi inima Majestăţii Voastre pentru binele patriei şi aici aş dori mai bine să mă rog decât să dau sfaturi. Totuşi nu trebue să-mi ascund convingerea că dacă izbutim acum să păstrăm pacea, primejdia războiului ne va ameninţa mai târziu, poate chiar peste câteva luni, şi în condiţiuni mai puţin prielnice. Pacea nu poate fi păstrată decât dacă vor amândouă părţile. Acela care, ca devotatul slujitor al Majestăţii Voastre, s'a ocupat îndeaproape şi timp de şaisprezece ani de politica austriacă, nu mai poate avea nicio îndoială că, la Viena, duşmănia faţă de Prusia a devenit mobilul cel mai important, aş putea spune chiar singura raţiune de stat. Această duşmănie va

ieşi şi mai mult la iveală imediat ce guvernul din Viena va găsi împrejurări mai favorabile decât acum. Deacum înainte Austria se va sili ca aceste împrejurări să devină cât mai favorabile în Italia şi în Franţa."

Din nou Bismarck mobilizează rugăciunea, Dumnezeu şi credinţa, pentru a-l face şi pe rege să mobilizeze. El, care acum şaisprezece ani se certase cu regele din cauza evenimentelor dela Olmütz, a adus aminte de Olmütz regelui. Turburat, regele tremură la gândul unui nou act de supunere şi scrie: „Puteţi spune lui Manteuffel că dacă un Prusian mai vine să-mi şoptească la ureche cuvântul de Olmütz, abdic imediat!"

Insfârşit, la începutul lui Mai, regele mobilizează, dar în aşa chip ca aceasta să nu însemne încă numai-decât războiu. Augusta protestează şi părăseşte Berlinul. Kronprinţul, ofiţer superior, consideră că războiul fratricid e condamnabil şi crede că desnodământul va fi dezastruos iar Silezia şi regiunea Rinului vor fi probabil pierdute. Regina văduvă a fostului rege, bavareză de origină, e revoltată. In bună parte, chiar vechii ofiţeri, amintindu-şi de părinţii lor care au luat parte la Bătălia Naţiunilor, sunt împotriva războiului. Acum când sunt amândoi hotărîţi, regele şi Bismarck sunt amândoi singuri: „Ştiu, spune regele lectorului său că toţi sunt împotriva mea. Toţi! Dar voi trage eu însumi sabia, mă voi pune în fruntea armatei mele şi mai degrabă voi cădea decât să văd că Prusia cedează şi de data aceasta". Şi în acelaşi timp Bismarck: „Ştiu că toată lumea mă urăşte, dar fericirea e nestatornică ca şi părerile oamenilor; îmi pun capul în joc, dar voi merge până la capăt, chiar dacă ar fi să ajung la eşafod. Nici Prusia, nici Germania nu pot rămâne cum erau, şi pentru a deveni ceea ce trebue să fie, nu există decât această cale".

Intr'adevăr, îşi pune capul în joc. Un asasin îl şi pândeşte şi nu aşteaptă decât clipa în care

ministrul detestat va ieşi din nou pe stradă: în timpul din urmă Bismarck fusese bolnav. In ziua de şapte Mai, Bismarck tocmai vine dela rege, mergând spre casă prin mijlocul străzii Unter din Linden, când aude în apropierea lui două pocnete de revolver. Se întoarce repede şi zăreşte un tânăr, care se pregăteşte să-l mai ochească odată. Intr'o clipă Bismarck e lângă el şi-l apucă de mână şi de gât. Dar celălalt a luat imediat arma cu mâna stângă şi a tras încă două focuri: primul glonte pârleşte numai haina, al doilea nimereşte. O clipă de slăbiciune şi Bismarck apucă pe atentator cu amândouă mâinile de gât, până când un trecător şi câţiva soldaţi pun mâna pe asasin. Bismarck constată cu surprindere că nu simte decât o uşoară durere şi că poate să meargă; se întoarce pe jos acasă unde Johanna şi câţiva invitaţi îl aşteaptă la masă.

Bismarck intră în biroul lui, fără să-l vadă nimeni, îşi cercetează hainele şi trimete un scurt raport regelui. Deabia după aceea intră în salon şi sărutându-şi soţia pe frunte, îi spune: „Nu te speria, cineva a vrut să mă împuşte dar, slavă Domnului, n'am fost rănit". La masă povesteşte lucrul ca pe o întâmplare de vânătoare: „Ca vânător mi-am spus: cu siguranţă că ultimele două gloanţe au nimerit şi s'a sfârşit cu mine. Totuşi am putut foarte bine să viu pe jos acasă. Aici m'am uitat să văd: pardesiul, jacheta, vesta şi cămaşa găurite; glontele a alunecat pe sub cămaşă, fără ca măcar să-mi zgârâie pielea. O mică durere în coastă ca după un pumn, dar a trecut repede. Se întâmplă de multe ori la vânătoare că coasta unui urs sau mistreţ să fie elastică şi glontele să ricoşeze; îţi dai seama de asta când vezi că blana e pârlită. Tot aşa trebue să se fi întâmplat şi cu coastele mele. Se poate chiar ca glontele să nu fi avut toată puterea, pentrucă gura revolverului mi se sprijinea pe haină".

El istoriseşte astfel întâmplarea cu un calm de

naturalist, fără a adăoga că el singur şi-a scăpat viaţa; numai curajul instinctiv cu care s'a repezit asupra asasinului şi vigoarea cu care l-a strâns de gât l-au făcut să poată acum să închine un pahar de vin. In curând regele soseşte şi-l îmbrăţişează, apoi sosesc şi prinţii, frământaţi de sentimente diferite. O mulţime destul de mare se adună în faţa casei şi Bismarck iese în balcon cu soţia lui. Fusese omul cel mai urît din toată Prusia şi niciodată mulţimea nu-l aclamase. Astăzi pentrucă un democrat a tras asupra lui, toţi democraţii îl aclamă; răspunde câteva cuvinte şi strigă trăiască regele. A doua zi atentatorul se sinucide în închisoare. E un anume Blind, Evreu german din Londra, care voia să libereze poporul de duşmanul lui. Sigur că Bismarck a regretat că n'a avut prilejul să se răzbune. Dacă oasele lui ar fi fost de fer şi nu elastice, cum îi era mintea, el ar fi pierit, conflictul desigur că s'ar fi agravat, dar războiul între Germani n'ar fi avut loc. Intr'adevăr, nu era niciun război popular, niciun războiu de Cabinet; era numai invenţia unui singur ministru, care târa în urma lui guvernul, regele şi generalii. Roon spune că dacă în clipa aceea Bismarck s'ar fi îmbolnăvit, „ar fi fost ca şi cum s'ar fi pierdut a doua oară bătălia dela Kollin".

După atentat Bismarck s'a simţit probabil „unealta aleasă de Dumnezeu". Keudell adaogă că Bismarck n'a spus-o textual, dar acest confident zilnic nu s'a înşelat probabil în bănuelile lui. Faptul că a fost în primejdie, puţin înainte de a deslănţui războiul, pe care l-a vrut dar care nu ştie cum se va termina şi faptul că a scăpat în chip atât de miraculos fac ca realismul lui Bismarck să se oprească o clipă, adulmecând un destin misterios.

IX

Intre ultimul foc de armă al idealistului asupra dușmanului poporului și primul foc al realistului asupra fraților germani trec cinci săptămâni. Parisul cere compensații, înainte chiar ca armata prusiană să se pună în mișcare. Napoleon, atacat cu violență de Thiers, începe să-și regrete politica, dar mai crede poate încă în vorbele pseudo-confidențiale pe care i le trimite Bismarck: „Dacă n'ar atârna decât de mine, aș merge chiar până acolo încât să trădez puțin pentru o cauză bună și cum sunt mai mult Prusian decât German, să cedez Franței o bucată din provincia Renaniei, la Sud de Mosel. Insă regele nu mi-ar da voie". Cu humorul lui cunoscut pretutindeni, Bismarck pe vremea aceea se compară cu un îmblânzitor de lei, Napoleon fiind Englezul „care vine în fiecare seară și se așează în fața cuștei, așteptând flegmatic clipa în care fiarele vor înghiți pe îmblânzitor".

Peste câțiva ani regele face câteva descoperiri care-l surprind; Bismarck confirmă că e exact, „chiar cu riscul ca politica mea să apară sub o lumină defavorabilă... Intr'adevăr, nu puteam să opresc în loc politica lui Napoleon decât dând mereu să înțeleagă lui Benedetti și Italienilor că eu eram dispus să mă abat din calea virtuții, însă că nu era același lucru și cu suveranul meu și că îmi trebuia timp ca să conving pe Majestatea Voastră. Majestatea Voastră știe foarte bine că n'am încercat niciodată acest lucru, dar pentru noi era foarte util să-i fac pe Francezi să creadă că încerc mereu".

Tocmai în aceste ultime săptămâni, toată lumea îl vorbește de rău pe Bismarck față de rege. Avertizările vechilor confidenți curg. Bethmann Hollweg, al cărui nepot avea într'o zi să dea aceleași sfaturi nepotului regelui de pe atunci, susține chiar că Bismarck n'are niciun sentiment prusian: „Orice înțelegere este imposibilă câtă vreme acest om va rămâne lângă Majestatea Voastră și va avea încrederea Majestății Voastre, încredere pe care celelalte puteri n'o mai au în Majestatea Voastră din cauza lui. Dar ceasul va suna și când sorții sângeroși vor fi aruncați, va fi prea târziu". Autorul acestei scrisori nu știe că ceasul a și sunat iar regele nu știe că e deja prins. Când la începutul lui Iunie Austriacii convoacă Statele generale în Holstein, Bismarck poate, însfârșit, să spună că au călcat alianța și stârnește astfel mânia regelui Wilhelm. Unui prinț al bisericei, care vine să-l avertizeze, regele răspunde: „Austria întrebuințează rând pe rând viclenia, minciuna și abuzul de încredere. M'am rugat lui Dumnezeu, ca să-i cunosc voia, am păzit pas cu pas onoarea Prusiei, așa dar am lucrat cum mi-a dictat cunoștința". Regele crede toate astea în timp ce Bethmann Hollweg, consultând pe același Dumnezeu german, e sigur că e pângărită onoarea Germaniei și în timp ce oamenii de pe malurile Dunării, cu rituri puțin deosebite, fac pe același Dumnezeu să le poruncească să apere onoarea Habsburgilor.

Insuși Bismarck, care are atâta de lucru, neliniștit deschide într'o dimineață biblia și drept oracol scoate cuvintele psalmistului: „Bucuratu-m'am de tine și lăudat-am numele tău, Dumnezeule atotputernic, care ai răpus pe dușmanii mei; au căzut în fața ta și au murit, căci tu mi-ai făcut dreptate, bunule judecător". Johanna nu-i de loc mirată că la vorbele acestea el se simte „mângâiat și plin de o nădejde nouă"; tot astfel și Keudell, care istorisește asta, nu pare să se întrebe dacă, poate chiar în aceeași dimineață, Mensdorff la Ballhausplatz și Beust la Brühlsche Terasse n'au citit cumva aceleași vorbe, interpretându-le tot ca pe un îndemn dumnezeiesc. Și nimeni nu observă că acest creștin — delaolaltă cavaler, diavol și moar-

te [1]) — tratează în acelaşi timp cu un general ungur, pentru a-l face pe acesta să întoarcă un corp de armată ungurească împotriva împăratului Austriei şi că îl convinge pe rege să aprobe acest complot, odată cu revoluţia dela 1848.

Tot astfel în clipa când armata prusiană pătrunde în Boemia, Bismarck îndeamnă pe Cehi la trădare. Dă o proclamaţie către „locuitorii gloriosului regat al Boemiei” şi în caz de victorie le făgădueşte „că a venit momentul pentru Boemi şi pentru Moravi, să-şi realizeze dorinţele naţionaliste, ca şi Ungurii.

In timpul acesta cei mai mulţi din prinţii germani s'au dat de partea Austriei. Prusia se retrage din Confederaţie. Un ultimatum dă douăzeci şi patru de ore de gândire suveranilor din Hessen, Nassau, Hanovra şi Saxonia. Bismarck invită la masă pe un jurnalist din Paris, pe care nici nu l-a cunoscut până atunci; în timpul mesei e vesel, vorbeşte de Paris, într'un cuvânt simulează o perfectă siguranţă, despre care jurnalistul pomeneşte chiar în aceeaşi seară într'o telegramă. In noaptea ultimatum-ului se plimbă în grădina ministerului cu ambasadorul Angliei şi vorbeşte de Atila: „Cred că Atila era un mai mare om decât D. John Bright din parlamentul d-voastră”. Miezul nopţii sună; îşi scoate ceasul: „In clipa asta trupele noastre pătrund în Hanovra şi în Hessen. Lupta devine serioasă. Se poate ca Prusia s'o piardă. E sigur însă că se va bate cu vitejie. Dacă suntem învinşi nu mă voi mai întoarce, voi cădea la ultimul atac. Nu poţi muri decât odată şi când eşti învins, e mai bine să mori”.

Peste două săptămâni în Germania de Nord chestiunea e rezolvită. Incepe să se vorbească de victorie şi o parte din popor începe să-şi schimbe părerea. După atentat aproape nimeni nu se mişcase. Cada-

1) Aluzie la un celebru tablou al lui Albrecht Dürer: *Cavalerul, Moartea şi Diavolul* (N. T.)

vrul atentatorului fusese în taină acoperit cu lauri, ceea ce nu s'ar fi întâmplat cu Bismarck dacă ar fi căzut pe Unter den Linden. Se colportaseră caricaturi înfăţişând sub trăsăturile lui Wilhelm Tell pe un răzbunător care trage în Bismarck şi diavolul, care se aruncă între amândoi, strigând: e al meu. Acum după şase săptămâni, mulţimea se duce la palat şi aclamă pe acelaşi Wilhelm, care în Martie 1848 trebuise să fugă şi să se ascundă într'o insulă pe Havel. Regele mulţumeşte având alături pe Roon şi pe Bismarck şi când acesta se întoarce acasă în trăsură, poporul vrea să-i deshame caii. Mii de oameni se adună în faţa casei şi cineva strigă: „trăiască viteazul general pe câmpul de luptă al diplomaţiei”, căci natural trebue puţină uniformă; Bismarck vine la fereastră cu soţia, vorbeşte poporului şi nu poate spune decât atât: „Se vede acum că regele avea dreptate” şi cum în clipa asta izbucneşte o furtună şi ultimile lui vorbe se pierd în bubuitul tunetului, o voce strigă de jos: „Cerul trage o salvă de onoare”. Astfel de mici întâmplări, cunoscute în curând în tot oraşul, îl fac pe Bismarck mai repede înţeles şi dau despre ideile lui dovezi mai palpabile decât toate proclamaţiile. Bismarck nu căutase popularitatea; acum poate s'o dispreţuiască în voie. Pentru a termina neînţelegerile, el anunţă noi alegeri şi trei zile după începerea ostilităţilor chiamă la el doi şefi de partid, duşmani. Unul dintre ei e Twesten, pe car cu câteva zile înainte, Bismarck îl condamnase pentru discursurile lui la Cameră şi care vine în casa duşmanului lui, simţind desigur în acest gest mândria prusiană a supunerii în momentul când ţara e în primejdie, deşi Bismarck îl face să aştepte câteva ceasuri. Apoi Bismarck expune situaţia şi liberalului Unruh, plimbându-se cu el noaptea prin grădină, căci toată ziua a fost asaltat de treburi. Unruh e de părere că în proclamaţie lipseşte o frază despre revenirea la Constituţie. Bismarck e foarte agitat:

— Lumea crede că eu pot orice! Dar întâmpin greutăţi de care nimeni nu ştie. Nu întotdeauna ajung să-l fac pe rege să cedeze. Acceptasem să introduc această frază, dar regele mi-a spus: „Aici e acelaşi lucru ca şi în Constituţie, aşa dar după războiu s'ar putea să mi se desfiinţeze câteva regimente. Nu voi face asta!”

De data aceasta e sigur că nu e o simplă scuză, căci violenţa cu care Bismarck combate părerile regelui se vede din pasiunea şi în sinceritatea cu care vorbeşte el adversarului antiregalist.

— Suntem astăzi, spune liberalul, într'o situaţie la fel cu aceea dinaintea războiului de şapte ani, însă cu tot rescpectul datorit regelui...

Bismarck: — ...fără Frederic cel Mare! Intr'adevăr, aşa este, şi totuşi trebue... Sunt mândru că am convins pe un rege al Prusiei să semneze un act ca acela al convocării unui parlament. O astfel de politică însă nu se duce cu discursuri şi regulamente. Aici vor hotărî cele cinci sute de mii de baionete... Un războiu cu Ungaria, cu Rutenii şi cu Slovacii nu e un războiu fratricid.

— Lumea se miră mereu că drapelul mai flutură la palat.

— Am întrebat de mai multe ori pe rege când va da ordinul de plecare. El s'a mâniat şi mi-a spus că are să vadă. Aşa dar vedeţi că chiar lucruri mici ca acestea nu le pot obţine întotdeauna. Regele va împlini în curând şaptezeci de ani şi regina se amestecă mereu.

— Şi dacă suntem bătuţi?

— Atunci regele va abdica.

Fiecare din aceste răspunsuri „pocneşte” şi arată toată înverşunarea înnotătorului, care s'a aruncat în apă: acum el nu se mai uită decât la malul la care trebue să ajungă şi dacă îl întrebi ceva, nu-ţi răspunde decât scurt. In această jumătate de oră, Bismarck de trei ori divulgă intenţiile regelui. El ştie că

mâine dimineaţă democratul va povesti totul colegilor lui. Dar el ştie de asemeni ce înseamnă pentru el însuşi înfrângerea şi abdicarea. Când Kronprinţul îi vorbeşte de posibilitatea unei catastrofe, el îi răspunde tot atât de energic: „Ce importanţă are dacă voi fi spânzurat! Totul e ca frânghia să vă lege bine tronul de noua Germanie!”

Trei zile după plecare, el stă lângă rege pe o colină la Königgrätz. Bătălia asta a rămas în mintea generaţiilor posterioare mai ales prin soarta lui Benedeck, mareşalul învins căruia un monarh i-a impus cu sânge rece o infamie fără exemplu în istoria onoarei umane. Sosirea la timp a corpurilor de armată comandate de Kronprinţ a hotărît bătălia în favoarea Prusiei. „Bismarck — povesteşte artistul Keudell — pe un cal voinic, falnic în mantaua lui cenuşie, cu ochii lui mari strălucind sub casca de oţel, înfăţişa un tablou minunat şi-mi amintea de eroii mitologiei germane. Dar imaginea mistică dispare, de sub mantie iese un om plin de suflet şi Keudell îl aude spunând în mijlocul cadavrelor mutilate: „Mă apucă groaza când mă gândesc că într'o zi Herbert ar putea şi el ajunge la fel”.

Bismarck rămâne neclintit în mijlocul gloanţelor şi cere zadarnic generalilor să-l îndepărteze pe rege. Regele poate merge unde-i place, spune Roon. „Generalii, din superstiţie, nu voiau ca soldaţii să vorbească de primejdie regelui şi m'au trimis pe mine, care nu sunt decât maior... Un grup de zece cuirasieri şi cincisprezece cai cade sdrobit de un obuz. Atunci îmi împing calul până lângă rege şi îi spun: „Dacă un glonte ar nemeri aici pe Majestatea Voastră, atunci bucuria izbândei ar fi pierdută! Vă rog părăsiţi câmpul de luptă”. Regele îşi întoarce atunci repede calul spre stânga şi galopând într'o vale, ajunge la un adăpost. Are şaptezeci de ani. De mai bine de cincizeci de ani n'a văzut o luptă. Bismarck îndepărtându-l, s'a simţit probabil năpădit de două sentimente con-

tradictorii: s'a gândit la laşitatea fratelui regelui şi poate că şi la urmaşul acestuia, în cazul când regele ar fi fost rănit, dar s'a gândit poate şi la Dumnezeu, căci el scrie soţiei aceste vorbe frumoase despre rege: „Imi place mai mult asta decât să-l văd plin de o prudenţă exagerată".

In clipa în care duşmanul şovăe, Bismarck se duce la Moltke: „Ştiţi cât e de mare batista din care am apucat un vârf?"

— Nu ştiu exact. Cel puţin trei corpuri de armată. Poate chiar toată armata duşmană.

Când victoria e decisivă, unul din aghiotanţi rezumează toată problematica lui Bismarck în aceste cuvinte: „Excelenţă, acum sunteţi un om mare. Dacă Kronprinţul ar fi sosit prea târziu, aţi fi fost cel mai mare ticălos din lume!" Bismarck, care e atât de susceptibil, nu se supără şi începe să râdă.

X

Il mondo casca (lumea se prăbuşeşte) strigă secretarul de Stat al Vaticanului a doua zi, în clipa când vestea ajunse la Roma. Din această zi Prusia devine aliata lui Victor Emanuel, Prinţ al haiducilor şi ca învingător al M. S. Apostolice, culpabil de păcat mortal. In Prusia alegerile au loc în ziua bătăliei, aşa dar înainte de a se şti rezultatul luptei; sunt aleşi o sută patruzeci de deputaţi conservatori. In ziua următoare Bismarck vorbeşte de pace cu Kronprinţul, spunându-i că discursul tronului va pomeni de o împăcare. „De altfel noi constituim o Confederaţie a Germaniei de Nord, primă etapă către unitate". Planul e limpede. Pentru a-l executa, Bismarck apelează la energia moştenitorului tronului; stau faţă 'n faţă doi oameni cu sufletul turbure din pricina unei acţiuni pe care împotriva voinţei lor au săvârşit-o împreună. Ceasul de acum îi surprinde şi-i apropie; are loc un fel de

reconciliere mută; prinţul acceptă o invitaţie la masă din partea ministrului, invitaţie, pe care acesta n'o mai făcuse de ani de zile. E interesant cum Bismarck vede acum poporul, cu care de fapt n'a mai venit în atingere de când era la Schoenhausen. „Oamenii noştri sunt buni de îmbrăţişat, toţi curagioşi până la moarte, calmi, blajini, politicoşi, flămânzi, cu hainele ude, dormind ca vai de lume în adăposturi umede, sunt amabili cu toată lumea, nu fură, nu dau foc, plătesc ce pot şi mănâncă pâine mucegăită. De bună seamă că la noi teama de Dumnezeu este adânc înrădăcinată în popor, altminteri toate acestea n'ar putea să existe". Vorbele acestea pline de observaţie, adresate soţiei lui, ar putea da de bănuit că Bismarck vorbeşte de ţăranii lui; vedem din nou pe stăpânul binevoitor, care cere ascultare şi devotament şi care-şi explică virtuţile poporului prin teama de Dumnezeu şi asta numai „la noi" în Prusia. El e sincer mişcat, dar în fond nu simte nicio apropiere de popor. De altfel nici pentru el ca ministru nu-i de loc exigent; în prima noapte după Königgratz a dormit „pe ceva mai mult decât nişte gunoaie, cu capul pe o capră de trăsură, înconjurat de răniţi", până când un duce oare-care îl descoperă pe primul ministru şi-i dă un pat mai bun.

Devine nervos imediat ce stă de vorbă cu generali; nu poate suferi să ştie că oamenii aceştia comandă şi el tace. Intr'o noapte e trezit din somn şi i se spune că regele vrea să iasă călare la patru dimineaţa, ca să asiste la o luptă. Bismarck e furios şi strigă din pat: „Ce zel de beţivi au şi generalii aceştia! Acum vor să arate regelui o luptă de ariergardă şi nu mă lasă pe mine să dorm, când am atâta nevoie de somn!" Lupta lui cu militarii începe prin acest prolog comic. Bismarck scrie soţiei imediat după victorie: „Dacă n'avem pretenţii exagerate şi nu credem că am cucerit lumea, atunci vom dobândi şi o pace mulţumitoare. Păcat însă că ne îmbătăm tot atât de

repede pe cât ne demoralizăm de repede; eu am ingrata datorie de a vărsa apă în acest vin spumos, de a dovedi că nu suntem singurii în Europa şi că mai sunt încă trei puteri cari ne invidiază şi ne urăsc".

In timp ce Bismarck pândeşte ce se întâmplă în Europa, militarii îşi zăngănesc săbiile şi merg repede spre Viena. Consiliu de războiu la Czernahova: Bismarck soseşte cu întârziere. Regele îl pune la curent cu situaţia; artileria grea va veni peste două săptămâni şi atunci, la drum spre Viena! Bismarck tresare: două săptămâni! El nu e decât maior şi epoletele lui nu sunt prea strălucitoare. Totuşi se aşează în faţa hărţii şi propune generalilor, care îl ascultă ironic, să evite bombardamentul Vienei, să meargă spre Pressburg şi să treacă Dunărea; cum atunci frontul duşmanului s'ar întoarce spre Est, din două una, ori situaţia lui ar deveni nefavorabilă, ori s'ar retrage către Ungaria şi ar lăsa Viena fără apărare. Regele examinează harta şi apoi sprijină propunerea lui Bismarck. „Execuţia acestui plan s'a hotărît, după cât mi s'a părut, cam în silă, dar în orice caz s'a hotărît... Mi se părea foarte important pentru viitoarele noastre relaţii cu Viena să evităm pe cât posibil orice amintire jignitoare; intrarea triumfală a armatei duşmane ar fi jignit amorul propriu al Austriacilor tot aşa ca părăsirea unei vechi posesiuni... Chiar pe vremea aceia n'aveam nicio îndoială că, asemeni lui Frederic cel Mare, vom avea în curând să apărăm în alte războae cuceririle făcute pe câmpul de luptă. Era istoriceşte logic ca un războiu cu Franţa să urmeze unui războiu cu Austria".

Peste câteva zile, într'un nou consiliu de războiu la Brünn e vorba să se încheie pacea cu Viena. Bismarck spune calm şi în prezenţa regelui: „Dacă armata duşmană părăseşte Viena şi se retrage în Ungaria, noi trebue neapărat să o urmărim. După ce vom trece Dunărea, va fi nimerit să rămânem numai pe malul drept. Intr'adevăr, nu se poate înainta pe amândouă malurile deodată. Dar dacă trece toată armata pe malul drept, retragerea ne va fi tăiată. Atunci cel mai cuminte ar fi să mergem spre Constantinopol, să formăm un nou imperiu bizantin şi să lăsăm Prusia în voia soartei".

Rareori geniul rece al acestui spirit se va rosti mai clar. Numai el a imaginat şi a impus acest războiu; dar deabia a câştigat o bătălie şi el refuză să mai continue, pentrucă zăreşte în depărtare alt războiu, pe care nu doreşte să-l facă dar pe care trebue să-l facă. Intr'adevăr, chiar de pe acum, după zece zile dela bătălie, hotărîrea lui e luată: pacea cu Austria, fără pradă. Generalii ar vrea să meargă spre Viena. Domnul maior găseşte o cale mai bună, dar nu pentrucă e mai bun strateg, ci pentrucă e om de de stat şi nu strateg. In acelaşi timp el trebue să aleagă soluţia asta în aşa chip ca ea să nu displacă regelui soldat. Totuşi regele nu va întârzia să-l nemulţumească, pentrucă generalii lui îi spun că maiorul acesta s'a arătat cam moale. Atunci omul politic părăsit utilizează un mijloc nou şi încearcă ironic să confirme aluziile lui din consiliul de războiu.

Intr'adevăr, presiunea Franţei începe să se simtă. In seara bătăliei dela Königgrätz, Viena a oferit Veneţia împăratului Napoleon, dacă acesta va întârzia înaintarea Italienilor. Impăratul, în loc de a interveni pe lângă celelalte puteri, tratează singur şi se propune ca mediator al păcii.

Bismarck răsuflă. Trebue să lucreze repede, să nu ceară nimic dela Austria şi să-l pună pe Goltz să tărăgăneze la Paris. E gata, spune el, „să facă acestui Gal un jurământ à la Hanibal", dar Benedetti, pe care sentimentele nepricepute l-au lăsat să treacă, apare deodată lângă patul lui Bismarck. O adevărată fantomă! Şi atunci începe târguiala prin depeşe cu Parisul. Primejdia pare înlăturată, pentrucă Bismarck se sileşte să treacă peste marile puteri. Dar iată că se

amestecă o mare putere la care nu s'a gândit: regele Prusiei.

Regele la început nu voia să facă decât un războiu defensiv. Dar după victorie şi sub îndemnul generalilor acest prinţ al păcii începe să fie lacom de teritorii. Deşi fără pana lui Bismarck, nimeni n'ar fi tras sabia, regele indignat cere acum ca pana să nu păgubească acum ceea ce sabia a câştigat. El cere atunci lui Napoleon, care se prezintă ca mediator: Schleswig-Holstein, supremaţia Prusiei în Germania, indemnitate de războiu, abdicarea tuturor prinţilor ostili chiar în Saxonia şi anexiunea tuturor acestor provincii. Aceasta e săgeata pe care o svârle Wilhelm Parisului. Dar Bismarck aruncă alta, pe care o scoate din propria lui tolbă. Cere ambasadorului german din Paris să-i comunice impresia pe care pretenţiile regelui au făcut-o la Fontainebleau, spunându-i: „Am convingerea că dacă ajung să modelez suficient şi în chip raţional aceste pretenţii, vom putea să ne înţelegem cu împăratul".

Napoleon, asaltat de miniştrii lui, e „sguduit şi chiar cu desăvârşire abătut". Ce e de făcut? A fost imprudent. Acum trebue să menţină Austria şi Saxonia. Franţa strigă împotriva ridicării unui imperiu german. Germania de Nord şi Germania de Sud trebuesc ţinute despărţite, fie chiar numai în aparenţă. Ţarul intervine şi el şi propune un congres, ceea ce înseamnă că şi el vrea să câştige ceva. Se iveşte contagiunea pe care marele medic voia s'o evite: febra anexiunei a cuprins guvernele Europei. In acelaşi timp însă izbucneşte holera în armata prusiană: de ea depinde dacă marele războiu, care bate la uşă, va avea loc sau nu.

Pacea cu Austria nu trebue întârziată, ci încheiată imediat. Nu trebue ca victoria să fie compromisă din nou pentru chestiuni de kilometri patraţi şi milioane. „Dacă pentru a obţine avantagii secundare nu se realizează o concluzie imediată, aceasta se va întâmpla fără voia mea. Dar iată-l din nou pe Benedetti, care de data aceasta vorbeşte de malul stâng al Rinului. In loc de a sări în sus, învingătorul îl vrăjeşte. In loc de a se arăta de fer, el străluceşte: „E drept că acum nu pot să primesc nicio propunere oficială, dar putem sta de vorbă în orice caz. Franţa are perfectă dreptate. Trebue să căutăm mijlocul de a realiza această idee. După victorie Prusia nu poate da nimic, dar am putea eventual să ne gândim la Palatinatul Rinului. Cel mai simplu pentru Franţa ar fi ca ea să-şi arunce ochii asupra Belgiei". Benedetti, încântat, telegrafiază la Paris sfătuind pe împărat să cedeze. Napoleon consimte. La 27 Iulie 1866 are loc un consiliu de războiu la castelul Nicolsburg. Totul e gata: mai rămâne numai ca regele să fie învins.

„După ce mă gândisem bine, eram absolut hotărît să fac din acceptarea păcei oferită de Austria o chestiune de Cabinet. Situaţia era grea. Toţi generalii ţineau să nu părăsească această situaţie victorioasă şi regele era din zi în zi tot mai dispus să primească sugestiile militarilor în loc de ale mele. Imi era tot aşa de greu ca oricărui altuia să prevăd ce va fi în viitor şi ce va zice lumea. Totuşi eram singurul în chip legal ţinut să am o părere, s'o exprim şi să o impun. Ştiam că la cartierul general fusesem poreclit Questenberg [1]) şi asta nu-mi prea plăcea.

Acestea sunt clipele cele mai primejdioase din viaţa lui Bismarck: nu la consiliul de războiu următor, ci în zilele dinaintea consiliului, când se simte singur, având sentimentul răspunderii lui faţă de istorie. In această perioadă de timp el este pentru prima dar şi pentru ultima oară aproape independent. Peste patru ani la Versailles multiplicitatea factorilor determinaţi îi va răpi o putere de hotărîre care acum e atât de unilaterală. Astăzi e singur şi în timp ce zilele lui sunt toate ocupate cu negocieri, — pentrucă totul

1) Trimisul împăratului în „Wallenstein" de Schiller.

trece prin mâinile lui — noaptea nu poate să doarmă şi cântăreşte ce are de făcut. Dacă cedează faţă de rege şi de generali, el se poate justifica în faţa ţării şi a posterităţii printr'un act scris şi la nevoie chiar prin demisie; dar dacă se hotărăşte să-şi impună punctul de vedere, el îşi va lua singur răspunderea ca un rege absolut şi ştie că nu va fi iertat decât dacă va avea succes.

De altfel Bismarck e bolnav, aşa că nu mai poate da impresia pe care o produce de obiceiu felul lui de a intra, de a se ridica şi de a sta în picioare, în uniforma lui albastră şi cu sabia la şold. E suferind, stă în fotoliu îmbrăcat civil şi trebue să primească în această atitudine pe rege şi pe generali, care pătrund în odaia lui de bolnav, neaerisită, după o plimbare călare în aerul proaspăt al dimineţii. Totuşi el are curajul să le expună toate motivele convingerii lui. Toţi militarii vor să continue războiul şi regele e de părerea lor. Bismarck rămâne singur. „Nervii mei nu mai rezistară la impresiile, care mă copleşeau de atâtea zile şi nopţi. M'am ridicat fără o vorbă, am trecut în cealaltă odaie şi am izbucnit în plâns şi am ascultat cum alături consiliul de războiu lua sfârşit". Cu şaptesprezece ani în urmă i se întâmplase acelaşi lucru la tribună. Ultimele vorbe adresate adunării fuseseră: „Dacă într'adevăr se va ajunge pe această cale la o singură patrie germană, atunci va veni şi pentru mine clipa să mulţumesc aceluia care va fi creiat noua stare de lucruri. Dar acum asta îmi este cu neputinţă". Timp de şaptesprezece ani deputatul Bismarck von Schönhausen a întors această chestiune pe toate feţele, privind-o când de aproape, când de departe, desfăcând nodul, încurcând firele şi împletindu-le din nou, urmărind o idee, nu ca ideolog, nici ca idealist, ci mereu silindu-se fără speranţe să sape pe această Austrie cu şapte limbi, prin sarcasm şi ironie, prin sugestie şi logică. Astăzi Austria nu-i mai stă în cale, drumul e liber. Destulă distrugere şi destulă ură. Acuma vrea să înceapă să clădească.

Dar din nou regele e împotriva lui. Altădată regele îl oprise să învingă revoluţia, împotriva căreia Bismarck îşi oferea ţăranii dela Schönhausen şi, mai mult decât această armată simbolică, puterea lui de hotărîre. Suveranul acela fusese laş, înebunise, şi de atunci putrezise de mult. Acum a venit fratele lui, care dispune de aceiaşi putere, nu e nebun, nici laş şi care totuşi nici el nu vrea să lupte. De abia a căpătat ceea ce nu voia şi regele nu mai doreşte să construiască, ci numai să cucerească şi mai mult. Bismarck stă în faţa lui, bolnav, îmbătrânit, în civil şi nimeni, nici regele, nici generalii, nu recunosc în el pe creatorul nouei stări de lucruri; pe omul căruia ar trebui să-i mulţumească. El totuşi nu se mânie şi nu ameninţă cu demisia. Fără o vorbă, se retrage ca şi altădată, pentru ca adversarii să nu-l vadă şi să nu-l audă şi izbucneşte în plâns, ca şi acum şaptesprezece ani. Cine în palatul acesta înţelege câtă dramă antică e în această scenă?

Dar acum nu-i timpul să fie sentimental. Şi când regele, cam încurcat, se ridică şi pleacă urmat de generali, Bismarck, deşi abătut şi sguduit de plâns, aude cu urechia lui fină de diplomat ce se petrece alături şi ştie imediat ce înseamnă aceasta. Se reculege şi scrie. Işi expune încăodată motivele şi cere să i se accepte demisia, dacă părerea lui nu este urmată. Când a doua zi se duce la rege cu ceea ce a scris, află în anticameră ultimele veşti cu privire la holeră. Epidemia se întinde mereu. El se gândeşte că epidemia în Ungaria va creşte şi mai mult în August, din cauza lipsei de apă şi a abundenţei fructelor. Pe lângă motivele lui politice se adaogă griji de igienă militară. El intră la rege, şi-i demonstrează că Austria, dacă va fi prea greu lovită, nu va întârzia să-şi ia revanşa cu ajutorul Franţei, poate chiar al Rusiei; că distrugerea Austriei ar creia o lacună şi ar da loc la noi formaţii revoluţionare. „Fiindcă n'avem nevoie